

**BİZANS DÖNEMİ DORYLAİON’U İLE
ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ
SULTAN EYÜĞÜ/ SULTAN ÖYÜĞÜ'NÜN
(ESKİŞEHİR)
FİZİKİ YAPILARI
Doktora Tezi
Selma MANAZ
Eskişehir 2019**

**BİZANS DÖNEMİ DORYLAİON'U İLE ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ
SULTAN EYÜĞÜ/ SULTAN ÖYÜĞÜ'NÜN (ESKİŞEHİR)
FİZİKİ YAPILARI**

Selma MANAZ

DOKTORA TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Canan PARLA

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık 2019

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1503E100 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Selma MANAZ'ın "Anadolu Selçuklu Sultaneyüğü/Sultanöğü'nün (Eskişehir) Kuruluşu ve Fiziki Yapısı" başlıklı tezi 23 Aralık 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca **Sanat Tarihi Anabilim Dalı Anabilim Dalında, Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : **Prof. Dr. Canan PARLA**

Üye : **Prof. Dr. Erol ALTINSAPAN**

Üye : **Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI**

Üye : **Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN**

Üye : **Prof.Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU**

Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal
Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

BİZANS DÖNEMİ DORYLAİON'U İLE ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ SULTAN EYÜĞÜ/ SULTAN ÖYÜĞÜ'NÜN (ESKİŞEHİR)

FİZİKİ YAPILARI

Selma MANAZ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2019

Danışman: Prof. Dr. Canan PARLA

Paleolitik Dönem'den itibaren veriler sunan Eskişehir ve çevresi doğu-batı yol güzergahı üzerinde bulunması nedeniyle tarih boyunca askeri açıdan önemli bir nokta olmuştur.

Eskişehir kent merkezine 3km uzaklıkta bulunan Şarhöyük'te bulunduğu günümüzde yapılan arkeolojik kazılarla kesinleştirilmiş bulunan Dorylaion yerleşiminin Antik dönemde basılmış sikkelerde ve Bizans dönemi yazılı kaynaklarında adı geçmiştir. Anadolu Selçuklularının 1097'de Haçlılarla yaptıkları savaşta Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın, otağını kurduğu tepeye Sultaneyeğü denilmiş, 1173 yılında Anadolu'ya gelen Arap Seyyahı El Herevi (Öl. 1215)'nin Sultan-öyükü/ eyüki? adıyla anıldığı günümüz Eskişehir'inin nüvesini oluşturan Anadolu Selçuklu dönemi şehri 1272 tarihli Cacoğlu Vakfiyesi'nde Sultan Eyüğü biçiminde adlandırmıştır. 12. yüzyıldan itibaren şehrin yazılı kaynaklarda Sultan Höyüğü veya Sultan-önü olarak adlandırıldığı görülmektedir. Osman Gazi'nin beyliğinin merkezini Karacahisar'dan Yenişehir'e taşıması nedeniyle Sultaneyüğü şehrinin Eskişehir adını almış olabileceği konusunda genel bir kabul oluşmuştur.

Şarhöyük'te yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Türk Dönemine ait herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak Osmanlı Dönemi evkaf defterinde Şarhöyük'te Yıldırım Bayezid Dönemi'ne tarihlenen (1389-1403) Han Mescidi'nin Şarhöyük Köyü'nde bulunduğu belirtilmesi Türk Dönemi Şarhöyük yerleşiminin aynı adla fakat farklı bir yerde kurulduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışma ile Roma ve Bizans dönemlerine ait iki farklı Dorylaion olduğu tespit edilmiştir. Roma dönemine kadar olan Dorylaion yerleşimi Aşağı Çağlan'da

bulunan ve üzerinde Dorylaion'a 7 mil yazılı mil taşı ile Porsuk Çayı'nın kuzeyinde yer alan ve eski mezarlık olan günümüz Anıt Park seviyesine gelmektedir.

Bizans Dönemi Dorylaion'u hakkında bilgi veren Kinnamus, bu şehri doğal sıcak suyu, hamamları ve stoaları bulunan kalabalık nüfuslu bir yer olarak tarif etmiştir. 2013 yılında Eskişehir Valiliği'nin önündeki meydan düzenlemesi sırasında tesadüfen açığa çıkan ve 875 metre sonra Porsuk Çayı'na karışan kanalizasyonun varlığı Bizans Dönemi Dorylaion'unun gerçekten fazla nüfusa sahip olduğunu kanıtlamıştır.

El Herevi, çarşı bölgesindeki yıkık yapılardan bahsederek Bizans Dönemi Dorylaion'unun 12. yüzyılda harap görünümde olduğunu belirtmiştir. 13 yüzyılda şehirde valilik yapan Emir Cacaoğlu Nureddin, han, cami ve dükkanlar yaptırıp daha önce mevcut olduğu anlaşılan onyedici cami ile Şeyh Abd Allah Zaviyesi'ni tamir ettirerek bu faaliyetlerini bildiren vakfiyeyle günümüzde Selçuklu Dönemi Türk şehrinin fiziksel yapısının aydınlatılmasını sağlayan çok önemli bir kaynak bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dorylaion, Şarhöyük, Sultaneyüğü, Sultanönü, I. Haçlı/ Dorylaion Savaşı, Eskişehir.

ABSTRACT

BUILDINGS OF BYZANTINE ERA DORYLAION AND ANADOLU SELJUK CITY OF SULTAN EYÜĞÜ/SULTAN ÖYÜĞÜ (ESKİŞEHİR)

Selma MANAZ

Department of History of Art

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, December 2019

Adviser: Prof. Dr. Canan Parla

Eskişehir and its vicinity, which yields traces of historical information since Paleolithic era, has been an important region due to the fact that it is located on roads connecting the East and the West.

An area located 3 km away from the modern city center has been concritized to be Dorylaion, whose name was seen on coins issued in ancient and Byzantine written sources.

The hill where the imperial tent of Seljuk Sultan Kılıc Arslan was constructed during the war between Seljuks and the Crusaders was named as Sultaneyüğü. Arab traveler El Herevi (d. 1215), who arrived at Anatolia in 1173 mentioned the Seljuk city, which constitutes the core of modern Eskişehir as Sultan-öyüki and the name of the city is given as Sultan Eyüğü in Cacoğlu Waqfiyya.

Written sources call the city as Sultan-Höyüğü or Sultan-önü since 12th century. It is generally accepted that the Eskişehir name was began to be used after Osman Gazi moved the capital from Karacahisar to Yenişehir.

Archeological excavations in Şarhöyük have not yielded any clues regarding Turkish era. However, the fact that Han Masjid, which is dated to the reign of Yıldırım Beyazid (1389-1403) and is known to be located in Şarhöyük as written in waqf records, indicates that the city is rebuilt in another location with the same name.

In this work, it is proven that there are two distinct Dorylaion settlements for Roman and Byzantine eras. Dorylaion settlement in Roman era is identified by a mile stone found in Aşağı Çağlan, indicating there are 7 miles left to the city. The distance given in the milestone points out that Roman era Dorylaion is located on the northern side of Porsuk River and in the old cemetery area, which is today's Anıt Park.

Historian Kinnamus gives information about Byzantine era Dorylaion and identifies it as a crowded city with thermal waters, baths and stoas. An accidental discovery of 875 meter sewage channel connected to Porsuk River in an excavation around Eskisehir governorship building proves that Byzantine era Dorylaion had a large population.

El Herevi mentions ruined buildings in the Bazaar area and indicates that Byzantine Dorylaion was dilapidated situation in 12th century. The 13th century governor Emir Cacaoğlu Nureddin contributed to the construction of inns, mosques, stores and the restoration of existing seventeen mosques including Sheikh Abd Allah Zawiyah. The waqfiyya, an excellent historical source regarding Nureddin's construction activities unravels the physical situation of Seljuk era Turkish city.

Keywords: Dorylaion, Şarhöyük, Sultaneyüğü, Sultanönü, First Crusade/ Battle of Dorylaion, Eskişehir.

ÖNSÖZ

Eskişehir'in nüvesini oluşturan Bizans Dönemi Dorylaionu ile Anadolu Selçuklu şehri Sultan Eyüğü/ Sultan Öyüğü'nün fiziki durumlarını aydınlatmaya çalışıldığım bu tez çalışması süresince bana sağlamış olduğu katkılardan dolayı tez danışmanın Prof. Dr. Canan Parla'ya ve tez izleme süreçlerimde jürimde yer alan Prof. Dr. Erol Altınsapan ile Prof. Dr. Hüseyin Alanyalı'ya teşekkür ederim.

“Bizans Dönemi Dorylaionu ile Anadolu Selçuklu Şehri Sultan Eyüğü/ Sultan Öyüğü'nün (Eskişehir) Fiziki Yapıları” başlıklı ve “1503E100” nolu proje ile bu tezi çalışmasını destekleyen Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne (BAP) teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında bilgi birikimlerini ve belgelerini benimle paylaşan bölüm başkanımız Prof. Dr. B. Yelda Uçkan ve Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Topal'a, Almanca metin çevirisinde yardımcı olan Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Feriştah Alanyalı'ya, Şarhöyük kazı alanında verdiği bilgi ve belgelerden dolayı Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. M. Baştürk'e, Yunanca metinlerimizin çevirileri ve metin kontrollerini yapan Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Nilgün Elam'a, Cacaoğlu Vakfıyesi'nin ve El Herevi'nin Arapça yazılı Hac rehberindeki Eskişehir ile ilgili bölümlerin çevirisini yapan Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Hüseyin Karaçam'a, valilik binasının önünde keşfedilen kanal hakkında verdiği bilgi ve fotoğraflardan dolayı Eti Müzesi görevlisi Uzm. Arkeolog Bülent Okta'a, İngilizce çeviriler konusunda yardımcı olan Eskişehir Teknik Üniversitesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü Doç. Dr. Hakan Güray Şenel'e Büyükşehir Belediyesi, Odunpazarı Belediyesi ve Tepebaşı Belediyesi'ne çok teşekkür ederim.

Tez sürecimde bana rahat çalışma ortamı yaratan oda arkadaşım Doç. Dr. Nurdan Küçükasköylü'ye ve manevi desteğini benden esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Selma MANAZ

EK-8a. Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi Örneği

14/01/2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan ‘bilimsel intihal tespit programı’yla tarandığımı ve hiçbir şekilde ‘‘intihal içermediğini’’ beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Selma MANAZ

(Öğrencinin Adı Soyadı)

* Bu belgenin ciltlenmiş tezin ‘‘Abstract’’tan sonraki sayfasında ıslak imzanız ile (fotokopi olmayacak) yer alması gerekmektedir.

**BİZANS DÖNEMİ DORYLAİONU İLE ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ
SULTAN EYÜĞÜ/ SULTAN ÖYÜĞÜ'NÜN (ESKİŞEHİR)
FİZİKİ YAPILARI**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	İ
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	İİ
ÖZET	İİİ
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
GÖRSELLER DİZİNİ	XI
ŞEKİLLER DİZİNİ	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ESKİŞEHİR BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Topografik Yapı.....	12
1.1.1.Ova, dağ ve platolar	13
1.1.2.Akarsular ve diğer su kaynakları	16
1.2. Tarihi yerleşimler	24
1.3.Tarihi yollar	33

İKİNCİ BÖLÜM

**2. ANADOLU SELÇUKLU-BİZANS MÜCADELELERİ VE BATI UÇ
TÜRKMENLERİ**

2.1. Anadolu Selçuklu-Bizans mücadeleleri (1074-1097)	41
---	----

2.1.1. I. Haçlı/Dorylaion Savaşı (1097)	48
2.2. Batı Uçta I. Haçlı Seferi Sonrasının Anadolu Selçuklu-Bizans Mücadeleleri.....	50
2.2.1. Batı Uçta ve Eskişehir Bölgesinde Türkmenler ve Anadolu Selçukluları	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DORYLAİON ADI, DORYLAİON ADINA SAHİP BÖLGE YERLEŞİMLERİYLE SICAKSULAR BÖLGESİNİ KAPSAYAN BİZANS DÖNEMİ DORYLAİONU'NUN FİZİKİ YAPISI	
3.1. Dorylaion adı ve Dorylaion adına sahip bölge yerleşimleri	66
3.2. Şarhöyük ve çevresinden arkeolojik kazılarla elde edilen sonuçlar ve çevreden ele geçirilen diğer mimari buluntular	79
3.3. Sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans Dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısı	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ SULTANEYÜĞÜ/SULTANÖYÜĞÜ'NÜN ADI, YERİ VE FİZİKİ YAPISI	
4.1. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Adı ve Yeri.....	107
4.2. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Selçuklu Devri Yapıları.....	119
4.3. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Selçuklu Devri Fiziki Yapısı.....	134
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ	159

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1.1: Akar Deresi ve Akarbaşı Camii, Batıdan doğuya bakış	18
Görsel 1.2: Akar Deresi, Hamamyolu'ndan Odunpazarı mevkkine kuzeyden güneye Bakış	18
Görsel 1.3: Akar Deresi'nin 2000'li yıllarda kapanan yatağı, güneyden kuzeye bakış	19
Görsel: 1.4: Porsuk Çayı'nın iki yakasında bulunan alanların havadan görünüşü	25
Görsel: 1.5: Tabula Peutingeriana: İstanbul'dan Dorylaion'a giden yol ve bölgenin Topografyası	36
Görsel 3.1: Tabula Peutingeriana, Dorylaion	67
Görsel 3.2: Marcus Aurelius Maximianus (286–305) Dönemi'ne ait Dorylaion sikkesi	71
Görsel 3.3: Roma İmparatoru Licinius (308–324) Dönemi'ne ait Dorylaion sikkesi	71
Görsel 3.4: Roma mil taşına göre, Aşağı Çağlan köyünden Şarhöyük'e uzanan yol üzerindeki belirli noktaların mesafe ölçüleri	74
Görsel 3.5: Eskişehir'e Ulaşan Roma Yol Ağı	74
Görsel 3.6: 293-305 yılları arasına tarihlenen mil taşından Roma yol güzergahı takip edilerek belirlenen mesafe ölçülerini gösterir harita.	75
Görsel 3.7: Şarhöyük ve Porsuk Çayı hava fotoğrafı	78

Görsel 3.8: 1991 tarihli Şarhöyük hava fotoğrafı	79
Görsel 3.9: Şarhöyükten güney yönde Eskişehir'e bakış	82
Görsel 3.10: Temel başlangıç seviyesi alçak kotta bulunan sur duvarıyla ilişkili güneybatı yöndeki bir kulenin duvar kalıntıları	83
Görsel 3.11: Roma evi ve sağ üst köşede yer alan Bizans devri sur kalıntısı	83
Görsel 3.12: Bizans Kilisesi'nin tabanı	84
Görsel 3.13: Bizans kalıntıları üzerindeki gömüler	84
Görsel 3.14: Şarhöyük ile çevresindeki aşağı kent ve mezarlık alanları	85
Görsel 3.15: 2-3. yüzyıla tarihlenen Roma devri yer mozaikleri. Eti Arkeoloji Müzesi	86
Görsel 3.16: 2-3. yüzyıla tarihlenen Roma devri yer mozaikleri. Eti Arkeoloji Müzesi	86
Görsel 3.17: Eskişehir'de ele geçen önemli mimari buluntuların yerleri	87
Görsel 3.18: Üçgen alınlıklı, köşe akroterli Yunanca yazıtlı adak stelinin ön ve arka yüzleri	87
Görsel 3.19: Üçgen alınlıklı, köşe akroterli adak stelinin çıkarıldığı yer	88
Görsel 3.20: Hava ikmal arazisi buluntu yeri	88
Görsel 3.21: Hava ikmal arazisindeki bazı mimari buluntular	89

Görsel 3.22: Hava ikmal arazisindeki bazı mimari buluntular	89
Görsel 3.23: Eskişehir Valiliği'nin önündeki meydan, kanal yerinin görünüşü	94
Görsel 3.24: Kanalizasyon yerinin havadan görünüşü	95
Görsel 3.25: Kanalın üstten görünüşü	96
Görsel 3.26: Kanalın içten görünüşü	96
Görsel 3.27: Sıcak sular bölgesini kapsayan Roma devri Dorylaionu'na ait maddi buluntuların yerini gösterir harita	96
Görsel 3.28: Isparta-Yalvaç yakınlarında Antiokheia Antik kentinden bir sokak	98
Görsel 3.29: Eskişehir Roma Köprüsü	104
Görsel 3.30: Roma Köprü'sünün bulunduğu alanın (adacığın güneyi) günümüzdeki görünümü	105
Görsel 3.31: Dorylaos'un Dorylaionu (69-79 öncesi)	106
Görsel: 4.1. Odunpazarı-Çarşı ve Şarhöyük	111
Görsel: 4.2. Kuzeyden Güneydeki Odunpazarı yerleşimine bakış	112
Görsel: 4.3. Odunpazarı yerleşimine kuzeyinden bakış	112
Görsel: 4.4. Kuzeyden Güneye bakış Doğuda Ak Camii- Batıda Kurşunlu Külliyesi ve arkalarındaki tepelik alan	113

Görsel 4.5: İki Dorylaion şehri ve Sultaneyüğü (tepe) konumları	114
Görsel: 4.6. Komisyon tarafından 1928 yılında hazırlanan çalışmanın Sultanönü isminin karşısına Arap harfleriyle Sultanderesi yazıldığını gösteren satırı. .	118
Görsel: 4.7. Odunpazarı, Alaeddin Camii ve Sıcaksular bölgesinde yer alan günümüz Çarşı bölgesi	119
Görsel 4.8: Odunpazarında mevcut Osmalı dönemi camilerinin konumları	121
Görsel 4.9: Cacaoğlunun tamir ettirdiği ve yaptırdığı mescitlerin muhtemel konumları	122
Görsel 4.10. Alaeddin Camii ve Mezarlık Alanını II. Abdülhamid Dönemi Fotoğrafi	123
Görsel 4.11. Alaeddin Camii mezarlık alanı	124
Görsel 4.12. Alaeddin Camii	124
Görsel: 4.13. Alaadin Camii	124
Görsel: 4.14. Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Zaviyesi'nin yerinde bulunduğu kabul edilen Salı Tekkesi'nin Türbesi	128
Görsel 4.15: Şeyh Edebalı Türbesi	129
Görsel 4.16: Odunpazarı Semti-Dede Mahallesi, Solda: Şeyh Nusrettin Türbesi, Sağda: Ahi Mahmut Türbesi	131
Görsel 4.17: Ahi Mahmud Türbesi	131

- Görsel 4.18:** Şeyh Nusrettin Türbesi 131
- Görsel 4.19:** Şarhöyük ve çevresinde Dorylaos'un şehri Dorylaion (kırmızı), Porsuk Çayı ve Akar Deresi'nin arasında Bizans Devri Dorylaionu (mor), Akar Deresi'ne güneyden dayanan Sultaneyüğü Şehri'ni (turuncu, Odunpazarı mevki) gösterir genel harita (1955 tarihli hava fotoğrafı üzerine işlenerek) 135
- Görsel 4.20:** 9.Alaadin Camii, 10.Sofa-7 odalı mülk, 11.8 odalı mülk, 12.İpek,Yün Hanı, 13.Baba Hanı ve dükkanlar, 14.Diğer Han, 15.Menzil Hanı,- 16.Mescidli Cacaoğlu Hanı, 17.Çeşitli Dükkanlar, 18.Çeşitli Dükkanlar, 19.Şeyh Sühreverdi Türbesi, 20.Şeyh Nusreddin Türbesi, 21.Ahi Mahmud Türbesi, 22. Şeyh Abdullah Bedevi Türbesi, 23-39. Cacaoğlu'nun tamir ettirdiği camilerin muhtemel yerleri. (1955 Tarihli Harita Genel Müdürlüğü Hava Fotoğrafının üzerine işlenmiştir.) 135
- Görsel 4.21:** 1.Paşa Mahallesi Kurşunlu Külliyesi, 2.Karapınar Mahallesi Karapınar Camii, 3.Akcamii Mahallesi Ak Camii, 4.Şarkiye Mahallesi Odunpazarı/Tiryaki Hasan Paşa Camii, 5.Dede Mahallesi Sivrioğlu Camii, 6.Cunudiye Mahallesi Cunudiye Camii, 7.Şarkiye Mahallesi Müftü Camii, 8.Alanönü Mahallesi Hacı Hasan Ağa Camii, 9.Alanönü Mahallesi Alanönü/Dere Camii, 10.Alanönü Mahallesi Akoğlan Camii, 11.Orta Mahallesi Orta Işık Camii, 12.Akarbaşı Mahallesi 140
- Görsel 4.22:** Martakçı Nasuh'un Odunpazarı Kurşunlu Külliyesi ve sıcaksular bölgesini gösteren minyatürü. 141

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1: 16. yüzyılın ilk yarısında Sultanönü Livası'nda bulunan yerleşimler	12
Şekil 1.2: 1:250.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritaları Serisi Eskişehir	14
Şekil 1.3: 1896 tarihli Eskişehir yerleşim planında Porsuk ve Sarısu Çayları ile Akar Deresi	17
Şekil 1.4: Odunpazarı ve Şarhöyük'ü içeren ve akarsuları gösteren 1896 tarihli Eskişehir haritası	20
Şekil 1.5: Eskişehir Ovası'ndaki akarsu ve yerleşimleri gösterir harita	21
Şekil 1.6: Sıcak su kaynakları, sondaj ve sığ kuyuları gösterir Eskişehir sıcaksular bölgesi haritası	23
Şekil 1.7: Porsuk Çayı'nın iki yakasında bulunan alanların haritası	26
Şekil 1.8: Eskişehir-Ballıhisar (Pesinus)'tan gelen Kral Yolu	34
Şekil 1.9: Eskişehir bölgesinden geçen Roma yolları	35
Şekil 1.10: Bizans İmparatorluğu'nun Askeri ve Ticari Yol Güzergahları	38
Şekil 1.11: I. Haçlı Seferi sırasında Haçlı ordularının kullandığı yol güzergâhı	40
Şekil 3.1: Şarhöyük, arkeolojik kazı plan karesi	80
Şekil 3.2: Atatürk Caddesi ve sıcaksular bölgesini kapsayan alandaki sokak dokusu ..	99
Şekil 3.3: Roma şehri, Cumhuriyet dönemi şehir planı	100

Şekil 4.1: Odunpazarı Senti-Dede Mahallesi-Mezarlık alanı, Şeyh Edebalı Türbesi'nin konumunu gösterir harita	129
Şekil 4.2: Şeyh Edebalı Türbesi Rölöve Planı	129
Şekil 4.3: Selçuklu devri zaviyelerinin günümüze gelebilen türbelerinin konumunu gösterir harita.	132

1.GİRİŞ

Anadolu çok özel coğrafi konumu ve stratejik değeriyle en eski devirlerden itibaren dünya ölçeğinde önemli ticaret ve kültür merkezlerden olmuş, pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bir bütün olarak Anadolu'nun tarihi, üzerinde kurulan irili ufaklı pek çok yerleşimin, köylerin, kale kentlerin, surlu sursuz tüm şehirlerin ve her açıdan onları kuran insanların oluşturdukları siyasi birliklerin ve devletlerin tarihleriyle iç içedir. Bu Eskişehir için de böyledir. Günümüze gelene kadar Eskişehir'e değişik bilim disiplinlerinin yöntemleriyle yaklaşan pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte henüz Eskişehir'in nasıl, nerede ve kimler tarafından kurulduğu konusu tam olarak aydınlatılamamıştır. Eskişehir ile ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalarda ya şehrin bir bölgesine odaklanılarak o bölge incelenmiş ya da sadece şehre yönelik tarihsel olaylar üzerinde durulmuş, tüm çabalara rağmen günümüz Eskişehirinin kuruluş ve gelişim evreleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulamamış ve yanlış kabuller devam edegelmiştir. Bu nedenle günümüze gelene kadar yapılmış, özellikle Eskişehir'in fiziki dokusuna odaklanan her çalışma çok değerli olmakla birlikte bir o kadar eksik kalmıştır. Eskişehir ile ilgili olarak özellikle Şarhöyük'te 1989 tarihinden itibaren başlayan arkeolojik kazılardan elde edilen veriler, gün ışığına çıkan yeni bulgu ve tarihi belgeler, hatta bölge topografyasının zaman içinde geçirdiği değişiklikler daha önceden yapılmış birçok çalışmanın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

1.1. Konunun Sınırı ve Kapsamı

Bu tez çalışmasının başlangıcında Eskişehir'in başlangıçtan Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu tarihe kadar geçirdiği evrelerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ancak konunun içine girip araştırmalar derinleştikçe elde edilen bilgi ve bulgular ile başlangıçtan Selçuklu devrinin sonuna kadar olan dönemin araştırılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede özellikle bölge topografyasına eğilmek, Batı Anadolu bölgesinde gerçekleşen Selçuklu-Bizans mücadelelerinin doğurduğu sonuçlar ve 1097 tarihinde Eskişehir Ovası'nda gerçekleşen I. Haçlı Savaşı'nda olup bitenler, tarihi kaynakların günümüz Eskişehirinin kapsadığı alanda bulunduğunu belirttikleri Dorylaion ile Selçuklu döneminde Türkmenler tarafından kurulduğu anlaşılan Sultaneyüğü şehrinin yerlerinin tespiti, çalışma konusunun özünü oluşturmuştur. Bu tez çalışması kapsamında Dorylaion ve Sultaneyüğü şehirleri

hakkında şu ana kadar gerçekleştirilmiş çalışmalarda ileri sũrũlen savlar, arkeolojik verilerle karşılaştırılarak yeniden değerlendirilip Dorylaion şehrinin konumu ile Sultaneyũęũ şehrinin konumu ve fiziki yapısının tespitini kapsamaktadır.

Araştırmada karşılaşılan en önemli gũlũk, kaynaklarda yer alan bilgilerinin doğru olup olmadıklarının tespit edilmesi konusunda gerçekleşti. zgũn kaynaklarda bulunmayan bazı bilgilerin, araştırmacıların yorumları olduğunun anlaşılması nedeniyle konuyu ilgilendiren yayınların doğruluğu teğit edilerek değerlendirilmiştir.

Eskişehir şehir merkezi ile ilişkili önemli sorunlardan bir diğeri, akarsuların adlarının ve yataklarının belirlenmesinde ortaya çıkmıştır. Dorylaion Savaşı, Sarısu vadisinde yapıldığı için Sarısu'yun o dönemdeki yatağının tam olarak tespiti gerekmiş, yayınlarda ũ ayrı Sarısu'dan bahsedildiği grũlmüřtũr. Mevsimsel doluluk ve taşkınlık yapan akarsuların zaman içinde kanallar açılarak ıslah edilmeleri neticesinde yataklarının değiştiği, bunlardan bazılarının kuruduğu, araştırmacıların bu gibi önemli verileri atladıkları ve gũnũmũzdeki topografyayı göz nũne alarak değerlendirmelerde buldukları grũldũęũnden, bölge topografyasındaki değişimlerin tespinde de bũyũk zaman harcandı. 1272 tarihli Cacaoğlu vakfiyesinde var olduğunu grdũęũmũz ve 1990'lı yıllara kadar Odunpazarı'ndan ve Hamamyolu'ndan geçerek sıcaqsular bölgesinde Porsuk'a karışan Akar Deresi de ıslah çalışmaları sonucunda gũnũmũzde yok olmuş akarsulardan biridir. Eskişehir'i çevreleyen tepeliklerin ve de dağ silsilelerinin de tarihi belgeleri doğru değerlendirmede bũyũk önemi olduğundan bu tepelerin isimleri ve konularının belirlenmesine de bũyũk gayret sarfedilmiştir.

1.2.Amaç

Çalışmanın ana amacı, Anadolu Selçuklu devrinde kurulan Sultaneyũęũ/Sultanyũęũ şehrinin yeri ve fiziki yapısı tespit edilerek kentsel gelişim izlesi oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda gũnũmũzde yeri tam olarak belirlenemeyen Doylaion Savaşı'nın yapıldığı yerinin tespiti, Bizans dönemi Dorylaion'u ile Sultaneyũęũ/Sultanyũęũ şehrinin kullanıla gelen isimlerin hangi tarih ve dönemlerde hangi bölgeleri (řarhyũk ya da Odunpazarı) tanımladığının belirlenmesi de ana amacımıza ulaşmak için açıklığa kavuşması gereken amaçlarımız arasında yer almıştır.

1.3.Yöntem

Araştırma kapsamında, günümüze kadar Eskişehir ile ilgili araştırma sırasında söz konusu zaman dilimini konu alan birinci derece tanıklar, döneminde yazılmış birinci el kaynaklar ve ikinci derecede kaynak olarak çağdaş araştırmacıların konu ile ilgili yayınlardan yararlanılmıştır.

Birinci derece kaynaklar bulunduğu zaman dilimini ele alan Bizans kronikleri, vakfiyeler, seyahatnameler, kitabeler, sikkeler, kazı sonuçları, arkeolojik buluntular, mimari yapılar, minyatürler ve haritalardır.

Birinci derece kaynaklardan olan Cacaoğlu Nureddin Vakfiyesi'nde; "İki değirmen ve sebzelik, meyvalı ağaçları bulunan bahçe ve değirmenlerden birine bitişik olan bir parça arazinin tamamı. Sofa ile yedi tane odanın, sekiz odalı etrafı taşla çevrili yerin ve bunlarla ilgili olan her şeyin tamamı olup, bunlardan her biri dört taraftan çevrilmiştir; bir taraftan İlyas'ın mülkü ile diğer taraftan Ebi Nemre'nin mülkleriyle, üçüncü taraftan çayırıklıkla ve yolla sınırlanmıştır.

Bir parça arazinin tamamı olup, sınırı Emir İlyas mülküne Abdullah vereselerinin mülküne, adı geçen şehirden akan ırmak üzerinde kurulu köprüye ve Kaymaz vereselerinin mülküne kadar uzanır.

Kendine bitişik dükkanları ile birlikte, içinde bez, yünlü ve ipekli kumaşlar pazarı bulunan hanın tamamı olup, sınırı Melik İlyas'ın mülküne, adı geçen vâkıfın mülküne, iki yola ve adı geçen Babahan'a dayanır. Diğer hanın tamamı olup, sınırı Muhammed el-Nehas'ın mülküne, yukarıda adı geçen hana ve yola dayanır.

Bütün bu zikredilenler, sınırları hakları ve menfaatleri, kendilerine tabi olan bütün nesnelere, az veya çok bitişik veya ayrı, anılan veya anılmayan, bütün nesne ve hukuk ve herşeyleriyle birlikte Sultanyüğü'nde vâkıf tarafından yaptırılan mescidin ihtiyaç ve menfaatlarına vakfedilmiştir. Vakıfa nispetle tanınmış olduğu için mescidi tarife hacet yoktur.

Cacaoğlu vakfiyesinde, vakıf tarafından Sultanyüğü'ndeki handa bina edilen mescidin ihtiyaçlarının da bu Caca vakfi tarafından temin edileceği belirtilmiştir. Vakfiyede geçen "Han vakıfa nispetle tanınmış olduğu için tarifine lüzum yoktur" biçimindeki ifade hanın Cacaoğlu tarafından yaptırıldığını gösterir. Karaçam tarafından sözkonusu vakfiye üzerinde yapılan incelemede Cacaoğlu'nun hem bir han hem hanın içine bir mescid yaptırdığı kesinleşmiştir.

Meşhur zahid ve abidelerden Şeyh Abd Allah el-Bedevi'ye nispet edilen zaviyenin ihtiyaçları da bu vakıflardan temin edilir. Vakıf bu zaviyeyi yeni baştan tamir ettirmiştir.

Vakıf daha şunları vakfetti: Cacaoğlu vakfiyesinde, bir ihata içinde birkaç tane odası bulunan menzilin sınırının Celal el-Din ve Muhammed mülküne ve yola dayanır biçiminde yer alan açıklama şehirde duvarlarla çevrelenmiş bir alan içinde birkaç odalı bir menzil hanının bulunduğunu gösterir. Adı bilinmediğinden yapıyı Menzil Han olarak tanımladık.

Adı geçen hanın imamına verilmek üzere sekiz dükkanın tamamı olup, sınırı adı geçen mescidlerin vakıflarına, Emir Yusuf vereselerinin mülküne ve muhtelif yola dayanır."

Açıklaması ile Matrakçı Nasuh'un Eskişehir minyatüründe yer alan akarsu ve değirmen dışında 1:10.000 ve ölçeğinde hazırlanan Eskişehir ve civarı haritasından Akar Deresi ile değirmenlerin yerleri tespit edilerek Cacaoğlu vakfiyesinde tanımlanan ticari ve dini yapıların muhtemel yerleri belirlenip elde edilen sonuçların hava fotoğrafları üzerine yerleştirilerek Eskişehir'in Türk kenti olarak kuruluşundan 13. yüzyıl sonuna kadar olan dönemde geçirdiği kentsel gelişim izlesi oluşturulmuştur.

Siyasi tarih için önemli olan kronikler çalışma kapsamında Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait kronikler Dorylaion Savaşı'nın yapıldığı yerin tespiti ve Eskişehir'in fiziksel yapısının oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar olmuştur. Günümüze kadar yapılan arkeolojik buluntu ve kazı çalışmalarından elden edilen mimari ve buluntu malzemeleri, Alaadin Camii'nin kitabesi ve Cacaoğlu vakfiyesinde şehirde yer alan bahçelik alanlar, mimari yapıların birbirleriyle olan yakınlıkları ve konumlarının tasviri ve el-Herevi'nin vermiş olduğu bilgiler kentin fiziki yapısını oluşturmada ana kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.

İkinci derece kaynaklar ise günümüz araştırmacıları tarafından hazırlanan kitap ve tezlerden oluşmuştur. Ayrıca çalışmamıza katkı sağlayacak basılı ve elektronik kaynakların karşılaştırmaları yapılarak çalışmamızda değerlendirilmiştir.

Vakfiyede yer alan bilgiler, kronikler, harita ile minyatür ve ikinci derece kaynakların ışığında Odunpazarı'ndan Hamamyolu Cadesi'ni izleyerek sıcak sular bölgesinde Porsuk Çayı'na karışan günümüzde mevcut olmayan Akar Deresi'nin izlediği güzergah, Alaadin Camii'nin bulunduğu konum ile zaviyelerin ve Osmanlı döneminde inşa edilen camilerin bulunduğu konumlar dikkate alınarak Eskişehir'in Selçuklu dönemi kentsel fiziki yapısı oluşturulmuştur.

Dört ana bölümde toplanan bu tez çalışmasının birinci bölümünde Eskişehir bölgesinin tarihi coğrafyası başlığı ile topografik yapı, ova, dağ ve platolar, akarsular ve diğer su kaynakları, tarihi yerleşimler ve Tarihi yollar; ikinci bölümünde Anadolu Selçuklu-Bizans Mücadeleleri ve Batı Uç Türkmenleri başlığı ile Anadolu Selçuklu-Bizans mücadeleleri (1074-1097), I. Haçlı/Dorylaion Savaşı (1097), Batı Uçta I. Haçlı Seferi Sonrasının Anadolu Selçuklu-Bizans Mücadeleleri ve Batı Uçta ve Eskişehir Bölgesinde Türkmenler ve Anadolu Selçukluları; üçüncü bölümünde

Dorylaion adı, Dorylaion adına sahip bölge yerleşimleriyle Sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısı başlığı ile Dorylaion adı ve Dorylaion adına sahip bölge yerleşimleri, Şarhöyük ve çevresinden arkeolojik kazılarla elde edilen sonuçlar ve çevreden ele geçirilen diğer mimari buluntular ve Sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans Dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısı; dördüncü bölümünde Anadolu Selçuklu şehri Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün adı, yeri ve fiziki yapısı başlığı ile Sultaneyüğü/ Sultanöyüğü'nün adı ve yeri, Sultaneyüğü/ Sultanöyüğü'nün Selçuklu devri yapıları ve Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Selçuklu devri fiziki yapısı ele alınmış, sonuç bölümünde Eskişehir'in Selçuklu Dönemi'nde kurulmuş bir Türk kenti olarak 13. yüzyıla gelene kadar geçirdiği aşamalar özetlenmiştir.

Eskişehir Bölgesiyle İlgili Temel Kaynaklar

Bizans Dönemi Kaynakları:

Anna Kommena, Alexiad.

Anna Komnena, 2 Aralık 1083 günü, imparator Alexios Komnenos (1081-1118) ve eşi Eirene Komnena'nın kızı olarak, başkent İstanbul'da doğmuştur. Anna Komnena, on beş kitap halinde topladığı ve babasının dönemini anlattığı Alexiad adlı eserinde Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin (1081-1118) tarihini ele almış; bölümler kitap olarak 15. kitap halinde tek kitapta yayınlanmıştır¹.

Alexios'un İmparator olma öncesindeki başkomutanlık dönemi ve başarıları; Rumların 1071 Malazgirt yenilgisi sonrasında Anadolu'da baş gösteren egemenlik kargaşası: ayaklanmalar ve Türk yayılması; Alexios Komnenos 'un Botaniates'i Devirip İmparator olması; Türklerin Batı Anadolu'da ilk fetihleri; İç karışıklıklar ve Norman'ların ikinci istilası; Norman'larla birinci savaş süregidiyor. Türklerden gelen yardımcı birliklerin desteği ile Alexios son çatışmayı kazanıyor; Normanlarla birinci savaşın sonu; Anadolu'da Türklerle savaş ve yeniden barış; Balkan Yarımadasında Peçenek Türkleriyle savaş. Çaka Bey'in İzmir'de Beylik kurması; Alexios, Peçenek Türklerini Kuman Türklerine kırdırarak Peçenek istilası sorununu kesin çözüme bağlıyor; Rum soylularının Alexios'a karşı komploları; Anadolu'da Emir Çaka ile, Rumelinde Dalmaçyalılarla savaşım; Nikephoros Diogenes'in komplosu; Kilise öğretisi sorunları; Kuman Türkleriyle ve Rum/Anadolu Selçuklularıyla savaş. Türklere karşı Birinci Haçlı Seferi başlıyor; Birinci Haçlı Seferi, 1097-1104; İç karışıklıklar ve Norman'ların ikinci istilası (1105-1107); Aaron'un komplosu. Norman'ların ikinci istilasına karşı savaşım (1107-1108); Türklerle ve (yeniden) Normanlarla savaş. Rum İmparatorluğu, kendi halkının, Bogomil mezhebine bağlanan bölümünü eziyor (1108-1115) ve on beşinci kitapta Alexios, yeniden Türklerle savaşıyor. Bogomil inancındakileri eziyor, önderlerini diri diri yaktırıyor. Alexios'un ağır hastalığı ve son günlerine yer verilmiştir.

---

¹ Anna Kommena (1996). Alexiad. (Çev. Bilge Umar), İstanbul, 332, 486-487.

Kinnamos. Ioannes Kinnamos'un Historia'sı.

Ioannes Kinnamos'un Historia'sında Komnenos Hanedanı'ndan İmparator II. Ioannes (1118-1143) ile kendisinden sonra imparator olan oğlu I. Manuel (1143-1180)'un saltanat yılları ele alınmaktadır.

Eser, iki ana başlıkta toplanmıştır. Ioannes Kinnamos'un İmparatorluk Devri başlığı altındaki ilk bölümde birinci kitaba Manuel Komnenos'un İmparatorluk Devri başlığı altındaki ikinci bölümde 2.-7. kitaplara yer verilmiştir. Bizans'ın sosyal, siyasi ve askeri durumuna, Türklerin Anadolu'ya gelmesi ve yapılan mücadelelere ve Türklerin Bizans'a verdikleri huzursuzluklar kaleme alınmıştır².

Niketas Khoniates'in Historia "Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri".

Niketas Khoniates 12. yüzyıl ortalarında Denizli civarındaki Khonai (antik Colossai) şehrinde doğmuş, İstanbul'da iyi bir eğitim almış ve Angelos hanedanının egemen olduğu dönemde (1185-1204) sarayda önemli görevlerde bulunmuş, IV. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul'u almaları üzerine İznik'e kaçabilmiş ve muhtemelen burada 1213 yılında vefat etmiştir.

Niketas Khoniates'in Historia adlı eserinde Manuel Komnenos'un, Anadolu ve Anadolu dışındaki seferleri, siyasi karar ve anlaşmaları ile imar ve inşaa faaliyetlerine yer verilmiştir³.

Selçuklu Dönemi Kaynakları:

El Haravi; A Lonely Wayfarer's Guide To Pilgrimage.

1173 yılında Anadolu'ya gelen ve 1215 yılında vefat eden seyyah Alî ibn Abî Bakr al-Harawî'nin, *Kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt* adlı eseri *A lonely wayfarer's guide to pilgrimage* adıyla Josef W Meri tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Hac yolculuğu yapanlara rehber olarak hazırlanan bu eserde yolculuk boyunca geçilen bölgelerin belirgin özellikleri açıklanmaktadır. Eskişehir bölgesine de gelen El Haravi, eserinde Seyitgazi'yi sınır bölgesi olarak anmakta, Sultan Veki biçiminde adlandırdığı Sultanöyüğü'nün şifalı sıcak suları ile ünlü bir bölge olduğunu belirtmektedir. Bu tez çalışması kapsamında, El Haravi'nin Arapça yazılmış özgün rehberi Anadolu

² Kinnamos. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: TTK.

³ Niketas Khoniates (1995). *Historia*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK. ix.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Hüseyin Karaçam tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır. El Herevi'nin hac yolculuğu yapanlara rehber olarak hazırladığı kitabında Sultan Veki biçiminde aktardığı Sultan-öyüki?/ Sultan eyüki? kelimelerini farklı değerlendirdiği düşünülmektedir.

Cacaoğlu Vakfiyesi 1272.

Ahmet Temir tarafında Türkçeye çevrilerek doçentlik tezi olarak hazırlanan daha sonra üç bölümlük bir kitap haline dönüştürülen Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça ve Moğolca vakfiyesinin giriş bölümünde söz konusu vakfiye ve bu vakfiye hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Vakfiyenin birinci bölümünde Arapça metinlerle bu metinlerin özet ve tercümelerine, Moğolca olan ikinci bölümünde Moğolca metinlerin tespiti, tarihi, önemi, transkripsiyonu ve tercümelerine, üçüncü bölümünde ise indekslere yer verilmiştir. Eserin Türk Tarih Kurumu'nun 1989 tarihli basımının giriş bölümünde, bir bölümü Kırşehir, İskilip, Kuşhisar (Koçhisar) ve Sultanyüğü (Eskişehir) içinde ve civarında, diğer bir bölümü Ankara, Konya ve Aksaray'da bulunan medrese, cami ve han yapılarının yanı sıra vakfedilen diğer başka mülklerden bahsedilmektedir. Vakfiyenin Eskişehir ile ilgili bölümleri 11., 79., 128., 129. ve 202. sayfalarda yer almakta, bu sayfalarda kentte tamir ettirilen ve yeni inşa ettirilen yapılarla vakfedilen yapılar hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Sözü edilen yapıların günümüz Eskişehiri'nin neresinde oldukları tam olarak anlaşılmasa da bu tez kapsamında söz konusu vakfiyeden Selçukluların bu coğrafyada kurmuş oldukları Sultaneyüğü/ Sultanönü adlı Türk kentinin yerinin belirlenmesinde azami ölçüde yararlanılmıştır. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Hüseyin Karaçam tarafından Vakfiye'nin Arapça metninin ilgili bölümü tekrar okunarak Caca Oğlu Nureddin'in içinde bulunan mescidiyle birlikte bir han yaptırdığı kesin olarak tespit edilmiştir.

Tarih ve Coğrafya Eserleri:

Ahmedi, İskendername (1334-1412).

Doğum tarihi muhtemelen 735 (1334-35) ölümü 1412-13 yılına tarihlenen Ahmedi'nin, İskendernamesi'nde⁴ Devlet adamlarına yöneticilik hakkında bilgiler veren eserlerin genel adı olan siyasetnâmelerde bir hükümdarın sahip olması gereken nitelikler, saltanatın dayandığı ahlâki prensipler, devlet yönetiminin incelikleri gibi konular işlenmiştir. Ahmedî, *İskendernâmesinde* dünya ve hükümdarlar tarihine ilişkin oldukça geniş bilgiler vermiş,⁵ 1402 yılından hemen sonra yazmış olduğu sekizbin beyitten oluşan bu eserini Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Emir Süleyman'a sunmuştur⁶.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi 1288-1485.

Sultan II. Bayezid döneminin (1481-1512) tarih yazarlarından olan Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi adlı eserde sultanlar ve sultanların tahta çıkışları, fetihleri, imar faaliyetleri ve dönemin kentsel gelişimleri hakkında bilgiler bulunmaktadır⁷.

Derviş Ahmed Aşık, Aşıkpaşazade Tarihi (1393-1485).

Aşıkpaşazade (1393?-1485?), adıyla anılan Derviş Ahmed Aşıkî veya diğer adıyla Şeyh Ahmed, Suhreverdiyye tarikatının Zeyniyye kolunun halifelerinden Abdullatif Kutsî'nin halifesidir. 12.000 beyitlik Garibname isimli mesnevinin yazarı olan Vefaiyye tarikatı mensubu olan Âşık Paşa (ölm. M. 1332) büyük dedesidir. Bu nedenle Âşık Paşazâde ismiyle anılmıştır. Aşıkpaşazade Tarihi'nde Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişinden II. Beyazıd Dönemi'ne kadar olan zaman dilimi ele alınmıştır⁸.

Oruç Bey (1481-1512), Osmanlı Tarihi.

Edirneli olan Oruç Bey, Sultan II. Bayezid devri (1481-1512) tarih yazarıdır. Doğum ve ölüm tarihi belli olmayan Oruç Bey'in eserini bitirdiği 1502 yılından kısa bir süre sonra ölmüş olabileceği düşünülmektedir. Oruç Bey'in, Osmanlı Tarihi (Tevarih-i

⁴ G. Kut (1989). Ahmedî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, II, 165.

⁵ Türkdoğan, M. G. (2010) Siyasetnâmeler ve bir siyasetnâme örneği olarak Ahmedi'nin İskendernâme'si, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (12), 418-430.

⁶ D. E. Pitcher (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası*. (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 62.

⁷ Mehmed Neşrî, (2011). *Aşiretten imparatorluğa Osmanlı Tarihi 1288-1485*, (Çev: Necdet Öztürk), İstanbul, 44-53.

⁸ Derviş Ahmed Aşık, (2013). *Aşıkpaşazade Tarihi*, (Haz. Ayşenur Kala), İstanbul.

Al-i Osman) adlı 1288-1502 yıllarını içeren eserinde Anadolu, Rumeli, Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi'ndeki fetihler, siyasi olaylar, sel, deprem gibi doğal afetler, yangın, salgın, Ay ve Güneş tutulması gibi olaylar da ele alınmıştır⁹.

Seyahatnameler ve Gazi Notları:

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnamesi (1304-1368).

İbn Battûta (1304-1368) adıyla tanınan seyyahın adı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî'dir. 17 Recep 703/25 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğmuş 770/1368'de Tâmesna-Merrâkeş kadısı iken vefat etmiştir. Seyahatnamesinin adı literatürde Rihletü İbn Battûta diye tanınmış olan Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr adlı eserdir¹⁰.

Katip Çelebi (1609-1657), Cihannüma.

1609 yılında İstanbul'da doğan Katip Çelebi 6 Ekim 1657 yılında vefat etmiştir. Katip Çelebi'nin, Cihannüma adlı eseri, batılı kaynaklara başvurularak hazırlanmış 17. yüzyılın önemli coğrafya ve tarihi coğrafya kitabıdır. Cihannüma, kendisinden sonra yazılmış bu tür kitaplara öncülük etmiştir. Katip Çelebi, bir bölgeyi idare merkezlerinin sınırları, kazaları, coğrafi durumu ve mimari özellikleriyle tasvir etmiş ve 17. yüzyıla ait önemli bilgiler vermiştir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi.

25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğan, aslen Kütahyalı bir aileden gelen Evliya Çelebi'nin 4.000 sayfadan oluşan 10 ciltlik seyahatnamesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Seyahatnamesinde hayatına dair bilgi de veren Evliya Çelebi, seyahat ettiği 51 yıllık süreçte nerelere gittiğini, ne yaptığını, kimlerle görüşüğünü detaylı bir biçimde yazmıştır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte 1685 tarihinden Mısır'da öldüğü tahmin edilmektedir¹¹.

⁹ Oruç Bey (2009). *Osmanlı Tarihi*, (Çev: Necdet Öztürk), İstanbul, VII, 15, 16.

¹⁰ İbn Battûta Tancî (2000) İbn Battûta Seyahatnamesi. (Çev: A. Sait Aykut). I. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, I, XXI, 431,339.

¹¹ EvliyaÇelebi, <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/> (Erişim tarihi:22.06.2018).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı tarafından yayına hazırlanan birebir çevirisi Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmıştır¹².

Ramsay, W. M. (1960). Anadolu'nunu Tarihi Coğrafyası.

W. M. Ramsay, bir Arkeolog olarak 19 yüzyıl Anadolu coğrafyasında inceleme yapmış olduğu bölgelerin tarihi ve coğrafi özellikleriyle birlikte bu bölgeler hakkında varsayımlarda da bulunmuştur. Mihri Pektaş tarafından Türkçeye çevrilen Anadolu'nunu Tarihi Coğrafyası adlı kitabı iki blümden oluşmuştur. Birinci bölümde tarihi yollar ve Peutinger haritasının özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise yollarla birlikte gitmiş olduğu bazı Anadolu şehirlerindeki incelemeleri ele almıştır. Bunlar; Lydia, Phrygia, Hellespontus, Bithynia şehirleri, Galatia Salutaris şehirleri ve piskoposlukları, Galatia ve kuzey Phrygiadaki Roma yolları, Galatia Primanın şehir ve Piskoposlukları, Ankara'dan doğuya giden Roma yolları, Orta Cappadociadaki Roma yolları, Anti toros üzerindeki Roma yolları, Cappadocia'nın şehir ve piskoposlukları hakkında bilgi vermiştir¹³

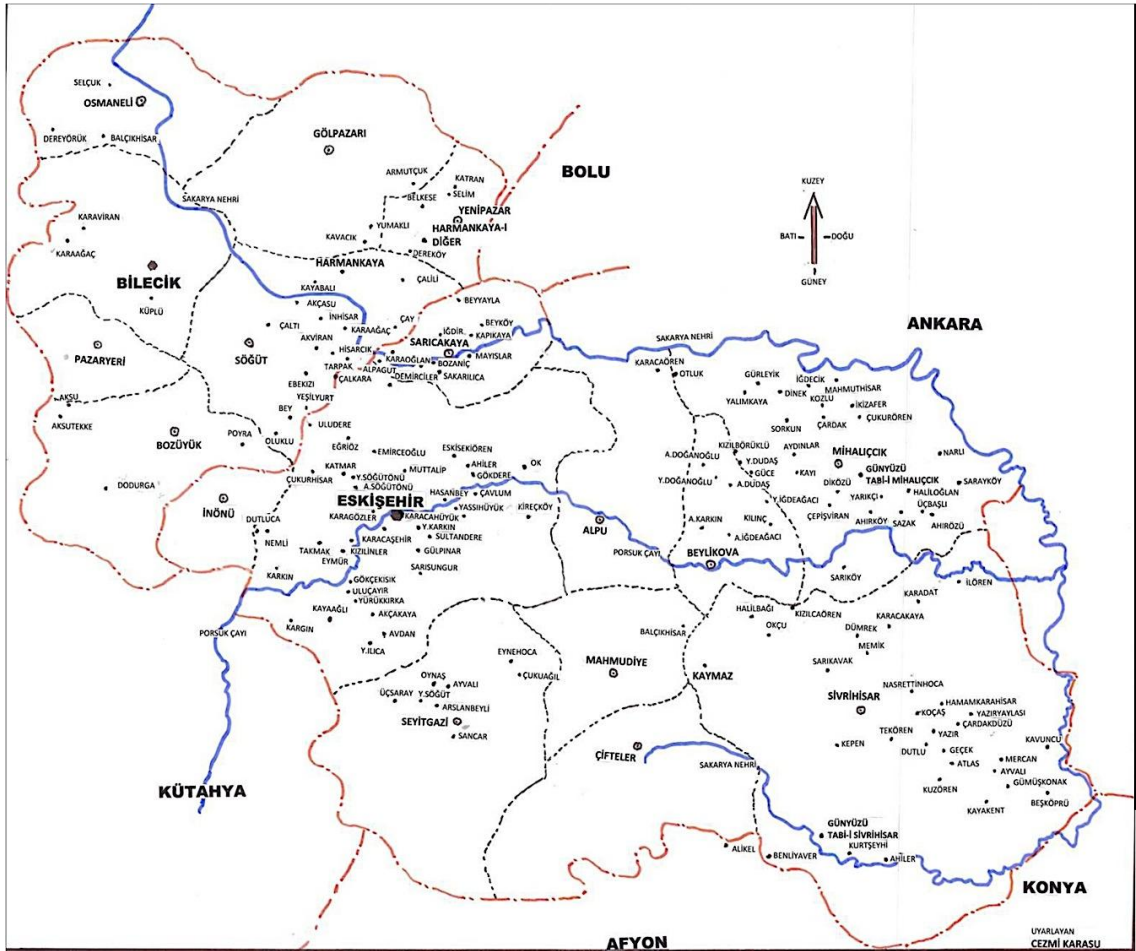
¹² Evliya Çelebi. (1999). Evliya Çelebi (2012). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Çev: Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 11., A. Güngörür ve K. Conker (1952). *Eskişehir kılavuzu*, Eskişehir, 43., A. Erdoğan (2015). *Sultanönün'den Eskişehir'e Sakarya türküsü*, Ankara, 569.

¹³ Ramsay, W. M. (1960). Anadolu'nunu Tarihi Coğrafyası. (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul, 90.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ESKİŞEHİR BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

İç Anadolu bölgesinin kuzeybatı kesiminde yer alan günümüz Eskişehir, idari olarak kuzeybatısından Bilecik ve Bolu, kuzeydoğu ve doğusundan Ankara, güneydoğusundan Konya, güneyinden Afyon, batısından Kütahya illeriyle sınırlıdır. Eskişehir bölgesi, başta Porsuk ve Sarısu Çaylarına ait olmak üzere çok sayıda su havzası ile bu su havzalarında bulunan ova ve platolarla¹⁴ dağ ve tepelik alanları ihtiva eder. Günümüz Eskişehir merkezden kenarlara doğru gittikçe yükselen yayvan çanak tarzında bir topografik yapıya sahiptir.

Şekil 1.1: 16. yüzyılın ilk yarısında Sultanönü Livası'nda bulunan yerleşimleri gösterir harita

(Topal 2011)

¹⁴ Bkz. Şekil 1.2: 1:250.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritaları Serisi Eskişehir (NJ36-1 Pafta, Seri No:15 <http://www.mta.gov.tr/v3.0> (Erişim 09.09.2019).

Merkez ve çevre ilçeleriyle birlikte Eskişehir'in kapsadığı alanın yaklaşık %52.4'ünü platolar, %25.8'ini ovalar, %21'ini tepe ve dağlar oluşturur¹⁵. Suyu bol geniş ve verimli ovalara sahip olan Eskişehir'in il sınırları içinde bulunan çok sayıdaki höyüğün de tanıklık ettiği gibi bölgede tarihleri Paleolitik döneme kadar geri gidebilen irili ufaklı pek çok yerleşimin kurulmuştur. Çok azında arkeolojik kazıların sürdürüldüğü bu höyüklerden birini de Eskişehir merkez ilçede bulunan sıcak sular mevkiine yaklaşık 3 ila 3.5 km mesafede bulunan Şarhöyük teşkil eder. Antik Çağ'ın Dorylaion kenti ile ilişkilendirilen Şarhöyük ile çevresindeki yerleşim izleri, Sarısu ve Porsuk havzasından geçen tarihi yollar, Dorylaion'un ve tarihi kaynakların Selçuklu Türkmenleri tarafından kurulduğuna işaret ettikleri Sultaneyüğü şehrinin fiziki yapısının tespiti bu tez konusunun kapsamı içinde yer almaktadır.

1.1. Topografik Yapı

1.1.1. Ova, Dağ ve Platolar

Eskişehir bölgesinin toprakları ana vadiler ve bu vadilerle birleşen bir çok küçük vadi tarafından parçalanmıştır¹⁶. Sakarya Nehri ile Porsuk Çayı havzalarındaki Yukarı Sakarya, Porsuk ve Sarısu Ovaları bölgenin önemli ovalarını oluşturur¹⁷. Kuzey ve güneyinden tepelik ve dağlıklarla sınırlanmış, ortasından Porsuk ve Sarısu Çayı'nın geçtiği deniz seviyesinden 750-800 metre yükseklikteki Eskişehir Ovası geç tektonik devirde olduğundan ülkemizin deprem kuşağı içinde yer alır¹⁸. Porsuk havzasında bulunan Alpu Ovası Eskişehir merkez ilçenin doğusunda; Sarısu havzasında bulunan İnönü Ovası merkez ilçenin batısında yer alır. Alpu ve İnönü Ovaları arasında bulunan bölgede Bozdağ'ın eteklerine dayanan, Muttalip köyü ile Şarhöyük dahil günümüz Eskişehir'i'nin merkez ilçesini kapsayan ortasından Porsuk Çayı'nın geçtiği, güneybatısından Keskin Deresi ile kanallar açılarak islah edildiğinden günümüzde kurumuş bulunan Sarısu Çayı'nın sokulduğu Bizans kaynaklarında Dorylaion Ovası olarak geçen Eskişehir Ovası yer alır.

Porsuk ve Sarısu havzalarının kuzeyinde yer alan ve yer yer 1700 metrelik

---

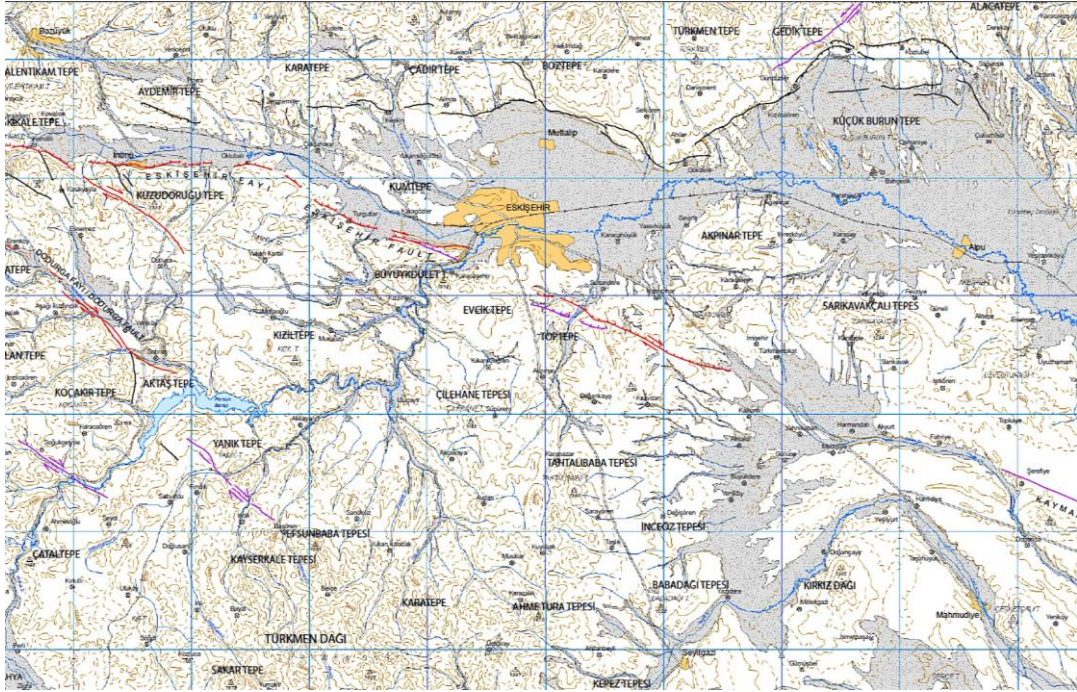
¹⁵ E. Balta (2005). *Eskişehir'de Çevre Sorunları*, Ankara Üniverstesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 5.

¹⁶ Balta, 2005, **a.g.k.**, 15.

¹⁷ H., Şahbaz (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı İlçelerinin (Eskişehir) beşeri ve ekonomik coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak, 48, 49., Balta, 2005, **a.g.k.**, 5.

¹⁸ Balta, 2005, **a.g.k.**, 14-15.

rakımlara ulaşan dağlık ve platoluk sahalar, havzaların güneyinde bulunan dağ ve platolardan daha yüksektir¹⁹. Porsuk ve Sarısu havzasını kuzey ve güneyden çok sayıda tepe ile bu tepelerin gerisinde yer alan dağlar sınırlamakta, havzanın kapladığı alan içinde de yer yer tepelere rastlanmaktadır. İnönü ilçesi civarından başlayarak batıdan doğuya doğru sırasıyla Sarısu havzasının kuzeyinde Aydemir Tepe, Kara Tepe, Çadır Tepe, Boztepe, Türkmen Tepe, Gedik Tepe, Kırteçik Tepe, Alacatepe, Karadere Tepe ile bu tepelerin gerisinde yine batıdan doğuya doğru sırasıyla Bozdağ ile Orta ve Doğu Sündiken Dağları (Mihalliççik Dağları) yer alır²⁰. Muttalip Köyü'nün kuzeyinde bulunan Boz Tepe ile bu tepenin daha doğusundaki Türkmen Tepe, Bozdağ'ın yüksek rakımlı iki tepesini oluşturmaktadır.

Şekil 1.2: 1:250.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritaları Serisi Eskişehir (NJ36-1 Pafta, Seri No:15 <http://www.mta.gov.tr/v3.0> (Erişim 09.09.2019).

İnönü civarından başlayarak batıdan doğuya doğru sırasıyla Kuzudoruğu Tepe, Kızıl Tepe, iç bükey bir kıvrımla Karacahisar Kalesi'nin bulunduğu tepeye güneybatısından bağlanan Porsuk Çayı'nın batısında yer alan Büyükdülce Tepe, Karacahisar Kalesi'nin yer aldığı tepe, Evcik Tepe ve Top Tepe, ileri geri silsileler oluşturarak Sarısu havzasını güneyinden sınırlarlar. Sarısu havzasını güneyden

¹⁹ Balta, 2005, **a.g.k.**, 14.

²⁰ Bkz. Şekil 1.2., Balta, 2005, **a.g.k.**, 13.

sınırlayan bu yüksek tepelerin kuzey eteklerinden itibaren başlayan az eğimli alanların hemen kuzeyinde, Sazova mevkiine kadar uzanan, yer yer paralel sıralar oluşturan ve birbirlerine yaklaşıp uzaklaşan ileri geri konumlanmış irili ufaklı pek çok alçak tepe yer alır. Eskişehir'in Odunpazarı mevkiinde bulunan Bademlik ve Çataktepe adıyla bilinen tepeliklerden, batıya doğru uzanan bir hat çizildiğinde bu hattın batı ucunda Karacahisar Kalesi'nin bulunduğu tepenin yer aldığı görülür (Çizim:2).

Sarısu havzasını iki yandan sınırlayan karşılıklı tepeliklerden bir çifti İnönü ilçesinin doğusunda, diğer çifti Karacahisar Kalesi civarında birbirlerine yaklaşarak adeta birer boğaz oluştururlar. İnönü'nün hemen doğusundaki boğazın karşılıklı tepelerinden kuzeydekini Aydemir Tepe, güneydekini Kuzudoruğu Tepe; daha doğuda yer alan ikinci boğazın karşılıklı tepelerinden kuzeydekini Kumtepe (Yukarısöğütönü'nün kuzeyinde), güneydekini Karacahisar Kalesi'nin bulunduğu tepe oluşturur. Karacahisar Kalesi'nin üzerinde yer aldığı tepenin de dahil olduğu Sarısu havzasını güneyden sınırlayan tepeliklerin güney kesiminde bu tepelerden daha yüksek pek çok tepe yer alır. Porsuk Çayı'nı da güneyinden sınırlanan bu dağlık ve tepelik alanların da güneyinde batıdan doğuya doğru sırasıyla İç Batı Anadolu eşiğinin doğu ucunda bulunan, platoları üzerinde Eskişehir ormanlarının dörtte birinin yer aldığı, en yüksek tepesi 1826 rakımlı Türkmen Dağı, Yazılıkaya Platosu ve Emirdağ yer alır.²¹

Eskişehir merkez ilçenin doğusunda bulunan Alpu Ovası'nı güneydosundan 1690 metre rakımlı Çal Tepe'nin en yüksek noktasını oluşturduğu Sivrihisar Dağları sınırlamakta, Alpu Ovası'na ve Orta Sakarya Vadisi'ne inen alanlarda ayrıca yükseklikleri 1000 metreyi bulmayan çok sayıda alçak tepe yer almaktadır²². Eskişehir Ovası ile Alpu Ovası ortasından Porsuk çayı'nın geçtiği dar bir vadiyle birbirlerine bağlanırlar. İki ova arasındaki geçiş bölgesi bir boğaz olarak bu dar vadi, güneyinden Akpınar Tepe'nin Porsuk Çayı'na uzanan etekleri, kuzeyinden Türkmen Tepe'nin Porsuk Çayı'na burun gibi uzanan etekleriyle sınırlanmıştır. Bu boğazın doğusunda Porsuk Çayı kıyısı bulunan Karahöyük, batısında doğudan batıya doğru sırasıyla Yassihöyük ve Karacahöyük; Karacahöyük'ün daha güneyinde de Sultandere mevki yer alır.

²¹ Yazıcı, 1997, **a.g.k.**, 36.; Balta, 2005, **a.g.k.**, 13.; H. Ayhaner, (1973). Tarih bölümü, *Eskişehir 1973 İl Yılığ* içinde (1-76). Eskişehir, 22-24.

²² Ayhaner, 1973, **a.g.k.**, 22-24; Balta, 2005, **a.g.k.**, 14.

1.1.2. Akarsular ve diğer su kaynakları

Su kaynakları bakımından oldukça zengin olan Eskişehir bölgesinde sürekli ve geçici olarak akan pek çok akarsu bulunmaktadır. Sürekli akarsuların en önemli ikisini Eskişehir Çifteler ilçesi'nin 4-5 km güneydoğusundaki Sakaryabaşı adı verilen bölgeden çıkan Sakarya Nehri²³ ile bu nehrin en önemli kolunu oluşturan *Porsuk Çayı* oluşturur. Kütahya'nın güneyindeki Tokul Köyü yakınından doğan, günümüz Eskişehiri'nin merkezinden şehri, iki büyük bölgeye ayırarak geçen ve Alpu Ovası'nın doğusunda Sakarya Nehri'ne karışan *Porsuk Çayı*²⁴, Antik dönemde Tembris, Anadolu Selçuklularının bölgede hakimiyet kurmalarından sonra Büyük Selçuklu komutanı Emir Porsuk'a izafeten Porsuk adını almıştır²⁵.

Kütahya Ovası'ndan Eskişehir'in 8 km güneybatısında bulunan Karacaşehir yakınlarındaki Orman Fidanlığı mevkiine kadar genel olarak dar ve eğimli bir vadiden geçen Porsuk Çayı, buradan sonra oldukça azalan bir eğimle yoluna devam ederek Sakarya Nehri'ne kavuşur²⁶. Kütahya-Yoncalı ılıcalarının bulunduğu mevkide sularını arttıran ve Eskişehir il sınırına İncesu köyünün kuzeybatısında bulunan Kalburcu çiftlikleri mevkiinde giren Porsuk Çayı'na, il sınırları içinde *Kunduzlar Çayı*, *Kargın Deresi*, *Sarısu*, *İlçasuyu*, *Molla Deresi*, *Keskin Deresi*, *Muttalıp Deresi* ve *Pürtek Çayı* karışmaktadır²⁷. Güneybatıdan Eskişehir'in merkezine sokulan Porsuk Çayı'na ayrıca, Odunpazarı'nın kuzeybatısından gelerek Alaeddin Camii karşısında kuzeye yönelen ve sıcaksular mevkiinden geçen Porsuk Çayı'nın bir kolu olan Akar Deresi²⁸ karışır

²³ Eskişehir Beylikköprü'den sonra Ankara sınırları içinde giren, kırık hattı üzerinde yer alan Sakarya Nehri, Sakaryabaşı adı verilen bölgeden çıkar ve sıcaklıkları 19,5 C⁰ ile 25 C⁰ arasında değişen Sakaryabaşı, Gökgöz, Kırkkız, Ilıksu ve Göztaşlı membağlarının birleşmesiyle oluşmuştur. Ayhaner, 1973, **a.g.k.**, 26-28-32.

²⁴ Balta, 2005, **a.g.k.**, 28

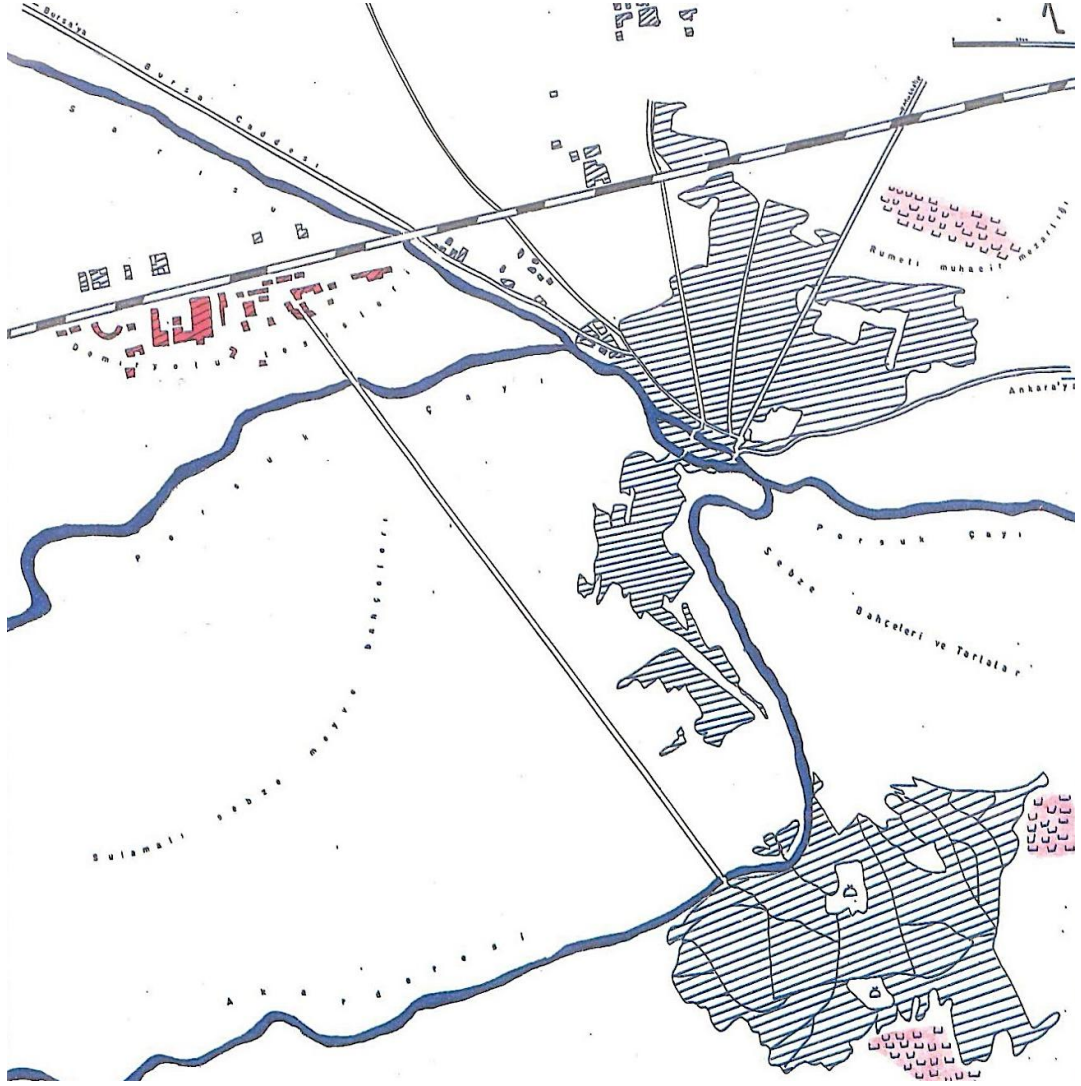
²⁵ Antik dönemde Tembris/Tymberius adıyla anılan Porsuk Çayı adını, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1075'de İznik şehrini başkent yaparak Anadolu Selçuklu devletini kurmasından rahatsız olan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'm, Kutalmışoğullarını denetimi altına almak için Anadolu'ya gönderdiği Emir Porsuk'dan alır. H. Doğru (2015). *XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, 5.29.; Kütahya'nın güneyinde bulunan Murat Dağı'nın sularını toplayan Gölsuyu ile yine Murat Dağı'nın eteklerinden çıkan Bayancık Suyu, Balıklı Dere ve Kütahya yakınlarındaki kaynaktan çıkan sulardan oluşan 280 km uzunluktaki Porsuk Çayı devamında Kütahya'da Felent Suyu, Gökkısık yakınlarındaki Kargın Deresi ve Eskişehir'e 3 km kala (Ertuğrulgazi Mh. Eski Basma Fabrikası civ.) Sarısu ile birleşerek Eskişehir-Alpu-Beylikahır ovalarını geçerek Pürtek Deresi'nin sularını da alarak Beylik Köprü yakınlarında Sakarya Nehri'ne akmaktadır. A. Güngörür ve K.Conker (1952). Eskişehir Klavuzu. Anıl Matbaası, 41. Porsuk Çayı üzerine 1944 yılında inşaatına başlanan ve 1949-1972 yükseltilen Porsuk barajı yapılmıştır (Erişim:26.08.2019)

²⁶ Balta, 2005, **a.g.k.**, 29.

²⁷ Ayhaner, 1973, **a.g.k.**, 26-28-32.; Balta, 2005, **a.g.k.**, 29.

²⁸ 1990'lara kadar Porsuk Çayı'nın bir kolu Hamamyolu'ndan geçerek güneye yönelmektedir ve bu alan aynı zamanda küçük köprülerin bulunduğu bir pazaryeri niteliğindedir. B. Üstün ve C. Özkan (2016).

(Şekil:1.3; Görse1:1.1-1.2). Günümüzde Akar Deresi'nin Eskişehir merkezden geçen bölümü kapatılmıştır (Görse1:1.3).

Şekil 1.3:1896 tarihli Eskişehir yerleşim planında Porsuk ve Sarısu Çayırı ile Akar Deresi (Ertin,1994)

Görsel 1.1: Akar Deresi ve Akarbaşı Camii, Batıdan doğuya bakış (Atuk, 2002)

Görsel 1.2: Akar Deresi, Hamamyolu'ndan Odunpazarı mevkkine kuzeyden güneye bakış. (Atuk, 2002)

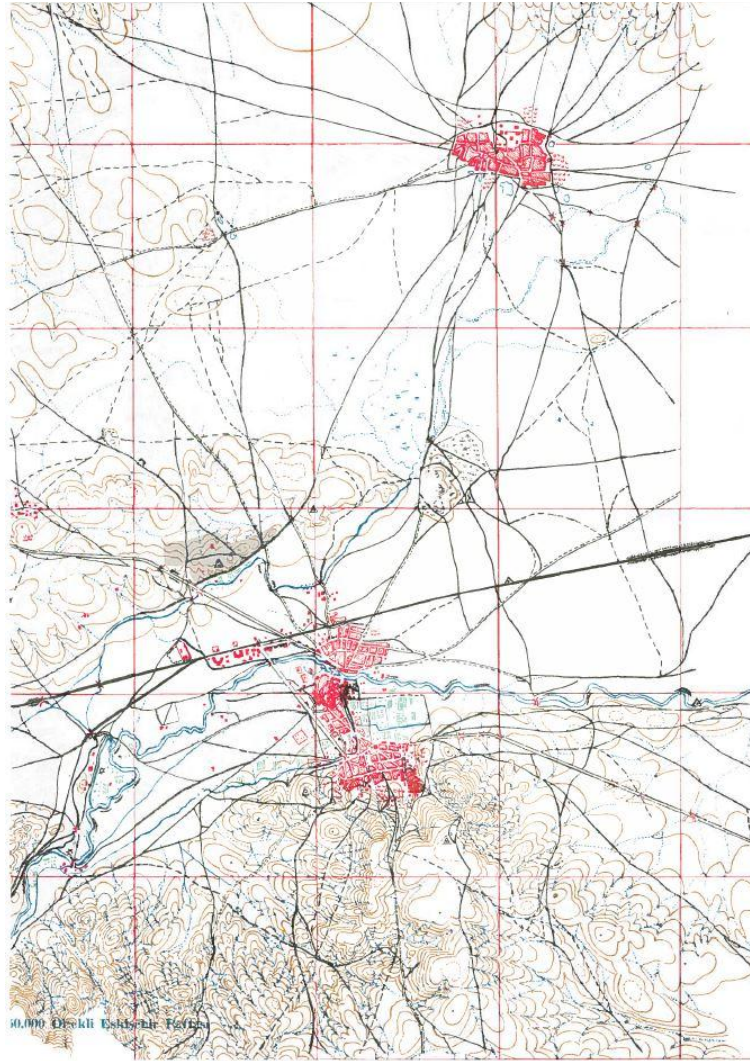

Görsel 1.3: Akar Deresi'nin 2000'li yıllarda kapanan yatağı, güneyden kuzeye bakış. (Manaz, 2019)

Kütahya'nın Dodurga köyü yakınından, İnönü ilçesinin batısından kaynaklanan Antik dönemde Hermos ya da Bathys adıyla anılan *Sarısü Çayı*, doğuya doğru yoluna devam ederek Sazova mevkiinin doğusunda Porsuk Çayı'na çok yaklaşır. 19. yüzyılda Sıtma Savaş Teşkilatı'nın yaptırdığı bir kanalla Sazova yakınlarından Porsuk Çayı'na bağlanan Sarısü Çayı,²⁹ 1896 tarihli bir haritaya göre Sazova yakınlarında önce kuzeye daha ilerden de geniş bir yay çizerek doğuya yönelmekte ve Anadolu Üniversitesi-Yunus Emre Kampüsü'nün güneyinden geçerek Şarhöyük'ün güneybatısına sokulmakta, buradan Keskin Deresi'yle birleşerek Mutlalp yerleşimi ile Şarhöyük arasından geçerek kuzeydoğu istikametinde yoluna devam etmektedir (**Şekil: 1.4**).

²⁹ Sarısü, Porsuk Çayı'nı besleyen önemli kollardan biridir. Eskişehir'in 60 km batısında Birce Dağları'nın 20 km güneyinden kaynağını almaktadır. Buradan sonra birçok derenin birleşmesinden sonra İnönü-Okulbal önlerinde suyu azalarak etrafında bataklıklar bırakır. Sarısü'nün yatağı Çukurhisar bölgesinde tamamen kurumuştur. Fakat yağmur dönemlerinde Sarısü'nün getirdiği sel suları Mutlalp ve Eskişehir ovalarının alçak kesimlerini su altında bıraktığı için Sıtma Savaş Teşkilatı su taşkınlarını önlemek ve Sarısü vadisindeki bataklıkların bir kısmını kurutmak amacıyla Eskişehir'e 3 km uzaklıkta 4 km uzunluğunda düzgün bir kanal açtırmıştır. Bugün Sarısü eski yatağı yerine bu kanal ile Porsuk Çayı'na karışır. Güngörür ve Kemalettin, 1952, **a.g.k.** 41.49.; Balta, 2005, **a.g.k.**, 29-30.; 1964 yılında sebep olduğu taşkından sonra Porsuk Çayı'nın taşkın riskini azaltmak ve sulama yapabilmek için Sarısü Çayı üzerinde Dodurga Barajı inşa edilmiştir. Şahbaz, 2016, **a.g.k.**, 48. 49.; Balta, 2005, **a.g.k.**, 29-30.

Taşkınlarla Porsuk Çayı'na yüksek miktarda su getiren Sarısu Çayı'nın³⁰, 19.yüzyıldan itibaren açılan kanallarla ıslah edilerek kontrol altına alınmış olması özellikle Muttalip Ovası'ndan geçen doğal yatağını takip etmeyi imkansız kılmaktadır. 2016 tarihli bir tezde yer alan çizimde Sarısu Çayı'nın Sazova mevki yakınlarından Porsuk'a katıldığı günümüzdeki durumu ile Bozdağ eteklerinden inerek Eskişehir'e kuzeybatısından yaklaşan *Keskin Deresi'nin*,³¹ Muttalip yerleşimi ile Şarhöyük arasından geçerek Porsuk Çayı'nın karşı kıyısında bulunan Yassihöyük'ü karşılayacak biçimde Porsuk Çayı'na karıştığı görülmektedir.³²

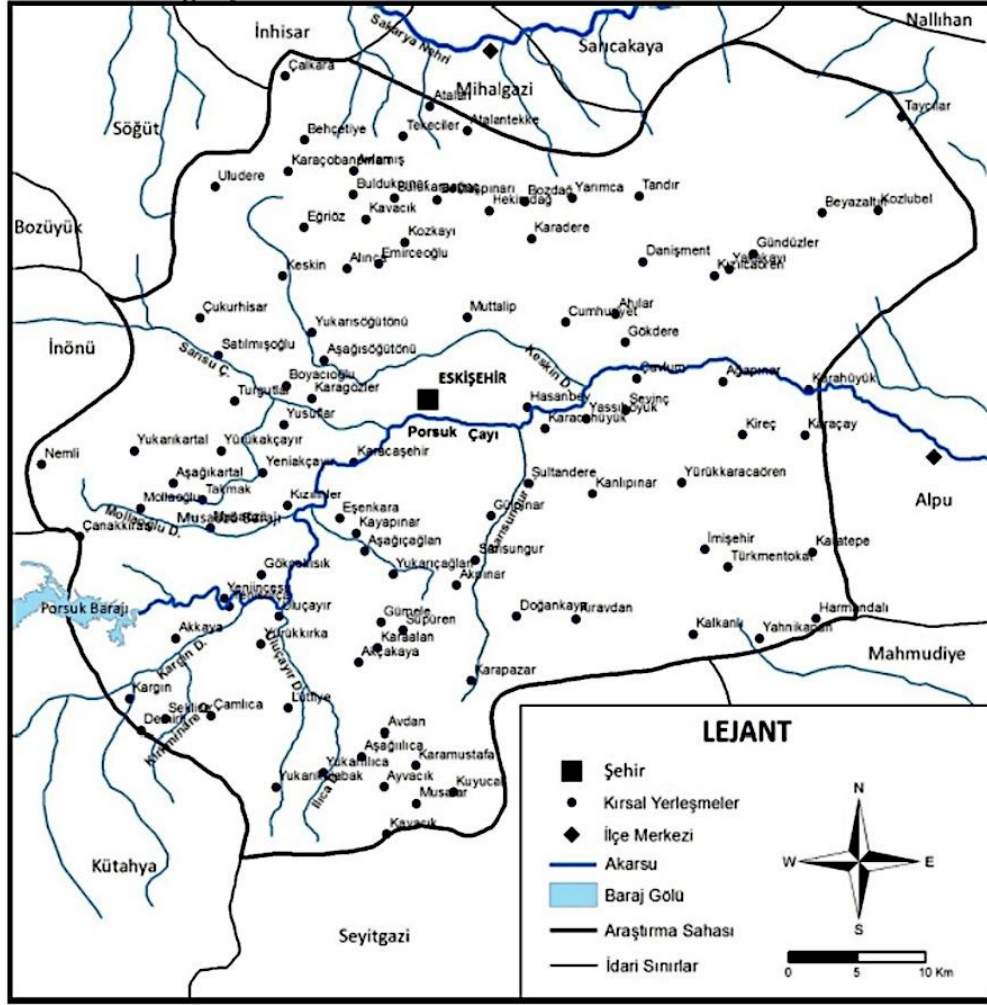

Şekil 1.4: Odunpazarı ve Şarhöyük'ü içeren ve akarsuları gösteren 1896 tarihli Eskişehir haritası (Tepebaşı Belediyesi, 2019)

³⁰ Balta, 2005, **a.g.k.**, 29-30.

³¹ Balta, 2005, **a.g.k.**, 29'de Keskin Deresi'nin Porsuk Çayı'na kavuştuğu yönünde bir bilgi bulunsa da bu bilgi doğru değildir.

³² Şahbaz, 2016, **a.g.k.**, 42.

Şekil 1.5: Eskişehir Ovası'ndaki akarsu ve yerleşimleri gösterir harita (Şahbaz, 2016)

Porsuk Çayı'na ayrıca Sultandere mevkiinden gelen *Sarisungur Deresi*, Kuyucak Köyü civarından doğan *Mamuca Deresi*, Sivrihisar Dağlarından gelen *Pürtek Çayı*, *Kargın Deresi*, *Ilcasuyu* ve *Mollaoğlu Deresi* karışmaktadır³³. Eskişehir'in diğer önemli iki su kaynağından birini günümüzde Kumarcı Adası olarak adlandırılan arazi civarında Sakarbaşı mevkiinde Sakarya ile birleşen, Seyitgazi ilçesinin Kırka bucağında farklı derelerden gelen suyun toplanmasıyla oluşan Antik dönemde Parthenions olarak adlandırılan *Seydi Suyu*,³⁴ diğerini Mahmudiye ilçesinde doğarak Çifteler ilçesi Sait Halim Paşa Köyü'nün güneydoğusunda Sakarya Nehri ile birleşen,³⁵ kükürtlü sularının geçtiği yerlerde *sek* adı verilen sarı renkli tortular³⁶ bıraktığından, içinden geçtiği köye

³³ Balta, 2005, **a.g.k.**, 29-30.

³⁴ Ayhaner, 1973, **a.g.k.**, 28.

³⁵ Ayhaner, 1973, **a.g.k.**, 28.

³⁶ E. Ada (2012). *Eskişehir ili yer adları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 447.

Seklice adını veren Mahmudiye ilçesinin sırları içinde doğan *Seklice Suyu* oluşturur. Sekice Suyu sarı renkli suları nedeniyle genellikle Kütahya'nın Dodurga Köyü ve İnönü ilçesinin batısındaki sıcak sularından kaynaklanan Antik dönemde Hermos veya Bathys adıyla anılan *Sarısü Çayı* ile karıştırılmakta ve halk arasında Sarısü biçiminde de adlandırılmaktadır.

Geçici Akarsular: Eskişehir'de sürekli akarsuların dışında, yeryüzü şekillerinin oluşumunda büyük etkisi olan çok sayıda dere ve çay bulunmakta, özellikle düzlükleri çevreleyen dağ ve plato gibi yükseltilerin eteklerinde, kendi vadilerini açmış bulunan bu dereler özellikle yağışların arttığı, karların eridiği zamanlarda kabarak taşkınlara sebep olmaktadır³⁷. Topografyanın şekillenmesinde büyük rolü bulunan sellenmeler bilhassa düzlükleri çevreleyen dağ ve yaylalarla onların eteklerinde oldukça fazla görülmekte, karların eridiği ve yağış aldıkları zamanlarda bol su ile dolan yataklar nadiren çok zayıf debili pınar ve kaynak suları ile beslenerek uzun süre sulu kalabilseler de ilkbahar sonu, yaz ve sonbaharda kururlar³⁸.

Kaynaklar: Keskin Deresi kenarında alüvyon içinden çıkan, alüvyonun kumlu seviyelerindeki su tablasının killi seviyeleri ile kesilmesinden meydana gelen *Keskin Kaynağı* ile Sarısü Çayı ile beslenen ve alüvyondan çıkan *Satılmış Kaynağı* Eskişehir'in önemli alüvyon kaynaklarını oluştururlar³⁹. Eskişehir'de ayrıca, biri yüzeye yakın diğeri derinden geçen iki tür yeraltı suyu bulunur. Küçük çeşmelere verilmek ve tulumba ile çekilmek suretiyle yakın zamana kadar içme ve kullanma amacıyla kullanılan yeraltı sularından arklar açmak suretiyle tarım alanlarının sulanmasında da faydalanılmıştır⁴⁰. Şehir merkezinde Hava Hastanesi ile Deliklitaş Caddesi arasında Çarşı Camii çevresindeki sıcak su bölgesi olarak adlandırılan 200-225 metre çapındaki elipsoid alanda sıcak su kaynakları bulunur⁴¹. Porsuk Çayı'nın güneyinde 8 hektarlık bir alan içinde yer alan merkezindeki sıcaklığı 47C⁰ yi bulan sıcak sular bir fay kırığından çıkmakta,

---

³⁷ Balta, 2005, **a.g.k.**, 15-16.

³⁸ Balta, 2005, **a.g.k.**, 30.

³⁹ Balta, 2005, **a.g.k.**, 31.

⁴⁰ Ertin, 1994, **a.g.k.**, 182.

⁴¹ Bu bölgeden doğal kaynak, keson kuyular, sığ sondajlar ve derin sondajlarla elde edilen sıcak suların sıcaklığı 45 dereceye kadar çıkmakta, ancak alüvyon içine karışan soğuk sular nedeniyle merkezden uzaklaştıkça sıcaklıkları düşmektedir. Balta, 2005, **a.g.k.**, 31.

1.2. Tarihi Yerleşimler

Eskişehir bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalarla bölgede, Paleolitik dönemden itibaren çok sayıda yerleşimin bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Mahmudiye ilçesi yakınlarından başlayarak *Seydi Suyu* boyunca yer alan Mesudiye, Hamidiye, Arapören köyleri civarında ve Üçsaray/Alpoğuz (Alpponos) köyünün kuzeyinde Paleolitik Dönem'e ait çakmak taşından yapılmış kazıyıcı ve delici aletler bulunmuştur⁴⁵. 1988-1989 yıllarında Turan Efe başkanlığında yapılan arkeolojik kazılarla Asarkaya'da bulunan kayaya oyulmuş evlerin aşağısında Geç Kalkolitik, Üst Paleolitik veya Mezolitik Devre ait olabileceği düşünülen çakmak taşı aletler ve az miktarda Frig malzemesi⁴⁶, 1989 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilen⁴⁷ Kanlıtaş Höyüğü (İnönü İlçesi, Kuzfındık Köyü'ne yaklaşık 1 km mesafede) ve çevresinde 2008-2009 yıllarındaki gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Paleolitik Dönem'e ait taş aletler, Alt Paleolitik'e ait satır ve kıyıcı satırlar, Orta Paleolitik'e ait çekirdekler ve kenar kazıyıcıları bulunmuş, Paleolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenen taş aletlerin yapımında esas olarak çakmaktaşının kullanıldığı, Kanlıtaş Höyüğü'nün Alt Paleolitik Çağ'dan başlayarak, sırasıyla Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağları ile Helenistik, Roma ve Erken Osmanlı Dönemlerine (15. yüzyıl) kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir⁴⁸.

Eskişehir merkez ilçenin 25 km batısında yer alan Demircihöyük ile merkez ilçenin doğusunda bulunan Kalkanlı köyünün doğu çıkışında yer alan Kalkanlı Höyüğü'nde, Seyitgazi ilçesinin güneyinde bulunan Keçiçayırı Höyüğü ile Porsuk vadisinde Sabuncupınar, Fındık köyü yakınlarında Fındık Kayabaşı yerleşimlerinden seramik parçaları, çakmak taşından kama, ok, mızrak uçları ve kazıyıcılar, Fındık

---

⁴⁵Buzul çağların yaşandığı bu zaman dilimlerinde insanlar genellikle doğal mağaralarda ve sığınaklarda yaşamış, toplayıcılık ve avcılıkla geçinmişlerdir. Eskişehir ile Kütahya il sınırında Sabuncu Pınar yakınlarındaki Asarkaya'da Mezolitik özelliklerde taştan yapılmış malzemeler bulunmuştur. Günümüzden 12.000 yıl öncesinde buzul çağı sona erip iklim ılıman hale gelince insanlar mağara ve sığınakların yanında dal ve kamışlardan konut yapımına başlamışlardır. Toplayıcılık ve avcılığın yanında tarıma geçilmeden öğütme işlemlerinin yapıldığı ve bazı hayvanların evcilleştirildiği bir dönem olmuştur. Sivas T. (2002). Geçmişten günümüze Eskişehir. (Edi: M. Erdoğan), *Kentimiz Eskişehir*, Eskişehir, 90.

⁴⁶T. Efe, (1990). 1988 yılı Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 18-23 Mayıs 1989 Antalya*, Ankara: 409.

⁴⁷Bozüyük'ün güneyinde, Aşağı Kuzfındık Köyü'nün 1 km doğusunda bulunan Kanlıtaş Höyüğü'nün çapı 30 metre kadardır. Yüksekliğinin 4-7 metre arasında değiştiği tahmin edilmektedir. T. Efe'nin 1989 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları sonucunda burada Tunç çağına ait çanak çömlek parçaları ve yontma taş aletler bulunmuştur. T. Efe (1991), 1989 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları" *VIII. Araştırma sonuçları toplantısı 28 Mayıs-1 Haziran 1990*, Ankara: 167.

⁴⁸A.U. Türkcan (2011). Frigya'da İlk İnsanın İzleri: Kuzfındık Vadisi Paleolitik Dönem Bulguları (Eskişehir). <https://www.academia.edu> (Erişim tarihi: 02.11.2014) 1-4., A.U. Türkcan, (2011). Frigya'da ilk insanın izleri: Kuzfındık Vadisi Paleolitik Dönem bulguları. *Arkeoloji ve Sanat* (137) 45-52.

Kayabaşı Höyüğü'nden Neolitik Dönem'e tarihlenen malzemelerin yanı sıra üzerlerinde kertikli kabartma bantlar bulunan ve bölgede tanınmayan çark yapımı çanak çömlek grubu ele geçmiştir⁴⁹. Gökçekısıık köyünün doğusunda bulunan Kes Kaya Höyüğü'nden ele geçen buluntular Neolitik Dönem, Geç Kalkolitik başları ve Geç Kalkolitik sonlarına tarihlendirilmiş,⁵⁰ Kalkanlı Höyük'te Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait malzemelerle baskı tekniği ile yapılmış Neolitik Dönem'e tarihlenebilecek bir ok ucu tespit edilmiştir⁵¹.

Kalkolitik Dönem buluntuları, Eskişehir'in Yukarı Porsuk Vadisi'nde yer alan Asmainler, Asarkaya, Kanlıtaş, Karacaşehir'in hemen doğusunda yer alan Orman Fidanlığı mevki ile Kes Kaya gibi yerleşimlerde öne çıkmakta, bu kültür grubuna "Porsuk Kültürü" adı verilmektedir. Bunlardan Orman Fidanlığı mevki ve civarında ilk kez 1988 yılında başlatılan yüzey araştırmalarının ardından Eskişehir-Kütahya karayolu üzerinde bulunan 320 m²'lik bir alanda 1992 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazısında alanın II. katında temelsiz kerpiç duvarlar, III. katında taş temel üzerine kerpiç duvarlı yapı bölümleri, IV. katında taş temelli tek odalı bir ev tespit edilmiş, VII. katta küçük taşlardan inşa edilmiş temel kalıntıları ve kısmen tahrip olmuş bir ocak kalıntısı ele geçirilmiştir⁵². (Görsel:1.4; Şekil:1.7).

Görsel 1.4: Porsuk Çayı'nın iki yaykasında bulunan alanların havadan görünüşü
<https://www.google.com/maps/07.10.2019>.

⁴⁹Efe, 1990, **a.g.k.**, 409.

⁵⁰Efe, 1990, **a.g.k.**, 409.

⁵¹ T. Efe, (1995a). 1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara*, Ankara: 251.

⁵² I. ve V. katlarda ele geçen seramik buluntuların yüzeyleri kahverengi, gri ve gri kahverengi renklerde. VI.-VII. katlardaki seramiklerse önceki gruptan farklı olarak kaba saman katkılıdır. Ayrıca alt katlarda figürinler ve figürin parçaları bulunmuştur. T. Efe (1995b). Orman Fidanlığında 1992-1994 yılları arasında yapılan kurtarma kazıları. *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, 95-99'de*; Yapılan kazılarda bol seramik malzeme ve pişmiş topraktan yapılmış kadın figürleri, çakmak taşından yonga aletleri, öğütme taşları, cilalı baltalar, mermer bilezik parçaları, kemikten aletler ve Kuzeybatı Anadolu'da bugüne kadar bilinen en eski örnekleri oluşturan bir madeni çift spiral başlı süs iğnesiyle deliciler bulunmuştur. Sivas, 2002, **a.g.k.**, 92, 94.

Şekil 1.7: Görsel 1.5: Porsuk Çayı'nın iki yakasında bulunan alanların haritası
<https://www.google.com/maps/07.10.2019>

Eskişehir'in 16 km kadar kuzeybatısında yer alan Çukurhisar'da 1991 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda burasının Kalkolitik ve Tunç Çağı sonlarına kadar kesintisiz yerleşme görülmüş olduğu yönünde bir kanaat hasıl olmuş, ayrıca en üst katmanda Roma yerleşimi tespit edilmiştir⁵³. Kırçıhöyük'ün yaklaşık 1 km güneydoğusunda bulunan Zeynepkadm'da Geç Kalkolitik Çağ'a ait malzemeler elde edilmiş, burada bulunan küçük taşlardan oluşturulmuş, günümüzde kısmen tahrip olmuş bulunan iki ayrı taş yığınının Frig Dönemi'ne ait tümülüsler olabileceği tahmin edilmiştir⁵⁴.

Eskişehir-Seyitgazi karayolunda bulunan Kayaagzı Höyüğü'nde Kalkolitik, Tunç Çağı ve (Frig?) dönemlerine ait malzeme grupları, Gölüce I Höyüğü'nde Kalkolitik ve Tunç Çağlarına ait malzemeler, Gölüce II Höyüğü'nde ağırlıklı olarak Geç Kalkolitik Dönem'e ait malzemeler tespit edilmiştir. Eskişehir'in 20 km güneydoğusunda Kıravdan ve Kalkanlı köyleri arasında yan yana duran iki höyükten güneydekinden Tunç Çağı malzemesi, oval bir alana yayılan daha büyük ve yüksek olan kuzeydekinden Kalkolitik, Tunç Çağı ve 2. bin yıla ait malzeme grupları ele geçirilmiş, her iki höyüğün de yüzeyinde anıtsal yapılara ait olabileceği düşünülen temel kalıntıları bulunmuştur. Ayrıca, Toraman Höyük'ün yaklaşık 1 km kadar doğusunda, Kocadere vadisinin kuzeyinde yer alan burun üzerinde bulunan Kocadere Höyüğü'nde Geç Kalkolitik Dönem'e ait olabilecek seramik parçaları ele geçirilmiştir⁵⁵.

Seyitgazi'nin 12 km kuzeydoğusundaki Küllüoba Höyüğü'nde Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait malzemeler, Küllüoba Höyüğü'nün kuzeydoğusunda Güllüce Köyü

⁵³ T. Efe (1992) 1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı 27-31 Mayıs 1991*, Ankara: 563.

⁵⁴ Efe, 1995, **a.g.k.**, 248-251.

⁵⁵ Efe, 1995, **a.g.k.**, 248-251.

yakınlarındaki Güllü Höyük'te Kalkolitik, Tunç Çağı, 2. bin yıl ve Frig Dönemi'ne ait malzeme grupları ve bu höyüğün yaklaşık 2 km güneyinde dört tümülüs tespit edilmiş, İmişehir'in doğusundaki Türkmentokat Höyüğü'nde Kalkolitik, Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne ait malzemeler bulunmuş, Türkmentokat Köyü'nün yaklaşık 4 km güneydoğusundaki Sulu Höyük'de de Kalkolitik, Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne tarihlenen malzemeler tespit edilmiştir⁵⁶.

Eskişehir'in batısındaki Çukurhisar'ın 5 km kuzeybatısında yer alan ve ilk kez 1937 yılında Alman bilim adamı Kurt Bittel tarafından araştırılan Demircihöyük'te Tunç Çağı'na ait buluntu ve yerleşim alanları tespit edilmiştir. 1975-1978 arasında Manfred Korfmann'ın gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında 16 yapı katından oluşan 70 m çapındaki bir alanı çevreleyen sur duvarına sahip 15-20 haneli bir Tunç Çağı köyü tespit edilmiş, ele geçen çok sayıdaki dokuma ağırlıkları ve ağırşaklardan burada dokumacılık yapıldığı anlaşılmış; Demircihöyüğe 250m uzaklıkta bulunan Sarıkent mevkiinde ise üzerleri taşla kapatılmış pitosların içinde hoyker pozisyonu verilmiş ölümlerin ve ölü hediyelerinin yer aldığı bir nekropol açığa çıkartılmış, yangın izi olmadan sona erdiği tespit edilen bu Tunç Çağı yerleşiminin, Orta Tunç Çağı'nda tekrar iskân edildiği anlaşılmıştır.⁵⁷ 1996 yılından itibaren T. Efe başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda Tunç Çağı'na ait olduğu saptanan Seyitgazi Küllüoba Höyüğü'nden elde edilen malzemeler, burasının Geç Kalkolitik Çağı'ndan MÖ 2.bin yıla kadar kesintisiz iskân edildiğini göstermiş, kazılarda birbirine bitişik ve ayrı düzende inşa edilmiş megaron tipinde yapılar tespit edilmiştir⁵⁸.

İnli köyünün güneyindeki Kayabaşı Höyük'te Tunç Çağı ve 2. binyıla tarihlenen,⁵⁹ Çiftlik Höyük ile Aşağıkartal köyünün 1 km kadar güneyinde yer alan Aşağıkartal Höyük'te Tunç Çağı, Nemli Höyük (Nemli köyünün 1 km güneybatısında)'den 3. binyılının ikinci yarısına tarihlenen malzemelerle 2. binyıla tarihlenebilecek çark yapımı çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Yeniköy Höyük (Yeniköy'ün 1,5 km kuzeybatısında), Erenköy I ve II Höyükleri (Erenköy-Kümbet karayolunun güneyinde) ile Uludere Höyüğü (Uludere köyünün 1 km güneyinde)'nden Tunç Çağı'na tarihlenen buluntular elde edilmiştir. Killi Höyük (Yeni Dodurga köyünün

---

⁵⁶ Efe, 1995, **a.g.k.**, 251-252.

⁵⁷ Tunç döneminde Anadolu'da sosyal sınıflar giderek kendini hissettirmeye başlamış, yönetici sınıf gösterişli bir yaşam sürmüştür. Bu dönemde bakır-arsen veya bakır-kalay (=tunç) karışımı silah üretilmesi ve daha detaylı süs eşyalarının yapımına olanak vermiştir. Sivas, 2002, **a.g.k.**,94-97.

⁵⁸ Sivas, 2002, **a.g.k.**,97-102.

⁵⁹Efe, 1990, **a.g.k.**, 409. Burada ayrıca Asmainler'deki malzemelerle çağdaş malzemelere rastlanmıştır.

2 km güneybatısında)'de Tunç Çağı ve Frig Dönemi, Mihalıççık ilçesine bağlı Aharköy Höyük'de Tunç Çağı malzemeleri ele geçirilmiş, Aharköy Höyük'de ayrıca az miktarda Frig ve Klasik Devir çanak çömleği, Yukarı Söğütönü Höyük II (Yukarı Söğütönü köyünün güneyinde)'de Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı'na, Yukarı Söğütönü Höyük I'de Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilebilecek birkaç çanak çömlek parçası ve yoğun Tunç Çağı malzemesi ele geçirilmiştir⁶⁰.

Eskişehir'den İnönü ve Bozüyük'e kadar uzanan ovalık alanda yapılan yüzey araştırmalarında Yukarı Söğütönü ve Kuştepe'de Kalkolitik ve Tunç ve Dönem'e tarihlenen bir çanak çömlek grubu ele geçirilmiş, İnönü ilçesinin kuzeybatısındaki Oklubalı'nda Tunç, 2.binyıl, Klasik Devir ve höyüğün kuzeyinde sura ait bir bölüm tespit edilmiş, İnönü İlçesi'nin kuzeybatısındaki Bahçehisar'da Tunç Çağı'na (2. binyıl başlarına kadar) tarihlenen çanak çömlekler ele geçirilmiş, ayrıca yüzeyde Klasik Devir ve Bizans yerleşmeleri tespit edilmiştir⁶¹.

1988 yılında Eskişehir-Kütahya karayolunda Karacaşehir'in hemen doğusunda bulunan Orman Fidanlığı Höyüğü'nde Orta Kalkolitik döneme tarihlenen bir yerleşme ve Neolitik Çağ özelliği taşıyan boyalılarla gri-siyah açkılı ve çoğunlukla derin yiv bezemeli çanak çömleklerin tam benzerleri görülmüş ve bu çanak çömleklerin Orta Anadolu'dan Balkanlara kadar uzanan geniş alanda görülen Neolitik ve Kalkolitik kültürlerine ait seramik grupları ile bazı ortak özellikler taşıdıkları belirlenmiştir⁶².

Eskişehir merkez ilçenin kuzeybatısında yer alan Keskin köyünün doğu girişinde bulunan Keskin Höyük'ten Tunç Çağı ve Klasik döneme, Emirce Höyük (Emirce köyünün girişinde)'te Tunç Çağı ve 1.binyıl yıla, Emirce köyünün doğusunda Kozkaya köyünün güneyindeki ovada bulunan Kumbağ Höyük'te Tunç Çağı ve 1.binyıla tarihlenen malzemeler elde edilmiştir⁶³.

Eskişehir'in 5 km kadar kuzeybatısında Eskişehir-Bozüyük karayolunun kuzeyinde bulunan Boyacıoğlu Çiftliği Höyüğü (Aşağı Söğütönü Höyük ile Turgutlar köyünün güneydoğusunda Boyacıoğlu Çiftliği köyü yakınında)'nden Tunç Çağı ve 1.binyıla, Sarısu Çayı'nın güney kenarında bulunan Turgutlar Höyüğü'nden Tunç

---

⁶⁰Efe, 1990, **a.g.k.**,409.

⁶¹ Turan Efe, (1992), "1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları" *IX. Araştırma sonuçları toplantısı*. 27-31 Mayıs 1991, Ankara, 562-563.

⁶²Efe, 1990, **a.g.k.**, 409-410.

⁶³ T. Efe (1993). 1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları, *X. Araştırma sonuçları toplantısı 25-29 Mayıs 1992*, Ankara: 346-347.

Çağı'na ait malzemeler ele geçmiştir⁶⁴. Eskişehir'in yaklaşık 16 km güneybatısında bulunan Gökçekısıık Höyük'de 2. binyıla ait seramik parçaları bulunmuş,⁶⁵ güneyden kuzeye doğru Altıntaş- Örencik, Tavşanlı-Kütahya, Eskişehir-İznik, İnegöl ve Gölpaazarı ovalarında ve pek çok höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında birbirlerinden dağlarla ayrılan dört ovalık bölgede yoğunlaşan Tunç Çağı'nın başlarından itibaren kurulmuş çokça yerleşim tespit edilmiştir⁶⁶. Ayrıca Eskişehir ve çevresinde Gecek, Gökçeler, Kocahöyük, Bahçeşehir ve Şarhöyük olmak üzere Tunç Çağı'na tarihlenen normalden büyük höyük yerleşmeleri bulunmuş, Orta Anadolu Geçiş Evresi çanak çömleğinin hemen hemen tüm özellikleri ile bu bölgede görüldüğü tespit edilmiştir⁶⁷.

1993 yılında Eskişehir ve çevresinde pek çok yüzey araştırması gerçekleştirilmiş, bunlardan Eskişehir'in güneybatısında bulunan Karacaşehir'in güneyinde yer alan yaklaşık 4 m yüksekliğinde, 120 m çapındaki İtburnu Höyüğü'nün kuzeydoğusundaki düzlükte bir kısmı soyulmuş sandık mezarlar ve Geç Tunç Çağı malzemesi tespit edilmiştir⁶⁸. 1993 yılı yüzey araştırmalarında ayrıca, Eskişehir'in güneybatısında bulunan Kocakaya Höyüğü'nden Kalkolitik ve Tunç Çağı dönemini içeren malzemeler ele geçirilmiş, Kocakaya Höyüğü'nün güneyinden akan derenin karşısında bulunan Sivrikaya Höyüğü'nden Kocakaya Höyüğü'ne benzer özelliklere sahip Tunç Çağı çanak çömlek parçaları ele geçirilmiş ve burasının Kocakaya Höyüğü'nün mezarlığı olduğu kanısı hasıl olmuş, Eskişehir'in güneyinde bulunan Avdan köyünden Ayvacık'a giden yolun sağında yer alan Kurupınar/Avdan, Höyüğü'nde Tunç Çağı ve 2. bin yıla, Eskişehir'in güneyinde, Karapazar Köyü'nün yaklaşık 1 km güneybatısında yer alan Karapazar Höyüğü'nde Tunç Çağı, 2.bin yıl ve Frig Dönemi'ne ait malzemeler elde edilmiş, Karapazar Höyüğü'nün hemen kuzeyinde yer alan küçük dere ile bu höyük arasındaki tarlanın işlenmesi sonucunda höyük eteğinde oluşan profilden çanak çömlek parçaları toplanmış, toplanan parçaların Demirci Höyük K ve L katlarından elde edilen siyah ağızlı kâselerin özelliklerini taşıdıkları tespit edilmiş, Karaağaçpınar Höyüğü (Karapazar köyünün güneybatısında)'nde Tunç Çağı, Frig(?) ve Klasik Devir malzemeleri bulunmuş, doğudaki düzlükte Klasik Devir veya Bizans mezarları tespit

⁶⁴ Efe (1993), 1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı 25-29 Mayıs 1992*, Ankara: 346-347.

⁶⁵ T. Efe (1994). 1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı 24-28 Mayıs 1993*, Ankara: 577.

⁶⁶ Efe, 1994, **a.g.k.**, 578.

⁶⁷ Efe, 1994, **a.g.k.**, 578.

⁶⁸ T. Efe (1995a). 1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 30 Mayıs-3 Haziran 1994*, Ankara: 246.

edilmiş, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun sağında yer alan Derbent Höyük (Derbent Köyü'nün yakınında) ile aynı yolun sağ yamacında bulunan Kavaközü Höyük'te Tunç Çağı, 2.binyıl ve Frig (?) Dönemi'ne ait malzeme grupları, Eskişehir'in 16 km güneydoğusunda, Eskişehir-Seyitgazi karayoluna yaklaşık 1 km mesafede yer alan Akören Höyük'ten Tunç Çağı 3. ve 2. Binyıl ile Klasik Devir ait malzemeler elde edilmiştir⁶⁹.

1993 yılında yapılan diğer yüzey araştırmalarında Eskişehir-Seyitgazi karayolunun yaklaşık 200 m solunda, Seyitgazi'ye 16 km uzaklıkta bulunan Kırıcı Höyük'te Geç Kalkolitik, Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne ait malzemeler ele geçirilmiş, höyüğün yüzeyinden elde edilen dışa dönük kenarlı kaselere ait tipik özellikli çanak çömlek parçalarının Tunç Çağı'na geçişi gösterdikleri, yine yüzeyde bulunan yoğun taş kümelerinin Frig Dönemi'ne ait mezarlar olabilecekleri düşünülmüş, ayrıca höyüğün doğu yamacında bulunan hayvan ini önündeki toprak yığını içinden tek kulplu bir çömleğin tamamına yakını ele geçirilmiştir⁷⁰. Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 1 km doğusunda bulunan Alpanoz Höyüğü'nde Tunç Çağı ile 2.binyıl ve Frig Dönemi'ne, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun doğusunda, Seyitgazi'ye 10 km uzaklıktaki Taşlık Höyüğü'nde Geç Kalkolitik, Tunç Çağı ve Klasik Dönem'e ait malzemeler ele geçirilmiş ve Geç Kalkolitik Çağ'a ait çanak çömleklerin Tunç Çağı'na geçiş evresinin özelliklerini taşıdıkları belirlenmiştir. Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 300 m kadar batısında yer alan Büyükpınar Höyüğü'nde Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı'na, Seyitgazi'den Eskişehir yoluna çıkışta bulunan Küllü Höyüğü'nün yüzeyinde II. binin ilk yarısına, Seyitgazi'nin doğusunda bulunan Üryan Köyü yakınındaki Üryan Höyük'te Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne, Eskişehir-Sivrihisar karayolunun solunda, İmişer köyünün batısında yer alan İmişer Höyük'de Tunç Çağı, Frig? ve Klasik Devir malzemeleri tespit edilmiştir⁷¹. Alyamak Höyük'ün 2.5 km kadar güneydoğusunda bulunan Dudu Höyük'te Tunç Çağı ve Frig Dönemi'ne, Eskişehir'in 6 km doğusunda aynı adla anılan köyün içinde yer alan Karaca Höyük'te 3. ve 2. bin yıl, Frig ve Bizans Dönemlerine, Eskişehir'in yaklaşık 4 km kuzeydoğusundaki Yapağı Höyük'te Tunç Çağı'na, Eskişehir'in 8 km kadar kuzeydoğusunda bulunan Alyamak Höyük'te Tunç

---

⁶⁹ Efe, 1995, **a.g.k.**, 246-248.

⁷⁰ Efe, 1995, **a.g.k.**, 248-249.

⁷¹ Efe, 1995, **a.g.k.**, 249-250.

Çağı, 2. bin yıl ve Frig Dönemi'ne ait malzemeler tespit edilmiştir⁷². 1993 yılında yapılan yüzey araştırmalarında Hüyücek'ten Frig Dönemi'ne ait malzemeler ele geçirilmiş, sadece Frig Dönemi'ne ait malzeme veren Kale Höyük'te aynı yıl içinde yapılan yüzey araştırmalarında höyüğün üst bölümlerinde bir sur olabileceği kanısına varılmış, Yassihöyük'ten Frig ve Bizans Dönemlerine ait malzemeler elde edilmiş, ayrıca Yassihöyük'ün batı tarafında bulunan tarlalarda tahrip edilmiş iki tümülüs tespit edilmiş, Bakırcı Höyük (Yassihöyük'ün kuzeydoğusunda)'ten Frig Dönemi'ne ait olabileceği tahmin edilen az sayıda çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir⁷³.

Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illerini kapsayan bölgede siyasi ve kültürel açıdan güçlü olan Frigler, MÖ 8-6. yüzyılın ilk yarısında Eskişehir'in güneyinde bulunan Dağlık Frigya Bölgesi (Türkmen Dağı'nın doğuda Seyitgazi, batıda Sabuncupınar nahiyesi, kuzeyde Gökçekısık köyü, güneyde Köhnüş vadisi ile sınırlandığı) olarak adlandırılan bölgede birçok kale yerleşimleri kurmuşlardır⁷⁴. Frig Dönemi'ne ait Gökçekısık'ta 2002 yılında yapılan yüzey araştırmalarında Gökçekısık Frig yerleşiminde 2001 yılı yüzey araştırmalarında gri Frig seramiği ile Frig mimari terracotası bulunmuş, 2002 Dümrek Köyü, Kalehisar Tepesi ve Kuzören Köyü Bel mevkii-Tavuk Pınarı'nda fasad ve altarlardan oluşan yeni Frig kült anıtları tespit edilmiştir⁷⁵. Frig kale tipi yerleşimleri ve kült anıtlarının çoğu Eskişehir merkez ilçenin güneydoğusundaki Midas-Yazılıkaya Vadisi ve Karababa Vadisi, güneybatısındaki

---

⁷² Frigya bölgesi günümüzde Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir'in tümünü, Kütahya'nın batısını, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyini kapsamaktadır. Frig bölgesi, güneybatıda Göller Yöresi'nin kuzeyinde, Sultandağları ile kuzeydeki Emirdağ arasındaki yüksek vadinin bulunduğu Phrygia Paroreios adını alan ve kuzeybatıda Küçük Frigya veya MÖ 184 yılında burası Bergama Kralı II. Eumenes'in eline geçtiğinden sonradan kazanılmış anlamında Epiktetos (Phrygia Epiktetos) adını almıştır. Bölge, Çavdarhisar, Seyitgazi ve Şarhöyük'den Kütahya'nın güneyi, kuzeyde İznik Gölü, kuzeydoğuda Mudurnu ve Gerede'ye kadar uzanan bir alanı kaplamaktadır. V. Sevin. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. T.T.K. Yayınları, Ankara, 193.; Tarihte ilk kez Friglerden bahseden kişi Homeros'dur. Homeros, İlyada adlı eserinde Friglerin Sakarya Nehri (Sangarios) boyunca yerleştiklerini belirtmiştir. Asurlular bu topluma Muşki, Yunanlılar Frig adını vermiştir. S. Berndt Ersöz (2012). Frig Krallığı: Kökeni, Tarihi ve Politik Gelişimi, (Edi: T. Sivas ve H. Sivas). *Frigler*. Yapı kredi Yayınları, 16-21.; Yüzbaşı William Martin Leake 1800 yılında Frig bölgesindeki en erken tarihli keşfi yapan kişidir. B. Ersöz, 2012, **a.g.k.**, 16-18.253.; Boğazları geçerek MÖ 1200 yıllarında Anadolu'ya gelen Friglerin başkentleri Gordion, Ankara Polatlı yakınlarında bulunan Yassihöyük'te yer almaktadır. Sivas, 2002, **a.g.k.**, 106.

⁷³ Eskişehir bölgesinde MÖ 670 yılında Friglerden sonra bölgede hakim olan Lidyalıların dönemine tarihlenen bir veri elde edilememiştir. Efe, 1995, **a.g.k.**, 250-254.

⁷⁴ Sivas, 2002, **a.g.k.**, 106.

⁷⁵ T. Sivas, ve H. Sivas (2004). 2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları. *21. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, 26-31 Mayıs 2003 Ankara*, Ankara: 156.

Kütahya il sınırının birleştiği alandaki küçük vadilerle bu vadilerin çevresinde yer alır⁷⁶. Friglerin anıtsal eserlerinden 17m yüksek ve 16,50m genişlikteki Yazılıkaya'nın üzerinden okunan Midas adı dolayısıyla Yazılıkaya'nın bulunduğu köy Midas Kenti olarak anılmıştır⁷⁷.

Sivrihisar ilçesinin 16 km güneyinde bulunan Ballıhisar'da (Pesusus) Mater Dindymene, Magna Mater kutsal kenti daha sonra Orta ve Batı Avrupa kökenli Galatların (Keltler) egemenliğine girmiştir⁷⁸. Şarhöyük'ten Ballıhisar (Pesusus)'a uzanan yol üzerinde bulunan Kaymaz (Troknada), Babadad (Germa), Yürme (Eudoksias), Günyüzü (Mousge) ve Hamamkarahisar (Germia) yerleşimleri Galatların Tolistobog boyunun yönetiminde kalmış, Galatların Bergama Krallığı ile kurdukları ilişkiler sayesinde dönemin Pesusus yerleşimini zengin bir dini merkez konumuna gelmiştir⁷⁹. MÖ 696-695 yıllarında Kimmer saldırılarına maruz kalan Frig başkenti Gordion, bu saldırılar sırasında yağmalanınca Kral Midas hayatına son vermiş, kaçabilen hanedan üyelerinin çoğu Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar arasındaki dağlık Frigya bölgesine gelerek MÖ 590 yılına kadar bu bölgede bağımsız, MÖ 590-MÖ 547-546 yılları arasında Lidya Krallığı'na bağlı bir prenslik olarak varlıklarını sürdürmüş, bölge Lidya Krallığı'nın yıkıldığı MÖ 546-545 tarihinden sonra Pers egemenliği altına girmiştir⁸⁰.

Pers egemenliği MÖ 334 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in doğu seferine başlayarak Bigaçayı (Gronikos) Savaşı'nda Persleri Anadolu'da yenmesiyle

---

⁷⁶ Frigler Ana tanrıça Matar adına irili ufaklı cephe, sunak ve nişlerden oluşan kayalara oyulmuş kült anıtları yapmışlardır. Bu kaya anıtlarından en çarpıcısı Midas anıtı yada Yazılıkaya olarak adlandırılan anıttır. Frig kaleleri kaya üzerine tapınak cephesi şeklinde ve kaya mezarlarının yanında asker soyluların yaşadığı kayalıklar üzerine kurulmuştur. Bölgeye hakim tepelerde kurulan kalelerin sur duvarları hem örülerek hem de kayaya oyulmuş mazgal delikli sur duvarları kale girişleri, gizli merdivenler, geçitler, nişler, kaya mezarları, rölyefleri, sunak, sarnıç, karlık ve ahşap mimariye sahiptir. Küçük kalelerin haberleşme amacıyla kullanıldıkları düşünülmektedir. Seyitgazi Çukurca Köyü'nde Doğanlı Kale Çukurca Köyü ile Yazılıkaya arasında Akpare Kale, Gökgöz Kale, Pişmiş Kale, Kocabaş Kale; Seyitgazi Kümbet Köyü'nde Kümbet Asar Kale; Seyitgazi Yapıldak Köyü'nde Yapıldak Kale yer almıştır. M.F. Özçatal, M.D. Çağlar, ve K. Tuna (Tarihsiz). *Antik kentleriyle, tarihiyle ve müzeleriyle Eskişehir*, Eskişehir: Müze Müdürlüğü, 39.

⁷⁷ Berndt Ersöz, 2012, **a.g.k.**, 16-21.

⁷⁸ MÖ 278-277'de Balkanlardan boğazlar yoluyla Anadolu'ya gelerek Orta Anadolu'da Yukarı Sakarya ve Orta Kızılırmak bölgesine yerleşen Galatlar üç boy halinde bölgeye hakim olmuş, her biri farklı adlara sahip olan bu boylardan Tolistoboglar, Ballıhisar (Pesusus) ile Yassıhöyük (Gordion) çevresinde; Tektosaglar, Ankara'da; Trokmiler, Kızılırmak kavisi içerisine yerleşmişlerdir. MÖ 547/6 yılında Lidya kralı Alyates Med ordularına sefere düzenler. Sivas, 2002, **a.g.k.**,108-128.; ayrıca bkz. Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13.

⁷⁹ Sivas, 2002, **a.g.k.**,108-128.; bkz. Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13.

⁸⁰ Sivas, 2002, **a.g.k.**,108-128.; bkz. Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13.

sona ermiş;⁸¹ MÖ 330 yılında Büyük İskender, Batı Anadolu'daki bazı kentleri ele geçirip Frigya bölgesine gelerek kışı günümüzde Eskişehir il sınırları içinde bulunan Yassihöyük'de geçirmiş, daha sonra buraya komutan Antigonos Monophthalmos'u vali atayarak Asya seferine devam etmiştir. Büyük İskender MÖ 323'te Babil'de ölünce Eskişehir ve çevresinin de dahil olduğu Frigya bölgesinin hakimiyeti MÖ 306 tarihinde komutan Antigonos Monophthalmos'a verilmiş,⁸² bölge MÖ 190 yılı itibariyle Roma egemenliğine girmiştir⁸³. Roma ve Bizans Dönemlerinde de varlıklarını sürdüren bölgenin daha önceki devirlerde mevcut bulunan pek çok yerleşiminden Şarhöyük ve çevresi ile ilişkilendirilen Dorylaion, özellikle günümüz Eskişehir'i'nin çekirdeğini oluşturan Selçuklu Türklerinin kurduğu Sultaneyüğü Kenti'yle de ilişkilendirildiğinden Anadolu Selçuklu-Bizans mücadelelerine bağlı olarak ilerideki satırlarda ele alınacaktır.

1.3. Tarihi Yollar

Hitit yol sistemi: Hitit İmparatorluğu döneminde (MÖ 19.yüzyıl ortaları-MÖ 715) yollar başkent Hattuşaş'tan başlayan ve yine Hattuşaş'ta nihayetlenir. Hattuşaş'tan batı yönünde ilerleyen yol, üç ayrı güzergahtan geçerek Ankara'ya ulaşır, Ankara'dan sonra biri Sazılar Köyü üzerinden Afyon'a, diğeri Eskişehir'e devam eden iki kola ayrılır⁸⁴.

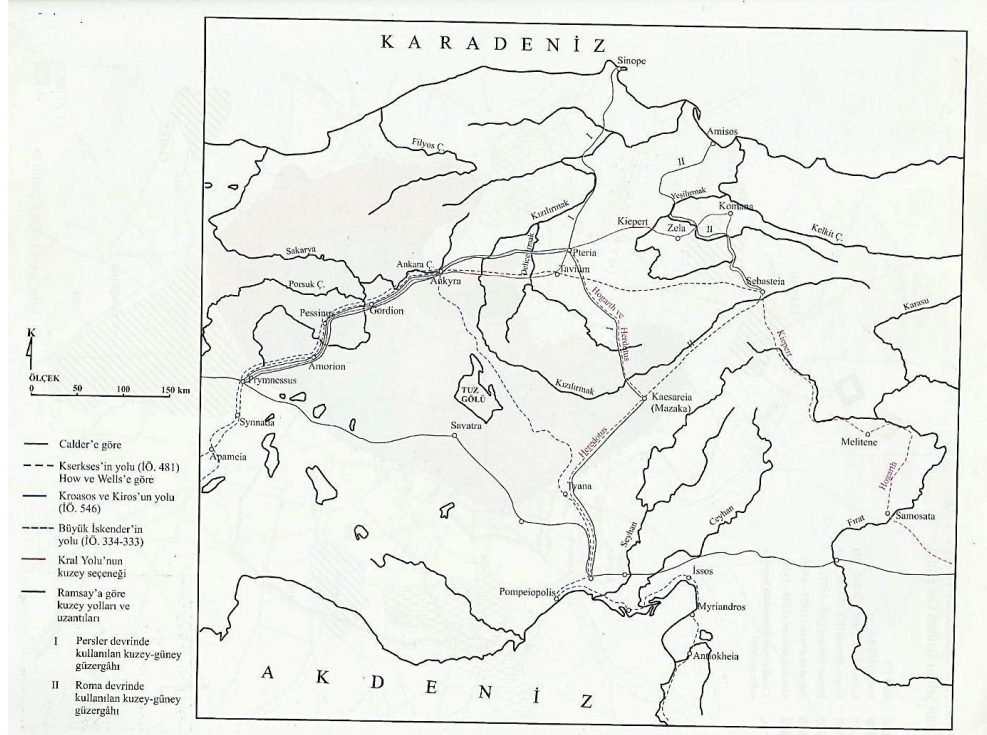
---

⁸¹Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13.

⁸²Sivas, 2002, **a.g.k.**, 126-128.

⁸³Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13.

⁸⁴H. R. Ünal (2015). Türkiye'de kervan yolları ve kervansaraylar. *Türkiye'nin Kültürel Mirası II. C.* Parla (Editör), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 68.

Şekil 1.8: Eskişehir-Ballıhisar (Pesusus)'tan gelen Kral Yolu (Türkoğlu 2005)

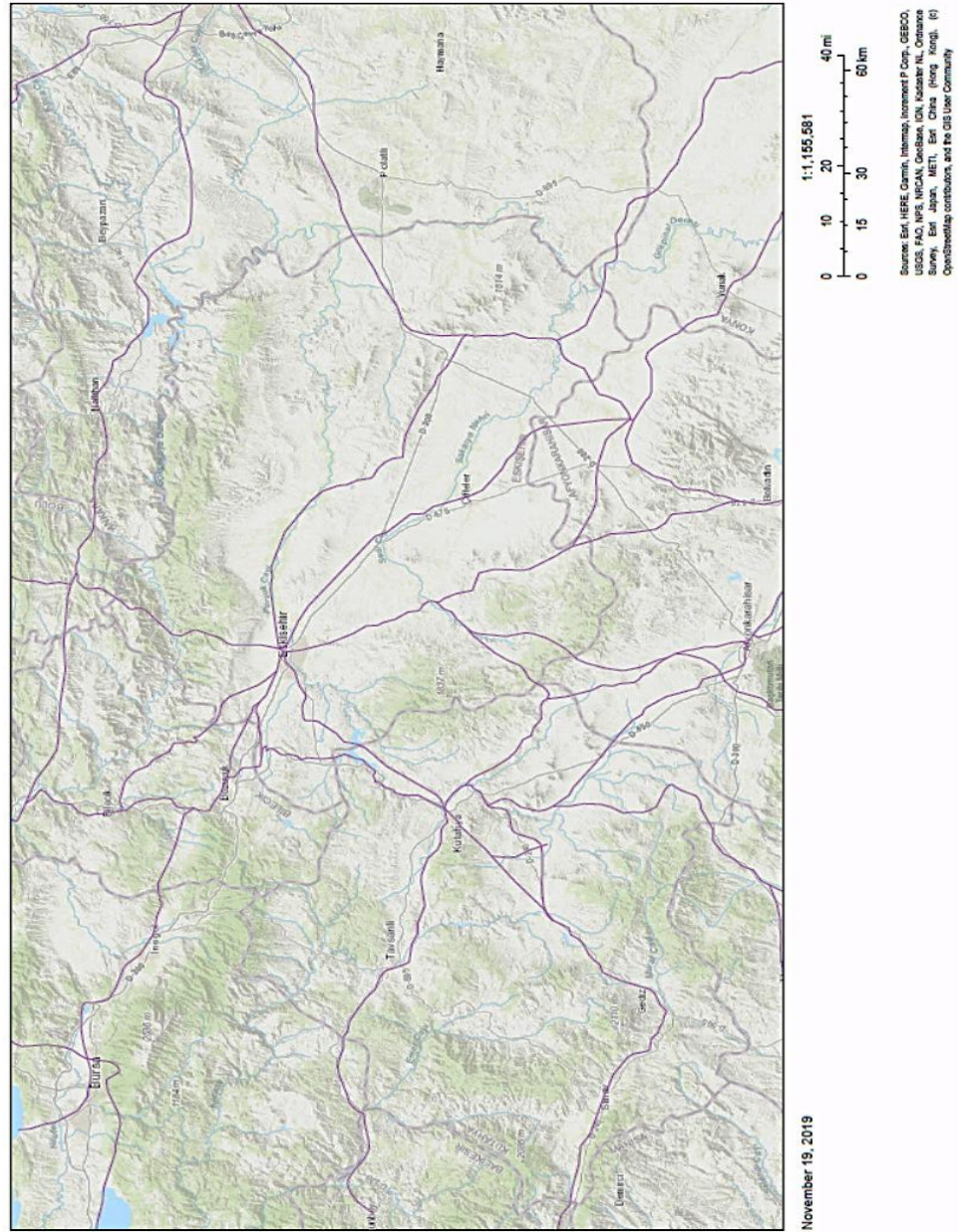
Kral yolu: Batı Anadolu'nun Perslerin egemenliği altına girdiği MÖ 546 tarihi civarından sonra yaklaşık 200 yıl süren dönemde Efes ve Manisa-Salihli yakınlarındaki Sart'tan başlayarak İran'daki Susa kentine kadar uzanan Kral yolunun bir kısmı Eskişehir il sınırları içinde bulunan Ballıhisar (Pesusus)'dan ve Sakarya Irmağı'ndan geçmekte; Herodot tarafından Kral yolu olarak adlandırılan bu tarihi yol, Orta Çağ'da Doğu ve Batı dünyalarını bağlayan İpek yolunun da bir bölümünü oluşturmaktaydı⁸⁵ (Şekil:1.8) Persler Ege, Akdeniz ve Karadeniz kontrol merkezleri oluşturduktan sonra batıyı ele geçirmek istediklerinden Boğaziçi ile Marmara arasındaki yol da önem kazanmıştır⁸⁶. Bu yolun, Perslerin Batı Anadolu'daki Hellepontos Satraplığı'nın başkenti olan günümüzde Balıkesir ilinin Bandırma ilçesine bağlı Ergili (Dascyleum-Dascylium)'den geçiyor oluşu, Pers Dönemi'nde Eskişehir bölgesinden geçen Kral yolunun ayrıca Marmara bölgesine bağlandığına işaret eder⁸⁷.

⁸⁵ Kral Yolu'nun bir bölümü Sardes'den sonra Prynnessos (Afyon, Sülün Köyü-Söğütözü), Afyon, Emirdağ (Amorion), Eskişehir-Çifteler-Ortaköy (Orkistos) ve Eskişehir-Sivrihisar-Ballıhisar (Pesusus)'dan sonra Ankara, Kayseri ve Kilikya'ya geçitlerinden sonra güneye doğru devam etmektedir. S. Albek (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; no. 89, Eskişehir, 77; Sivas, 2002, a.g.k., 126.

⁸⁶ İznik, 2005, a.g.k., 370., Sönmez, 1984, a.g.k., 13.

⁸⁷ İznik, 2005, a.g.k., 370.

Roma yol sistemi: Roma Dönemi'nde Asya eyaleti topraklarında yeni bir idari sistem oluşturulup, bu yeni sisteme bağlı eyalet başkentleri arasında Dorylaion adının da kayda geçirilmesi ve kentin çevresinde mesafe belirten mil taşlarının bulunması, Roma Dönemi'nde Dorylaion'un ve buradan geçen yollarının kazandığı büyük önemi gösterir.⁸⁸ Eskişehir merkez, Aşağı Çağlan, Ballıhisar, Ertuğrul, Kıravdan, Mecidiye, Mutallip, Mülk, Seyitgazi ve Yakayı'nda bulunan mil taşları bölgenin Roma Dönemi yol ağına aittir⁸⁹. (Şekil:1.9)

Şekil 1.9: Eskişehir bölgesinden geçen Roma yolları

<https://harvardcga.maps.arcgis.com/apps/View/index.html> (Erişim: 19.11.2019)

⁸⁸ İznik, 2005, **a.g.k.**, 373.

⁸⁹ Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13, İznik, 2005, **a.g.k.**, 373.

Tabula Peutingeriana adlı Roma yol haritasında (Görsel:1.5), Dorylaion'un çok batısında bulunan Nikea (İznik) ile bağlantılı olduğu görülür⁹⁰. İstanbul-İzmit-İznik-Dorylaion hattı üzerinde yer alan İstanbul ile Dorylaion arasındaki güzergâhlar takip edildiğinde yolun, İzmit'ten sonra güneybatıya saparak Beyoğlu Vadisi Deresi ve Beşkiraz mevkiilerinden geçerek İznik'e, buradan da Karasu'nun Sakarya'ya karıştığı Mekece Köyü'ne (Melangeia) ulaştığı, daha sonra Karasu Vadisi'ni takip ederek vadinin batısından muhtemelen günümüzün Söğüt (Gordoserbia) yerleşimi üzerinden Dorylaion'a vardığı, Dorylaion'dan da değişik istikametlere yönelen 5 kola ayrıldığı görülür⁹¹. Dorylaion'un Marmara, İç Anadolu ve Kuzey Anadolu ile bağlantısını sağlayan kol, Sivrihisar (Germe)-Ankara (Ankrya)-Ballıhisar (Pesinus)-Emirdağ Hisar Köy (Amorium)-Afyon Dinar (Apemaia)-Kütahya (Kotiation) üzerinden İzmir (Smyrna)'e ulaşır⁹². (Şekil:1.9)

Görsel: 1.5: Tabula Peutingeriana: İstanbul'dan Dorylaion'a giden yol ve bölgenin topografyası, (<https://www.tabula-peutingeriana.de/tabula.html?segm=8> 04. 11. 2019)

⁹⁰ Ramsay, Kuzey Anadolu'nun en önemli yolunu oluşturan Nikomedia'dan Pompeiopolis ve Amaseia'ya giden yolun, Peutinger tablosundaki durumunu örnek vererek Nicomedia'dan Sangarios'a olan mesafenin gerçekte 15 yahut 18 milken Peutinger tablosunda 122 mil olarak gösterilmiş olduğunu, dolayısıyla bu hatanın düzeltilmesi gerektiğini belirterek tablonun eski kitabelere istinaden mümkün olan noktaların tayin edilmesi, ardından Bizans listeleri ve Strabon'un verileri, savaş ve seferlerle karşılaştırılmasına ve diğer başka delillerle kontrol edilmesinin gerekliliğini bildirir. W. M. Ramsay, (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul, 66.

⁹¹ <https://harvardcga.maps.arcgis.com/apps/View/index.html> (Erişim:19.11.2019)

⁹² İstanbul ile Dorylaion arasında yer alan bu tek yol Kiepert'in haritasında da bulunur. Tunçdilek, 1953, a.g.k., 303-304.

Bizans ve Haçlı Seferlerinde kullanılan yollar: Arap akınlarının başladığı 7.yüzyıldan 10. yüzyıla kadar İslam Dünyası'na karşı askeri açıdan savunmada kalan Bizans İmparatorluğu'nun bu devrede askeri ordugahların yakınında bulunan şehirleri korunabilmiş, savunması yetersiz kalan şehir ve bölgeleri ıssızlaşmıştır⁹³. Abbasi Hilâfeti'nin zayıflamasıyla birlikte karşı askeri saldırılarda bulunan Bizans İmparatorları yer yer talî yol güzergâhları izlemiş, 11. yüzyılın sonlarında giderek şiddetlenen Türk akınları karşısında Afyon ve Sakarya Nehri arasında yeni savunma sistemleri kurmuşlardır⁹⁴.

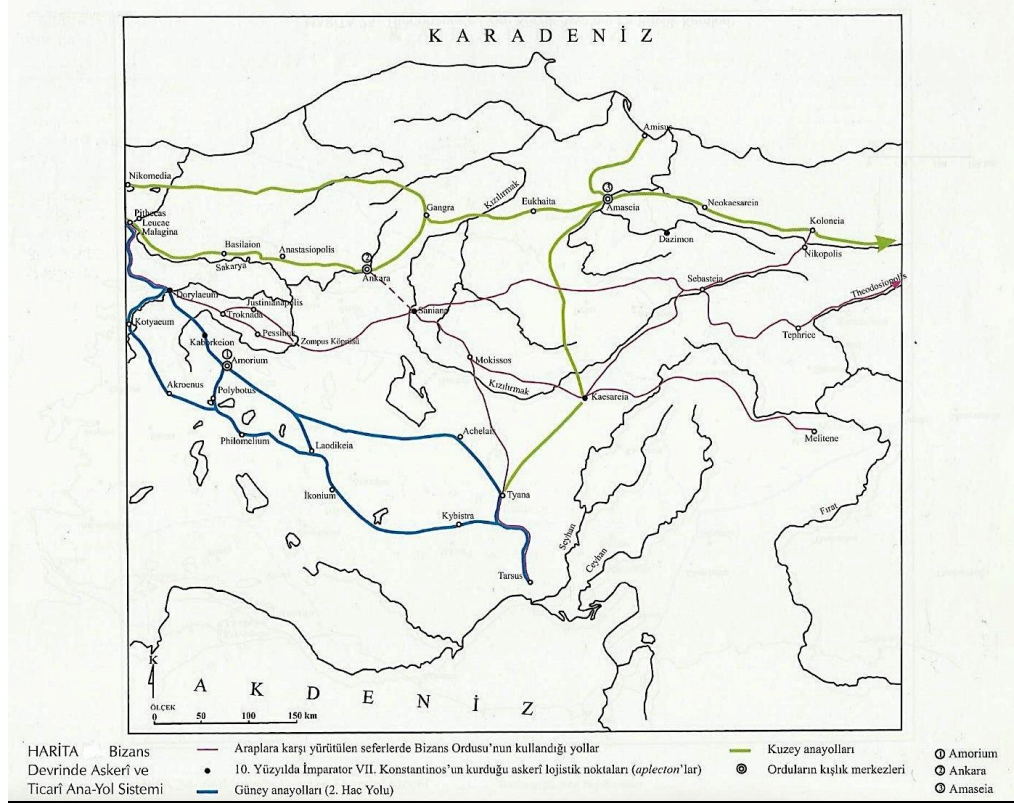
Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu içlerine yönelen kara yolu, genellikle Kırkgeçit/Yalakdere yakınındaki Helenopolis'ten başlar, İznik'in kuzeybatısındaki Aziz (Saint) George kalesi (?), İznik, Gaita köyü (İznik-Osmaneli yolunda olmalı) ve Atzoula kasabası (muhtemelen Sakarya Nehri yakınında, İznik'in güneyinde) geçildikten sonra Pithekas (?) yanındaki köprüden Göksu Çayı (Angelokometes) geçilmek suretiyle Osmaneli (Lefke)'ne, buradan da Söğüt (Gordoserbia) ve Dorylaion üzerinden muhtemelen Bizans İmparatorluğu'nun hassa alayına (Domesticus Scholarum) ait bölüklerinin toplandığı Midaeion'a (Karahöyük) ulaşıldı⁹⁵.

---

⁹³ 7. Yüzyıldan itibaren Doğu Roma hakimiyetini sarsan siyasî ve ekonomik gelişmeler meydana gelmiş, 635-711 yılları arasında Suriye ve Irak'a, Horasan taraflarına, Anadolu'da Marmara ve Haliç'e, Akdeniz'de Kıbrıs ve Rodos Adalarına, Kuzey Afrika ve İspanya'ya yapılan seferlerle büyük İslâm dünyasının temeli atılmıştır. Adnan Eskikurt (2014). 7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Aralık 2014 December 2014 Yıl 7, (XX), 36, 33-79.

⁹⁴ Eskikurt, 2014, **a.g.k.**, 52.

⁹⁵ Osmaneli (Lefke) civarında bölgeyi koruyan ve Optimate vilâyeti tabur toplanma merkezleri olan bazı tahkimatlar bulunmaktaydı. Eskikurt, 2014, **a.g.k.**, 52.

Şekil 1.10: Bizans İmparatorluğu'nun Askerî ve Ticarî Yol Güzergahları (Türkoğlu 2005)

Ramsey'e göre, Bizans Dönemi'nde Roma Dönemi yollarının kullanımı azalmış, bazı yol güzergahları değişmiş olmakla birlikte İznik-Dorylaion hattı daima kullanılmış, Bizans ordusu doğu seferine çıktığında İznik'ten Karasu'nun Sakarya'ya karıştığı Mekece köyüne (Melangeia)⁹⁶, buradan sonra Karasu Vadisi'ni takip ederek vadinin batısından devamla muhtemelen Söğüt üzerinden Dorylaion'a, buradan da Sakarya Nehri üzerindeki Zampas Köprüsü'nden geçerek Kızılırmak'a ulaşmaktaydı. Kızılırmak'tan sonra yol, Sivas'a ve Kayseri'ye giden iki kola ayrılmakta; Bizans'ın son döneminde ordular, Osmaneli (Lefke) üzerinden Dorylaion'a, oradan da Akşehir'e yönelmekte, Akşehir üzerinden Konya'ya, Konya'dan da Toros geçitlerine ulaşmaktaydı.⁹⁷

Roma Dönemi'nde Marmara ile İç Anadolu tek yol hattıyla birbirine bağlanırken Bizans Dönemi'nde bu bölgeleri birbirine bağlayan üç yol hattı oluşmuş, zaman ve mesafe olarak diğer iki yola göre İznik-Dorylaion hattının daha kısa oluşunun sağladığı avantaj bu hattın Bizans Dönemi'nde ana hat olarak kullanılmasını sağlamıştır.⁹⁸

⁹⁶ Sevin, 2013, a.g.k., 261.; Kinnamos. (2001). a.g.k., 33-34.

⁹⁷ Albek, 1991, a.g.k., 103-104.

⁹⁸ Tunçdilek, 1953, a.g.k., 304-306.

Dorylaion'dan geçerek Ege'ye ulaşan yol güzergahı üzerinde sırasıyla Dorylaion-Kütahya (Kotyaion)-İzmir (Smyrna)-Efes durakları⁹⁹; Dorylaion'dan geçerek Anadolu'nun iç kısımlarına yönelen ilk güzergahın üzerinde sırasıyla Dorylaion-Emirdağ Hisarköy (Amorium)-Konya-Tarsus, ikinci güzergahın üzerinde Dorylaion-Emirdağ Hisarköy-Gülek Geçidi, üçüncü güzergah üzerinde Dorylaion-Ballıhisar-Niğde Aksaray (Archolais-Archelais)-Tarsus, dördüncü güzergah üzerinde Dorylaion-Ballıhisar-Ankara durakları bulunmaktaydı¹⁰⁰.

Ramsay, İstanbul Haliç'ten başlayan, Boğaz (Bosphorus)'ı geçtikten sonra Afyon-Emirdağ (Amoriom)'a yönelen buradan da İnönü (Basilika), Dorlaion (Eskişehir) hattını izleyerek Ballıhisar (Pesusus)'ın başkenti olduğu bölgeye (Santabaris) ulaşan dolambaçlı bir yolun daha bulunduğunu¹⁰¹; Adnan Eskikurt, Dorylaion'dan doğuya ilerleyen Bizans ordularının su kaynakları bakımından iki elverişli yol güzergahını kullandıklarını, bunlardan birinin Porsuk Çayı'nı izleyerek Midaeion (Karahöyük), Alpu, Germa-Myriangeloi (Karacaören-Sivrihisar) ve Gordion (Vinda/Ouindia), Polatlı yakınındaki Yassıhöyük Köyü'nün kuzeyinden geçerek Ankara Çayı boyunca ilerlediğini, diğerinin Dorylaion, Midaeion (Karahöyük) yolunu izleyerek Anatolia ve Selukeia vilâyetleri birliklerinin toplandığı Çifteler (Kaborkion) ve Trikomia (Troknada/Kaymaz) üzerinden Ballıhisar (Pesusus)'a vardığını, buradan da Sivrihisar ve Sakarya Nehri kıyısında Gordion civarında olduğu sanılan bir imparatorluk mülkü (Eudokias) üzerinden Günyüzü'nde bulunan Kavuncu Köyü'ndeki Kavuncu Köprüsü'yle Sakarya Nehri'ni aşarak Haymana Ovası'nı kat eden Ilıcaözü Çayı boyunca ilerleyerek Kızılhisar Kalesi (Aphrazeia ?), Haymana'nın güneyi ile Konya'nın kuzeyi arasındaki bölgeden (Balbadon) ve Beynam Köyü (Karaali-Bâlâ)'den geçerek Kızılırmak'a doğru ilerlediğini ve Ankara, Kırşehir, Kayseri yoluna bağlandığını belirtir¹⁰².

⁹⁹ Albek, 1991, **a.g.k.**, 103-104.

¹⁰⁰ Tunçdilek, 1953, **a.g.k.**, 304-306.;

¹⁰¹ W. M. Ramsay (1890) *The Historical Geography of Asia Minor*, IV. London, 236.

¹⁰² Eskikurt, 2014, **a.g.k.**, 53.

Şekil 1.11: I.Haçlı Seferi sırasında Haçlı ordularının kullandığı yol güzergâhı (Demirkent, 1996)

Runciman, I. Haçlı Seferi sırasında kullanılan yolun Dorylaion'da ikiye ayrıldığını, Bizans ordu yolunun doğuya doğru devamla muhtemelen biraz güneyde bulunan Ankara yanından geçip Kızılırmak'a vardığını, Kızılırmak'ı aştıktan sonra biri Sivas üstünden Erminiye'ye, diğeri Kayseri'ye yönelen iki kola ayrıldığını, Kayseri'den çok sayıdaki yolla Antitoros geçitlerine oradan da Fırat vadisine, güneybatı istikametinde ilerleyen diğerk bir yolla da Çukurova geçidine varıldığını (**Şekil:1.10-1.11**); ayrıca Dorylaion'dan çıkan iki başka yolun daha bulunduğunu belirterek bu yollardan تنها ve susuz araziden geçenin ancak süratle hareket eden birlikler tarafından kullanabilen Anadolu'nun ortasındaki büyük tuzlu çöl ortasından ve Emirdağ Hisarköy (Amorion)'ın Tatta Gölü güneyinden geçerek Kilikya geçidine ulaşılan zorlu yol olduğunu, diğerk yolun ise çölün güney kenarı boyunca Akşehir'den Konya'ya, Konya'dan da Ereğli'ye buradan da Çukurova geçidine uzanan ilkinke göre daha uzun olan yol olduğunu; bu uzun yolun Akşehir'den biri Antalya yanından geçerek Akdeniz'e, ikicisi Konya'nın hemen yanından ayrılarak Silifke yanından sahile ulaşan iki tali yola ayrıldığını bildirir¹⁰³.

¹⁰³ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 140-141.; Sakarya vadisi üzerinden Sakarya Köprüsü'ne vararak Anadolu içlerine yönelerek Osmaneli (Leukai\Lefke)'de konaklayan Haçlı orduları, yollarına devamla Porsuk Çayı ovası istikametinden gelen Selçuklu ordusunu Dorylaion'un batısında Porsuk Çayı ile birleşen Muttalıp-Sarıs (Bathys, Bathis) yakınında mağlup etmiş ve Bolvadin, Yalvaç, Akşehir üzerinden Sultandağ geçitlerini aşarak Türklerin tahliye ettiği Konya ve Ereğli'ye ulaşmış; Ereğli'ye yaklaşıldığında Selçuklu ve Danişmenli kuvvetlerini geri püskürterek Ereğli'nin doğusundan geçen anayoldan ilerlemek suretiyle Gülek Boğazı ile Toros silsilesini aşmış, çok sarp ve tehlikeli olan Çukurova'dan Antakya'ya ulaşan yolu, hem ağır kuvvetlerden oluştukları için hem de Çukurova taraflarındaki Türkmen saldırılarına uğramamak

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANADOLU SELÇUKLU-BİZANS MÜCADELELERİ VE BATI UÇ TÜRKMENLERİ

2.1. Anadolu Selçuklu-Bizans mücadeleleri (1074-1097)

Türkler Malazgirt Zaferi'nin kazanıldığı 1071 tarihinden önce Anadolu'ya girmiş 1068'de Konya'yı¹⁰⁴, 1068'de Emirdağ'ı, 1069'da Honaz'ı fethederek¹⁰⁵ Eskişehir'in güneyinde bulunan Afyon ve Denizli bölgelerine sokulmuş bulunuyorlardı. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ölümünden sonra başkent Rey'e yürüyerek hükümdarlığını ilan eden Büyük Selçukluların hanedan atası Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmış, hükümdarlık için 1064 yılında Alp Arslan ile giriştiği savaşta hayatını kaybedince Sultan Alp Arslan Kutalmış'ın oğullarını (Rükneddin Süleymanşah ile kardeşleri?) esir almış, Kutalmış'a ve oğullarına bağlı bulunan Yabgulu Oğuzlarının önemli bir kısmı da 1070 yılı civarında Suriye ve Türkiye coğrafyasına kaçmışlardı¹⁰⁶. Kutalmış oğlu Rükneddin Süleyman Şah ile kardeşleri, Sultan Alp Arslan'ın ölümü (1072) üzerine çıkan taht kavgaları sırasında bir fırsatını bularak kaçmayı başarmış¹⁰⁷. Bizans İmparatoru Mihael Dukas da aynı yıl içinde (1072) Dukas ailesinden İoannes¹⁰⁸, Alexis Komnenos ve Norman reisi Russel komutasındaki bir orduyu Anadolu'yu savunmak için doğuya göndermiştir¹⁰⁹. Norman reisi Russel, Kayseri'ye geldiğinde ordudan ayrılarak birlikleriyle Sivas'a yönelmişse de Artuk Bey komutasındaki Büyük Selçuklu ordusunun Bizans ordusunu yendiğini ve Sakarya Nehri'ni geçtiğini öğrenir öğrenmez geri dönerek İoannes komutasındaki Bizans ordusunu bozmuş ve esir aldığı İoannes'i İmparator ilan etmiştir¹¹⁰. 1072'de Büyük

---

için kullanamamış; Kayseri üzerinden Antitorosları geçip Maraş ve Amanos Geçidi üzerinden Antakya ovasına varmışlardır. Eskikurt, 2014, **a.g.k.**, 66., ayrıca bakınız Tunçdilek, 1953, **a.g.k.**, 304.;

¹⁰⁴ O. Turan (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İkinci baskı, İstanbul: Nakışlar yayınevi, 55.

¹⁰⁵ Ö. Küpeli (2001). IV. Selçuklu ve Beylikler döneminde Afyonkarahisar, *Afyonkarahisar kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ankara. 1, 125.

¹⁰⁶ Turan, 1984, **a.g.k.**, 45-46.

¹⁰⁷ Turan, 1984, **a.g.k.**, 47.

¹⁰⁸ Anna Kommena, (1996). *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Voenemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul: İnkılâp Kitabevi A.Ş., 16, dip not 4.

¹⁰⁹ Russel, Kayseri'de kuvvetlerini Bizans ordusundan ayırdığında Kayseri'yi depremden yıkılmış, burçlarından başka hiç bir şeyi kalmamış perişan halde bulmuştur. Turan, 1984, **a.g.k.**, 51.

¹¹⁰ Anadolu'yu kaybetmekte olduğunu gören Bizans İmparatoru Mihael Dukas, Artuk Bey ile anlaşmak zorunda kalmış; Russel ve İoannes'i Sapanca (Sophon) Dağı'na kaçarlarken yakalayan Artuk Bey,

Selçuklu tahtına çıkan Sultan Alp Arslan'ın oğlu Sultan Melikşah, kendisine karşı çıkan bir isyan nedeniyle 1073 tarihinde Anadolu fetihlerine devam eden Artuk Bey'i yardıma çağırması, Artuk Bey'in Anadolu'dan ayrılmasıyla Russel, yeniden Amasya ve Niksar taraflarını ele geçirmiştir¹¹¹. Bizans İmparatoru Mihael Dukas, 1074 yılının Şubat ayında Ortodoks Kilisesi'ni Katolik Kilisesi ile birleştireceği vaadinde bulunarak Papa VII. Georjore'dan Türklere karşı yardım istemişse de yaptığı çağrı o gün için karşılıksız kalınca 1074 Haziran ayında Abbasi Halifesi'ne Sultan Melikşah nezdinde barış için aracılık etmesini rica ettiği bir mektup göndermiştir¹¹².

Bu tarihler, Büyük Selçuklu esaretinden kaçmayı başaran Kutalmış oğlu Süleymanşah ile kardeşi Mansur'un bir müddet Suriye havalisinde duruma hakim olmaya çalıştıkları dönemle çakışır¹¹³. Daha sonra Anadolu'ya yönelip ve fetihlere girişen Süleymanşah, ilkin kendisine bağlı Horasan Türkmenleri ile Antakya üzerine yürümüş, ancak bu şehri fethedemeyerek Orta Anadolu'ya yönelmiş ve vaktiyle (1068 tarihinde) Türkler tarafından alınmış bulunan ancak kısa süre içinde Bizanslıların geri aldıkları Konya'yı ve bir çok müstahkem kaleyi aldıktan sonra yoluna devamla 1075'de İznik'i alarak başkent yapmış ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur¹¹⁴. 1075'den sonra Anadolu Selçuklu-Bizans mücadelelerinin yoğunluğu artarak ve zaman zaman

---

Russel'i fidye karşılığında Franklara, İoannes'i Bizans İmparatoru Mihael Dukas'a teslim etmiş ve yoluna devamla İznik ve Marmara sahiline kadar ilerlemiştir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 51-52.

¹¹¹ Büyük Selçuklu Ordusu Orta Anadolu'ya girdiğinde Russel, ordu komutanı Tutak ile dostluk kurmuşsa da Tutak'ı yanına çekmeyi başaran Bizans İmparatoru Mihael Dukas, Russel'in kendisine teslim edilmesini sağlamış ve Ortodoks Kilisesi'ni Katolik Kilisesi ile birleştireceği vaadinde bulunarak Papa VII. Georjore'dan 1074 yılının Şubat ayında Türklere karşı yardım istemişse de Papa'nın Hıristiyan alemi ve bazı Avrupa krallarına yaptığı Haçlı Seferi başlatma çağrısı karşılıksız kalmıştır Turan, 1984, **a.g.k.**, 52-53.

¹¹² Turan, 1984, **a.g.k.**, 56.

¹¹³ Sultan Melikşah'ın halası ve El-basan'ın eşi olan Gevher Hatun, kocasının intikamını almak için 1074 tarihinde Anadolu'ya gitmekte olan Yabgululara yetişebilmek için Azerbaycan'a hareket etmiştir. Daha önce Sultan Alp Arslan tarafından El-basan'ı takibe gönderilen Afşin'in, Bizans İmparatorundan El-basan'ı isterken; "aramızda dostluk olduğundan memleketinize dokunmam, halbuki, bu Yabgulular sultanın düşmanıdır, sizin ülkelerinizi de yağma ve tahrip ettiler, bu nedenle El-Basan'ı teslim etmeniz gerekir" biçiminde bir ifade kullanmış olması, Anadolu'daki Türkmenlerin Kutalmış oğullarını nasıl beklediklerini ve Süleymanşah ile Mansur'u Anadolu'ya çeken sebepleri göstermektedir. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Suriye'ye kaçan Yabgulu Oğuzlarının büyük bir kısmının Atsız idaresinde daha sonra Sultan Melikşah'a itaat etmiş olmaları, diğer yandan Suriye'deki Şam emirlerinin kendilerine karşı ittifak kurmuş olmaları karşısında Kutalmış, El-basan ve Kavurt'a mensup Yabgulu Oğuzları sürekli bir biçimde Türkiye coğrafyasına göçetmişlerdir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 53-54.

¹¹⁴ O. Turan, İznik'in Türkler tarafından fethinin Bizans kaynaklarında iz bırakmamasını Bizans İmparatorluğu'nun perişanlığına bağlar ve başta Süleymanşah'ın fetihleri olmak üzere 1075 yılının önemli olayları arasında, Theodore Gabras'ın aynı yıl içinde Trabzon'da bağımsız bir idare kurmasını ve aynı yılın Temmuz ayında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Anadolu'da gaza yapmakta olan Afşin, Saltuk, Dilmaçoğlu Mehmed, Tarank oğlu Tutı oğlu gibi Oğuz Beylerine Suriye'deki kardeşi Tutuş'a iltihak etmeleri emrini vermesinden sonra bu beylerinin Kutalmış oğlu Süleymanşah'a karşı dönerek askerleriyle birlikte Anadolu'dan Halep'e dönmelerini sayar. Turan, 1984, **a.g.k.**, 54-55; 151.

şiddetlenerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar sürmüş, Anadolu Selçuklularının tarih sahnesinden çekilmesinden sonra bu mücadeleleri sürdürme görevi Batı Anadolu Beylikleri ile Osmanlı Türkleri tarafından yerine getirilmiştir.

Bizans İmparatoru Mihael Dukas'ın, 1077'de kendisine karşı imparatorluğunu ilan eden ordu komutanı N.Bryennois'in üzerine Norman reisi Russel ile Alexis Komnenos komutasında bir ordu gönderdiği sırada, Sakarya Nehri yakınlarında bulunan Atzula mevkiinde Anadolu Selçukluları tarafından sarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan N. Botaniates, yanında bulunan müttefiki Selçukluların atası Selçuk Bey'in torunu El-Basan'ı elçi olarak göndermek suretiyle Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah ile anlaşmıştır.¹¹⁵ Bu anlaşmadan sonra Kutalmış oğlu Süleymanşah ve kardeşi Mansur'a bağlı 2000 kişilik askerle birlikte İstanbul'a doğru hareket eden N. Botaniates 1078 tarihinde Anadolu Selçuklularının yardımıyla Bizans tahtına çıkmıştır.¹¹⁶ Aynı yıl (1078) Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, kardeşi Tutuş'u Suriye'ye göndererek Atsız'ın liderliğinde teşkilatlanmış Yabgulu Oğuz Türkmenlerini itaate aldıktan sonra Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah ile diğer Kutalmış oğullarını bertaraf etmek amacıyla büyük komutanlarından Emir Porsuk'u Anadolu'ya göndermiştir. Süleymanşah'ın kardeşi Mansur'u İmparator N. Botaniates'den isteyen Emir Porsuk, isteği yerine getirilmeyince bir fırsatını bularak savaşa tutuştuğu Mansur'u hileyle öldürmüştür.¹¹⁷ Olup bitenler, Bizans İmparatoru Mihael Dukas ile Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah arasında 1074 yılında Halife aracılığıyla kurulan ilişkinin anlaşma ile neticelendiğini, Kutalmış oğullarından Süleymanşah ile kardeşi Mansur'un bu nedenle daha evvel Bizans'a sığınmış bulunan El-Basan vasıtasıyla kendileriyle anlaşan Bizans İmparatoru N.Botaniates'in tarafını tuttuklarını gösterir.¹¹⁸ Bizanslılarla ittifak kuran Süleymanşah, 1078'de Emir Porsuk'u geri çekilmeye mecbur etmiş ve Büyük Selçuklulara karşı istiklalini koruyarak devletine güven ve kuvvet kazandırmıştır¹¹⁹. Bizans tarihçisi Nikephoros Bryennios, Bizans komutanlarından Alexios Komnenos'un

---

¹¹⁵ Süleymanşah'ın amcazadesi olan El-Basan vaktiyle Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'dan kaçıp Bizans'a sığınmıştır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 55

¹¹⁶ N. Botaniates ile Süleymanşah'ın kurdukları ittifaktan sonra Üsküdar'da çadır kuran Türk askerleri imparator olmayı başaran N. Botaniates ve taraftarlarınınca itibar görmüş, bir süre sonra da İmparator tarafından N. Bryennios'e karşı Rumeli'ye gönderilmişlerdir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 55.

¹¹⁷ Bu bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Porsuk Çayı'na adı verildiği anlaşılan Porsuk, Mansur'a bağlı Türkmenlerin bütünüyle Süleymanşah'a bağlanmalarının ardından daha da kuvvetlenen Süleymanşah'a karşı başarılı olamamıştır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 57-59.

¹¹⁸ Süleymanşah'ın ölümünden sonra da Sultan Melikşah'ın oğullarını İsfahan'a götürerek İznik tahtını boş bırakması mevcut husumetin devam ettiğini gösterir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 58-59, 96.

¹¹⁹ Turan, 1984, **a.g.k.**, 60, 68.

kız kardeşi Eudokia'nın eşi olan ordu komutanı Nikepohoros Melissenos'un, Bizans İmparatoru olmak amacıyla nüfuzu Ege Denizi sahillerine kadar yayılan Süleymanşah ile ittifak yaparak Friky'a ile Galatya bölgelerinin henüz Türklerin eline geçmemiş Bizans kentlerini Selçuklulara teslim ettiğini ve İmparatoru N. Botaniates'in, bu ihanet karşısında Süleymanşah ile kurduğu ittifakı bozarak Eskişehir (Dorylaion) havalisinde bulunan Süleymanşah ile N. Melissenos üzerine bir ordu sevkettiğini belirtir¹²⁰. İoannes komutasındaki Bizans kuvvetleri, İznik'e 40 stadion (7.200km) uzaklıktaki bir kale yakınlarına geldiklerinde, komutanların Sultan Süleymanşah ile çarpışmak için Dorylaion'a gitmek yerine İznik'e saldırmayı uygun görmeleri üzerine İznik'i kuşatmışlarsa¹²¹ da Süleymanşah ile N. Melissenos'a ait kuvvetlerin İznik önüne gelmeleri üzerine kuşatmayı kaldırarak kaçmış, N. Melissenos da 1080 yılının sonuna doğru İznik'de imparatorluğu'nu ilan etmiştir¹²². Bizans'ın bir diğer ordu komutanı olan Alexios Komnenos'un kız kardeşi Eudokia ile evli bulunan N. Melissenos'un, 1080 yılında imparatorluğunu ilan etmiş olması, Dorylaion'un ve Eskişehir bölgesinin 1080 tarihinde Selçuklu hakimiyetine girdiğini gösterir. N. Melissenos'u İmparator yapmak amacıyla onunla birlikte İznik'ten İstanbul üzerine yürüyen Süleymanşah, ordusuyla Kadıköy'e gelip yerleşmişse de Bizans İmparatorluğu'nda gözü olan diğer ordu komutanı Alexis Komnenos, atak davranarak 4 Nisan 1081'de İmparator olmuştur¹²³. Nikepohoros Melissenos, askeri aristokrasiden başkalarının da İmparatorluk için plan yaptığını öğrenir öğrenmez Aleksios Komnenos'a bir mektup göndererek doğudaki Anadolu'nun kendisinin, batıdaki Avrupa'nın Aleksios'un yönetiminde olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu doğu ve batı olarak aralarında paylaştırmayı teklif etmişse de kendisine kaçamak cevap veren Aleksios Komnenos, Bizans İmparatoru olunca da önceden verdiği sözü tutarak Nikepohoros Melissenos'a caesar rütbesi vermiştir¹²⁴.

Süleymanşah'ın başarıları, Türkistan ve İran'dan Anadolu'ya gelen Türkmen akınları hızlandırmış ve 1080 yılında Azarbaycan'dan Anadolu'ya büyük bir Türk göçü

¹²⁰ N. Bryennios, (2008). *Tarihin Özü* (Anadolu'da ve Rumeli'de 1070-1079 Döneminin Tarihi), (Çev: Bilge Umar), Arkeoloji ve sanat yayınları, İstanbul, 173, Dip not 22; Turan, 1984, **a.g.k.**, 61.

¹²¹ Bryennios, 2008, **a.g.k.**, 175-176.

¹²² G. Ostrogorsky, (1986). *Bizans Devleti tarihi*, (Çev: Prof. Dr. Fikret Işıltan), 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 323; Turan, 1984, **a.g.k.**, 61.

¹²³ Anna Komnena, (1996), *Alexiad.* (Çev: B. Umar), İstanbul, 58, Bilge Umar'ın notu: dip not 1; Turan, 1984, **a.g.k.**, 61.

¹²⁴ Ostrogorsky, 1986, **a.g.k.**, 323; Turan, **a.g.k.**, 323-324.; J. J. Norwich (2013). *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, (Çev: Selen Hırçın Riegel), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 37-38, 41.

gerçekleşmiş, neticede Anadolu'daki Türk nüfusu yoğunluk kazanmıştır¹²⁵. Aleksios Komnenos, imparator olur olmaz Selçuklulara karşı Karadeniz Ereğlisi, Paphlagonia (Bartın, Karabük, Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve Kapadokya bölgelerindeki kale ve kentlerle Gümüşsuyu (Homa) kalesini savunan bölge komutanlarını İstanbul'a çağırmıştır¹²⁶. Osman Turan, Aleksios Komnenos'un bu çağırısının, söz konusu bölgelerin 1081 ortalarında Türklerin elinde olduğunu gösterdiğini¹²⁷; Anna Kommena, İmparator Aleksios Komnenos'un Balkanlarda patlak veren Norman istilasını nedeniyle 1081 yılı içinde zor duruma düşüncü Sultan Süleymanşah ile Türklerin Drakon Deresi'ni hiç bir biçimde aşmamaları ve Bithynia¹²⁸ bölgesine hiç bir akın yapmamaları karşılığında Türk-Bizans sınırını Drakon Deresi olarak belirlediği bir anlaşma imzaladığını bildirir¹²⁹. Bizans'ın Türklere önemli miktarda para verdiğinin kayda geçirildiği diğer koşulların kaydedilmediği 1081 tarihli bu anlaşmaya göre Türkler, Drakon Deresi'ne (günümüzde Kırkgeçit/Dil Deresi) kadar geri çekilmişlerdir¹³⁰. Osman Turan, anlaşma sırasında Sultan unvanını¹³¹ kullanan Süleymanşah'ın ölümüne (1086) kadar geçerliliğini koruyan 1081 tarihli Drakon anlaşmasının bir yandan Türklerin, Marmara sahillerine kadar bütün Anadolu'ya sahip olduklarını Bizans'a hukuken tasdik ettirdiklerini diğer yandan da anlaşmadan sonra Türklerin Bizans'a ait olan Antakya ve Sinop şehirlerini fethettikleri halde Bizans İmparatorunun herhangi bir itirazda bulunmamasının Kırkgeçit/Dil Deresi (Drakon Deresi)'nin doğusunda kalan

---

¹²⁵ Süleymanşah'ın hükümdarlığında Türkler, Bizans'ın iç işlerine karışarak hakimiyet alanlarını Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar genişletmiş ve her yeri doldurmuşlardır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 56.

¹²⁶ Kommena, 1996, **a.g.k.**, 119.

¹²⁷ Kommena, 1996, **a.g.k.**, s.119.; Devletin kötü idaresinin yanı sıra savaş ve isyanlarla perişan olan Bizans halkı, Süleymanşah'ın idaresinde huzur ve sükuna kavuşmuş, Süleymanşah ile ondan sonra gelen Sultanların eski Türk hukukuna göre toprakları köylülere dağıtması ve devlet mülkiyeti altında herkesin tasarrufuna imkan veren Miri toprak rejimini kurmalarıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nin temeli sağlamlaştırılmıştır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 56, 65.

¹²⁸ Bithynia bölgesi, bugünkü Bursa, Bilecik, Bolu, Sakarya, Kocaeli illeri ile Zonguldak ilinin Filyos Çayı'na kadar uzanan bölümünü kapsar Anna Kommena, 1996, **a.g.k.**, 124'de Bilge Umar notu: 2. Bithynia M.Ö. 74 yılında Roma'nın miras yoluyla devraldığı Helenistik krallıklardan biridir. Kuzeybatı Anadolu'nun dağlık coğrafyasında yer alır. Batısından Kocaçay, kuzeyinden Karadeniz, güneyinden Sakarya Nehri'yle sınırlanır. Doğancı, 2013, **a.g.k.**, 169.

¹²⁹ Anna Kommena, Süleymanşah'ın sultanlık merkezinin İznik (Nikaia)'de bulunduğunu belirtmiştir. Anna Kommena, 1996, **a.g.k.**, 124.;

¹³⁰ Turan, 1984, **a.g.k.**, 61.

¹³¹ Nikephoros Bryennios'in, 1080 yılının sonunda N. Melissenos'un, İznik'de imparatorluğu'nu ilan ettiğini anlattığı bölümde Süleymanşah'dan sultan olarak bahsetmesi, Süleymanşah'ın bu tarihte sultan ünvanı kullandığını gösterir. Süryani Michael'e göre, Kutalmış oğlu Süleyman'ın İznik ve İzmit şehirlerini alarak hüküm sürdüğünü ve tüm memleketin Türklerle dolduğunu öğrenen Bağdat Halifesi, sancak ve diğer devlet alametleri göndererek onu taçlandırmış ve sultan ilan etmiş, böylelikle Türklerin, Türkistan dışında biri Horasan'da diğeri Anadolu'da olmak üzere iki hükümdarı olmuştur. Turan, 1984, **a.g.k.**, 63-64.

bütün Anadolu'nun bu anlaşmayla Süleymanşah'a terkedildiğini gösterdiğini ileri sürer¹³².

1084 yılında İznik'e naip atanan Ebu'l Kasım'ın, kardeşi Ebu'l Gazi'yi Kapadokya'ya vali tayin etmesi, Anna Komnena'nın belirttiği gibi Kapadokya bölgesinin de bu tarihte Anadolu Selçuklu Sultanı Süleymanşah'a ait olduğunu gösterir¹³³. İznik'ten hareket eden Süleymanşah, Antakya şehrini 1084 tarihinde fethetmiş, şehrin kuşatma altındaki kalesi 1085'de düşmüş¹³⁴, Kara-tekin de aynı yıl içinde (1085) Sinop'u fethetmiştir¹³⁵. 1085 yılı içinde Süleymanşah'ın dayısı Gümüştekin-Ahmed Gazi'nin Süleymanşah'a tabi olarak Sivas, Amasya ve Tokat bölgesinde Danişmendli Beyliği'ni kurmaya girişmesi de Süleymanşah'ın 1085 yılındaki nüfuzunu ve Doğu Anadolu hariç bütün Anadolu'ya hakim olduğunu gösterir¹³⁶.

Marmara sahillerinden Antakya'ya kadar uzanan ve Suriye'de genişlemeye başlayan hakimiyeti Süleymanşah'ı, Büyük Selçuklular ve onlara tabi olanlarla rekabet ve çatışma içine sokmuş¹³⁷, sonuçta Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş, Artuk Bey ile birlikte Süleymanşah'a karşı Halep üzerine yürümüş ve Halep yakınlarında 5 Haziran 1086'da yapılan savaşta Süleymanşah yenilerek hayatını kaybetmiştir¹³⁸. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, bu savaş sırasında Süleymanşah'ın yanında bulunan oğulları I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı (Davud) İran'a götürerek Anadolu'yu hükümdarsız bırakmış ve Anadolu Selçuklularına karşı sindirme siyaseti uygulamaya devam etmiştir¹³⁹. I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan Büyük Selçuklu Sultanı

---

¹³² Ramsay, Drakon Suyu'nun İzmit denizine dökülen Kırk-geçit Deresi oduğunu ileri sürmektedir. Ramsay, 1960, Turan, 1984, **a.g.k.**, 62-64.

¹³³ Haçlı Savaşı sırasında I. Kılıç Arslan'ın yanında savaşan Kapadokya emiri Hasan Bey'in Ebul Gazi olduğu anlaşılmıştır. Ereğli savaşında çekildiği dağda çok şehit verdiğinden buradaki dağa Hasandağı denilmiş, Hasan Bey'in adına burada türbe ve ziyaretgahlar oluşturulmuştur. Turan, 1984, **a.g.k.**, 66-67.

¹³⁴ Anna Komnena, 1996, **a.g.k.**, 194; Turan, 1984, **a.g.k.**, 70, 72.

¹³⁵ Anna Komnena, 1996, **a.g.k.**, 195; Turan, 1984, **a.g.k.**, 67, 70.

¹³⁶ Turan, 1984, **a.g.k.**, 67.

¹³⁷ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, 1085 yılında Antakya'nın Anadolu Selçuklular tarafından fethedildiği sıralarda Horasan'da isyan eden kardeşi Tekiş'in üzerine yürümek durumunda kalmış, bu nedenle de Musul ve Halep eyaletlerini kendisine itaat teklifinde bulunan Şerefüddeve Müslim'e bırakmıştır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 73.

¹³⁸ Turan, 1984, **a.g.k.**, 75.

¹³⁹ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Süleymanşah'ın Antakya seferi sırasında Bizans İmparatoru'na elçi Siyavuş'u göndererek onunla bir anlaşma yapma teşebbüsünde bulunmuş, bunun üzerine Sinop ve havalisini fetheden Karatekin'in sahillerden çekilmeye mecbur kalmıştır. İmparator Alexis Komnenos'un fiilen elden çıkmışsa da hukuken Bizans'a ait olan Antakya, Kilikya ve Karadeniz sahillerinin fethine hiç ses çıkartmamış olması 1081 tarihli anlaşmayla bütün Anadolu'nun Türklere terk edildiğini, Süleymanşah'ın kudretini, Balkanlardaki olay ve istilaların Bizans üzerinde ne denli büyük etki bıraktığını gösterir. Süleymanşah'ın, Suriye'de Tutuş ile savaştığı sırada beraberindeki Porsuk, Bozan ve

Melikşah'ın ölümüne (1092) kadar Anadolu'ya dönemediklerinden,¹⁴⁰ 1086-1092 yılları arasında kapsayan altı yıllık süreçte sultansız kalan Anadolu Selçukluları emirlerin idaresinde Büyük Selçuklularının ve Bizans'ın baskılarına rağmen varlık ve bağımsızlıklarını korumayı başarmışlardır¹⁴¹. Bu arada batıdan Peçenekler ve Çaka Bey'in kuvvetleri, doğudan Anadolu Selçuklu kuvvetleri tarafından sıkıştırılan İmparator Alexis Komnenos, 1091 yılında Papa Urbain'e müracaat ederek Haçlı yardımı istemiştir¹⁴². Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (öl.1092) ardından Büyük Selçukluların elinden kurtulan Süleymanşah'ın oğulları, Bizanslıların İznik'i kuşatma altına aldıkları sırada İznik'e gelmiş, şehri Ebu'l Gazi'den teslim alan I. Kılıç Arslan sultan unvanıyla tahta çıkararak İznik'i yeniden başkent yapmıştır¹⁴³. Bizans'ın yardım davetini aldığı 1091 yılından itibaren Haçlı Seferi hazırlamaya uğraşan papa Urbain'in, 1095 Kasım ayında Fransa Clermont konsilinde yaptığı Bizans'ın yanı sıra Kudüs'ün de kurtarılması yönündeki ateşli konuşmasından sonra Avrupa'nın hemen her yerinden hızlı bir biçimde Haçlı kuvvetleri toplanmaya başlamıştır¹⁴⁴. Toplanan kuvvetler içerisinde Keşiş Pierre (Pierre l'Hermite)'in ekibi diğerlerinden önce İstanbul'a ulaşmış,¹⁴⁵ İmparator Alexis Komnenos da 1 Ağustos 1096 tarihinde İstanbul'a gelen bu ilk kafiyeyle 6 Ağustos 1096 tarihinde Anadolu yakasına geçirmiştir¹⁴⁶. O sırada Malatya kuşatmasıyla meşgul olan Sultan I. Kılıç Arslan'ın gönderdiği ordu, İznik yönünde ilerleyen bu düzensiz ve başı bozuk Haçlı kafiyesini Kırkgeçit/Dil Deresi (Drakon Deresi) yakınlarında İzmit'e varamadan kılıçtan geçirerek çok sayıda kayıp verdirmiştir¹⁴⁷. Arkadan gelen Haçlı kafiyeleleri de 1096 yazı ile 1097 ilkbaharı arasında fasılalarla Anadolu'ya geçmişlerdir¹⁴⁸.

Ayaz ile İsfahan'dan Halep'e doğru seferde bulunan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Süleymanşah'ın ölümünden kısa süre sonra 1086 yılının Eylül ayında İznik'te bulunan Ebu-Kasım üzerine ikinci kez Porsuk komutasında bir ordu göndermiş, daha sonra da Emir Bozan komutasında ordu sevk etmiştir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 76, 80.

¹⁴⁰ Kommena, Bir Haşhaşinin öldürdüğünü bildirdiği Sultan Melikşah'ın, Büyük Süleyman'ın (Kutalmış oğlu Süleymanşah) iki oğlunu yanında tuttuğunu, bunların Sultan Melikşah'ın feci ölümünden sonra Horasan'dan kaçarak İznik'e vardıklarını bildirir. Anna Kommena, 1996, **a.g.k.**, 206.

¹⁴¹ Turan, 1984, **a.g.k.**, 77.

¹⁴² Turan, 1984, **a.g.k.**, 99.

¹⁴³ Kommena, 1996, **a.g.k.**, 206; Turan, 1984, **a.g.k.**, 96.

¹⁴⁴ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 83.

¹⁴⁵ Kommena, 1996, **a.g.k.**, 305-306.; Runciman, 1989, **a.g.k.**, 95-100.

¹⁴⁶ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 100; Turan, 1984, **a.g.k.**, 99.

¹⁴⁷ Kommena, 1996, **a.g.k.**, 306-307; Turan, 1984, **a.g.k.**, 99.

¹⁴⁸ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 130.; Keşiş Pierre (Pierre l'Hermite)'nin kafiyesinin arkasından gelen kont, dük ve şövalyelerden oluşan miğferli ve zırlı 100.000 kişi ile kadın ve çocuklardan oluşan 600.000 kişilik büyük bir topluluğu barındıran düzenli Haçlı kafiyesi, Anadolu'ya geçerek İznik'e yönelmiştir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 100.

2.1.1. I. Haçlı/Dorylaion Savaşı (1097)

İzmit'te Godefroi de Bouillon komutasındaki Haçlı kuvvetleri Bohemund'un kuvvetleri ve Keşiş Pierre'in sağ kurtulabilen kuvvetleri İzmit'te birleşerek 6 Mayıs 1097'de İznik'i kuşatmış, bu kuşatmaya on gün sonra (16 Mayıs) Raymond de St. Gilles'in ordusu da katılmıştır.¹⁴⁹ Malatya'dan dönen Sultan I.Kılıç Arslan, 21 Mayıs 1097'de kuşatma altındaki İznik önüne gelerek Haçlılara saldırmışsa da şehre girememiş, çok şiddetli bir savaştan sonra İznik'te bulunan Türk garnizonuna artık yardım edemeyeceğini, uygun gördükleri biçimde hareket etmelerini emrederek dağlara doğru geri çekilmiştir¹⁵⁰. Bundan sonra İznik'de bulunan Türkler, Haçlıların genel bir taarruzda bulunmalarına fırsat vermeden şehri 1097 yılının Haziran ayında Bizans İmparatoru'na teslim etmişlerdir¹⁵¹.

İznik, 19 Haziran 1097 tarihinden düşmüş, bir hafta sonra 26 Haziran 1097'de öncü Haçlı kuvvetleri yolun Sakarya Vadisi'ni terkederek Sakarya Köprüsü yanında tekrar birleşmek üzere harekete geçmiş diğer Haçlı kuvvetleri de iki gün sonra yola çıkmış¹⁵², Sakarya Köprüsü yakınında Osmaneli (Lefke)'de toplanan Haçlı liderlerinin, ikmal ve iâşe işlerini kolaylaştırmak amacıyla Haçlı ordusunun bir günlük yürüyüş mesafesini koruyarak birbirini takip eden iki kol halinde yola devam edilmesine karar vermelerinin ardından ilk olarak Bohemund komutasındaki Haçlı ordusu harekete geçerek Dorylaion istikametinde yola koyulmuştur¹⁵³. Runciman, İznik'in düşmesinden hemen sonra Danişmendlilerle barış ve ittifak yapan Sultan I. Kılıç Arslan'ın Danişmendli ordusu ve Kayseri bölgesinin hakimi Hasan Bey'in kuvvetleriyle birlikte geri dönerek Haçlı ordusu karşısındaki geçitten iner inmez taarruza geçmek üzere 30 Haziran 1097'de Eskişehir yakınında bir vadide ordugah kurduğunu belirtir¹⁵⁴. 30

¹⁴⁹ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 36.

¹⁵⁰ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 135-138.; Turan, 1984, **a.g.k.**, 100-101.

¹⁵¹ Türklerin İznik'i 19 Haziran 1097'de Bizans'a teslim etmişlerdir. Runciman, 1989, **a.g.k.**, 138.; Osman Turan, bu tarihi 26 Haziran 1097 olarak verir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 101.

¹⁵² Runciman, 1989, **a.g.k.**, 140-141.

¹⁵³ Birinci ordu İtalya, kuzey Fransa Normandları, Flandre kontu ve Etienne de Blois'in birlikleriyle onlara kılavuzluk edecek Bizans birliğinden; Raymond de Toulouse komutasındaki ikinci ordu ise güney Fransızları, Lorenlileri ve Vermandois kontunun birliklerinden oluşuyordu. Runciman, 1989, **a.g.k.**, 141.

¹⁵⁴ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 141-142.; İznik'in 26 Haziran 1097'de Bizanslılara bırakılmasından sonra Haçlılar Anadolu içlerine doğru yollarına devam ettikleri sırada geri çekilmekte olan Sultan I. Kılıç Arslan da Danişmend Gümüştekin'i ve Kayseri emiri Hasan Bey'i süratle yardıma çağırarak meşguldü. Kuvvetlerini Eskişehir (Dorylaion) önlerinde toplayan I. Kılıç Arslan, Haçlılara karşı 1097 yılının Temmuz sıcağında meydan muharebesine girişmiştir. Dağ, tepe, vadi ve ovalar Türklerle dolu olarak süratli atlara sahip Selçuklu askerleri önden gelen Bohemond komutasındaki Haçlı birliklerine ok ve mızraklarla ağır kayıplar verdirmişlerse de daha geriden gelen Godefroi, Hugue, Saint-Gilles, Robert,

Haziran gecesini Dorylaion'dan uzak olmayan bir yerde ordugah kuran Bohemund komutasındaki Haçlı ordusunun üzerine hava aydınlanır aydınlanmaz yamaçlardan inerek, şiddetli ok atışlarıyla saldıran Selçuklu Türkleri, Haçlı ordugahını sarmışlarsa da arkadan gelen diğer Haçlı ordusunun yaklaşması üzerine, şaşkınlığa düşerek Haçlı kuvvetlerinin birleşmesini önleyememişlerdir¹⁵⁵. Bu arada kılavuz yardımıyla tepeler arasındaki patikalardan geçerek gelen Le Puy piskoposunun başında bulunduğu Fransalılardan oluşan bir grup Haçlı kuvvetinin aniden arkalarından saldırması karşısında Türkler çözümlenerek panik halinde savaş alanını terketmişlerdir¹⁵⁶. Runciman, bu yenilgiden sonra Sultan I. Kılıç Arslan ve adamlarının Haçlılar için ikmal ve iyaşeyi imkansız kılmak amacıyla kendilerine ait bulunan yerleşimleri tahrip ederek ve civardaki araziye çöle çevirerek dağlara çekildiklerini belirtir¹⁵⁷.

Savaşdan sonra Dorylaion'da iki gün kalan, ardından çölün (bozkır) güneyinden sıra dağların yamaçlarından geçen Haçlı ordusu, bozkırın güneyinden geçer ve Akşehir, Konya, Ereğli üzerinden Çukurova Geçidi'ne ulaşan yolu takip ederek 3 Temmuz 1097 tarihinde Anadolu'nun güney doğusuna yönelir¹⁵⁸. Anna Komnena, Dorylaion Ovası'ndan doğuya doğru yola koyulan Haçlıların Eber Gölü (Ebraike) yöresinde Sultan Danişmend ve Hasan Bey'in ordusuyla karşılaşarak yeniden çok şiddetli bir savaşa giriştiklerini ve Türk ordusunu bir kez daha dağıttıklarını¹⁵⁹; Osman Turan, Haçlıların Dorylaion'dan sonra kendilerine kılavuzluk eden Bizans askerleri eşliğinde bozkır kenarından ilerleyerek Emir ve Sultan Dağlarından geçmek suretiyle önce Akşehir'e, oradan da Konya'ya ulaştıklarını belirtir¹⁶⁰. İmparator Alexios Komnenos, Anadolu Selçuklularının Orta Anadolu'ya çekilmelerinden sonra İznik'i yeniden tahkim ettirmiş ve Dorylaion'a giden güzergah üzerinde bulunan kaleleri yeniden ele geçirmiştir.¹⁶¹

Tancrede ve Etienne de Bois komutasındaki Haçlı kuvvetleri karşısında sürdürülen çok şiddetli savaşta iki taraf da çok kayıp vermiş, sonuçta Anadolu Selçukluları tutunamayarak 4 Temmuz 1097'de geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 101-103.

¹⁵⁵ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 142.

¹⁵⁶ Sultan I. Kılıç Arslan ve beylerin çadırları içinde bulunan bütün hazineler Hristiyanların eline geçmiştir. Runciman, 1989, **a.g.k.**, 142-143.

¹⁵⁷ Komnena, 1996, **a.g.k.**, 332-333 Runciman, 1989, **a.g.k.**, 144.

¹⁵⁸ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 144.

¹⁵⁹ Komnena, 1996, **a.g.k.**, 332-333.

¹⁶⁰ Türkler bütün yol boyunu ve Konya'yı tahliye ederek Haçlıları yiyecek malzemelerinden mahrum bırakmış, sıcak ve yorgunluktan bitkin düşen Haçlılara baskınlarda bulunarak kayıp verdimişlerdir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 103.

¹⁶¹ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 148.

2.2. Batı Uçta I. Haçlı Savaşı Sonrasının Anadolu Selçuklu-Bizans Mücadeleleri

Anna Komnena, İmparator Alexios Komnenos'un (öl.1118), 21 Eylül 1116 tarihinden sonra İzmit'ten Konya üzerine hareketle Türklere karşı yeni bir sefere çıktığını ve bu son seferinde ordusunu yaymak için yeterince geniş bulduğu Dorylaion Ovası'nda konaklayarak burada askeri tatbikat yaptırdığını bildirir¹⁶². Kaynaklar, Alexios Komnenos'dan sonra başa geçen oğlu II. İoannis Komnenos devrinde (1118-1143) Dorylaion'a yönelik önemli bir hareket birdirmemektedir. 1143 tarihinde imparator olan Manuel Komnenos, kendisinden önceki devirlerde İznik ile Dorylaion arasında yer alan kalelerin bakımı ihmal edildiğinden Türkler için kolay giriş yeri olan Bithynia bölgesinin sınırlarını korumak amacıyla İznik'in doğusunda bulunan eski kaleleri onartmış ve Dorylaion'a giden askeri yol üstünde Melangeia (Mekece köyü) Kalesi'ni inşa ettirmiştir¹⁶³. Işın Demirkent, Melangeia (Mekece) Kalesi'nin, Ekim 1143'den sonra inşa edilmiş olması gerektiğini bildirir¹⁶⁴. Bu tarihten bir yıl sonra 1144 tarihinde İmadeddin Zengi'nin I. Haçlı Seferi (1097) sonucunda kurulmuş olan Urfa Kontluğu'nu¹⁶⁵ ortadan kaldırmasının Hıristiyan Dünyası'nda yarattığı büyük öfke, Alman İmp III. Konrad ile Fransız Kralı VII. St. Louis'nin başı çektikleri yeni bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesi için Avrupa'nın hareketlenmesine neden olmuştur¹⁶⁶. II. Haçlı Seferi'nin hazırlıklarının sürdüğü 1146 yılında İmparator Manuel, Uluabat (Lopadion) Kalesi'nin bulunduğu Bursa'daki Orhaneli Çayı (Rhyndakos)'nın geçtiği ovada karargah kurarak ordu toplamış ve süratle Uludağ (Mysia Olympos)'u geçerek Osmaneli (Lefke) yakınındaki Mekece (Melangeia)'nin biraz kuzeybatısında yaptırmış olduğu günümüzde yeri tespit edilememiş olan Pithekas Kalesi'ne gelmiş, buradaki yüksek dağları geçerken rahatsızlanınca çevreye gönderdiği birlik, pek uzak olmayan bir yerde karşılaştıkları Türk kuvvetlerini yenerek ganimetlerle geri dönmüştür¹⁶⁷. Bu arada Orta Anadolu'nun batısında bulunan Simav, Gediz yakınlarına (Thrakesia theması toprakları) saldıran Anadolu Selçuklu kuvvetleri Küçük Menderes Vadisi'nin denize yakın konumda bulunan Kelbianon mevkiine kadar etrafı tahrip ederek ilerlemiş ve

¹⁶² Komnena (1996). Alexiad. (Çev: B. Umar), İstanbul, 484, 486-487.

¹⁶³ Ioannes Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 33.

¹⁶⁴ Ioannes Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 33. Dip not:17.

¹⁶⁵ Haçlılar Antakya ve Urfa kontluklarını kurduktan, Suriye ve Filistin sahillerine yerleştikten sonra Kudüs'ü işgal etmişlerdir. Turhan, 2010, **a.g.k.**, 135, 136.

¹⁶⁶ Turan, 1984, **a.g.k.**, 182. 183.

¹⁶⁷ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 34-35.

büyük ganimetler elde etmişlerdir¹⁶⁸. İmparator Manuel, bu olaydan sonra Sultan Mesud'a bir mektup yazarak sefere çıktığını ve ordugahını kuracağı Akşehir (Philomelion)'de karşılaşma dileğinde olduğunu bildirerek Konya üzerine yürümüş, bu sırada Akşehir'de bulunan Sultan Mesut'un Bizans ordusunun yolunu kesmek amacıyla gönderdiği birlik, Afyon (Akroenos) yakınında bulunan ancak günümüzde yeri bilinmeyen Kalogria Tepesi'nde Bizans ordusuna yenilmiş, İmparator Manuel de Akşehir'e hücum ederek şehri tamamen yıkmıştır. Sultan Mesut'un, Akşehir-Konya yolu üzerinde Üçhüyük (Gaita)'e yakın bir mevkiide ordugah kurduğunu öğrenen İmparator Manuel Komnenos, Anadolu Selçuklu ordugahının bulunduğu Üçhüyük (Gaita)'e gelerek Selçuklu ordusunu burada yenince Sultan Mesut, Konya ile Tekeli Dağı (Geveli Dağı) arasındaki güvenli bir dağa çekilmek zorunda kalmıştır¹⁶⁹. Bu çekilme Bizans ordusuna Konya'yı kuşatma imkanı vermiş, mezarlıklar dahil şehir dışında ve yakınında bulunan herşeyi tahrip ve yok eden İmparator Manuel, daha sonra kuşatmayı kaldırarak geri çekilmiştir¹⁷⁰.

Urfa Kontluğu'nun düşmesinden (1144) sonra Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferine yönelik olarak başlatılan hazırlıklar 1147 tarihinde meyvelerini vermiş, önce Alman Haçlı kuvvetleri ardından da Fransız Haçlı kuvvetleri İstanbul'a gelmiş ve geliş sıralarına göre arka arkaya Anadolu'ya geçmişlerdir¹⁷¹. Alman Haçlı kuvvetleri I. Haçlı Seferi'nde (1097) kullanılan İznik-Dorylaion güzergahını izleyerek Dorylaion yakınında Sarısu (Bathys) Çayı'na ulaştıkları sırada Selçukluların hücumuna uğramış, hafif zırhlı Türk süvarisinin ani ve sık hücumları karşısında bozguna uğrayarak büyük kayıp vermiş, III. Konrad hayatta kalabilen pek az kişiyle akşam karanlığında geri dönerek İznik'e kaçabilmiş, 26 Ekim 1147'de Dorylaion yakınlarında kazanılan bu zaferle Anadolu Selçukluları bir anlamda I.Haçlı/Dorylaion Savaşı'nda (1097) hemen hemen aynı yerde aldıkları yenilginin cevabını vermişlerdir¹⁷². Bizans İmparatoru Manuel,

---

¹⁶⁸ Işın Demirkent, Sultan Mesud'un Bizanstaki taht değişikliğinden yararlanarak önce Sakarya sınırındaki Melangeia bölgesine, sonra da Küçük Menderes vadisinin kuzeyine akınlar düzenlediğini ve bu arada güneye inerek Silifke'ye doğru ilerlemek suretiyle Isauria bölgesindeki sınır kalelerinden Prakana'yı zaptettiğini bildirir. Ioannes Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 35-36. 36'daki dip not 24.; Vryonis, 120, Osman Turan **a.g.k.**, 177-180.

¹⁶⁹ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 36-38.

¹⁷⁰ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 40.

¹⁷¹ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 64.

¹⁷² Ioannes Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 64, n.72.; Atlarıyla birlikte açlık, susuzluk ve yorgunluktan bitkin düşen ağır silahlı Haçlı ordusu, Türk saldırıları karşısında büyük kayıp vermiş, sağ kalabilenler de İznik'e dönerken Rum tecavüzüne uğramıştır. Fransız ordusu İstanbul'a geldiğinde II. Konrad'ın Türk ordusunu imha ettiğini ve Konya'ya ulaştığını söyleyerek Fransızları yanıltan Bizans İmparatoru, bir an evvel onları Anadolu yakasına geçirmiş; Fransız Kralı Luis, Alman İmparatoru III. Konrad ile İznik'te buluşunca

Alman Haçlı kuvvetlerinin yenilgisinden sonra Sultan Mesud'un ölümüne (1155) kadar Anadolu Selçuklularına karşı sefer düzenlemeye cesaret edememiş, buna karşın Sultan Mesut Batı Anadolu'da daha çok yayılma imkanı bulmuştur¹⁷³. Kinnamos'a göre Bizans İmparatoru Manuel'in Türklere karşı ittifak teklifini reddederek İznik-Dorylaion üzerinden Akşehir (Philomelion)'a giden yolu seçmekle hatalı davranan Alman Kralı III. Konrad, Dorylaion'a varıldığında Mamplanes (Balaban/Kaplan)¹⁷⁴ başkanlığındaki Türklerin hücumuna uğramış ve esir edilme tehlikesi atlattır¹⁷⁵. Alman Haçlı kuvvetlerinin yenildiğini duyan Fransız Haçlı kuvvetleri, İznik-Dorylaion güzergahını kullanmaya cesaret edememiş, Denizli üzerinden Antalya'ya doğru ilerlemeyi tercih etmişlerse de Anadolu Selçukluları onlara da çok kayıp verdimiştir¹⁷⁶.

Sultan Mesud'dan (öl.1155) sonra tahta çıkan II. Kılıç Arslan zamanında 1160 tarihinde yeniden Dorylaion yakınlarında görünen Bizans İmparatoru Manuel, gece baskın yapan gündüz çekilen Türkmenler karşısında ağır kayıplar vererek İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmış, durumdan faydalanan Türkmenlerin Isparta ve Denizli bölgelerine kadar akınlarda bulunmaları üzerine Suriye'deki Franklardan yardım istediği gibi Danişmendli hükümdarı Yağıbasan ve II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah ile ittifak yapmıştır¹⁷⁷. Danişmendli-Bizans ittifakından sonra Yağıbasan'a yenilen Sultan II. Kılıç Arslan, söz konusu ittifakı bozmak amacıyla 1162 tarihinde İstanbul'a gitmiş ve İmparator Manuel tarafından merasimle karşılanarak çok iyi ağırlanmıştır¹⁷⁸. Yağıbasan'ın 1164'deki vefatından sonra doğudaki fetihlerini genişleten Sultan II. Kılıç

Haçlıların uğradığı felaketi ve ne zorluklarla kaçabildiklerini öğrenerek Selçuklu ülkesinden geçmenin imkansızlığını anlamış ve Türk toprakları dışından İznik-Balıkesir-Bergama-İzmir-Efes yolunu takip ederek sefere devam etmiştir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 183-185.

¹⁷³ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 49, n:45.

¹⁷⁴ Osman Turan, Mamplanes'in adının Balaban ya da Kaplan olabileceğini bildirir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 184, n.84

¹⁷⁵ I. Haçlı seferleri sırasında da kullanılan yol, İznik'ten sonra Dorylaion üzerinden geçerek Akşehir (Philomelion)'e ulaşmaktaydı. Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 63-64., s.63'de not:70.

¹⁷⁶ Denizli (Laodikea) istikametinde ilerleyerek Menderes üzerinde Türklerle karşılaşan Fransız Haçlı kuvvetleri, Türklerin ok yağmuru altında büyük kayıplar vererek ilerlemiş, Türklerin çekilmesinden üç gün sonra Denizli'ye varabilmişlerdir. Türklerle anlaşılan şehrin Rum valisi Fransızlara büyük kayıplar verdimiştir. Haçlılar Denizli'den Antalya'ya doğru ilerlerken hem Türklerin hem Rumların saldırılarına uğrayarak çok kayıp vermişlerdir. Perişan bir halde Antalya'ya varan Haçlı kuvvetlerinin kont ve baronları gemilere binerek deniz yoluyla Suriyeye geçmiş, Antalya'da Rumlarla Türkler arasında kalan fakir Haçlılar, büyük kayıp vermişlerse de sonuçta onlara acıyan Türklerden yardım görmüşlerdir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 185.

¹⁷⁷ İmp Manuel'in 1146'da Menderes nehrinin kaynaklarına vardığında Türklerin karargahına rastlaması, bu bölgenin daha o zaman Rumların elinden çıktığını gösterir. Turan, 2010, **a.g.k.**, 200-201.

¹⁷⁸ Sultan II. Kılıç Arslan, imparatorun büyük miktarda para yardımı ve destek almış, imparatorun dostları ile dost, düşmanları ile düşman olacağını, Bizans'tan aldığı bazı şehir ve kasabaları geri vereceğini ve Türkmen akınlarına mani olacağını taahhüt ettiği bir anlaşma imzalayarak İstanbul'dan ayrılmış ve 1163 yılında Danişmendli hükümdarı Yağıbasan üzerine yürümüştür. Turan, 2010, **a.g.k.**, s.201-202.

Arslan, 1175 yılında Danişmend illerini fethetmiştir¹⁷⁹. 1162-1175 yılları arasında II. Kılıç Arslan Anadolu'nun doğusuyla, İmparator Manuel Balkanlarla meşgul olmuş, Selçuklu-Bizans ilişkileri vaktiyle (1162) taraflar arasında yapılan anlaşmaya uygun olarak dostluk içinde sürmüştü de Dorylaion bölgesinde nüfusu 100.000'i aşan Türkmenlerin yurt ve otlak bulmak amacıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nden bağımsız olarak Denizli, Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar akınlarını genişleterek Bizans şehir ve köylerini işgal etmeleri üzerine Balkanlardan dönen İmparator Manuel, 1175 yılında Türkmenler üzerine kuvvet göndermiştir¹⁸⁰.

Kinnamos, Bizans'ın Anadolu Selçuklularıyla barış içinde olduğu sırada 1175 yılında İmparator Manuel'in İstanbul Boğazı'nı geçerek doğruca Mekece (Melangeia)'ye gelerek Bithynia ve Orhaneli Çayı (Rhyndakos) havzasındaki şehirlerden kuvvet topladıktan sonra bölgedeki Bizans kalelerine malzeme doldurmak ve Sultan II. Kılıç Arslan'ın düşmanlarını desteklemek amacıyla Dorylaion ovalarına yöneldiğini ve Dorylaion'a gelerek Dorylaion kalesini tekrar inşa ettirdikten sonra geri döndüğünü belirtir¹⁸¹. İmparatoru Manuel, Dorylaion kalesini inşa ettirdikten bir yıl sonra 1176 baharında büyük bir orduyla İstanbul'dan Konya üzerine sefere çıkınca Sultan II. Kılıç Arslan, elçi göndererek barış anlaşmasının yenilenmesini teklif etmişse de bu teklifin reddedilmesi II. Kılıç Arslan, İmparator Manuel'i anlaşmaya aykırı olarak Dorylaion ve Gümüştuyu (Siblion/Sublaion/Homa)¹⁸² istihkamlarını inşa etmekle suçlamıştır¹⁸³. İmparator Manuel, Anadolu Selçuklularını gafil avlamak amacıyla Dorylaion güzergahını kullanmayarak Denizli istikametinde ilerlemiş¹⁸⁴, Denizli'den sonra Menderes'in yukarı kesimlerinden Gümüştuyu (Sublaion/Homa)'na ulaşarak yoluna devamla 1176 yılının Eylül ayında Myriokephalon denilen dar ve sarp bir vadiye (Kûfi Çayı vadisi)¹⁸⁵ girmiş ve vadinin Tzibrizti¹⁸⁶ denilen çıkış yerinde Selçukluların kurdukları pusuya düşünce Dorylaion ile Gümüştuyu (Sublaion/Homa) istihkamlarının

---

¹⁷⁹ Turan, 2010, **a.g.k.**, 202, 205.

¹⁸⁰ Turan, 2010, **a.g.k.**, 205-206.

¹⁸¹ Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 213.

¹⁸² B. Umar (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, 723-724.

¹⁸³ Turan, **a.g.k.**, 208.

¹⁸⁴ II. Kılıç Arslan, Bizans ordusuyla meydan muharebesine girişmeden çete hareketinde bulunarak Bizans ordusunu sağ ve solundan yıpratmaya çalışmış, köyleri ve beslenme imkanlarını tahrip ederek suları içilmez duruma getirmiş, uç bölgelerinde bulunan Türkmenler de oluşturdukları 5.000-10.000 kişilik birliklerle düşmanı hem yürüyüşleri sırasında hem ordugahlarında hırpalamışlardır. Turan, 1984, **a.g.k.**, 208.

¹⁸⁵ Umar, 1993, **a.g.k.**, 593.

¹⁸⁶ Umar, 1993, **a.g.k.**, 808.

yıktırmayı kabul ederek Anadolu Selçukluları ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır¹⁸⁷. İmparator Manuel'in, İstanbul'a döndükten sonra bu anlaşmanın şartları arasında bulunan Dorylaion istihkamlarını yıktırmayarak sadece Ulu-borlu'nun doğusunda bulunan Gümüşsuyu (Sublion/Homa) tahkimatını yıktırması üzerine Sultan II. Kılıç Arslan'ın gönderdiği ordu, 1177 tarihinde Menderes Vadisi'ni istila ederek Aydın'a kadar ilerlemiş ve Eskişehir (Klaudiopolis)'ı kuşatması üzerine bir sefer düzenleyen İmparator Manuel bu kuşatmayı dağıtmışsa da 1176 tarihinde aldığı Myriokephalon yenilgisinden sonra Selçuklu-Bizans sınırına yığılan Türkmen baskısını durdurmayı başaramamıştır. İmparator Manuel'in ölümünden (1180) iki yıl sonra Sultan II. Kılıç Arslan, 1182 tarihinde Uluborlu (Sozopolis) ve civarındaki kalelerle Kütahya'ya kadar olan yerleri fethetmiştir. Bu tarihten sonra Kütahya ve Eskişehir bölgesi bütünüyle Anadolu Selçukluların hakimiyetine girmiş, daha batıya ötelenen Selçuklu-Bizans sınırı Denizli'ye yaklaşmıştır¹⁸⁸.

2.2.1. Batı Uçta ve Eskişehir Bölgesinde Türkmenler ve Anadolu Selçukluları

1182 tarihinden kısa süre sonra eski Türk saltanat hukukuna göre merkez Konya dışında devletini onbir oğlu arasında bölüştüren Sultan II. Kılıç Arslan, o zaman için uç bölgelerde bulunan Tokat şehri (mahruse) ile buraya bağlı yerlere Rükneddin Süleymanşah'ı, Borgulu/Uluborlu (Sozopolis) merkezine bağlı bölgelere Gıyaseddin Keyhüsrev'i, Ankara merkezine bağlı bölgelere Melik Muhyeddin Mesudşah'ı melik olarak atamıştır.¹⁸⁹ Eskişehir ve çevresinin hangi vilayete bağlandığını bildiren özgün bir kayıt bulunmamakta, Osman Turan, Sultan II. Kılıç Arslan'ın aynı zamanda veliaht tayin ettiği oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Borgulu/Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya'ya kadar olan batı vilayetlerine melik olarak atandığını¹⁹⁰, Tuncer Baykara, Kütahya bölgesinin bu tarihte Ankara Meliki Muhyiddin Mesud Şah'ın sorumluluk

¹⁸⁷ İmparator Manuel'in ağırlıkları 50.000 Türkmen tarafından basılarak yağmalanmış ve sayısız ganimet ele geçirilmiştir. Turan, 1984, a.g.k., 208-209.

¹⁸⁸ Turan 1984, a.g.k., 214.

¹⁸⁹ İbni Bibi, El İbni Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, C.I. (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 41. İbni Bibi, meliklerin atandıkları vilayetleri kullanma hak ve selahiyetine sahip olarak, babalarından tamamem bağımsız olarak bu yerleri idare ettiklerini, sadece yılda bir kez babalarının huzuruna çıkarak hizmet için gerekli şartları yerine getirdiklerini, amaç ve arzularına kavuştuktan sonra bölgelerine geri döndüklerini belirtmektedir.

¹⁹⁰ Turan, 1984, a.g.k., 237.

alanında olduğunu, Mesud Şah'ın ölümünden sonra da buraların Ankara'nın idare ve kontrolünde kaldığını¹⁹¹, Yusuf Ayönü ise 1186 tarihinde gerçekleştirdiğini belirttiği yeni vilayet sistemine göre Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir bölgelerinin idaresinin Muhiddin Mesudşah'a verildiğini ileri sürmektedir.¹⁹² Yeni toprakların fethedilmesiyle daha sonraki devirlerde vilayet sayısı giderek artmış ve 13. yüzyıl ortalarına gelindiğinde vilayet sayısı otuza ulaşmış¹⁹³, Sultan II. Kılıç Arslan'dan sonraki devirlerde her vilayetin idaresine atanacak bir şehzade bulunmadığından ıкта sisteminden yararlanılarak vilayet valiliklerine komutanlık da yapan emirler getirilmiş, genel olarak devletin askeri ve idari işleri ıкта sahibi emirlere bırakılmıştır¹⁹⁴.

Sultan II. Kılıç Arslan devrinde özellikle ülkenin uç bölgelerinde bulunan vilayetlerin melikleri fetihlerde bulunarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin topraklarını genişletmeye devam etmişlerdir¹⁹⁵. Öte yandan 1187 tarihinde Friedrich Barbaros liderliğinde yeni bir Haçlı ordusu Anadolu Selçuklu sınırına geldiğinde yaşananlar, melikler arasındaki mücadelelerin Sultan II. Kılıç Arslan'ın sağlığında ve çok erken başladığını gösterir¹⁹⁶.

1188 tarihinde Alaşehir (Philadelphia)'de Bizans İmparatoru'na karşı bağımsızlık ilanında bulunan Bizans valisi Mankaphas Bizans kuvvetlerine yenilerek o sırada Melik olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e sığındığında, Bizans İmparatoruyla ilişkilerini bozmak istemeyen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendisine açıktan yardım etmeyi uygun bulmayarak 1189 tarihinde yarı bağımsız durumdaki Türkmenler arasından asker toplamasına izni vermesi, Türkmenlerin statü olarak henüz bu tarihlerde tam anlamıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresi altına girmemiş olduklarını gösterir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev uç bölgelerinde büyük nüfusa sahip olan Türkmenlere dayanarak seferlerde bulunmuştur¹⁹⁷. Menderes vadisine yönelen yollar üzerinde bulunan ve Akdeniz'e giden yolları kontrol altında tutabilen konumu ve tahkimatı açısından dönemin en güçlü

¹⁹¹ Ankara'nın Kütahya yöresine ilgisi sonraki yüzyıllarda da sürmüştür. T. Baykara, (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, T.T.K. Basımevi Ankara, 11, 66.

¹⁹² Y. Ayönü (2018). *Selçuklular ve Bizans*, 2. Baskı, T.T.K., Ankara, 183.

¹⁹³ İ. H. Uzunçarşılı (1988). *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 118. Bkz. İbni Bibi, 5

¹⁹⁴ Şehzadeler hangi vilayetin valisi idiyseler oranın bir kısım ıкта'ı kendilerinin dirliği olmuştur.; Osmanlı devrinde askeri ve idari olarak devlet işlerini gören ıкта sahibi emirlere beylerbeyi denilmiştir. Vilayetlerde şer'i ve hukuki işlere kadılar, idari ve örfî işlere vali ya da seraskerler bakar, vali ya da seraskerlerin ayrıca küçük birer divanı bulunurdu. Uzunçarşılı, **a.g.k.**, 119-121.

¹⁹⁵ Baykara, **a.g.k.**, 13.

¹⁹⁶ A. Sevim (2014). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*. Ankara: TTK, 132-133.

¹⁹⁷ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 10-11, 65-66.

kalelerinden olan Borgulu/Uluborlu'dan, Güneybatı Anadolu'yu tamamen kontrol altına alarak dikkatini henüz fethedilmemiş Isparta, Burdur ve Antalya yörelerine yöneltmiş ve batı sınırlarının güvenliğini sağlamaya gayret etmiş, tahta çıktıktan sonra (1192) kardeşlerinin kendilerine ait vilayetlerdeki haklarını kabul ederek onları yerlerinde bırakarak batı ucundaki fetihlerle meşgul olmuştur¹⁹⁸.

1196 yılının Ekim ayında ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'a tahtı devretmek zorunda kalan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, önce Güneydoğu Anadolu şehirlerine giderek akraba ziyaretlerinde bulunmuş, ardından Ahlat ve Karadeniz üzerinden İstanbul'a giderek Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'u ziyaret etmiş ve kızıyla evlendiği Maurozomes'in evine yerleşmiştir¹⁹⁹. Haçlıların 1203-1204 tarihleri arasında İstanbul'da yarattıkları kargaşa ortamına bizzat şahit olmuş ve Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın ölümüne (1204) kadar İstanbul'da kalmıştır²⁰⁰. Rükneddin Süleymanşah'ın geride altı yaşında bir oğul bırakarak vefat etmesi, tahta kimin çıkacağı konusunda yeni bir buhranın çıkmasına neden oluca başta Mubarizüddin Ertokuş olmak üzere bir takım beyler, Bizans sınırındaki büyük Türkmen memleketinin uç beyleri ve vaktiyle Danişmendli hükümdarı olan Yağıbasan'ın oğullarından Muzafereddin Mahmud, Zaireddin İli ve Bedreddin Yusuf aralarında anlaşarak İstanbul'a yolladıkları Hacib Zekeriya kanalıyla Gıyaseddin Keyhüsrev'i sultan olmaya davet etmişlerdir²⁰¹. Kayınpederi Maurozomes'in desteğini alan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, İstanbul'un Latinler tarafından işgalinden sonra İznik ve çevresinde devlet kuran Theodore Laskaris ile Bizans İmparatoru'nun temsilcisine bazı toprakları teslim edeceğini taahhüt ettiği bir anlaşma yaparak bölgeden geçme izni aldıktan sonra asker toplayabilmek için Borgulu/Uluborlu'ya yönelmiş, Selçuklu tahtına çıktığında da Theodore Laskaris ile yaptığı anlaşma gereğince Yukarı Menderes havzası ve Honaz dolaylarının idaresini Bizanslı olduğu gerekçesiyle kayınpederi Maurozomes'in idaresine bırakmıştır²⁰².

¹⁹⁸ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 10, 17-18.

¹⁹⁹ Sevim, 2014, **a.g.k.**, 137.

²⁰⁰ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 22-25.

²⁰¹ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 27-28.

²⁰² Bu arada Rükneddin Süleymanşah'ın küçük yaştaki oğlu III. Kılıçarslan tahta geçirilmiş, onun tarafını tutan beyler de Batı Anadolu'ya askeri yığınak yapmış, Selçuklu kuvvetleri Isparta Kalesi'ni almış ve çevreye hakim olmuşlardı.²⁰² 1205 tarihinde Borgulu'dan askerleriyle Konya üzerine yürüyen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya halkının direnişi karşısında şehir dışındaki bağları, ev ve köşkleri yakıp yıktırma da direnişi kırmayı başaramayarak Iğın'a çekilmiş, Aksaray ve diğer şehirlerin Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığını kabul ettiği yönünde yayılan haberler üzerine Konya halkı araya girerek III. Kılıç Arslan ile Gıyaseddin Keyhüsrev arasında bir anlaşmanın yapılmasını sağlamış, bu anlaşmaya göre III. Kılıç Arslan'a Tokat ıktası verilmiş, diğer bey ve ileri gelenlerin ıktaları ve görevleri yenilenmiş,

Sultan II. Kılıç Arslan eski Türk saltanat hukukuna göre devletini oğulları arasında bölüştürdüğünde oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Borgulu (Ulu-borlu/Sozopolis) merkez olmak üzere 1182'de fethedilen Kütahya'ya kadar olan batı vilayetlerine melik olarak atamıştır²⁰³. İlk saltanatı 1192-1196, ikincisi 1205-1211 yılları arasını kapsayan I.Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci saltanatının başında Laskarislerle yaptığı anlaşmaya uyarak ilk saltanatının son yılında (1196) fethetmiş olduğu Honas ve Denizli (Ladik) yörelerini kayınpederi Mavrozyomes idaresine bırakmak suretiyle Selçuklulara tabi bir beylik kurmak zorunda kalmış, 1206 yılında yazında kalabalık bir orduyla batıya düzenlediği seferle 1205 kayınpederi Maurozomes'in idaresine bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri almak ve oluşan durumu düzeltme imkanı bulmuş, Selçuklu ordusunun ilerleyişinden çok etkilenen Honos ve Denizli (Ladik) yöresinin Bizans idaresi fazla direniş göstermemiş, Maurozomes'in çok geçmeden damadının yanına gelmesiyle bu yöre yeniden Selçuklulara geçmiştir²⁰⁴. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Karadeniz ve Akdeniz kıyıları ile Ermenilere karşı kazandığı zaferler ve Latin istilas (1204) sonucunda tahtını kaybeden Bizans İmparatoru III. Aleksios'un, 1210 yılı civarında kendisine sığınması, İznik'deki Laskarislerle Sultanın arasının açılmasına neden olmuş; Ladik ve Honas taraflarının güvenliğini sağlamayı, sınırı daha da batıya götürmeyi ve Alaşehir ve Isparta-yalvaç yakınındaki Antokhia'yı almayı amaçlayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1211 ilkbaharında hesaplaşmak istediği İznik İmparatoru'ndan meşru imparator olarak gördüğü Aleksios'un tahtına iadesini istemiş, red cevabı alınca da yeni bir sefer başlatmıştır²⁰⁵. Yazıcıoğlu, ülkenin her yanından asker toplayan Sultan'a Oğuz boylarının destek verdiğini, sağ kol beylerbeyinin Kayı'dan Aşut Bey, sol kol beylerbeyinin Bayındır'dan İbrahim Bey olduğunu, Kayseri subaşı Yakub Kabakulak'ın 4.000, komutan Akçaapa'nın 200 seçkin askerle bu sefere katıldığını bildirir. 7 Haziran 1211 tarihinde başlayan Alaşehir Savaşı 10 Haziran Cuma günü I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesiyle sona ermiş; bu savaş Selçuklu-Bizans ilişkilerini belirlemiş ve Selçukluların batı uçuna yönelik siyasetlerini değiştirmelerine neden olmuştur²⁰⁶.

---

bu anlaşmadan sonra şehrin kapıları I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e açılmış, 1205 yılının Şubat ayında ikinci kez tahta çıktı. Baykara, 1997, **a.g.k.**, 27-28.

²⁰³ Turan, 1984, **a.g.k.**, 237.

²⁰⁴ Sultan, bölgeyi kayınpederi Mavrozyomes'in idaresine vermiş, bölgede çoğunlukla Bizans kesiminde yaşayan uç Türkmenleri de sınır tanımayarak yayılmalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Turan, 1984, **a.g.k.**, 266.; Baykara, 1997, **a.g.k.**, 37.

²⁰⁵ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 40, 41.

²⁰⁶ Sevin, 2014, **a.g.k.**,138-139, Baykara, 1997, **a.g.k.**, 41, 43-44.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra sırasıyla iki oğlundan I. İzzeddin Keykavus (1211-1219) ve I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) başa geçmiştir. I. Alaeddin Keykubad devrinde Cengiz Han'ın 1220 tarihinde Asya topraklarına başlattığı Moğol istilaları Moğolların önlerinden sürüklenen büyük Türkmen kitleleri, dalgalar halinde Anadolu'ya göç etmelerine ve Anadolu'nun hızla Türkleşmesine neden olmuştur²⁰⁷. Bu yeni göçler sonunda Anadolu Selçuklularının devlet düzeni sarsılmış, I. Alaeddin Keykubad'dan sonra başa geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1240 yılında büyük Türkmen hareketi olarak patlak veren Babai isyanının bastırılmasının ardından Türkmenlerin büyük kısmı Anadolu'nun kuzey, güney ve batısında bulunan uç bölgelerine kaymışlardır²⁰⁸.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1245 tarihindeki vefatından sonra başlayan taht mücadeleleri Moğolların karışmasıyla giderek içinden çıkılmaz bir hal almış, devletin önce üç kardeşin ardından iki kardeşin ortak hükümdarlığında idare edildiği yeni bir devir yaşanmıştır. Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un tahtı bırakarak Anadolu'yu terketmek zorunda kaldığı 1262 tarihinden sonra devlet yönetiminde Sultanların etkisi giderek azalmış, Moğol valilerinin büyük etki ve baskısı altında devlet adamlarının nüfuzu artmış, 1262-1277 arasındaki süreçte Pervane Muineddin Süleyman (öl.1277) devlet yönetiminde büyük söz sahibi olmuştur²⁰⁹. Pervane Muineddin Süleyman (öl.1277)'in devlet yönetiminde bulunduğu 1262-1277 tarihleri arasında Türkmenlerin yoğun olarak bulunduğu Kütahya, Sanduklu, Akşehir ve Beyşehir bölgelerinin valilikleri Anadolu Selçuklularının veziri Sahip Ata'nın oğulları Taceddin ve Nüsreddin Hasan'a, Kırşehir valiliği Caca oğlu Nureddin'e verilmiştir. Moğolca Arapça 1272 tarihli Cacaoğlu vakfiyesine göre Caca oğlu Nureddin, Kırşehir valiliğine atandığı 1262 yılı öncesinde, günümüz Eskişehir'i'nin Türk dönemi çekirdeğini oluşturan büyük şehir anlamında mahruse-i Sultaneyüki olarak anılan Sultaneyüğü/Sultanöyüğü şehrinin valiliğini yapmıştır²¹⁰.

Batı uçta ve Eskişehir Bölgesinde Türkmenlerin yerleşme, şehirleşme aşamaları başlarken Malazgirt Zaferi (1071)'nden kısa süre sonra Sultan Alp Arslan ölmüş (1072), Büyük Selçuklu tahtına Melikşah çıkmıştır. Melikşah'ın tahta çıkışından sonra doğudan gelen kesif Türk kitlelerinin Anadolu'da iskanına sistematik bir şekilde başlandığı

---

²⁰⁷ Turan, 1984, **a.g.k.**, 506.

²⁰⁸ Turan, 1984, **a.g.k.**, 507.

²⁰⁹ Turan, 1984, **a.g.k.**, 525.

²¹⁰ Turan 1984, **a.g.k.**, 525

görülür. Anadolu Selçuklularının kurucusu Süleymanşah devrinde kuzeybatı ve güneybatı sahil bölgelerine yönelik askeri nitelikli akınların sistematik bir iskanla sonuçlanması ve Orta Anadolu steplerine Türk kabilelerinin yerleştirilmesi, Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelik göç hareketlerinin sürekliliğini sağlamış, Süleymanşah'ın fetihleri yeni iskan sahaları açmak suretiyle göçlere yön vermiş; Süleymanşah'dan sonra da özellikle 12. yüzyılın ilk yıllarında Anadolu'ya yönelik göç hareketleri süreklilik göstermiştir²¹¹. İlk fetihlerin ardından başlayan göç dalgalarıyla Anadolu'ya gelenlerin büyük çoğunluğunu Oğuz Türkmenleri oluşturmuş, ayrıca Karluklar, Kalaçlar, Kıpçaklar, Agaçeriler gibi değişik Türk toplulukları da Anadolu'ya gelip yerleşmiş, Antalya'nın kuzeybatısında, Denizli dağları ve civarında, Menderes havalisinde 200.000 çadırlık bir Türkmen nüfusu oluşturmuşlardır²¹².

Batı Uç Bölgelerinden Ankara ve Eskişehir bölgesi Meliki Muhyiddin Mesudşah da I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı sırasında 1195 tarihinde Bizans İmparatoru 3. Aleksios Angelos (1195-1203)'a isyan eden Aleksios adlı bir kişiyi desteklemiş, bu desteğe güvenerek Ankara'ya sınır olan pek çok Bizans kentini yağmalayan Aleksios, üzerine gönderilen Bizans ordusunu yine Melik Mesudşah'ın yardımıyla yenmiş²¹³; 1196 tarihinde Safranbolu'yu kuşatarak almış ve şehrin yerli halkını sürerek yerlerine Türkleri iskan etmiştir²¹⁴. Melik Mesudşah'ın Eskişehir bölgesine yönelik olarak ne türden bir faaliyette bulunduğu bilinmemektedir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de aynı yıl içinde (1196) Menderes vadisine yaptığı seferde Honaz ve Denizli (Ladik/Laodikeia) yöresi Türkmenlerin eline geçmiş, Türkmenler arasında Mehmet Gazi ve Server Gazi'nin Denizli (Ladik) yöresini, Yatağan Baba olarak anılan Osman Bey'in Karaağaç Ovası'nın bulunduğu yöreyi, Hüsameddin Bey'in Çal yöresini fethettiği yönünde rivayetler oluşmuş; Osman Bey (Yatağan Baba)'in ordusunda bulunan bir Selçuklu şehzadesinin tedavi edildiği (günümüz Eskişehir'in 113 km kuzeyinde bulunan Adapazarı Akyazı ilçesine bağlı Boztepe köyünün yaylası) yere Sultan Pınarı denilmiş,

²¹¹ F. Köprülü (1988). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 3.baskı, 40.

²¹² Köprülü, **a.g.k.**, 1988, 41.

²¹³ Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya'ya kadar uzanan batı uç vilayetinin meliki olan, ilk saltanatı 1192-1205 yılları arasında kapsayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev de ikinci saltanatı (1205-1211) sırasında 1206 yılında Denizli (Ladik) ve Honas taraflarını fethederek babası zamanında Denizli'ye dayanan Selçuklu-Bizans sınırını biraz daha batıya ötelemiştir. Sultan, bölgeyi kayınpederi Mavrozomes'in idaresine vermiş, bölgede çoğunlukla Bizans kesiminde yaşayan uç Türkmenleri de sınır tanımayarak yayılmalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Turan,1984, **a.g.k.**, 266. Sultan, bölgeyi kayınpederi Mavrozomes'in idaresine vermiş, bölgede çoğunlukla Bizans kesiminde yaşayan uç Türkmenleri de sınır tanımayarak yayılmalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Turan, **a.g.k.**, 266.

²¹⁴ Melik Mesudşah, bu anlaşmadan sonra İmparator 3. Aleksios'un Balkanlardaki mücadelesine kuvvet yollayarak destek olmuştur. Ayönü, 2018, **a.g.k.**, 184-185.

pek çok köye bu sefere katılan komutanlarının adı verilmiştir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ayrıca, ele geçirdiği bu yeni yerlerden topladığı 5.000 civarındaki esiri Akşehir yakınlarına gelindiğinde geri dönüp dönmemekte serbest bırakmış, geri dönmek istemeyenleri kendilerine ziraat toprağı, tarım aletleri ve tohumluk vererek Akşehir yakınlarında iskan etmiştir²¹⁵.

1196 tarihinde hem Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hem de Ankara meliki Mesudşah'ın hakimeyetlerinde bulunan topraklarda iskan faaliyetlerine girişmiş olmaları, dedeleri Sultan I. Mes'ud ve babaları Sultan II. Kılıç Arslan²¹⁶ zamanında başlatılmış bulunan yeni yerleşimlerin kurulması ve şehirleşmeye yönelik politikaları sürdürdüklerini gösterir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkmasından (1205) sonra annesi Ümmühan Hatun²¹⁷ tarafından günümüzde Eskişehir'in ilçesi olan Seyitgazi'de Battal Gazi adına bir türbe ile bir medrese yaptırılmış olması²¹⁸ da uç bölgelerinin devlet eliyle iskanına ve imarına başladığını gösterir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1196 tarihinde ilk saltanatı sırasında Akşehir yakınlarında uyguladığı iskan faaliyetlerinin bir devamı olarak oluşturulan şehirleşme politikalarının 1205 sonrasında Eskişehir bölgesinde de uygulanmaya başlanmış olabileceğine işaret eder.

I. İzzeddin Keykavus devrinden (1211-1219) itibaren yeni bir memleket alındığında arazi tahriri yapıldığı gibi ülke topraklarının da belirli zamanlarda genel tahririnin yapıldığı kayıtlara geçmişse²¹⁹ de daha önceki devirlere ait herhangi bir kayıt bulunmamakta, Eskişehir bölgesi ve Sultaneyüğü şehrine yönelik ne gibi tasarruflarda bulunulduğu ve buralarda arazi tahriri yaptırılıp yaptırılmadığı bilinmemektedir. I.Alaeddin Keykubad devrinde günümüz Eskişehir'inin bir ilçesi olan Sivrihisar'da Sivrihisar Ulu Camii'nin ilk nüvesini oluşturan Sölpük Mescidi inşa edilmiştir.

Moğolların doğudan batıya doğru başlattıkları büyük yürüyüşle (1220) istilaya uğrayan bölgelerin göçebe aşiretleri, az çok varlıklı köylüleri, zengin tacirleri, fikir ve sanat adamları ve bir takım derviş zümreleri Anadolu'ya gelip yerleşerek Anadolu'daki

---

²¹⁵ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 18-19.

²¹⁶ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 19.

²¹⁷ Bizans tarihçisi Niketas Khoniates'in isim vermeksizin Hıristiyan olduğunu belirttiği I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Rum kaysarlarının soyundan olduğu ve babası II. Kılıç Arslan ile İmparator Manuel'in konuğu olarak İstanbul'da bulunduğu sırada evlendiği sanılmaktadır. Daha sonra samimi bir Müslüman olan ve rivayetlere göre Sultan Hatun ya da Ümmühan Hatun adıyla anılmıştır. Annesinden Rumca, Hocası Şeyh Mecdeddin İshak'dan Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Baykara, 1997, **a.g.k.**, 7-8.

²¹⁸ Baykara, 1997, **a.g.k.**, 7.

²¹⁹ Uzunçarşılı, 1988, **a.g.k.**, 117., I. İzzeddin Keykavus'un, Antalya'yı yeniden alınca orada tahrir yaptırdığı ve arazisini has ve ıktalara ayırdığı, Sinop'u aldığı da toprakları tahrir ettirdiği bilinmektedir. (Bkz. İbni Bibi, 53)

Türk-İslam nüfusunu büyük ölçüde arttırmışlardır. Moğolların Harzemşah İmparatorluğu'nun yıkmasından ve Celaleddin Harzemşah'ın ölümünden sonra Harzemşah kuvvetleri ve Kanglı, Kıpçak aşiretleri Anadolu'ya gelip I. Alaeddin Keykubad'ın hizmetine girmişlerdir²²⁰. Anadolu'nun aldığı bu yeni göçler, bir yandan Anadolu'nun hızla Türkleşmesine neden olmuş diğer yandan da Selçuklu Devlet düzenini sarsmış, 1240 tarihinde büyük bir Türkmen hareketi olarak Babai isyanı çıkmıştır²²¹, İsyanın bastırılmasının ardından Türkmenler büyük kitleler halinde Anadolu'nun kuzey, güney ve batısında bulunan uç bölgelerine kaymışlardır²²². Selçukluların Moğolların tabiyetine girmelerinden sonra, Moğolların kendilerine ıktâ edilmiş belli sahalara yerleşmek üzere kadınları ve çocuklarıyla birlikte Anadolu'ya gönderdiği askeri kuvvetlerle bazı Moğol ve Türk aşiretleri özellikle Doğu Anadolu'ya gelip yerleşmiş²²³; 1261 tarihine gelindiğinde Denizli, Honas ve Dalaman Çayı havalisinde 200.000 hane (beyt, çadır), Sultaneyüki/Sultaneyüğü'nden Kütahya'ya kadar uzanan dağlarda 300.000, Kastamonu bölgesinde 100.000 Türkmen çadırı ve yaklaşık 5 milyon Türkmen bulunmaktaydı. Türkmenler, yerleştikleri bölgelerdeki yer adlarını hızla Türkçeleştirmiş, Denizli'den batıya doğru uzanan Türkmen yaylalarının bulunduğu dağlara Türkmen Dağları (Cibal üt-Türkmen), Dalaman Çayı'na İslam kahramanı Battal Gazi'nin adına hürmeten Battal Nehri denilmiştir. Bizans topraklarına yaptıkları sürekli akınlarla bir yandan Anadolu Selçuklu sınırını batıya doğru genişleten Türkmenler, diğer yandan da imal ettikleri halılarını, esir aldıkları köle ve cariyeleri başka ülkelere satıyor, bölge ormanlarından Mısır'a kereste gönderiyor ve kereste ticaretini ellerinde tutuyorlardı. Türkmenlerin korumasız beldeleri işgal etmeleri üzerine zor durumda kalan köylüler, İzmit (Nikomedía)'e doğru kaçıyor, böylelikle Türkmen istila ve yayılması Bursa, İznik kapılarına dayanmış bulunuyordu²²⁴.

Caca oğlu Nureddin'in 1272 tarihli vakfiyesinden Kırşehir valiliğine atandığı 1262 yılı öncesinde bugünkü Eskişehir'in ilk nüvesini oluşturan Sultaneyüki/Sultaneyüğü Şehri'nin valisi olduğunun anlaşılması ve vakfiyede bu kent için büyük şehir anlamında mahruse-i Sultaneyüki ifadesinin geçmesi Sultan II.

---

²²⁰ Köprülü, **a.g.k.**, 1988, 42

²²¹ Turan, 19084, **a.g.k.**, 507.

²²² Turan, 1984, **a.g.k.**, 507.

²²³ Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 42-43.; İlhanlı devletinin kurulmasından evvel, doğudan birtakım Türk ve Moğol kabilelerinin Azerbaycan, İran ve doğu Anadolu'ya geldikleri, Hülagu'nun 200.000 çadır halkından oluşan tahminen 1 milyonluk bir kuvvetle geldiği (1253) bilinmektedir. Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 42-43.

²²⁴ Turan 1984, **a.g.k.**, 507-509.

İzzeddin Keykavus döneminde (1245-1262) Sultaneyüğü'nün hatırı sayılı büyük bir kent olduğunu gösterir. 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesinde olduğu²²⁵ gibi Sultaneyüğü'nün kurulmasında da tamamen bölgede bulunan Türkmenlerin etkili olduğu kesindir. Tarihi kayıtların eksikliği Sultaneyüğü Kenti'nin Türkmenlerce oluşturulan ilk yerleşim nüvesinin nasıl ve ne zaman kurulduğunun tespitinde bir takım bilgi kırıntılarını takip etmeyi ve Dorylaion Şehri ile ne türden bir ilişki içinde bulunduğunun çözümlenmesini gerektirmektedir.

Baybars'ın istila teşebbüsünden (1277) sonra Moğol-İlhanlılar askeri amaçlarla Anadolu'nun değişik bölgelerine Türk ve Moğol kabileleri yerleştirmiş, içlerinden 30.000 silahlı çıkardığı söylenen Çavdarlar Ankara, Eskişehir, Kütahya bölgelerine iskan edilmişlerdir²²⁶. İlhanlıların Batı ve Orta Anadolu'ya yerleştirdikleri yeni aşiretlerin, ötedenberi bu bölgelerde yaşayan Türk aşiretlerini askeri yollardan uzak dağlık bölgelere, Batı Anadolu uçlarına itmesiyle bölgede yaşayan bir kısım Türkmen halkı, Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetinde bulunan sahil bölgelerine doğru kaymıştır. Fuat Köprülü ayrıca, bu bölgelerde ilk istila devirlerinden itibaren yaşayan Bizans hakimiyetini kabul etmiş olanlarla birlikte daha sonra buralara gelip yerleşen ve Bizans'ın hizmetine girmiş Türkmen zümrelerinin yanı sıra İznik Laskarislerinin 1204 tarihinden sonra Balkanlardan getirip yerleştirdiği putperest ve Hıristiyan Türklerin de bulunduğu dikkat çekmektedir²²⁷.

13. yüzyılda Selçukluların yönetimi altında bulunan Anadolu Türklerini yaşayış tarzlarına göre göçebeler, köylüler ve şehirliler olmak üzere üç grupta ele alan Fuat Köprülü, Anadolu'ya gelen köylü Türklerin hemen köyler kurarak tarıma başladıklarını, şehirlilerin de şehirlere yerleşerek eski yaşam tarzlarını sürdürdüklerini belirtir²²⁸. Kendilerine yetecek kadar tarım yapan, genel olarak hayvancılıkla uğraşan, reislerinin idaresi altında muayyen yayla ve kışlaklarında yaşayan ve heterodoks Türkmen babalarının nüfuzu altında bulunan yarı göçebeler ise Orta Asya'dan beri yapageldikleri halı dokuma faaliyetlerini sürdürmüş, nakliyecilik yapmış ve Anadolu'nun çok meşhur olan atlarını yetiştirmiş, askeri amaçlarla hudutlara yerleştirilenleri hariç, devlete her yıl

---

²²⁵ Turan 1984, **a.g.k.**, 509.

²²⁶ Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 43.

²²⁷ Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 44-45.

²²⁸ Ticaret yollarıyla büyük şehir ve kasabaların etrafında maden işletilen mıntikalarda köy hayatı daha münkeşfdi, ancak büyük yol güzergahları üstündeki köyler daima tahribata uğramaktadırlar. Kurtulamıyordu, özellikle göçerlerin yaylak ve kışlak güzergahlarında yer alan köylülerin vaziyeti çok müşküldü.; Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 50.

yetiştirdikleri sürülerin kemiyetine göre aynen vergi vermekle yükümlü tutulmuş ve devletçe lüzum görüldüğünde il-başı denilen reislerinin idaresi altında orduya katılarak hudutlarda çok yararlılık göstermiş, düşman topraklarına akınlarda bulunmuşlardır.

Selçuklu Sultanlarının aktif ticari politikaları, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus devirlerinde alınan Antalya limanı, I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u fethederek Karadeniz'e açılan bir liman elde etmesi ve burada kurduğu tersane, I. Alaeddin Keykubad'ın Alanya'yı fethederek Akdeniz'de ikinci bir liman elde etmesi ve burada bir tersane kurmasının yanı sıra devrinde Kırım'da bulunan Soğdak şehrinin fethi, Güney Rusya'dan Mısır'a ulaşan uluslararası kuzey-güney ticaret yolu üzerinde Anadolu'ya ayrıcalıklı bir yer kazandırmış, bu yol üzerine inşa edilen karvansaraylar devletin ekonomisine büyük katkıda bulunmuştur²²⁹. İznik Laskarislerinin yanı sıra Akdeniz ve Karadeniz ticaretinde öne çıkan İtalyan Cumhuriyetleri ile kurulan ticari ilişkiler ekonominin gelişmesini sağlamış, bu da şehir hayatını güçlendirmiş ve teşvik etmiştir²³⁰.

Siyasi ve sosyal tarihin Anadolu'da şehir hayatının 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başladığına, özellikle 13. yüzyılda kuvvetlendiğine işaret ettiğine dikkat çeken Fuat Köprülü, ilk fetih zamanlarından başlayarak Bizanslılardan alınan şehirlerin bir çoğunun iskan edilmiş olduğunu ancak, ticari ilişkilerin kurulup gelişmesinin, sanayinin oluşmasının, dolayısıyla şehir ekonomisine geçilmesinin belli bir süreç içinde ve yavaş yavaş gerçekleşmiş olabileceği kanısında olarak, ilk alınan şehirlerin iskanının nasıl olduğu? Yeni şehirlerin nasıl ve neden kurulduğu? Yeni şehirlerin bazı metruk şehirlerin yerinde mi oluştuğu? Gibi çok önemli soruların yanıtlarının belirsizliğini koruduğuna dikkat çekerek, şehir hayatının gelişmesinin başlangıçta Orta ve Doğu Anadolu'da olduğunu, ticaretin ve sanayinin gelişmesine bağlı olarak Batı Anadolu'da şehirlerin daha sonra başladığını, bu bölgede 14. yüzyıla kadar Orta Anadolu'nun büyük şehirleriyle kıyaslanabilecek merkezlerin oluşmadığını belirtir²³¹.

Fuat Köprülü, başlangıçta ve Moğolların ortaya çıkışlarından sonra Anadolu'ya gelen birçok Türk aşiretinin iskan edildikleri yerlerde kendi isimleriyle köyler teşkil ettiklerini, evvelce yaşadıkları yerlerdeki bir takım köy, dağ, nehir isimlerini yeni

---

²²⁹ Köprülü, 1988, a.g.k., 51.

²³⁰ Köprülü, 1988, a.g.k., 52-53.

²³¹ Köprülü, 1988, a.g.k., 56, 58-59.

geldikleri bu sahalara da getirdiklerini belirtir²³². Eski yerleşim ve bölge adlarının Türkmenlerin bölgede görüldükleri en erken tarihlerden (1068) itibaren Türkçeleşmeye başladığı ileri sürülebilirse de tarihi olaylarla desteklenebilenleri hariç, tek tek Türkçe yer adlarının hangi tarihte kullanılmaya başlandıkları bilinmemektedir. Bu olgu Eskişehir bölgesi için de geçerlidir.

Anadolu Selçuklu devrinde Orta Asya'dan batıya doğru hareketlenen ve Anadolu'ya gelen Oğuzlardan Kayı boyuna mensup olanlarının çok dağınık olarak Erzincan, Suşehri, Amasya, Çorum, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Gerede, Bolu, Düzce, Eskişehir, Mihaliç, Orhaneli, Isparta, Burdur, Fethiye, Denizli, Muğla, Aydın, Ödemiş taraflarında yerleştiklerini ileri süren Fuat Köprülü, buralardan günümüze gelen Kayı isimli köylerin varlığına dayanarak Kayıların iskan edildikleri yerlerin belirlenebildiğini, bu köylerin buldukları bölgeler itibariyle bir bakıma Kayıların göç istikametlerine işaret ettiklerine dikkat çeker ve içlerinden küçük bir zümrenin, Ertuğrul Bey ile oğlu Osman Bey idaresinde Osmanlı Devleti'nin siyasi çekirdeğini oluşturduklarını belirterek, Osmanlıların dayandıkları Kayıların, tarihi bakımdan aynı zaman diliminde Anadolu'nun batı ucunda yaşayan diğer Türklerden ayırmaya imkan bulunmadığını, Kayıların ilk Selçuklu fatihleriyle birlikte Anadolu'ya gelip dağıldıklarını ileri sürer²³³.

13. asır sonlarında Ertuğrul ve sonra Osman Bey'in ilkin nazari olarak Konya'daki Selçuklu Sultanlarına, daha sonra İlhanlılara tabi olan Kayılara mensup bir uç aşiretinin resisi olarak Eskişehir havalisindeki Türk-Bizans hududunda yaşadıkları tarihte bu bölgede ve Batı Anadolu uçlarında yaşayan fırsat buldukça Bizans topraklarına saldırılarda bulunan, hatta bazı istihkamlar, kasabalar ele geçirerek yeni siyasi teşekküllerin temelini kuran bir takım uç beyleri de bulunmaktaydı. 13. yy da Selçukluların en önemli uç teşkilatı Batı Anadolu'da İznik İmparatorluğu hududunda bulunmakta, çok önemli olan kara hudutlarından ve uçlardan sultanlar lüzüm gördüklerinde çağırdıkları kendi reislerinin idaresinde bulunan göçebe Türkmen aşiretlerinden oluşan kuvvetlerle ordularını takviye ederlerdi²³⁴. Kuvvet kazanarak etrafına başkaca küçük aşiretleri toplayan bazı aşiret reislerine uç beyi ünvanı veren Selçuklular, devlet erkanından bir veya bir kaç büyük uç beyini de merkezden onların

---

²³² Köprülü, 1988, a.g.k., 40.

²³³ Köprülü, 1988, a.g.k., 71-72.

²³⁴ Köprülü, 1988, a.g.k., 73-74.

üstüne tayin ederlerdi²³⁵. O devrin savaş geleneklerine göre, uçlarda cereyan eden yerel çarpışma ve akınlar, taraflardan biri bahane olarak kullanmazsa iki devlet arasındaki barışı hiç bir biçimde bozmuyordu. Nitekim, İznik İmparatorluğu Selçuklularla dost geçindiği halde topraklarını Türkmen akınlarına karşı koruyabilmek için serhadlerdeki müdafaa tertibatını tanzim etmişti²³⁶.

---

²³⁵ 13. yüzyılda Yağıbasan oğulları, ali bey, sahip ata oğulları, gibi merkezden tayin olunan büyük emirlerden başka gazi Mehmet vey, salur bey, İlyas bey gibi birtakım büyük uç beyleri mevcuttu. Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 74.

²³⁶ Aslında çok daha önce, Arab istilaları zamanında hudud üzerinde askerlikçe önemli mevkilere ve özellikle dağ geçitlerinde müstahkem mevkilerden mürekkebe bir müdafaa hattı yapılmış bu hattın müdafaası için akritai ismi altında hudud muhafız kıtaları kurulmuştu, Köprülü, 1988, **a.g.k.**, 75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DORYLAİON ADI VE DORYLAİON ADINA SAHİP BÖLGE YERLEŞİMLERİYLE SICAKSULAR BÖLGESİNİ KAPSAYAN BİZANS DÖNEMİ DORYLAİONU'NUN FİZİKİ YAPISI

Eskişehir Ovası'nda birbirine yakın mesafelerde pek çok höyük ile bazıları köy bazıları şehir statüsünde bir çok tarihi yerleşim bulunmaktadır. Bunlardan, Dorylaion şehri ile ilgili en temel bilgi Roma devrinden itibaren İstanbul-İznik-Osmaneli-Gölpazarı-Nallıhan-Ayaş güzergahını izleyerek Ankara üzerinden güneye inen Hacılar Yolu hariç, İstanbul-İznik üzerinden gelen ve Anadolu içlerine yönelen askeri ve ticaret yollarının üzerinde yer aldığı ve kavşak niteliğine sahip bir şehir olduğu yolundadır²³⁷. Oysa yazılı kaynaklar ve buluntular Midaieion Dorylaion hariç tutulduğunda birbirinden farklı tarihlerde farklı yerlerde kuruldukları anlaşılan Dorylaion adıyla anılan en az iki şehir bulunduğuna işaret etmektedir.

Bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılardan elde edilen verilerin yanı sıra çeşitli biçimlerde ele geçirilen buluntulara rağmen, Dorylaion adıyla anılan yerleşimlerin konum ve kuruluş tarihleri hâlâ belirsizliğini korumaktadır. İç içe geçmiş ve sürekli tekrarlanarak muğlaklaşmış bilgilerin kolayca ayıklanamaması, bölgedeki tarihi yerleşimlerin henüz arkeolojik kazılarla tam olarak gün yüzüne çıkarılamamış oluşu ve her türden veri yetersizliği konunun çözümünde büyük güçlükler çıkarmaktadır. Tezin bu bölümünde bir birinden farklı yerlerde kurulmuş, ancak bir biçimde Dorylaion adı altında anılmış şehir yerleşimlerinin birbirinden ayırt edilmesine çalışılmakta ve özellikle sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans Dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısına odaklanılmaktadır.

3.1. Dorylaion adı ve Dorylaion adına sahip bölge yerleşimleri

İlkçağ coğrafyacısı Strabon, Midaieion Dorylaion (Karahöyük)'un Nakolia (Seyitgazi), Kotiaieion (Kütahya) ve Aizanoi (Çavdarhisar) kentleriyle birlikte Frigya

---

²³⁷ I. Demirkent, (2001). *Bizans İmparatorluğu devrinde Dorylaion*. Tarihte Eskişehir Sempozyumu I, (2-4 Kasım 1998), Eskişehir, 53.

Epiktetos'un kentlerinden biri olduğunu bildirir²³⁸. İlk kez 335-366 tarihleri arasında Bizans döneminde yapıldığı, daha sonra da kopye edildiği düşünülen, bölgenin bilinen en eski çizimini veren Tabula Peutingeriana'da (Görsel: 3.1)²³⁹, bir nehrin kıvrım yapmak suretiyle kuzey, batı ve güney yönlerden sınırladığı alanda birbirlerine göre batıda bulunanın Dorileo, doğuda bulunanın Mideo biçiminde adlandırıldığı iki yerleşim işaretlenmiştir.

Görsel 3.1: Tabula Peutingeriana, Dorylaion ([https://www.tabulapeutingeriana.de/tabula.html?segm\(Erişim:08](https://www.tabulapeutingeriana.de/tabula.html?segm(Erişim:08) 04. 11. 2019)

Strabon'un Frig şehri olarak bahsettiği Midaieion Dorylaion, Tabula Peutingeriana'da Dorileo (Doryleo) adıyla işaretlenmiş bir başka yerleşiminin doğusunda, ırmak kıyısında yer almaktadır. Burası, günümüz Eskişehir'in il sınırları içinde bulunan Karahöyük'e denk gelmektedir. Antik Dönem adı olarak Midaieion

²³⁸ Strabon (1987). *Coğrafya Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*. (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat yayınları, 61.

²³⁹ Konrad Celtes (Bickel) tarafından 1494 yılında bulunan, Konrad Peutinger tarafından korunan ve bu nedenle daha sonra Peutinger adıyla tanımlanan harita 1591 yılında Marcus Welsler tarafından kopyalanmış, ilk kez tam olarak 1598 yılında Abraham Ortelius tarafından basılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminden günümüze ulaşan haritanın 9. Bölümünde yer alan Constantinopolis (İstanbul) çiziminden 4.yüzyılda (335-366) yapıldığı düşünülmektedir. İmparatorlukta yolları gösteren bu haritada şehirlerin arası Roma rakamıyla belirtilen "Stadia" ölçüsüyle (1 Stadia: 157 m) gösterilmiştir. Latince düzenlenen ve 12 bölümden oluşan harita, 555 şehir ve 3500 yer adı içermektedir. Pusula, ölçek ve lejandın bulunmadığı haritada coğrafi öğeler çarpıtılarak aktarılmıştır. İlk baskısından sonra renklendirilen haritada yollar kırmızı, dağlar kahverengi, göller ve akarsular mavi, adalar beyaz olarak gösterilmiş, Roma, İstanbul (Constantinopolis) ve Antakya (Antiochia) şehirleri ayrıca özel simgelerle belirtilmiştir. Y. Nemlioğlu Koca (2016). *Tarihi Marmara Denizi Haritaları ve Portolanları*, Marmara Üniversitesi VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 27-28 Mayıs 2016, İstanbul, 160-161.

Dorylaion, Hellen dilinde “*Midas yeri*” anlamına gelen Midaeion kelimesi ile “*kapı, boğaz*” anlamlarına gelen Dorylaion kelimesinden oluşmakta ve “*Midas yerinin kapısı*” ya da “*Midas şehrinin kapısı*” anlamlarına gelmektedir²⁴⁰. Bilge Umar, tek başına Dorylaeion ya da Dorylaion adının ilk bakışta Hellen dilinde “*taştan destek direği*” anlamında kullanılan Dorylas kelimesine “*yeri*” anlamındaki eion/ion takısının eklenmesiyle türetilmiş görüldüğünü ancak, Roma dönemine geldiği zamanda bile Hellenleşmemiş olan, Hellen dilinin konuşulmadığı bu yerin isminin Anadolu kökenli olması gerektiğini, eion/ion takısı çıkarıldığında geride kalan Doryla adının, köken olarak Kappadokia diline bağlanan *Dor(u)-ila* biçiminin “*kapı?-boğaz*”, Anadolu Dorula/Torula biçiminin “*kapı?-cık*” anlamına gelebileceğini Eskişehir’in tam altı yolun birleştiği bir yerde bulunuşunu kanıt göstererek ileri sürer²⁴¹.

Roma İmparatorluğu’nun MÖ 129-126 tarihleri arasında kurulan Asya (Asiane) Eyaleti²⁴² içinde yer alan Frigya bölgesi, imparatorluğun ikiye ayrılması (395) ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun kurulmasından sonra 4. yüzyıl sonu 5. yüzyıl başında yapılan yeni bir düzenlemeyle Frigya Pakatiane ve Frigya Saloutaria olarak ikiye ayrılmış²⁴³; Frigya Saloutaria’ya bağlı merkezler içinde Dorylaion, Polybotos (Afyon-Bolvadin), Nakoleia (Eskişehir-Seyitgazi), Midaeion (Eskişehir-Karahöyük), Kotiaion (Kütahya) ve Prymnessos (Afyon-Hisarhöyük) yer almışlardır²⁴⁴. Midaeion ve Dorylaion adlı iki ayrı merkezin Frigya Saloutaria’da bulunuşu, MÖ 64 ya da MÖ 63 yılında Amasya’da doğduğu bilinen Strabon’un 18-19 tarihlerinde yazdığı coğrafya kitabında²⁴⁵ iki kelimeli bir adla andığı dolayısıyla kuruluşu en geç MÖ 1. yüzyıla tarihlenebilecek Midaeion Dorylaion’un, Frigya Saloutaria’nın oluşturulduğu tarihte sadece Midaeion olarak adlandırıldığını, özgün isminin ikinci kelimesini oluşturan Dorylaion kelimesinin kesin

---

²⁴⁰ Böylece Midaeion Dorylaion adının Hellen dilindeki anlamını açıklayan Bilge Umar, ayrıca kentin kalıntılarının Alpu’nun batısında Porsuk Çayı’nın kıyısında yer alan Karahöyük’de bulunduğunu bildirmektedir. B. Umar (1993). *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 569-570.

²⁴¹ Umar, 1993, **a.g.k.**, 222-223.

²⁴² Asya Eyaleti, Roma İmparatorluğu’nun MÖ 129-126 tarihleri arasında kurulan Anadolu’daki ilk idari ve askeri eyaletidir. C. Güneş (2018). *Bizans Anadolu’sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII.Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2.

²⁴³ C. Güneş (2018), 2-3.

²⁴⁴ V. Sevin. (2013). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*. T.T.K. Yayınları, Ankara, 126.

²⁴⁵ Strabon’un on yedi kitaptan oluşan Geographika adlı eserinin XII., XIII. ve XIV. bölümlerini Türkçe’ye çeviren Prof. Dr. Adnan Pekman, bu çeviri kitabın önsözünde Geographika’nın yazdığı tarihin kesin olarak bilinmediğini, MÖ 7 ya da MS 18-19 yıllarında yazmış olabileceğinin ileri sürüldüğünü, Strabon’un yaşamı ve söylemlerinin kitabını MS 18-19 yıllarında yazmış olacağını gösterdiğini belirtmekte ve bu tarihi daha gerçeğe yakın kabul bulmaktadır. Biz de bu nedenle bu tez kapsamında 18-19 tarihlerini kullandık. Strabon, 1987, **a.g.k.**, XIV.

olarak daha sonra kurulduğu anlaşılan bir başka şehre isim olarak verildiğini göstermesi izahı güç bir durum yaratmaktadır. Strabon'un coğrafya kitabında adı geçtiğinden Midaeion Dorylaion'un kuruluşunu Milat öncesine kadar geri çekmek ve en geç MÖ 1.yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Günümüzde Romanya-Dobruca sınırlarında ele geçirilmiş, İmparator Alexander Severus Dönemi'nde düzenlenmiş 233 tarihli Roma hassa alayı askeri Attikos'a ait olduğu anlaşılan terhis belgesinde, asker Attikos'un ait olduğu şehir adının "Akamantia Doryleo" biçiminde yazılmış oluşu²⁴⁶, Bilge Umar'ın açıkladığı gibi Dorylaion kelimesinin kapı yeri, boğaz yeri anlamlarında kullanıldığını²⁴⁷, dolayısıyla Midaeion Dorylaion isminde olduğu gibi Dorylaion kelimesinin önünde bir başka ismin yer almasının tabii olduğunu, Frigya Saloutaria bölgesinin oluşturulmasından (4.yy sonu-5.yy başı) evvel 233 öncesinde Akamantia Dorylaion adlı bir şehrin mevcut olduğunu gösterir.

Günümüz Eskişehir'in güneyinde yer alan Aşağı Çağlan köyünün 3 km kuzeyinde bulunan mil taşında şehir adı olarak Dorylaeo ismi²⁴⁸, mil taşı 293-305 yılları arasına tarihlenebildiğinden bu tarihte Akamantia kelimesinin terkedilmiş olduğunu ve şehrin Latince olarak Dorylaeo biçiminde adlandırıldığını gösterir. Tabula Peutingeriana'da şehir Latince Dorileo adıyla işaretlenmiştir (**Görsel: 3.1**). 1893 yılının Ağustos-Eylül aylarında Eskişehir ve çevresinde bilimsel araştırmalarda bulunan G.Radet, Şarhöyük'te bulduğu ve şehrin agorasına²⁴⁹ ait olduğunu ileri sürdüğü bir heykel kaidesinin yazıtında kahraman ya da yarı tanrı olarak geçen Dorylaos adı dolayısıyla Dorylaos'un Thésée'nin oğlu Akamas ile ilişkili olduğunu²⁵⁰, Şarhöyük'ten getirilerek Eskişehir sıcak sular mevkiinde bulunan Hacı Mahmut Bey Hanı'nın avlusunda devşirme olarak kullanıldığını belirttiği bir diğer heykel kaidesinde şehir kurucusu olarak Eretrialı (Eğriboz Adası'ndaki Grek kenti) Dorylaos adının yer almasının Akamas ile ilişkilendirilen Dorylaion şehrinin Şarhöyük'te bulunduğunu gösterdiğini bildirmektedir²⁵¹. Vaktiyle Mahmut Bey Hanı'nda bulunurken günümüzde kaybolan, 2.yüzyıl sonu-3. yüzyıl başlarına tarihlenen bu heykel kaidesinin yazıtı şöyle

---

²⁴⁶ Albek, 1991, **a.g.k.**, 67.

²⁴⁷ Umar, 1993, **a.g.k.**, 569-570.

²⁴⁸ P. Frei (1983). Epigraphisch-Topographische Forschungen Im Raum Von Eskişehir. *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. İstanbul 23-26 Mayıs 1983, 53,60.

²⁴⁹ Şarhöyük'te 1989 tarihinden bu yana sürdürülen arkeolojik kazılarda agoraya rastlanmamıştır.

²⁵⁰ M. G. Radet (1895) *En Phrygie, Rapport Sur Une Mission Scientifique En Asie Mineure (Août-Septembre 1983)*. Paris, Imprimerie Nationale, M DCCC XCV, 79-80, 84.

²⁵¹ Radet, 1895, **a.g.k.**, 80, 139, no.III.

Türkçe'ye çevrilmiştir²⁵²: “Uğurlu olsun. Eretrialı kurucu Dorylaos. Dikilmesiyle (heykelin) birinci arkhon ve stephanephoros Stratonikianos Timaios ve ikinci arkhon Cornelius oğlu Cornelianus ilgilendi²⁵³.” Söz konusu yazıttan Dorylaion şehrinin kurucusunun Dorylaos olduğunun anlaşılması,²⁵⁴ Ramsay'in Dorylaion'un Dorylaos'un şehri olduğunu belirtmesi²⁵⁵, Dorylaos'un Akamas²⁵⁶ ile ilişkili tutularak 233 tarihli asker teskeresinde Akamantia Doryleo adıyla anılması, Tabula Peutingeriana'da Doryleo biçiminde yeri işaretlenen bu şehrin tek bir şehrin farklı biçimlerde adlandırıldığını gösterir.

W. Ramsay'in hatalarına dikkat çekerek mutlaka doğrulanması gerektiğini belirttiği²⁵⁷, İzmit (Nikomedia)'den Taşköprü (Pompeiopolis) ve Amasya (Amaseia)'ya giden Kuzey Anadolu'nun en önemli yolunun gösterildiği Tabula Peutingeriana'da her iki yerleşimi de sınırlayan akarsu, hatalı olarak Sakarya Nehri olarak gösterilmiştir. Oysa bu alanda Sakarya Nehri değil, Sarısu ve Porsuk Çayları yer almaktadır. Tabula Peutingeriana'da yanlış bir akarsuyun belirtilmiş oluşu gözardı edilirse, Dorylaion'un kuzey, batı ve güneyinden akarsu ile sınırlanmış oluşu gerçeğe uygun olur ki burası sadece Şarhöyük için geçerlidir. Doryleo adıyla işaretlenen bu şehir, Dorylaos'un kurduğu Dorylaion şehiri olmalıdır. Nitekim, Kalus Belke ve Norbert Mersich, Tabula İmperii Byzantini 7'de geniş otlaklara ve akarsulara sahip bir alanda yer alan Dorylaion'un stratejik öneminden bahsedilmekte ve Sarısu ile Porsuk Çaylarının arasında son derece mümbit bir arazide yer aldığı bildirilmektedir²⁵⁸.

Roma imparatoru Vespasianus (69-79) Dönemi'nden itibaren takibedilebilen ve basıldıkları yer adıyla genel olarak Dorylaion sikkeleri olarak adlandırılan bronz sikkelere dayanılarak Dorylaion'un sikke basabilecek kadar önemli bir şehir olduğu ileri sürülmüştür²⁵⁹. **(Görsel:3.2-3.3)** Ele geçen en erken tarihli Dorylaion sikkelerinin

²⁵² Radet, 1895, **a.g.k.**, 80, 139.

²⁵³ 2005 tarihinde A.Ü. DTCF Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi M.A. Tolga Özhan tarafından Türkçe'ye çevrilen bu metin, Kavlaçoğlu, 2005, **a.g.k.**, 32'den alınmıştır.

²⁵⁴ Kavlaçoğlu, 2005, **a.g.k.**, 12, 32-33.

²⁵⁵ Ramsay, 1960, **a.g.k.**, 156.

²⁵⁶ Yunan mitolojisinde Kral Theseus'un oğlu olarak geçen Akamas'ın özellikle Frigya bölgesinde yer alan Synnada ve Metropolis şehirleri gibi birçok şehrin kurucusu olduğu düşünülmektedir. M. Kavlaçoğlu, (2005). *Phrygia Epiktetos Kentlerinden Dorylaion- Dorylaeum Antikkenti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 12,33.

²⁵⁷ W. M. Ramsay,. (1960). *Anadolu'nunu Tarihi Coğrafyası*. (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul, 66.

²⁵⁸ Ramsay, 1960, **a.g.k.**, 66.

²⁵⁹ Birkaçı hariç Roma eyalet kentlerinde sadece bronz sikke basılmasına izin verildiğinden Dorylaeum sikkeleri ile Karahöyük (Midaeion), Ballıhisar (Pessinus) ve Seyitgazi'de (Nacoleia) basılan bu sikkeler bronzdandır. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi, British Müzesi, Kopenhag Müzesi ve Von Aulock

İmparator Vespasianus dönemine (69-79) ait olmaları, Dorylaion şehrinin M. 69-79 tarihleri arasında mevcut olduğunu gösterir ve şehrin kuruluşunu bu tarih aralığından daha önceye çeker.

Görsel 3.2: Marcus Aurelius Maximianus (286–305) Dönemi'ne ait Dorylaion sikkesi. (Sivas, 2018)

Görsel 3.3: Roma İmparatoru Licinius (308–324) Dönemi'ne ait Dorylaion sikkesi. (Sivas, 2018)

Şarhöyük kazılarında ele geçen Roma Dönemi bronz sikkelerinden ikisi tanımlanabilmiş, bunlardan birinin ön yüzünde İmparator Marcus Aurelius Maximianus'un (286-305), diğerinin ön yüzünde İmparator Licinius'un (317-320) portresinin yer aldığı tespit edilmiştir²⁶⁰. Dorylaion'un kurucusu Dorylaos'un Akamas'la ilişkilendirilmesine dayanılarak Roma imparatoru III. Gordianus Dönemi'ne

---

özel koleksiyonlarında yer alırlar. E. İznik (2005). Roma İmparatorluk Döneminde Dorylaeum'un Genel Görüntüsü, *I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, 12-15 Mayıs 2014*, Eskişehir, 373.

²⁶⁰ Dorylaion sikkelerinin ön yüzlerinde dönem imparatorunun portresi, arka yüz tasvirlerinde Kybele, Zeus Melenos, Hades, nehir tanrısı Tembris, kent kurucuları Dorylaos ve Akamas, Artemis, Apollon, Asklepios, Dionysos, Athena, Helios, Nemesis, Poseidon ve Tychee yer alır. Kavlaçoğlu, 2005, **a.g.k.**, 139.

ait Dorylaion sikkelerinden birinin arka yüzünde yer alan iki erkek figüründen birinin Dorylaos'u diğzerinin Akamas'ı tasvir ettikleri de ileri sürülmüştür²⁶¹.

Diğzer yandan, Bizans tarih yazarlarından Kinnamus'un İmparator Manuel Komnenos'un Dorylaion'da 1175 yılında yaptırdığı kale inşaatıyla ilgili Dorylaion hakkında verdiği bilgiler, Alpu ovasında yer alan Midaeion Dorylaion şehri hariç tutulduğunda Eskişehir Ovası'nda Dorylaion adıyla anılan ikinci bir şehrinin daha bulunduğuna işaret etmektedir. Kinnamus'un Yunanca;

“...βασιλεὺς δὲ ἐπεὶ ἀμφὶ τροπᾶς ἤδη χειμερινᾶς ὁ ἥλιος ἐγένετο, διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πορθμοῦ ἐπὶ Ἀσίας διαβάς ἄχρι Δορυλαίου ἦλθε περὶ ἄμφω τῷ ποταμῷ, ὧν ὁ μὲν Βαθὺς πρὸς τῶν ἐγχωρείων, Θύβρις δὲ ἄτερος ὀνομάζεται, τὴν περιοικίδα τε πᾶσαν καταδραμῶν μυρίαν ἐκεῖθεν ἀνδρῶν καὶ ζώων ἄλλων ἤλασε πληθύν... ποταμὸς δε διὰ τοῦ τῆδε τὸ νᾶμα πέμπει καὶ ιδέσθαι καλὸς καὶ γεύσασθαι ἡδύς. πληθὸς ἰχθύων τοσοῦτων δὲ ἐννήχεται τούτῳ, ... ἀπαναστήσας βασιλεὺς χάρακα τε τῆς πόλεως οὗ μάκρην ἀπόθεν περιβάλων τὰ πρὸς τειχοδομίαν ἐξηρτύετο. καὶ ἡ μὲν κατὰ τάχος ἠγείρετο, σχήματος μὲν πολλῷ τοῦ πρότερον ἐνδον ὑποκεχωρηκυῖα, τοῦ δὲ εἰς ἄκραν αὐτῆς ἀνεστηκότος τὰ πρότερον γηλόφου ὀλίγῳ δὴ ἀποτέρῳ καὶ ἀπὸ ταύτου πάντοθεν τοῦ διαστήματος τὸν περίβολον στρέφουσα....” metninin²⁶², “*Kış mevsimi (gündönümü) geldiğinde imparator, Hellespontos (Çanakkale) Boğazi'ndan Asya'ya geçti ve her iki nehir etrafından Dorylaion'a vardı, bunlardan biri yerlilerin söyleyişiyle Bathys (Sarısu), diğzeri Thybris (Tembris, Pursuk) idi; (şehirin) çevresindeki tüm kırsalı istila ettikten sonra birçok adamı ve bir miktar vahşi hayvanı sürüp çıkardı. Bir nehir, görülmeye değer, suyu lezzetli, kentin ortasından akardı. İçinde, oradaki insanlar tarafından bolca avlanan bolca çok balık yüzerdi. İmparator kentten uzak olmayan kazıklı bir barikat/çit kurdu ve sur inşaatı için hazırlıklara başladı. (şehir) hızla yükseldi [kontratta öngörüldüğü üzere, daha önceki planın içinde, her tarafa eşit bir mesafede (bulunan), daha önce bir kale için yapılmış bir tümsekten/yükseltiden çok az bir mesafede (bulunan), (etrafında) onu (şehir) çepeçevre saran sur duvarıyla] biçimindeki Türkçe çevrisinden²⁶³, bir akarsuyun Dorylaion şehrinin ortasından geçtiği*

²⁶¹ Kavlakoğlu, 2005, *a.g.k.*, 12-33.; Akamantion Dorylaos isimlerinin 2.yüzyıla ait yazıtlarda kullanması, Antoninler çağı Roma şehirlerinde eski Helen geleneklerinin moda olmasına ve Grek epik şiirlerinde bu kahramanların adlarının geçmesine bağlanmıştır. Albek, 1991, *a.g.k.*, 65,66.

²⁶² Ioannes Cinnamus (Tarihsiz). *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. (Edi: Augustus Meineke), İmpresis Ed. Weberi, MDCCCXXXVI, Bonnae, 191.13-20.; 194.18-19.; 294.12-13.; 294.18-20.; 295.7-12:

²⁶³ Kinnamus'un Yunanca metninin çevirisi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Nilgün Elam tarafından yapılmıştır. Kendisine çok teşekkür ederim.

anlaşılmaktadır ki, bu akarsu günümüz Eskişehir'i'nin merkezinden geçen Porsuk Çayı'dır. Peter Frei'nin 1983 tarihinde, büyük ihtimale insutu olduğunu belirttiği Aşağı Çağlan köyünün 3 km kuzeyinden ele geçirilen Roma İmparatorlarından Valerius Diocletianus ile Maximianus'un ortak hükümdarlık devrine ait mil taşının *Dorylaion'a 7 mil* biçiminde verdiği mesafe ölçüsünün, Şarhöyük veya yakın civarına denk geldiğini ve *Dorylaion'un Şarhöyük'te bulunduğunu gösterdiğini belirtmesinden*²⁶⁴ sonra dikkatler Şarhöyük'e çevrilmiştir.

Günümüzde Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Aşağı Çağlan Köyü'nün 3 km kuzeyinde bulunan mil yazan mil taşının;

d (ominis) n (ostris) imp (eratoribus)
Va (lerio ?) G (aio ?). Diocleti-
ano et Maximiano
invictis Aug (ustis)
a Dory (1) aeo
μ (εἰλα) ζ

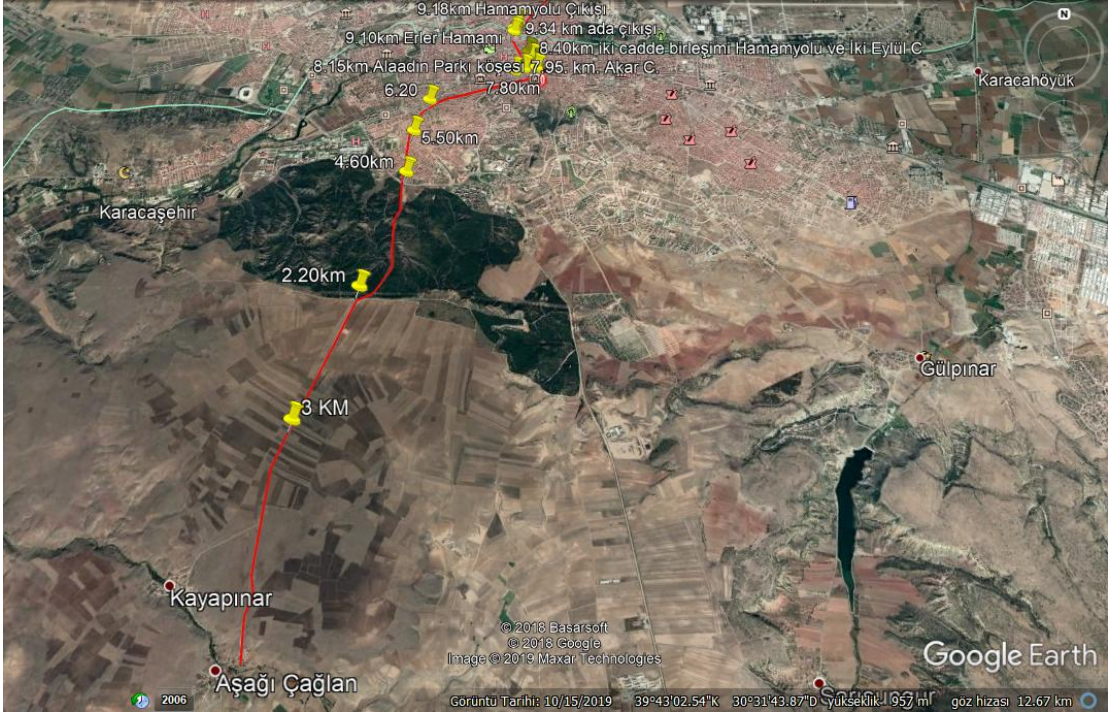
biçimindeki 6 satırlık Yunanca yazıtında *Dorylaion'a* olan mesafe 7 mil olarak verilmektedir²⁶⁵. Yazıtın Türkçe'ye; "*Efendilerimiz İmparator Val(erius) Diocletianus ve İmparator Maximianus, yenilmez Augustus'lar için. Dorylaion'dan 7 (Roma) mi(li)*" biçiminde çevrilmiştir²⁶⁶. İmparator Valerius Diocletianus'un 293 yılında augustus ünvanı alması ve 305 tarihinde her iki imparatorun da tahttan çekilmiş olmaları mil taşının 293-305 yılları arasına dikildiğini gösterir²⁶⁷.

²⁶⁴ P. Frei (1983). "Epigraphisch-Topographische Forschungen Im Raum Von Eskişehir", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul 23-26 Mayıs 1983, 53.; İnsutu olup olmadıkları bilinmeyen Roma Dönemi yol ağına ait mil taşları ayrıca Eskişehir merkez, Ballıhisar, Ertuğrul, Kıravdan, Mecidiye, Mutallip, Mülk, Seyitgazi ve Yakayı'da ele geçirilmiştir. Sönmez, 1984, **a.g.k.**, 13, İznik, 2005, **a.g.k.**, 373.

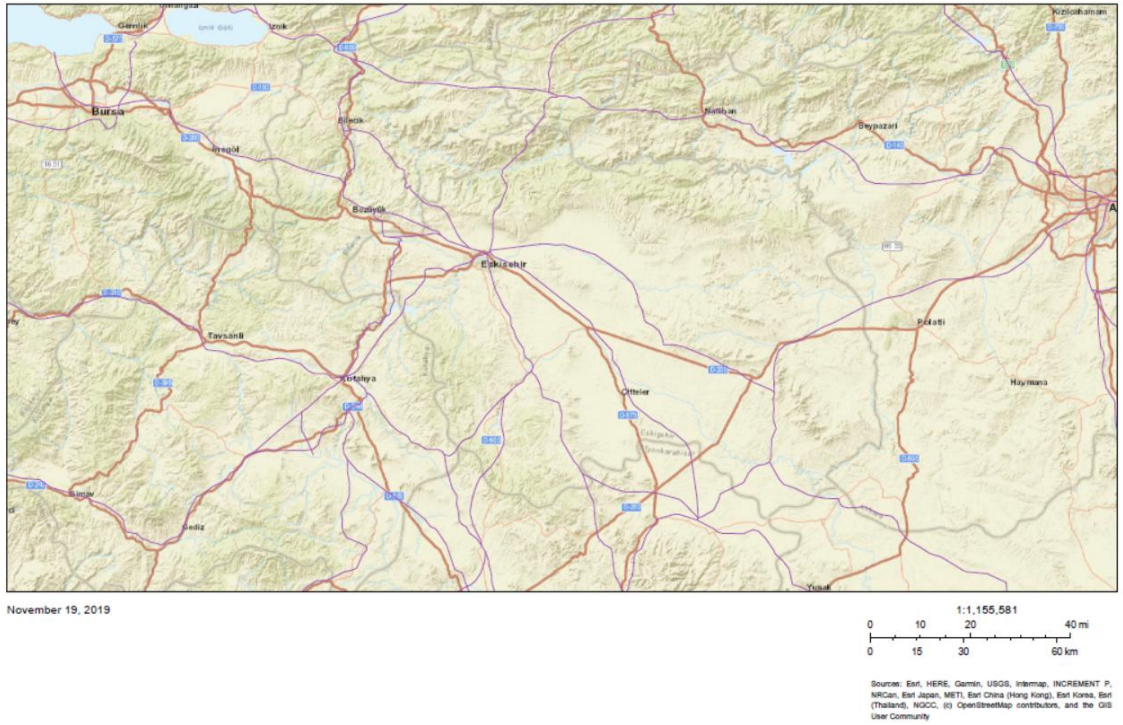
²⁶⁵ Frei, 1983, 53,60; S. Frei-Korsunky, (1986), "Meilensteine Aus Der Gegend Von Eskişehir", EA 8, s. 91 vdd, taf. 10.

²⁶⁶ Kavlakoglu, 2005, **a.g.k.**, 136

²⁶⁷ 284 yılında Roma İmparatoru olan Aurelius Valerius Diocletianus, 285 yılında kardeşi Carinus'u da yenerek tüm imparatorluğa tek başına hakim olmuş, aynı yıl içinde arkadaşı Maximus'a augustus ünvanı vermiş, bundan sonra Maximianus Milano'ya kendisi İznik (Nicomedia)'e yerleşmiş, 293 yılında Roma imparatorluğunda tetraşi (dörtlü idare) ilan edildiğinde kendisini doğu augustusu, arkadaşı M. Aurelius Valerius Maximianus'u batı augustusu ilan etmiş, 1 Mayıs 305'de augustus Maximianus ile birlikte tahttan çekilmiştir. Devrinde iç karışıklıklar giderilmişse de Hristiyanlara şiddetli baskılar yapılmıştır.; O. Akşit (1970). *Roma imparatorluk tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 5-7.

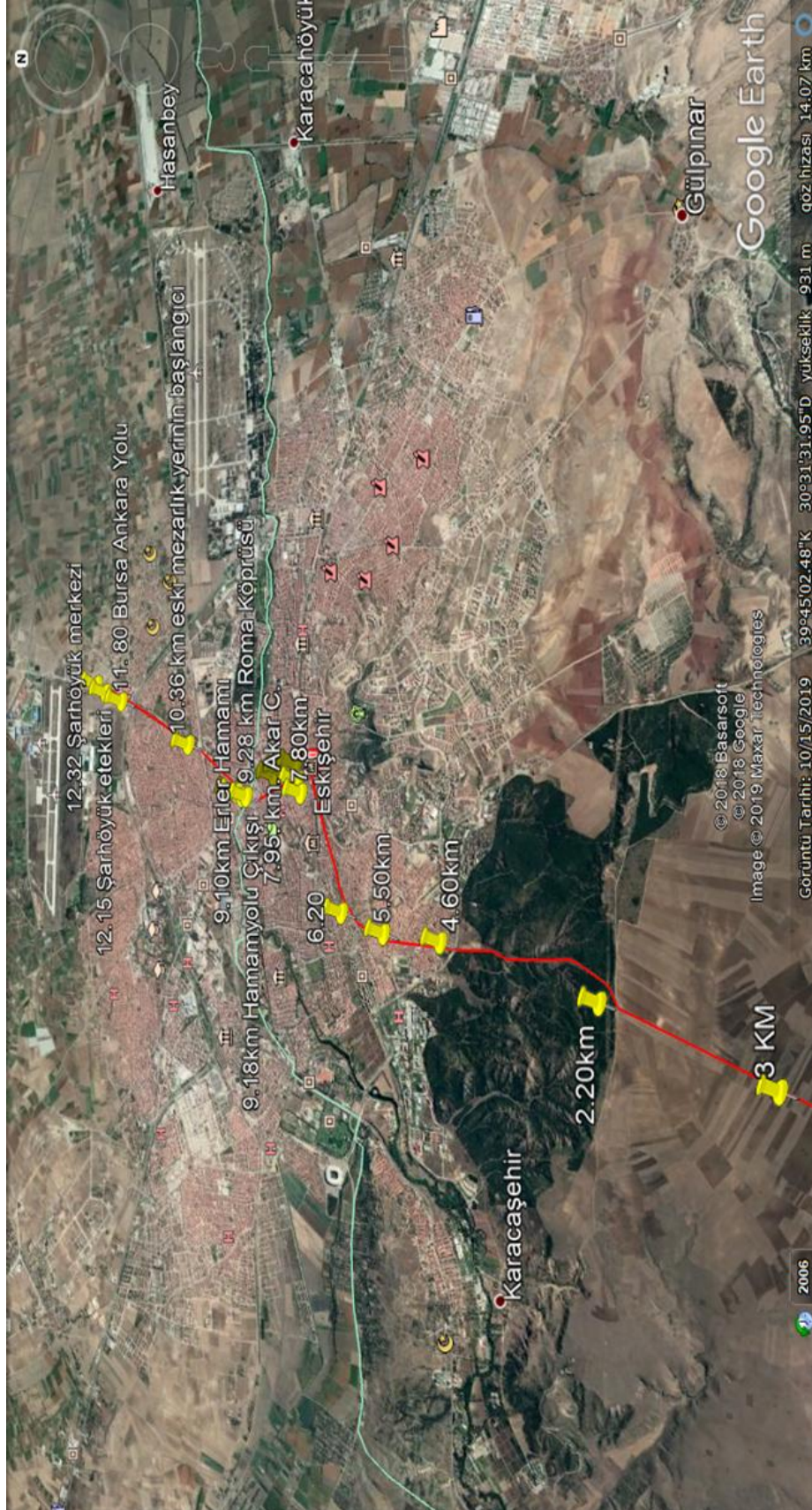

Görsel 3.4: Roma mil taşına göre, Aşağı Çağlan köyünden Şarhöyük'e uzanan yol üzerindeki belirli noktaların mesafe ölçüleri

Görsel 3.5: Eskişehir'e Ulaşan Roma Yol Ağı

<https://harvardcga.maps.arcgis.com/apps/View/index.html> (Erişim:19.11.2019)

Görsel 3.6: 293-305 yılları arasına tarihlenen mil taşından Roma yol güzergahı takip edilerek belirlenen mesafe ölçülerini gösterir harita.

Bir Roma mili 1.485 metre, 7 Roma mili 10.395 m etmektedir²⁶⁸. Roma yollarını belirten haritada gösterilen yol güzergahının (**Görsel:** 3.4-3.6), tarafımızdan topografya kontrolü yapılarak gerekli düzeltmelerle takip edilmesi sonucunda, mil taşının bulunduğu yer (Aşağı Çağlan köyünün 3 km kuzeyi) başlangıç alınarak ölçü kontrolü yapılmış ve mil taşın verdiği 7 mil=10.36609 km'lik mesafenin Porsuk Çayı'nın 1.086 km kuzeyinde yer alan eski mezarlık (günümüz Anıt Park) yerinin başlangıcına, Eskişehir-Ankara tren hattının çok yakınına biraz kuzeyine denk geldiği görülmüştür. Mil taşı, vaktiyle günümüz Eskişehir'i'nin çarşı bölgesinde Porsuk Çayı üzerinde bulunurken 20. yüzyıl başında yıkılan Roma Köprüsü'ne 9.28 m uzaklıktadır. Söz konusu mil taşının günümüz Eskişehir'i'nin Odunpazarı mevkiinin çok daha güneyinden gelen bir yol güzergahı üzerinden ölçü vermesi ve mil taşlarının genellikle önemli bir noktadan ya da bir kavşaktan, bir şehrin sınırına kadar olan mesafeyi göstermeleri dikkate alındığında iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, 293-305 tarihli bu mil taşının yukarıdaki satırlarda bahsi geçen 233 tarihli asker teskeresinde Akamantia Dorylaion olarak anılan Dorylaos'un şehri Dorylaion'un

²⁶⁸. Milliarium, Roma mil taşları Roma yolları boyunca her bir millik mesafeye konmuş bu taşlara lapides 'de denirdi. Bu sistem Augustus zamanında oluşmuştur. Augustus'un Forum'da diktirdiği Milliarium Aureum denen altın sütun büyük yolların çıkış noktasıydı. Bu sütunun yüzünde haritalar, uzaklıklar, bilgiler vardı. Her Roma eyaletinin ana kentinde bir Milliarium Aureum'u vardır. Mil taşları yol kenarlarında blok ya da sütun olur, üstünde şu bilgiler yer alır. Sayıyla belirtilmiş uzaklık, yol boyunca yer alan bölgeler, yolu yaptıran ya da onartan kişinin ve adına ithaf edilen imparatorun adı, Y. Er. (2012). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*. Phoenix Yayınları, Ankara, 60., bazen yapım ve onarım tarihi, askeri birlikler gibi bilgiler de yer almıştır. C. Gate (2017). *Antik Kentler. Koç Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 441.

Milliarium: Roma uzunluk ölçüsü milliarium her biri beş adım olan bin çift adıma eşit ve toplam beş bin ayağa eşitti. Roma mil için en sık kullanılan terim mille passum ya da M.P.'dir . Er, 2012, **a.g.k.**, 60.,

Roma karayolları ağı, su yolları ve deniz yolları ile uyumlu bir ulaşım sistemi oluşturuyordu. Bu yol sistemi sayesinde Roma İmparatorluğu beş yüz sene gibi uzun bir dönem boyunca hayatını idame ettirebilmiştir. Devlet yollarına 1000 çift adım aralıklarla bir (1) Roma mili 1.485km aralıklarla, farklı biçim ve boyutlarda mil taşlarıyla işaretlenmiştir. Gate, 2017, **a.g.k.**, 441., 1.485x7: 10. 395km

Bu taşlar çoğu yerde hala mevcudiyetlerini muhafaza etmektedir. Yollarda yolcuların geceleme için bir günde ulaşılacak aralıklarla istasyonlar (mansiones) yapılmıştı. Bu istasyonlar öyle uygun inşa edilmişlerdi ki, ihtiyaç hasıl olduğunda buralarda askeri birlikler de kalabiliyor ve bunların her türlü ihtiyaçları karşılanabiliyordu. İki mansiones arasında yolculara at değiştirme imkanı sağlayan 5 ila 8 sayıda ara istasyonlar (mutationes) vardı. İmparator Augustus'un (MÖ27-MS14) 24 saatte 185 km, Tiberius'un ise (MS14- 37) yıldırım hareketlerinde bazen günde takriben 350 km yol aldığı kayıtlarda mevcuttur. Acele haberlerde devlet postasının hızının birçok kere at değiştirme ile günde 300 km'yi bulduğu tahmin edilmektedir. Roma yolları çakıl, kırma taş, çimento, kaldırım veya parke taşlarından yapılırdı. Üst satıh, yolun iki tarafındaki şevlere doğru hafif kavisli yapılarak yolların yağmur ve sel sularına karşı yüzeysel drenajı sağlanırdı. Ayrıca yol boyunca yolun sağında ve solunda hendekler açılarak yolun ana drenajı sağlanırdı. Bu yol güzergahlarının kıyılarda ve yumuşak zeminlerde çeşitli nedenlerle zamanla yok olmuş oldukları ama kıyılardan içerilere doğru taşlık ve kayalık zeminlere doğru gidildikçe varlıklarını hala sürdürdükleri görülür. Yol güzergahları daha çok akarsulara paralel olarak veya tabi vadilerde inşa edilmişlerdir. Antalya bölgesinde Döşemealtı'ndan Döşeme Boğazi ile Psidia'ya uzanan yol, bölgemizde antik Roma yollarının en güzel örneklerinden biridir ve görülmeğe değerdir. N. Korkmaz (2009). *Antik Roma Çağında (MÖ 30 - MS 395) Yollar ve Mühendislik. Mimarlıkta Etik*. TMH – 457, (5), 61.

sınırını belirlediği ve bu şehrin asker teskeresinin yazıldığı 233 tarihinden 60-70 yıl sonra Dory (1) aeo (Dorylaion) biçiminde adlandırıldığını gösterir ki, bu tespit 335-366 yılları arasında oluşturulduğu kabul edilen Tabula Peutingeriana'da yer alan Doryleo adıyla doğrulanmaktadır. Mil taşından elde edilen ikinci ve çok önemli sonuç da, takip edilen güzergahın Kinnamus'un 12. yüzyılın son çeyreğinde Dorylaion adıyla bahsettiği sıcak sular bölgesini kapsayan şehri atlayarak daha kuzeye bugün Eskişehir-Ankara tren yolunun geçtiği hatta, eski mezarlık alanına kadar uzandığını dolayısıyla sıcaksular mevkiini içeren Dorylaion şehrinin 293-305 tarihinde henüz kurulmamış olduğudur.

1886-1888 tarihleri arasında Anadolu'da ve Eskişehir bölgesinde incelemelerde bulunan W. Ramsay, Roma devri Dorylaionu'nun günümüz Eskişehir'i'nin kuzeyinde ovadaki Şarhöyük'te bulunduğunu, tamamen metruk ve harap olunca Bizans İmparatoru Manuel'in şehri Karacaşehir'de tekrar inşa ettiğini ileri sürer ve bugünkü Karacaşehir'in yerinde bulunan en eski Dorylaion'un önce açık ovaya götürüldüğü (Şarhöyük), sonradan müdafaası kolay, ancak susuz olan eski yerine (Karacaşehir) tekrar getirildiği yönünde bir açıklamada bulunur²⁶⁹. 1893 yılının Eylül ayında Eskişehir bölgesinde araştırmalar yapan G. Radet ise, *mitsel kurucu Eretrialı Dorylaos* ile ilişkili olan en eski Dorylaion'un kalesi nedeniyle Karacahisar'da bulunduğunu, Şarhöyük'ten ele geçirilen 3. yüzyıl sonuna tarihlenen heykel kaidesindeki Dorylaos'u Akamas ile ilişkilendiren yazıtın bu tarihte Şarhöyük'te kurulan yeni Dorylaion (Akamantia Doryleo/Dorylaos'un şehri Dorylaion) ile ilişkili olduğunu, Akamantia Doryleo'yu Bizans İmparatoru Manuel'in restore ettiğini, Kinnamus'un tasvir ettiği Dorylaion'un ise şehrin ortasından Porsuk Çayı'nın geçmesi ve hamamları bulunan sıcak sular mevkiine sahip olması nedeniyle günümüz Eskişehir'i'nin merkezinin yerinde bulunduğunu belirtir ve Dorylaion'un birbirinden farklı üç ayrı yerde ve üç ayrı tarihte kurulduğunu ileri sürer²⁷⁰. Sonuç olarak, W. Ramsay, Dorylaion için üç ayrı tarihi süreç, iki ayrı konum; G. Radet, üç ayrı tarihi süreç, ve üç ayrı konum önermektedir.

1989 tarihinde Şarhöyük'te başlatılan ve halen devam etmekte olan arkeolojik kazı çalışmalarından elde edilen maddi bulgulara sahip olmadan önce tek bir Dorylaion şehrine odaklanarak bu şehrin yerini tespit etmeye çalışan ve çok kıymetli araştırmalarda bulunan W. Ramsay, G. Radet ve diğer araştırmacıların sadece yüzey araştırmalarında bulunmak ve özgün kaynaklardan yararlanmak suretiyle ileri sürdükleri

---

²⁶⁹ Ramsay, 1960, **a.g.k.**, 90.

²⁷⁰ Radet, 1895, **a.g.k.**, 82,87.

görüşlerin bir kısmı²⁷¹, arkeolojik kazıların başlaması ve önemli maddi bulguların elde edilmesinden sonra büyük ölçüde sarsılmışlarsa da bu araştırmacıların yaptıkları çalışmalar halen değerlerini korumaktadır.

Şarhöyük'ün Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi sonuna kadar yerleşim gördüğünün tespit edilmesi, ele geçirilen Thasos damgalı anfora kulplarına dayanılarak Frig dönemi'nde, Şarhöyük ve bölgesiyle Ege Denizi'nde bulunan şarap ihracatı ile tanınan Taşoz (Thasos) Adası arasında şarap ticaretinin yapıldığının anlaşılması²⁷², Dorylaion sikkeleri adı altında toplanan bir grup Roma dönemi sikkesinin ele geçirilmesi, kale ve burç kalıntılarının ortaya çıkartılması, höyüğün güneydoğusunda yer mozaiklerinin ve bir çok başka buluntunun ortaya çıkarılmasından sonra araştırmacılar Dorylaion'u Şarhöyük civarında aramaya başlamışlardır. Kinnamus'un Dorylaion için ayrıca günümüz Eskişehir'i'nin merkezinde bulunan sıcak sular mevkiine işaret etmesi, sıcak su kaynaklarının sadece günümüz Eskişehir'i'nin merkezinde çarşı bölgesinde bulunuşu Dorylaion'u, Şarhöyük ile günümüz Eskişehir'i'nin merkezini içine alan genişçe bir bölgede aramayı gerekli kılmış, ancak aradaki oldukça büyük mesafeyi izah etmek pek mümkün olmamıştır.

Görsel 3.7: Şarhöyük ve Porsuk Çayı hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü 1991)

²⁷¹ Ramsay, 1960, **a.g.k.**, 156; Radet, 1895, **a.g.k.**, 62, 87.

²⁷² Sivas, 2002, **a.g.k.**, 88.; İznik, 2005, **a.g.k.**, 370-371.

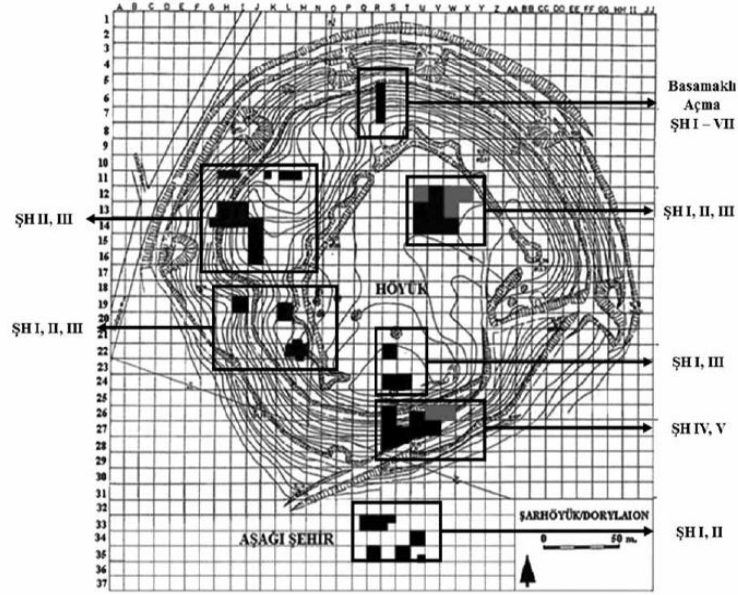
3.2. Şarhöyük ve çevresinden arkeolojik kazılarla elde edilen sonuçlar ve çevreden ele geçirilen diğer mimari buluntular

İç Anadolu için orta büyüklükte bir höyük olan 450 m çapında 17 m yüksekliğindeki Şarhöyük’de 1989 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Anadolu Üniversitesi işbirliği ile arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. 1989-2003 yılları arasında, Prof. Dr. A. Muhibbe Darga’nın başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları bu tarihten sonra Prof. Dr. Taciser Sivas’ın başkanlığında sürdürülmüş, Prof. Dr. Taciser Sivas’ın 2013 tarihindeki vefatından sonra 2013 sezonundan itibaren Eskişehir Müzesi Müdürlüğü’nün başkanlığında, Doç. Dr. Hakan Sivas’ın tarafından yürütülen kazı çalışmalarına, 1989 tarihinden bu yana Eskişehir Müzesi Müdürlüğü’nün başkanlığında Doç. Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge Baştürk tarafından devam edilmektedir. Şarhöyük kazıları, höyüğün Tunç Devri’nden Osmanlı Dönemi’ne kadar sürekli bir yerleşimin gördüğünü ortaya koymuştur²⁷³.

Görsel 3.8: 1991 tarihli Şarhöyük hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü)

²⁷³ Sivas, 2002, **a.g.k.**, 88. <http://eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=>(Erişim tarihi: 23.09.2016).

Şekil 3.1: Şarhöyük, arkeolojik kazı plan karesi (Baştürk, 2016)

1992-1993 yılında toprak bir yükselti üzerinde kurulduğu saptanan höyüğün ova rakımı 798 m, bugünkü yüksekliği 814 m 79 cm, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularındaki uzunlukları 450 m, çevresi 1800 m olarak ölçülmüş; sarı taşlar metamorfik kaya, iri kumlar, neojen kireçtaşı, fosilli kireçtaşı ve amfibolit şist malzemenin bölgedeki Bozdağ'dan getirildiği, beyaz renkteki sıvası için yerel malzemenin kullanıldığı anlaşılan Orta Bizans dönemine ait sur bedenleri ortaya çıkarılmıştır²⁷⁴. Şarhöyük'ün arkeolojik kazı çalışmaları için hazırlanan plan kareden höyüğün üst kısmında ve ortada sur duvarlarının izi takip edilebilmekte ayrıca höyüğün değişik bölümlerinde yapılan kazı çalışmaları bu plan kareye işlenmiş bulunmaktadır (Şekil: 3.1). Buna göre; ŞH I ile Bizans, ŞH II ile Roma, ŞH III ile Hellenistik, ŞH IV ile Demir Çağı, ŞH V ile Geç Bronz, ŞH VI ile Orta Bronz, ŞH VII ile Erken Bronz devri tabakaları ifade edilmiştir²⁷⁵.

M. Darga, höyüğün güneye bakan kesiminden 2 m 40 cm ölçülerindeki bir sur duvarı ile güneybatısına bakan kesiminden içinde askerlere ya da okçuların bulunduğu

²⁷⁴ A. M. Darga (1994). "Şarhöyük-Dorylaion Kazıları (1989-1992)", *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara -24-28 Mayıs 1993, Ankara, tüm sayfalar 481-502.; 482-483

²⁷⁵ M. B. Baştürk- A. Arslan- E. Baştürk- T. Y. Yedidağ (2016). Dünden Bugüne Şarhöyük (Dorylaion): 2015 Sezonu, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı III*, Edirne -23-27 Mayıs 2016, Ankara, 265-266.

dikdörtgen tabanlı bir mekana ait bir bölümün kalıntılarının da tespit edildiği yarım daire tabanlı bir gözetleme kulesini içeren 4 metre genişlikteki bir sur duvarının çıkarıldığını, sonuçta iki bölüm halinde ortaya çıkartılan bu sur duvarlarının Dorylaion suruna ait olduğunu belirtmektedir²⁷⁶. 1993 kazı sezonunda höyüğün güneybatıya bakan kesiminde yer alan sur bedeni ile N/22 açmasında yer alan temel ve zeminleri sağlam bir duvar ve iri taşlı temel duvarları olan kulenin araştırılmasına devam edilmiş, sur bedeninin iri taşlardan örüldüğü, sağlam beyaz harç kullanıldığı tespit edilmiş, bunlara toprak, kireç, küçük boy taşlar, iri çakıllar ile farklı, gevşek dokulu eklerin yapıldığı görülmüş ve Orta Bizans Çağı'na tarihlenen bu sur bedeninin, Frig kültür katı üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir²⁷⁷.

Kinnamus, Bizans İmparatoru Manuel'in 1175 yılında Dorylaion'da yaptırdığını belirttiği yeni sur vesilesiyle şu bilgileri verir; *“O sırada ikibin kadar Türk göçebe her zamanki gibi orada çadır kurmuştu. İmparator onları oradan geri püskürttükten sonra, şehirden çok uzak olmıyan bir yerde çit kazıklar çaktıracak durdu ve sur inşa etmek üzere hazırlıklara başladı. Şehir çabucak kuruldu ama daha önceki planın çok içinde. Etrafına her tarafından şehri eşit uzaklıkta kuşatan duvar örüldü. Biraz ötede, eskiden bir içkale inşası için başlatılmış bir tümsek vardı. Hergün bir kaç adamla dışarı çıkan imparator, ya pusularla şaşırtarak, ya da yüzyüze çatışmalarla pek çok Türk öldürdü; aralarında önemli kişiler de vardı. Zira bir çok Türk, inşaatı engellemek amacıyla iç bölgelerden gelip duruyorlardı. Kırk gün içinde imparator şehri kurmuştu ve etrafına bir hendek kazdırdıktan sonra çok sayıda Romalıyı oraya yerleştirerek yeterli bir garnizon bıraktı. Oradan ayrıldı ve Rhyndakos yakınlarında ordugah kurdu. Kısa bir moladan sonra ordusunu yola çıkardı.... Kendisi ise bir kaç adamla ovalardan geçip Lampe'ye doğru ilerledi ve Menderes nehrinin doğduğu yere yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş bir kaleyi (adı Sublaion idi) tekrar inşa etti²⁷⁸”.*

²⁷⁶ Darga, 1994, **a.g.k.**, 484.

²⁷⁷ A. M. Darga, (1995) “1993 Yılı Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazıları” *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara -30 Mayıs-03 Haziran 1994, Ankara, 356.

²⁷⁸ Işın Demirkent, Phrygia bölgesinde bir şehir ve askeri merkez olan Lampe'nin, Yukarı Menderes ile Acı Göl arasında ve Homa yakınında olacağını ancak yerinin kesin belli olmadığını belirtir. Demirkent, 2001, **a.g.k.**, 213, n.11.; Kinnamos ayrıca, İmparator'un Dorylion ile meşgul olduğu sırada, daha önceden kendisine sığınmış olan Şahinşah'ı para verip Konya'nın ötesindeki topraklara gönderdiğini, Şahinşah'ın bir ordu refakatinde Paphagonia yolunu tuttuğunu, yola çıktıktan kısa süre sonra pusuda bekleyen Türklerin beraberindeki Romalıların bir çoğunu öldürdüklerini, zorlukla kaçan Şahinşah'ın korku içinde imparatorun yanına geri döndüğünü; Dorylaion'da bunlar cereyan ederken Mikhael Gabras'ın ordusu ile Amasya'ya vardığını ve şehirliiler tarafından derhal içeriye davet edildiğini ancak, II. Kılıç Arslan'ın aynı amaçla gönderdiği bir ordunun şehirden pek uzak olmayan bir yerde ordugah kurduğundan Mikhael Gabras'ın şehre girmeye cesaret edemediğini, sonuçta Amasya'nın II. Kılıç Arslan tarafından

Şarhöyük'te 2019 yılı içinde yaptığımız son incelemeler sırasında kazı başkanı Doç. Dr. M. Bilge Baştürk, höyüğün üst kısmında güneye bakan kesimde ortaya çıkarılmış bulunan iki parça halindeki taş örgülü sur kalıntılarında, daha doğuda yer alanında diğerine oranla daha az taşın daha çok harcın kullanıldığını ve temeli diğerinden yaklaşık 3 metre daha yüksek bulunan sur kalıntısının 1175 yılında Manuel Komnenos'un yaptırdığı sur duvarına ait olduğunun sanıldığını; daha alçakta bulunan büyük taşların kullanıldığı sur duvarının korunmuş bölümünün genişliğini 2.65 m genişlikte, 5.75 m uzunlukta ve 2.80 metre yükseklikte olduğunu bu tahkimatın ayrıca 3.60 m. x 5.40 m ölçülerindeki daireye yakın atnalı biçiminde tabanlara sahip burçlarının olduğunu belirtmiş ve bu iki sur duvarı arasındaki 3 metrelik kot farkının surların inşaatları arasında yaklaşık 300 yıllık bir tarih aralığının bulunduğu işaret ettiğini, temel başlangıç seviyesi daha yüksekte bulunan sur duvarı eğer gerçekten İmparator Manuel Komnenos'un 1175 tarihli inşaatına aitse temel başlangıç seviyesi daha düşük kotta olanın yaklaşık 875 yılı civarında inşa edilmiş olması gerektiğine ve büyük ihtimalle bölgeye yönelik Arap akınları nedeniyle yapılmış olabileceğine değinmiştir²⁷⁹.

Görsel 3.9: Şarhöyükten güney yönde Eskişehir'e bakış. Solda: Temel başlangıç seviyesi yüksek kotta bulunan sur duvarı kalıntısı, Sağda: temel başlangıç seviyesi alçak kotta bulunan sur duvarı kalıntısı. (Doç. Dr. M. Bilge Baştürk'ün izniyle 2019) (Manaz, 2019)

zaptedildiğini, Amasya'da bu işler olurken İmparator'un halen Dorylaion civarında meşgul bulunduğunu bildirir. Demirkent, 2001, **a.g.k.**, 212-213.

²⁷⁹ Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç.Dr. M. Baştürk'e bu vesileyle çok teşekkür ederim.

Görsel 3.10: *Temel başlangıç seviyesi alçak kotta bulunan sur duvarıyla ilişkili güneybatı yöndeki bir kulenin duvar kalıntıları (Tüfekçi Sivas 2018, şekil 4)*

Şarhöyük kazılarında, taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiş üç odalı bir Roma evinin kalıntıları ile bu evin Arnavut kaldırım döşemeli avlusu açığa çıkarılmış, Bizans sur duvarının bu evi tahrip ettiği anlaşılmıştır (**Görsel:3.11**)²⁸⁰.

Görsel 3.11: *Roma evi ve sağ üst köşede yer alan Bizans devri sur kalıntısı (Tüfekçi Sivas 2018, şekil 13)*

²⁸⁰ Sivas, Taciser Tüfekçi (†) (2018).” Excavations at Dorylaion/ Şarhöyük in Phrygia Epiktetos”, Pessinus and Its Regional Setting, (Edi: Tsetschladze G.R.) Volume 1, Series: Colloquia Antiqua, 21, (Leuven/Paris/Bristol, CT), 102.

Görsel 3.12: Bizans Kilisesi'nin tabanı (Tüfekçi Sivas 2018, şekil 6)

Şarhöyük'teki arkeolojik kazı çalışmalarında ayrıca bir kilise açığa çıkarılmış, bu kilisenin içinde ve doğu cephesinin önündeki alanda gömü yapıldığı tespit edilmiştir. T. Sivas, Bizans dönemine tarihlenen taş temel veya duvarları bulunmayan kilisenin taşlarının Eskişehir'e demiryolu hattı döşenirken sökülmüş olabileceğini belirtmiştir²⁸¹.

Görsel 3.13: Bizans kalıntıları üzerindeki gömüler (Baştürk-Arslan-Baştürk-Yedidağ 2016)

²⁸¹ Sivas Tüfekçi (†) 2018, a.g.k., 100.

Doç. Dr. M. Bilge Baştürk, narteksli olduğunu belirttiği kilisenin, sadece harçlı bölümlerine ait küçük duvar kalıntılarının günümüze gelebildiğini, çevresi henüz tam olarak kazılmamış olmakla birlikte kilisenin dışında apsisinin doğusundaki toprak zeminde ve kilise içinde Hristiyan mezarlarının bulunmasının yapının yıkılmış veya yıktırılmış olduğunu, Şarhöyük'te Bizans dönemine ait fazla malzemenin olmamasının buradaki yerleşimin askeri amaçlı olduğunu düşündürdüğünü belirtmektedir²⁸². Şarhöyük'ün arkeolojik kazılara ait plan karesinde ŞH I ile gösterilen Bizans tabakasında yeni gömü yapıldığının ve Şarhöyük'teki Bizans tabakalarının iki farklı evreye sahip olduğunun tespit edilmesi, Selçukluların bölgeye gelmesinden sonra Hristiyan halkın bir süre daha höyük üzerinde yaşamaya devam ettiğini kanısına varılmasına neden olmuştur²⁸³.

Görsel 3.14: Şarhöyük ile çevresindeki aşağı kent ve mezarlık alanları (Sivas, 2018)

Şarhöyük ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda da Akamantia Dorylaion'un yerleşim alanına yönelik önemli veriler elde edilmiştir. Höyüğün doğusunda ve çok yakınlarında bulunan açık cezaevi ve atölyelerinin altında gerçekleştirilen temel harfiyatı sırasında ova seviyesinde yer mozaikleri ele geçirilmiştir²⁸⁴. **(Görsel: 3.15-**

²⁸² Doç. Dr. M. Bilge Baştürk ile Şarhöyük'te görüşme 03. 09. 2019.- Baştürk- Arslan- Baştürk- Yedidağ, 2016, **a.g.k.**, 265-266.

²⁸⁴ İmparator Justinianus Dönemi'nde kentte imar faaliyetlerinde bulunulduğunu ve bugün mevcut olmayan ancak yazılı kaynaklarda yer alan bir yazlık sarayın bulunduğu bahsederek bu mozaiklerin Justinian dönemine ait olduğu ileri sürmektedir. Prof.Dr. Taciser Sivas, (2002). Tarih Bölümü, Kentimiz Eskişehir, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir,138.; Bizans dönemi kaynaklarında ve diğer araştırmalarda Justinian'ın Dorylaion'da saray yaptırdığı yönünde hiç bir bilgiye rastlamadık. Sadece G. Köroğlu, kaynak belirtmeksizin, 4.yüzyıldan itibaren Bizans imparatorlarının başkentteki imparatorluk

3.16) Prof. Dr. Taciser Sivas, günümüzde Eti Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu mozaiklerin Justinianus dönemine (6.yy) ait olduğunu belirtmişse²⁸⁵ de kompozisyonların doğal küçük taşların kesilmeden kullanılmasıyla oluşturulması nedeniyle söz konusu mozaikler daha sonra müze arkeologları tarafından 2-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Görsel 3.15-3.16: 2-3. yüzyıla tarihlenen Roma devri yer mozaikleri. Eti Arkeoloji Müzesi
(Manaz, 2019)

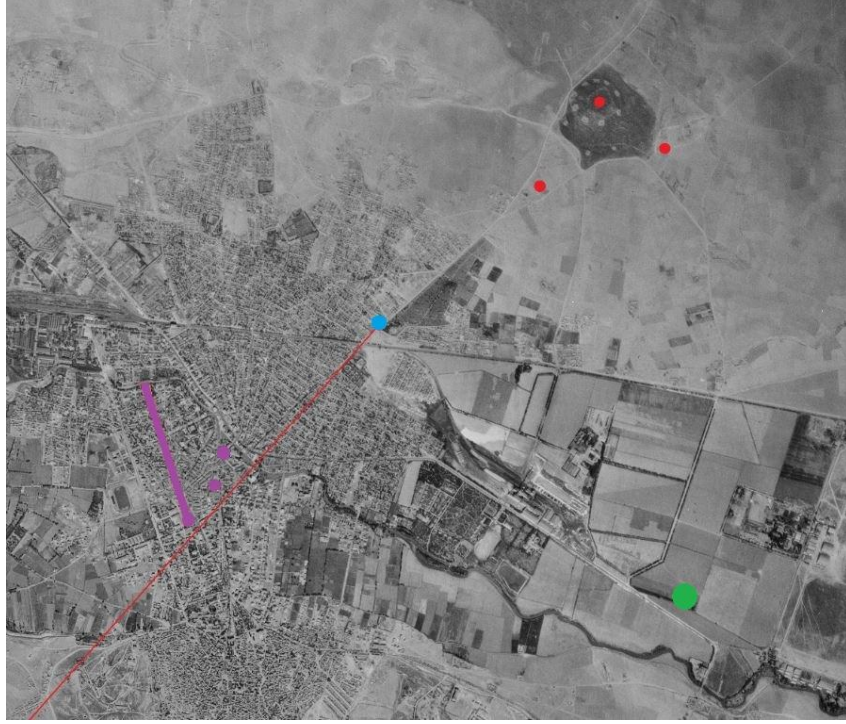
Höyüğün güney eteklerinde aşağı kent olarak adlandırılan küçük bir alanda **(Görsel:3.14)** gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Bizans dönemine tarihlenen çocuk mezarları ile vaktiyle höyüğün batısına kadar yaklaşan ve buradan kuzeye doğru akan Sarısu Çayı'ndan höyüğün daha doğusunda, kazı alanına bitişik cezaevinin bulunduğu yerde ele geçirilen Roma dönemi yer mozaikleri nedeniyle burada bulunduğu düşünülen binaya (villa) ya da binalara su çekildiğini düşündürten, batıdan doğuya yönelen su künkleri bulunmuştur²⁸⁶. Höyüğün batısında ayrıca Helenistik ve Roma dönemine ait bir nekropol alanı tespit edilmiştir **(Görsel:3.14)**.

---

saraylarının dışında, avlanmaya olanak veren alanlarda dinlenmek amacıyla gittiklerinde kaldıkları sayfiye saraylarının bulunduğunu, Bizans kaynaklarında, İzmit (Nikomedia), Marmara Ereğlisi, Bursa, Yalova, Eskişehir/Şar Höyük (Dorylaion) gibi birçok kentte var olduğu bilinen saraylara, imparatorların seferler sırasında uğradıklarını ve zaman zaman dinlenmek ve şifa bulmak üzere gittiklerine dair bilgilerin bulunduğundan bahsetmekte, İmparator V. Konstantinos'un 747 tarihinde başkentte yaşanan ve binlerce kişinin ölümüne neden olan veba salgını sırasında İzmit'teki sarayına gittiğini, başkent dışındaki kentlerde inşa edilen sarayların devletin gücünü ve egemenliğini vurguladıklarını bildirmektedir. G. Köroğlu (2006) İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi. 1-13. http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html. Erişim Tarihi:12.09.2019. Sayfa 3

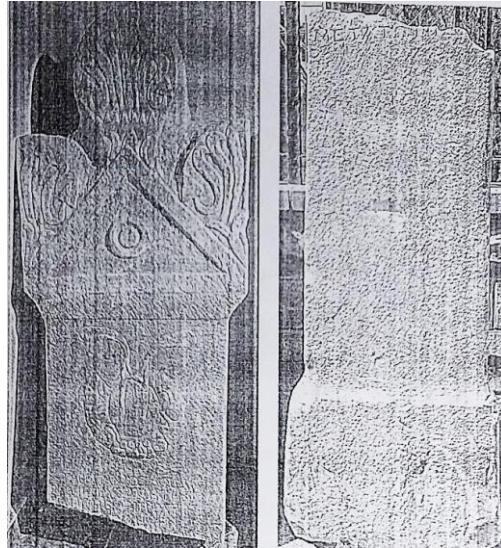
²⁸⁵ 27. 09. 2019 tarihinde Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile yapılan görüşme.

²⁸⁶ 03 Eylül 2019 Şarhöyük/ Dorylaion'da Doç Dr. M. B. Baştürk'ten alınan bilgi.

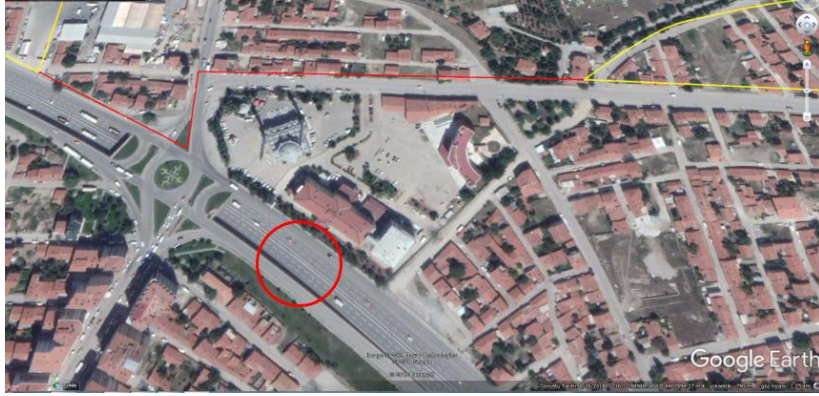
Görsel 3.17: Eskişehir’de bugüne kadar ele geçen önemli mimari buluntuların yerleri.

2009 yılında günümüzde Şarhöyük’ün güneyinde, Ankara-Eskişehir otoyoluna cephesi bulunan hastanenin hemen güneyinden, otoyol yapımı sırasında Yunanca yazıtlı, üçgen alınlıklı köşe akroterli bir adak steli çıkarılmıştır²⁸⁷. (Görsel:3.18-3.19)

Görsel 3.18: Üçgen alınlıklı, köşe akroterli Yunanca yazıtlı iki parçaya bölünmüş adak steli (Sivas, 2016)

²⁸⁷ H. Sivas (2016). Eine neue Weihinschrift für Meter aus Dorylaion, (Dorylaion’dan Meter İçin Yeni Bir Adak Yazıtı). *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*. (Edi: B. Takmer, E.N. Akdoğu Arcı, N. Gökalp Özdil), Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, 334.

Görsel 3.19: Üçgen alınlıklı, köşe akroterli adak stelinin çıkarıldığı yer.
(Uzm. Arkeolog Bülent Okta tespiti ve arşivi).

Adak stelinin, “*Doryphoros’un oğlu rahip Staberianus (bu eseri) tanrısal emir uyarınca kendi aile fertleriyle beraber Meter Som(.)ene için diktirdi*” biçiminde Türkçe’ye çevrilen beş satırlık eski Yunanca yazıtından tanrıça Meter’e sunulduğu anlaşılmıştır.²⁸⁸ Bu stelini bir rahibin sunmuş olmasını dikkate alan Doç. Dr. Hakan Sivas, rahibin tanrıça Meter’in hizmetinde olduğu kabul edildiğinde Dorylaion (Akamantia Dorylaion?) yakınlarında tanrıça Meter’e ait bir kutsal alandan söz etmenin mümkün olabileceğini, rahibin ender rastlanan Roma dönemi takma adlarından (cognomen) Staberianus’u babasının sık rastlanan Yunanca Doryphoros ismini taşımasının rahibin Roma vatandaşlık hakkına sahip olmadığını gösterdiğini belirlemekte ve Frigya’da daha önce belgelenmemiş adak stelinin, muhtemelen tanrıçanın tapınım gördüğü kırsal bir yerleşim yerine veya coğrafi bir adlandırmaya işaret eden Som(.)ene olarak verilmiş yeni bir ada (epitheton) sahip olmasına dikkat çekmektedir.²⁸⁹

Görsel 3.20: Hava ikmal arazisi (Uzm. Arkeolog Bülent Okta’nın tespit ve arşivi 2008).

²⁸⁸ Sivas, 2016, **a.g.k.**, 334.

²⁸⁹ Sivas, 2016, **a.g.k.**, 334.

Görsel 3.21-3.22: *Hava ikmal arazisindeki bazı mimari buluntular (Uzm. Arkeolog Bülent Okta'nın tespit ve arşivi 2008).*

Şarhöyük'ün oldukça güneydoğusunda, günümüz Eskişehir'i'nin sıcaksular mevkiinin doğusunda (**Görsel: 3.20**), her iki bölgeye de yaklaşık eşit mesafede, Eskişehir-Ankara tren yolunun güneyinde bulunan hava ikmal arazisi içinde kalan bölgede 2008 yılında insitu olma ihtimali yüksek, Roma ve Bizans dönemlerine ait olabileceği düşünülen bir stel yuvası olmak üzere mimari parçalar tespit edilmiştir (**Görsel: 3.21-3.23**)²⁹⁰.

1989 tarihinden bu yana Şarhöyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ele geçirilen sur ve yapı kalıntıları, Roma dönemi Dorylaion sikkeleri, Bizans kilisesi ve mezarları ile höyüğün batısında bulunan nekropol alanı, höyükten güney ve güneydoğuya uzanan alanlarda yer alan mimari buluntular, özellikle güneydoğusunda ele geçirilen 2-3. yüzyıla Roma devrine tarihlenen yer mozaiklerinin ait olacağı bina (villa) ya da binalar ve onlara Sarısu Çayı'ndan su getirdiği anlaşılan su künkleri, güney kesimde otoyol inşaatı sırasında ele geçirilen tanrıça Meter'e adanmış adak steli, Akamantia Dorylaion şehri ile ilgili görünmektedir. Şarhöyük'ün güneydoğusunda ancak Şarhöyük'e oldukça uzakta tespit edilen insutu olabilecek mimari parçalar bir başka yerleşim ile ilgili olabilirler.

Muttalıp beldesi günümüz Emirler mahallesinde ele geçirilen, İznik (Nikaia) ile Dorylaion arasındaki sınırı gösteren İmparator Hadrian'ın adının yazılı bulunduğu sınır

²⁹⁰ 27. 09. 2019 tarihinde Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile yapılan görüşmede, söz konusu buluntular hakkında tutulmuş bir raporunun bulunmadığı ve bölgenin tescilli bir alan olmadığı öğrenilmiştir. Hava ikmal arazisi, Ankara yönünden gelen otobüslerin yeni otobüs terminaline girdiği köprü'nün yakınlarındadır.

taşındaki yazıtın Türkçe metni; “İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus’un, vatanın babasının emirleri gereği, bizzat propretor olan elçi Ioulius Severus’un aracılığıyla Dorylaionlular ve Nikaialılar arasında belirlenmiş sınırlardır” biçimindedir²⁹¹. İmparator Hadrian döneminde 117-138 tarihleri arasına tarihlenen sınır taşı, bu tarihler arasında Dorylaion ile Nikaia (İznik)’in sahip oldukları topraklarının oldukça geniş olduğunu ve her iki şehrin birbirine komşu olduklarını gösterir.

Işın Demirkent’in, Şarhöyük’te arkeolojik kazıların başlatılması (1989) ve ilk bulguların elde edilmesinin ardından tarihi kaynakların ışığında kazı bulgularını değerlendirmek suretiyle “Bizans İmparatorluğu devrinde Dorylaion” adı altında 1998 tarihinde sunduğu çalışması, gerçekte Şarhöyük ve çevresinde bulunduğu kesinleşen Dorylaos’un kurduğu Dorylaion şehri ile ilgilidir²⁹². Işın Demirkent, şehrin merkezinin Sarısu yakınında bulunan Şarhöyük olduğunu, şehrin buradan güneye ve doğuya doğru genişlediğini, ilk devirlerde kaplıcaları ile ünlü olduğunu, Roma döneminden itibaren çeşitli yolların kavşak noktası olarak önem kazandığını, bütün yolların bağlantı noktasında olması ve iki nehir arasında (Sarısu ile Porsuk) nispeten korunmuş konumu, yeşil ovaları ve yakınındaki ünlü kaplıcalarıyla zaman içinde özellikle Bizans döneminde stratejik öneme sahip olduğunu belirtmektedir²⁹³. Arkeolojik kazıların Şarhöyük’ten çevreye yayıldığını gösterdiği, Dorylaion sikkelerinin 69-79 yılından öncesinde ancak henüz tam olarak bilemediğimiz bir tarihte kurulduğunu gösterdiği Dorylaos’un şehri Dorylaion’un, maalesef Işın Demirkent’in günümüz Eskişehir’i nin sıcak sular bölgesinde en eski devirlerde kurulduğunu varsaydığı kaplıcalarıyla ilişkisinin ne denli eskiye dayandığını gösterecek herhangi bir yazılı kaynak olmadığı gibi maddi veri de mevcut değildir. Aşağı Çağlan köyünün 3 km kuzeyinde bulunan mil taşının 293-305 yılları arasında henüz sıcak sular bölgesini kapsayan alanda bir şehrin kurulmamış olduğunu göstermesi, elbette çevredeki insanların bu bölgeden çıkan sıcak sularından faydalanmamış olduğunu göstermez. Aksine insanların çoktan sıcak suları keşfettikleri ve onlardan faydalanmaya başladıkları için özellikle sıcak sular bölgesini kapsayan alanda küçük yerleşme ya da bir köyün kurulmuş olabileceğini düşündürür ve

²⁹¹ Cox ve Cameron (1983). MAMA vol. V: Monuments From Dorylaeum and Nakolea. (Manchester: The Manchester University Press, 1937), 32, no. 60, pl. 24; P. Frei, "Epigraphisch- Topographische Forschungen im Raum von Eskişehir", AST, sayı no 1: 53- 62, (1983), 54.; Yazıtın Türkçe çevirisi için bkz. Kavlakoglu, 2005, **a.g.k.**, .137-138.

²⁹² Tek bir Dorylaion şehri olduğu yönündeki ön kabule dayanıldığı görülen bu çalışma, bazı maddi hatalarına rağmen Dorylaion’un Şarhöyük ve çevresinde bulunduğunu gösteren ve fiziki yapısına eğilen son zamanlarda yapılmış tek çalışma olarak öne çıkmaktadır.

²⁹³ Demirkent, 2001, **a.g.k.**, 45-47.

bu nedenle daha sonraki devirlerde burada bir şehir kurulmasına ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Şarhöyük'ün en alt kısmında Dorylaio şehrini saran ilk sur duvarının bulunduğu, bu surun dışında pazar ve çevresindeki binaları da içine alacak şekilde güneydoğuya doğru genişleyen ikinci bir surun daha bulunduğu, üçüncü bir sur halkasının ise höyüğün üst kısmında yer aldığı, 19 yüzyıl sonunda 13 kulesiyle bu surun görüldüğü yolundaki görüşler izha muhtaçtır²⁹⁴. Arkeolojik kazılarda, höyüğün üst kısmında tespit edilen ve iki ayrı devre ait olduğu anlaşılan sur kalıntıları dışında henüz höyüğü çereleyen iki sur yapısı tespit edilmediği gibi, höyüğün üst kısmındaki surun kısmen de olsa 19. yüzyıl sonunda ayakta olduğunu gösteren herhangi bir belge de yoktur. Ayrıca, Dorylaion'un höyükte bulunduğu kabul edilen merkezinin nasıl bir yapıya sahip olduğu henüz aydınlatılamamıştır. Buna karşın höyüğün güney doğusundaki açık cezaevinin bulunduğu alandan ele geçirilen ve burada binaların bulunduğunu gösteren 2.-3. yüzyıla tarihlenen yer mozaikleri, höyüğün güney eteğinde tespit edilen bu binalara yöneldiği anlaşılan su künkleri, güney batısındaki mezarlık alanı ve daha güneyde Eskişehir-Ankara yolunun geçtiği alandan çıkarılan stel, Işın Demirkent'in Dorylaion'un höyükten güney ve güneydoğuya doğru yayıldığı yolundaki görüşlerini doğrulamıştır. Hristiyanlığın Dorylaion'a oldukça erken tarihte girdiği Athenodoros'un Dorylaion piskoposu olarak 325 yılında gerçekleştirilen İznik Konsili'ne katılmış olmasından anlaşılmakta ve şehirde bir kilise yapısı aramayı gerektirmektedir. Bu kilisenin 305 tarihinde henüz kurulmamış olan, dolayısıyla 324 yılında kurulduğu kabul edilen Bizans devrinde kurulduğuna neredeyse kesin bir biçimde işaret eden, yayınlarda yine Dorylaion adıyla anılan Bizans devrinin sıcaksular bölgesini kapsayan Dorylaion şehrinde bulunamayacağını gösteren mil taşından, ilk kilise yapısının Şarhöyük'teki Dorylaos'un şehri Dorylaion'da bulunduğuna yönelik yeni bir kanıt üretilebilmektedir. Yukarıdaki satırlarda bahsedildiği gibi, Şarhöyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda höyüğün üst kısmındaki sur duvarlarının sınırladığı alanda içerisinde narteksli bir kilise yapısı bulunmuşsa da bu kilisenin tarihlendirilmesi henüz yapılmamıştır. 1176 Mykephalion Savaşı'ndan sonra bölgenin Türk hakimiyetine girmiş olması, söz konusu kilisenin en geç olarak Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un burada sur inşa ederek yeni bir şehir kurduğu tarihte yapılmış olabileceğini ya da mevcut bir kilisenin yenilenmiş olabileceğini gösterir ki, Kinnamus'un, İmparator Manuel Komnenos'un sur inşaatını 40 günde tamamlayarak

---

²⁹⁴ Demirkent, 2001, a.g.k., 47.

geri döndüğünü bildirmesi, burada yeni bir kilise inşaatından ziyade eski bir kilisenin onarılmış olabileceğine işaret eder. Nitekim, Dorylaion şehrinin piskoposları 448’de dini meclise, 451’de Kadıköy Konsili’ne, 553, 692, 869/70 ve 879 yıllarında gerçekleştirilen konsillere katılmışlardır. Dorylaion ayrıca 10. ve 11. yüzyıl piskoposluk kayıtlarına yardımcı piskoposluk merkezi olarak kaydedilmiştir²⁹⁵. Öte yandan, 448 tarihinde ve özellikle bu tarihten sonra gerçekleştirilmiş dini konsillere Bizans devri Dorylaionu’nun piskoposlarının katılmış olabilecekleri, dini merkezin Şarhöyük’ten Bizans devri Dorylaionu’na taşınmış olabileceği de gözardı edilmemelidir.

Bizans İmparatoru I. Iustinianos’un Dorylaion’da bulunan birliği 562 yılında Trakya’ya nakletmesine rağmen şehrin askeri açıdan önemini korumayı sürdürdüğü, İstanbul’dan çıkan ve doğu sınırına yönelen imparatorluk ordularının Mekece köyü (Melangia)’nden²⁹⁶ sonra geçtiği yol güzergahı üstünde bir karargah kenti olarak 11. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürdüğü yönündeki bilgilerden²⁹⁷, hangi Dorylaion’un kastedildiği anlaşılamamaktadır. Bu olgu, bu tez çalışması nedeniyle yapılan araştırmaların açıkça gösterdiği gibi muhtemelen daha Bizans devrinde Şarhöyük ve çevresindeki en erken tarihli Dorylaion şehri ile Bizans devrinde kurulduğu anlaşılan sıcak sular bölgesini kapsayan şehrin genel olarak Dorylaion adı altında anılmaya başlandığını göstermekte ve tek bir Dorylaion şehrini bulunduğu yönünde oluşan ön kabulün Bizans devrinde oluştuğunu iyice belirginleştirmektedir. Yukarıdaki satırlarda karargah kenti olduğu belirtilen Dorylaion, çok büyük ihtimale askeri manevralara uygun genişlikteki geniş alanlara sahip Muttalip Ovası’nda yer alan Şarhöyük ve çevresinde bulunan en eski Dorylaion’dur.

---

²⁹⁵ Demirkent, 2001, **a.g.k.**, 47- 48.

²⁹⁶ Melangia (Melangeia, Melangina, Melagena, Mela, Melangina), İznik’in güneydoğusunda Dorylaion’a giden askeri yol üzerindeki ilk Bizans karargahıdır. Orduların toplanma bölgesi olan karargah “Sakarya’nın Geyve ilçesi Mekece Köyü” Sevin, 2013, **a.g.k.**, 261. İmparatorlar Anadolu seferlerinde Anadolikon ve Thrakesion thema’larının birlikleri burada orduya katılmışlardır. Manuel ilk olarak Melangeia’ya kadar uzanan Türk akınlarını (Ekim 1143 civ.?) önlemeye çalışmıştır. Dorylaion Türklerin elinde olduğu için Manuel bu dönemde Selçuklular üzerine yaptığı seferlerde Kütahya üzerinden güneye giden yolu kullanmak zorunda kalmıştır. Kinnamos, 2001, **a.g.k.**, 33-34.

V. Sevin, Mela, Melangina’ya; Sakarya’nın Geyve ilçesi, Pamukova bucağına bağlı Mekece Köyü (Malacina, Meladjena) olarak tanımlamıştır. Sevin, 2013, **a.g.k.**, 261.

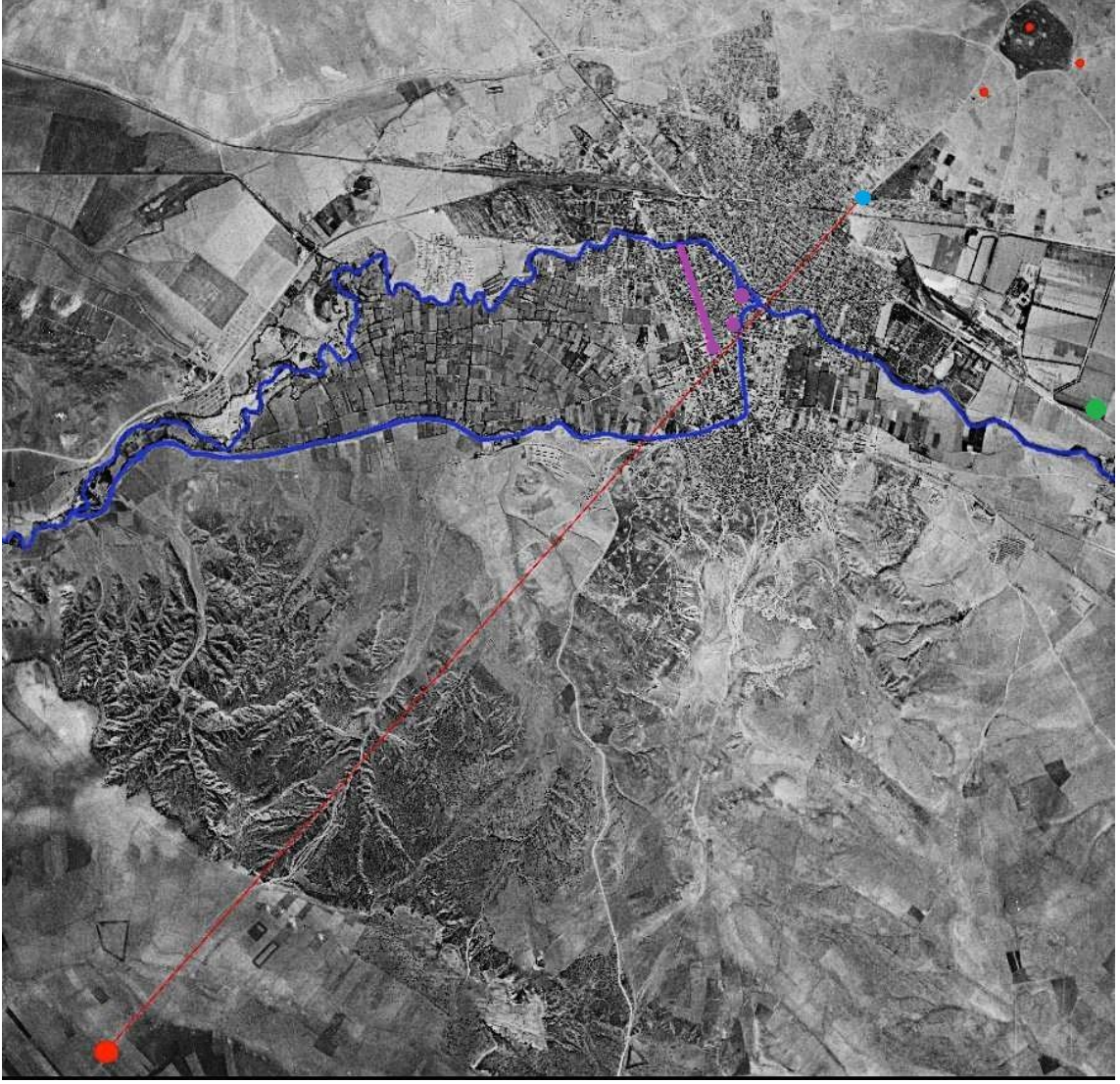
H. Doğru (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 105-127. Makalesinde Karacahisar kalesinin Bizans’ın Melangeia kalesi olduğunun kanıtlanamadığını belirterek Melangeia adı hakkında Ramsay, 1961, **a.g.k.**, 87 ve devamı. W. M. Leake; *A Tour in Asia Minor*, London 1824’ü referans göstermiştir.

²⁹⁷ Demirkent, 2001, **a.g.k.**, 49.

3.3. Sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısı

Dorylaos'un kurduğu Dorylaion'un Şarhöyük ve çevresinde yer aldığı ve bu şehrin Kinnamus'un bahsettiği sıcak sular bölgesini kapsayan Bizans dönemi Dorylaionu ile sınırlı bir ilişki içinde bulunduğunun tespit edilmesi, Selçuklu dönemi şehri Sultaneyüğü nedeniyle sıcaksular bölgesine odaklanılmasını ve ele geçen mimari buluntuların izin verdiği ölçüde fiziki yapısının ortaya konulmasını gerektirmektedir.

Yukarıdaki satırlarda belirtildiği gibi, 6 satırlık Yunanca yazıtından İmparator Valerius Diocletianus ile İmparator Maximus'un augustus ünvanı taşıdıkları ortak hükümdarlık devirlerinde 293-305 yılları arasında Aşağı Çağlan köyünün 3 km kuzeyine Dorylaion'a olan 7 mil uzaklıkta dikildiği anlaşılan mil taşı, Dorylaion şehrinin bulunduğu yeri ve sınırını belirlemekten çok öte şu ana kadar yapılmış tüm araştırma sonuçlarını değiştirecek veri sunmaktadır (**Görsel: 3.23**).

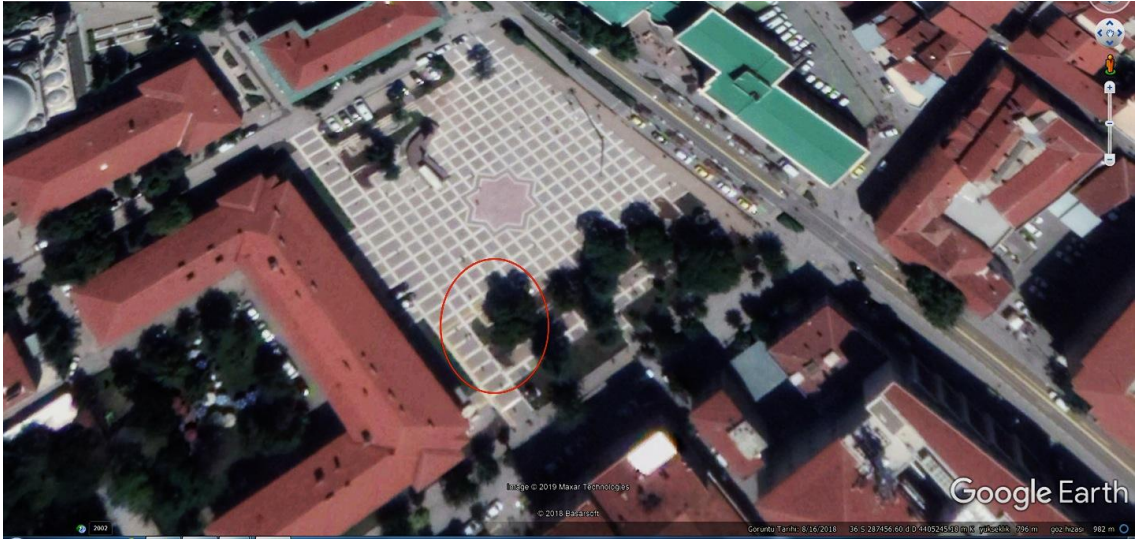

Görsel 3.23: Sağ alt köşede: Roma mil taşı, Ortada: Porsuk Çayı ve Akar Deresi arasında Bizans Dönemi Dorylaionu, Sağ üst köşede: Dorylaos'un şehri Dorylaionu'nun bulunduğu Şarhöyük

Söz konusu mil taşından itibaren günümüz Odunpazarı mevkiini, sıcaksular bölgesini ve Porsuk Çayı'nı geçmek suretiyle kuzeye uzanan güzergah takip edildiğinde özellikle sıcak sular bölgesi ve Porsuk Çayı geride bırakılarak Şarhöyük ve civarında bulunan en eski Dorylaion şehrinin günümüz Eskişehir-Ankara tren hattının biraz kuzeyinde eksi mezarlık alanının başlangıcından geçtiği anlaşılan sınıra ulaşılmaktadır. Bu tespit, 293-305 yılları arasında sıcak sular bölgesinde herhangi bir şehrin bulunmadığını/bulunamayacağını gösterir. İlk kez 335-366 yılları arasında yapıldığı kabul edilen Tabula Peutingeriana'da da Şarhöyük ve çevresinde yer aldığı artık iyice kesinleşmiş bulunan Dorylaos'un kurduğu Dorylaion'un bir akarsuyun (hatalı olarak Sakarya Nehri) kuzeyinde işaretlenmesi, bu akarsuyun güneyinde herhangi bir

yerleşime yer verilmemesi, Bizans İmparatorluğu'nun 324 tarihinde kurulduğu göz önüne alındığında sıcaksular bölgesini kapsayan Dorylaion şehrinin kuruluşu, Tabula Peutingeriana'ya göre en erken 335 en geç 366 yılı sonrasında 4. yüzyıl ortalarına Bizans devrinde tarihlenir.

En erken olarak 4. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenebilecek Bizans devri Dorylaion'unun fiziki yapısına ışık tutacak bilgi ve bulguların yok denecek kadar az olmasına rağmen 2013 yılında Eskişehir Valiliği'nin önündeki meydan düzenlemesi sırasında tesadüfen açığa çıkan ve 875 metre uzunluğunda olduğu anlaşılan bir kanalizasyon kanalının, şehrin en azından kapsadığı alanın iyi kötü boyutlarını tasavvur etmemizde ve kısmi bir şehir restitüsyonu oluşturmamızda büyük faydası olmuştur. 11.10.2013 tarihli Eti Arkeoloji Müzesi raporunda 1.20x1.40 m ölçülerinde kapak taşlarının bulunduğu, hafif çapraz olarak uzandığı ve 0.85 m genişliğinde 1m yüksekliğinde olduğu belirtien kanal Geç Roma devrine (284-641) tarihlendirilmiştir **(Görsel:3.23-3.27).**²⁹⁸

Görsel 3.24: Eskişehir Valiliği'nin önündeki meydan, kanal yerinin havadan görünüşü (Arkeolog Bülent Okta tespiti ve arşivi)

²⁹⁸ 27. 09. 2019 tarihinde Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile yapılan görüşmede valilik binasının önünde keşfedilen kanal hakkında bilgi alınmıştır. Sayın Bülent Okta'ya bu vesileyle çok teşekkür ederim.

Görsel 3.25: Kanalın üstten görünüşü

Görsel 3.26: Kanalın içten görünüşü

(Bülent Okta 2013)

Görsel 3.27: Sıcak sular bölgesini kapsayan Roma devri Dorylaionu'na ait maddi buluntuların yerini gösterir harita

Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile 27.09.2019 tarihinde makamında yaptığımız görüşmede, başı ve sonu görünmeyen içinde ayrıca bir künk bulunmayan kanalın valilik binası önünden Merkez Bankası ve dersaneler sokağına doğru ilerlediği, zemin ve duvarlarının taş olduğu, duvarında harç kullanıldığı, içinden az sayıda kaba kırmızı seramiğin çıkarıldığı kanalın içinde alüvyon tabakasının oluştuğu, fazla nüfusa sahip bir yer için kullanıldığı

anlaşılan çok büyük bir kanal olduğu bilgisi alınmıştır²⁹⁹. Söz konusu kanalın harita üzerinde yerinin tespitinde Eti Arkeoloji Müzesi uzman arkeoloğu Sayın Bülent Okta'dan yardım istenmiş, Sayın Okta'nın kanal yerini harita üzerinde bizzat belirlemesi ve kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzandığını teyit etmesiyle müze raporunda kanal yönünün sehven yanlış verildiği anlaşılmış ve kanal oluşturduğumuz harita üzerine gerçek konumunda olmasına büyük titizlik gösterilerek tespit edildiği noktadan yaklaşık olarak günümüzde Kızılcıklı Mahmut Pehlivan Caddesi'nde bulunan Eti Plaza'nın ilerisindeki köprünün hizalarından Porsuk Çayı'na kavuşacak biçimde işlenmiştir (**Görsel: 3.23, 3.27**).

Roma İmparatorluğu devrinde, özellikle çok sayıda nehir ve derelerin bulunduğu bölgelerde oluşan su taşkınları ve sellerin yarattığı sorunların giderilmesi için şehirlere kanalizasyon ve su kanalları yapıldığı bir çok örnekle kanıtlanmıştır³⁰⁰. Kanalizasyon sisteminin kurulmasına yeni bir şehrin ya da bir koloninin planlanması ile birlikte başlanır, atık sular dışında yağmur sularının toplanmasında da kullanılan kanalizasyon çoğunlukla yerleşilen alandan daha geniş bir alanı kaplar, bütün büyük şehirlerde önemli yolların altından aralıklarla giriş bacaları açılmış olarak geçerdi³⁰¹. Eskişehir'de 2013 yılında tespit edilen kanalizasyon kanalının fotoğrafları üzerinde yaptığımız çalışmalardan, kanal zemin kotunun bugünkü toprak seviyesinin yaklaşık 2.5 metre, kapak kotunun yaklaşık 1.5 metre aşağıda yer aldığı anlaşılmıştır. Isparta'ya bağlı Yalvaç ilçesinin 1 km kuzeydoğusunda bulunan Antiokheia Antik kentinde olduğu gibi (**Görsel:3.28**) sokağının kanalizasyon kanalının kapak seviyesinde olduğu varsayılırsa Eskişehir'deki Bizans devri sokağının bugünkü şehir toprak seviyesinin yaklaşık 1.5 metre altında bulunabileceğini, taşkınların getirdiği alüvyonlarla günümüzde Bizans devri şehrinin toprak seviyesinin yer yer değişebileceği kabul edilmekle birlikte en azından şehir merkezinde yaklaşık 1.5-2.0 metre civarında yükseldiği, yapılacak arkeolojik sondaj çalışmalarıyla bu derinlikten Bizans şehri dokusuna ait maddi verilerin elde edilebileceği ileri sürülebilir.

---

²⁹⁹ 27. 09. 2019 tarihinde Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile yapılan görüşme.

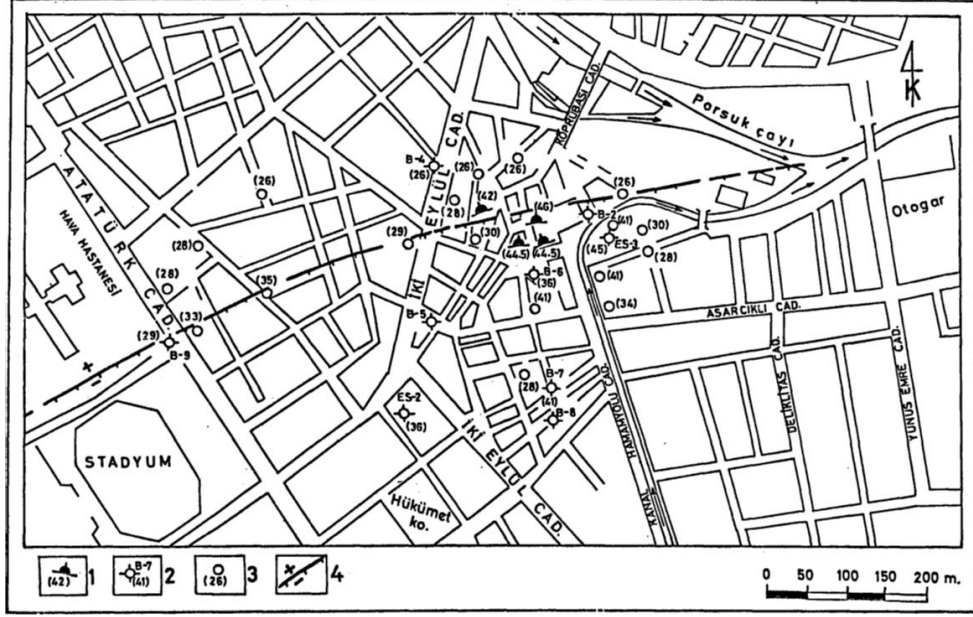
³⁰⁰ Owens, 2000, **a.g.k.**, 98

³⁰¹ C. Altunbeğ Turgut (2019). Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17, (26)., 287.

Görsel 3.28: *Isparta-Yalvaç yakınlarında Antiokheia Antik kentinden bir sokak (Özhanlı, 2012)*

Kanalizasyon kanalının altında bulunduğu sokağın iki yanında konut ve çeşitli binaların bulunacağı, bu binaların atık sularının künklerle kanalizasyon kanalına bağlanacağı, atıkların ana kanalizasyon kanalı vasıtasıyla Porsuk Çayı'na akıtılacağı açık olduğundan, oluşacak taşkınlar ve bataklıklar nedeniyle çayın iki yanında emniyetli bir bölge oluşturularak burasının boş bırakıldığı varsayılabilir. Bu durumda binalar Porsuk Çayı'nın güneyine ancak bu sınıra kadar yaklaşabileceklerinden kanalizasyonun belirlediği sokak ya da caddenin de iki yanındaki binalarla birlikte emniyet için Porsuk kıyısında boş bırakılan araziden en az kanalizasyonun tespit edildiği valilik binası önündeki noktaya kadar uzandığı düşünülebilir. Başlangıcı ve sonu henüz tespit edilememiş söz konusu kanalizasyon kanalının, valilik binası önünden daha güneye Odunpazarı mevkiine doğru devam ettiği anlaşılmaktaysa da nereye kadar uzandığının tespiti için arkeolojik sondaj çalışmalarına ihtiyaç vardır. Öte yandan kanalizasyon kanalının belirlediği cadde ya da sokağın günümüzün Atatürk Caddesi'ne paralel oluşu, bu caddenin Odunpazarı mevkiininin kuzey sınırını belirleyerek doğu-batı istikametinde devam eden caddeyle kesiştiği kavşağın doğusunda kalan alanda minare kitabesine göre Selçuklu döneminde en geç 1268 tarihinde inşa edilmiş olan Alaeddin Camii'nin yer alması, Atatürk Caddesini valilik önünden Porsuk Çayı'na uzanan kanalizasyon nedeniyle varlığı anlaşılmış bulunan bugün izi kaybolmuş caddeyle birlikte Eskişehir'in en eski iki caddesinden biri olduğunu gösterir (**Şekil:3.2**).

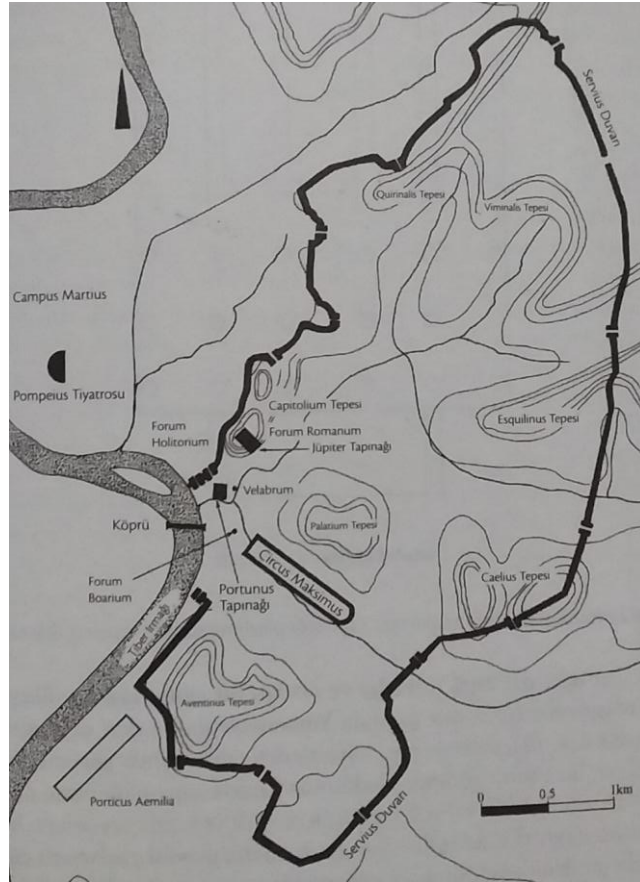

Şekil 3.2: Atatürk Caddesi ve sıcaqsular bölgesini kapsayan alandaki sokak dokusu (Kaçaroğlu, 1991)

Odunpazarı mevkiinden kuzeybatı yönünde gelerek Valilik binasının (hükümet konağı) önündeki meydanı geçip biraz kuzeyinden geniş bir açıyla kuzeydoğuya sapan İki Eylül Caddesi'nin, Şekil 3.2'de gösterildiği gibi, daha güneyde kalan ve kuzeybatı istikametinde ilerleyen kolunun günümüzde biraz sapmış olmakla birlikte, yukarıdaki satırlarda bahsi geçen kanalizasyon kanalına çok yakın ve neredeyse paralel konumu dikkat çekmektedir. Kanalizasyon kanalının Bizans dönemine tarihlenmesi, günümüzde oluşan hafif sapmalara rağmen bu kanalın üstünden geçen yola paralel bir hat çizen Atatürk Caddesi ile İki Eylül Caddesi'nin güneydeki kolunun Bizans dönemi Dorylaionu'nun sokak dokusunu belirlediğini ileri sürmeye imkan vermekte ve Kinnamus'un Caesar Melissenos'un yaptırdığını bildirdiği şahane binaları bu bölgede aramayı gerektirmektedir. Kinnamus'un; *Ortasından görünüşü güzel ve suyu tatlı bir nehir geçer. Öyle çok balığı vardır ki, halkın durmadan tutmasına rağmen tükenmez. Daha önceki caesar Melissenos tarafından burada şahane binalar yapılmıştı ve kalabalık köyler, tabii sıcak su kaynakları, revaklar ve hamamlar vardı. Orada insanoğluna zevk veren herşey bol bol mevcuttu. Fakat Türkler, Romalıları karşı saldırıları zirveye ulaştınca, şehri temellerine kadar yıktılar ve orada kimse kalmadı. Herşey eski ihtişamının çok hafif bir gölgesi haline geldi. İşte bu şehir böyleydi...*³⁰² biçiminde tasvir ettiği şehir, Porsuk Çayı'nın güneyinden sıcak sular bölgesini de kapsayacak biçimde yer alan ve günümüzde tespit edilmiş son maddi kanıtlara istinaden

³⁰² Kinnamos, 2001, a.g.k., 212-213.

Porsuk Çayı'ndan Odunpazarı mevkiine doğru en az 875 metre uzanan bir alanı kapsadığı anlaşılan 4. yüzyıl ortalarında kurulan Bizans dönemi Dorylaionu'dur. Frig şehri Midaeion Dorylaion hariç tutulduğunda, Dorylaion sikkelerine göre kuruluş tarihi 69-79 tarih aralığının öncesine götürülebilen Şarhöyük'te bulunan Dorylaos'un kurduğu Dorylaion şehriden nice sonra 4. yüzyıl ortalarında Bizans devrinde kurulan ve ilginç bir biçimde Tiber Irmağı kıyısında kurulan Cumhuriyet dönemi Roma şehrinin kent planını (Şekil:3.3) hatırlatan bölgenin Dorylaion adını taşıyan ikinci şehridir.

Şekil 3.3: Roma şehri, Cumhuriyet dönemi şehir planı (Gate, 2017)

Bizans dönemi Dorylaionu'nun da Roma şehri gibi bir ırmak kıyısına kurulmuş olması, şehri ırmak yönünden kısmen korunaklı kılmaktadır. Roma şehri, köprü'nün yer aldığı ırmak kıyısındaki savunma açısından sorun teşkil etmeyecek kadar küçük bir bölge haricinde surla çevrelenmiştir. Kinnmus'un: "O sırada ikibin kadar Türk göçebe her zamanki gibi orada (şehirde) çadır kurmuştu. İmparator onları oradan geri püskürttükten sonra, şehirden çok uzak olmiyan bir yerde çit kazıklar çaktırmak üzere hazırlandı. Şehir çabucak kuruldu ama daha önceki

planın çok içinde. Etrafına her tarafından şehri eşit uzaklıkta kuşatan duvar örüldü. Biraz ötede, eskiden bir içkale inşası için başlatılmış bir tümsek vardı. Kırk gün içinde imparator şehri kurmuştu ve etrafına bir hendek kazdırdıktan sonra çok sayıda Romalıyı oraya yerleştirerek yeterli bir garnizon bıraktı. Oradan ayrıldı”³⁰³ biçiminde verdiği bilgiden 1175 tarihinde İmparator Manuel’in yeni kuracağı bir şehir için sur inşa etmesi, 4.yüzyıl ortalarında inşa edilmiş Bizans dönemi Dorylaion’un da sursuz olamayacağını düşündürmekteyse de kuzeyinde bulunan en eski Dorylaion şehrin kalesinin ve Bizans’ın bölgedeki güçlü hakimiyetinin verdiği güvenceyle doğal korunak sağlayan Porsuk Çayı ile Akar Deresi tarafından tamamen çevrelenmiş bir alanda, kurulmuş olması şehrin sursuz planlandığını ve inşa edildiğini gösterir (**Görsel: 3.23, 3.31**).

Kinnamus’un tasvirinden şehrin sıcak sular bölgesindeki tabii kaynak sularından faydalandığı ve bu bölgede revaklı bir yerin ve hamamların bulunduğu anlaşılmaktadır. Roma devri şehirlerinin yapısı, bahsi geçen revakların, şehrin çarşısına ait yolunun iki yanında yer alacakları ve revakların ardında da dükkanların bulunacağına işaret etmektedir. Günümüzde de Eskişehir’in Hamamyolu Caddesi, şehrin çarşı bölgesinde yer alması ve bu caddenin yakınlarında hamam yapılarının bulunması, bunlardan pek çok onarım geçirerek özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olmakla birlikte Çarşı Camii’nin hemen yanında yer alan Erler Hamamı’nın ilk yapısının Roma devrine kadar uzandığının genel kabul görmesi, insutu olup olmadıkları bilinmemekle birlikte bu bölgede Geç Roma devrine ait pek çok taş malzemenin ele geçirilmiş olması, kayıtlara geçmiş herhangi bir resmi bilgi mevcut olmamakla birlikte halk arasında bölgede yapılan hafriyatlarda antik dönem yapılarına ait temel kalıntılara rastlandığı yolunda rivayetlerin dolaşması Dorylaion’un çarşısının da günümüz Eskişehir’inin Çarşı bölgesinde yer aldığını gösterir.

Ali ibn Ebu Bekr el-Herev’nin Kinnamus’dan birkaç yıl sonra kaleme aldığı anlaşılacak seyahatnamesinde; *Sultan Veki (Sultan eyüki): Şaşırtıcı/Mükemmel bir yerdir. Burası için Rumca’da es-Sirma (Terma) denilir. Yine Avgerm (Farsça sıcak su) diye de adlandırılır. Bu yer ülkenin sınırlarında ve kâfirlerin hudutlarında yer alır. Burada harabe halinde kemerler (revak) vardır ve bunların altında da saflığı, sıcaklığı, tatlılığı ve faydasıyla ülkede eşi benzeri olmayan bir su bulunur. Ülkedeki hastalar buraya giderler. “Kitabü’l- Acâib” de bunun (suyun) özelliğinden ve buranın yılanlarından*

³⁰³ Kinnamos, 2001, a.g.k., 212-213.

*bahsedeceğiz*³⁰⁴ demek suretiyle Rumların sıcak sular bölgesini ılıca anlamında es-Sirma, Türklerin sıcak su anlamında Farsça Avgerm biçiminde adlandırdıklarını; Osman Turan'ın da haklı olarak belirttiği gibi Türklerin hakimiyetine giren yer adlarının hızla değiştiğini³⁰⁵ ve Kinnamus'un tabii sıcak su kaynakları, revak ve hamamları bulunan Bizans'ın erken tarihlerinde kurulmuş Dorylaionu'nun Türkler tarafından temellerine kadar yıkıldığı, halkının da şehri terkettiği yolunda verdiği bilginin pek gerçeğe uymadığını gösterir.

Bu tez çalışmasının 2. bölümünde Anadolu Selçuklularının Dorylaion'a ve çevresine çok erken tarihte en geç 1080 yılı civarında hakim oldukları ortaya konulmuştu. Bu tarihten sadece 17 yıl sonra 1097 tarihinde Anadolu Selçuklularının Haçlı kuvvetleriyle Dorylaion yakınlarında yaptıkları savaşta bozguna uğrayarak panik içinde hazine ve ağırlıklarını terkederek hızla geri çekilmelerinin ardından, Haçlıların Dorylaion'da iki gün konaklamaları, Haçlı kaynaklarının hiç birinde kentin tasvir edilmememiş oluşu ve Türklerin Dorylaion'u temellerine kadar yıktıkları yolunda hiç bir bilginin yer alamaması -aksi halde Haçlılar şehirde konakladıkları iki gün içerisinde şehrin yıkıldığını tespit eder ve mutlaka kayda geçirirlerdi-, Bizans İmparatoru Alexios Komnenos'un 1116 yılının Eylül sonlarında Dorylaion Ovası'nda ordusuna talim yaptırdığında İlk Çağ Dorylaion'un (Şarhöyük ve çevresinde bulunan Dorylaion) çoktan yıkıntıya dönmüş olduğunun kayda geçirilmiş olması³⁰⁶, Kinnamus'un 1175 tarihi itibarıyla kentin sıcaksular mevkiini kapsayan Dorylaion'u tasvir ederken Türklerin, Bizans'a karşı saldırıları zirveye ulaştığında Dorylaion'u temellerine kadar yıktıkları yolunda verdiği bilgiyi destekleyen hiç bir tarihi kaydın bulunmaması özellikle Bizans devri Dorylaionu'nun yıkılışının Türklere bağlamaya imkan vermemektedir.

I. Haçlı Seferi'nin gerçekleştiği 1097 tarihten 24-25 yıl öncesine Bizans İmparatoru Konstantinos Dukas döneminde (1059-1067) gidildiğinde bu dönemin yargıçlık ve askeri yargıçlık görevlerinde bulunan Mikhael Attaleiates'in³⁰⁷ kaleme aldığı tarih yazmasından 23 Eylül 1063 tarihinde İstanbul'un çok güçlü büyük bir

³⁰⁴ Ali ibn Ebu Bekr el-Herevi (öl.1215), *Kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt*, 2004, 152. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Hüseyin Karaçam tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Kendilerine, bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

³⁰⁵ Selçuklular uçları daima göçebelerin yurdu sayıp bu bölgeleri fethederek Türkleştirmişlerdir. O. Turan (2010). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul, 525.

³⁰⁶ Anna Kommena, **a.g.k.**, 487, dip not. 6.

³⁰⁷ Kaynakların 1080 ya da 1085 yılına kadar sağ olduğunu bildirdikleri, yargıç Mikhael Attaleiates, M. Attaleiates (2008). *Tarih*. (Çev: Bilge Umar). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 5-6. adlı tarih yazmasında, 1034-1080 yılları arasının önemli olaylarına yer vermiş, ayrıca şahit olduğu 1063, 1064, 1065 depremlerini de bildirmiştir. Attaleiates, 2008, **a.g.k.**, 5, 96-98.

depremle sallandığı, bu depremde çok sayıda evin yıkıldığı, büyük zarar gören kiliselerden bazılarında çatlakların oluştuğu, bazılarının sütunlarının aletle kesilmiş gibi kırıldığı, aynı gece içinde biraz daha hafif olmakla birlikte çok sayıda artçı depremin gerçekleştiği, Mikhael Attaleiates'in çok büyük olduğunu belirttiği bu depremin ayrıca Trakya tarafındaki denize kıyısı bulunan Tekirdağ (Rhaidestos), Panio ve Mürefte (Myriophyton) kentlerini yıktığı, bu kentlerde yaşayanların büyük kısmının hayatını kaybettiği, Marmara Denizi'nin güney kesimi ile Kapıdağı Yarımadası'nın güney kesiminde Erdek-Bandırma arasında bulunan Kyzikos kentinin büyük zarar gördüğü, kentteki Hadrianus Tapınağı'nın tamamen göçtüğü, 1064 ve 1065 yıllarında çok sayıdaki depremin gerçekleştiği, bu iki yılın ardından yeniden muhtemelen 1066'de gerçekleşen çok şiddetli bir depremin İznik (Nikaia)'deki kiliselerle büyük Ayia Sophia Kilisesi'ni yıktığı, İznik surlarının evler gibi yerle bir olduğu, kentin neredeyse bütünüyle yıkıldığı öğrenilmektedir³⁰⁸. 1064 yılı İznik depreminin 9 şiddetinde gerçekleştiği bilinmektedir³⁰⁹. 1064, 1065 ve 1066 depremlerinde Dorylaion'un etkilenip/etkilemediğini bildiren hiç bir kayıt yoksa da Eskişehir bölgesinde bulunan çok sayıdaki deprem fay hattı ve İznik kentine hiç de uzak olmayan Eskişehir Ovası'nda yer alan Bizans dönemi Dorylaionu'nun da 9 şiddetindeki deprem ve ardından gelen büyük depremlerle zarar görmüş olma ihtimali oldukça yüksektir. Kinnamus'un anlatımına göre N. Melissenos'un Dorylaion'da yaptırdığı şahane binalar da bu depremlerde yıkılmış olmalıdır³¹⁰. Kinnamus'un Bizans dönemi Dorylaionu'nu görmediği, ancak bir biçimde bilgi edinerek hikaye ettiği ve yıkılışını da Türklere yıktığı anlaşılmaktadır.

Valilik binası önündeki meydanda insutu vaziyette keşfedilen daha sonra üstü örtülerek olduğu gibi toprak altında bırakılan Geç Roma devrine (284-641) tarihlenen kanalizasyon kanalı, Roma devri su kanallarının zengin mahallelerinde yer aldığı dikkate alındığında Kinnamus'un bahsettiği Melissenos'a ait muhteşem binaların konum olarak kanalizasyon kanalının altında bulunduğu cadde yada sokakla ilişkili olma ihtimalini çok yükseltir. Porsuk Çayı üzerinde yer alan 1920 tarihine kadar ayakta

³⁰⁸ Attaleiates, 2008, **a.g.k.**, 96-98.

³⁰⁹ Eskişehir'in merkez ilçesi Tepebaşı mevki 39 N 55 enleminde 30 E 32 doğu boylamında yer alır. 1063 veya 1064 depreminin 40 N 4 enlemi 28 E 9 doğu boylamında İstanbul, Trakya, Erdek ve İznik'de 8 şiddetinde gerçekleştiğini belirten bir başka çalışmaya göre aynı enlem ve boylamlarda 1082 veya 1083 yılında İstanbul ve civarında 7; 1296 yılında İstanbul'da 7 şiddetinde deprem gerçekleşmiştir. K. Ergin-U. Güçlü ve Z. Uz (1967). *Türkiye ve Civarı Deprem Kataloğu*. İstanbul Üniversitesi Maden Fakültesi, Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları No:24, 16-40.

³¹⁰ Kinnamus, Tarihsiz, **a.g.k.**, 191.13-20., 194.18-19., 294.12-13., 294.18-20., 295.7-12:

olduğu, 1920’li yıllarda yıkıldığı bilinmekle³¹¹ birlikte inşa edildiği tarih konusunda hiç bir verinin bulunmadığı Roma Köprüsü (**Görsel: 3.29-3.30**), Hamam yolu civarında Antikçağ’a ait taşların ele geçirildiği yolunda halk arasında dolanan rivayetler, günümüz Eskişehir’inin bazı sokak eşmelerinde Roma dönemi taşlarının kullanılmış olması, sıcak sular mevkii ile valilik binasının yakın çevresini de içeren Bizans dönemi Dorylaionu’un Porsuk ayı’nın güneyinde sıcaksular bölgesini de kapsayacak biçimde Odunpazarı mevkiine kadar yayılan bir alanda yer aldığını gösterir. (**Görsel: 3.30**)

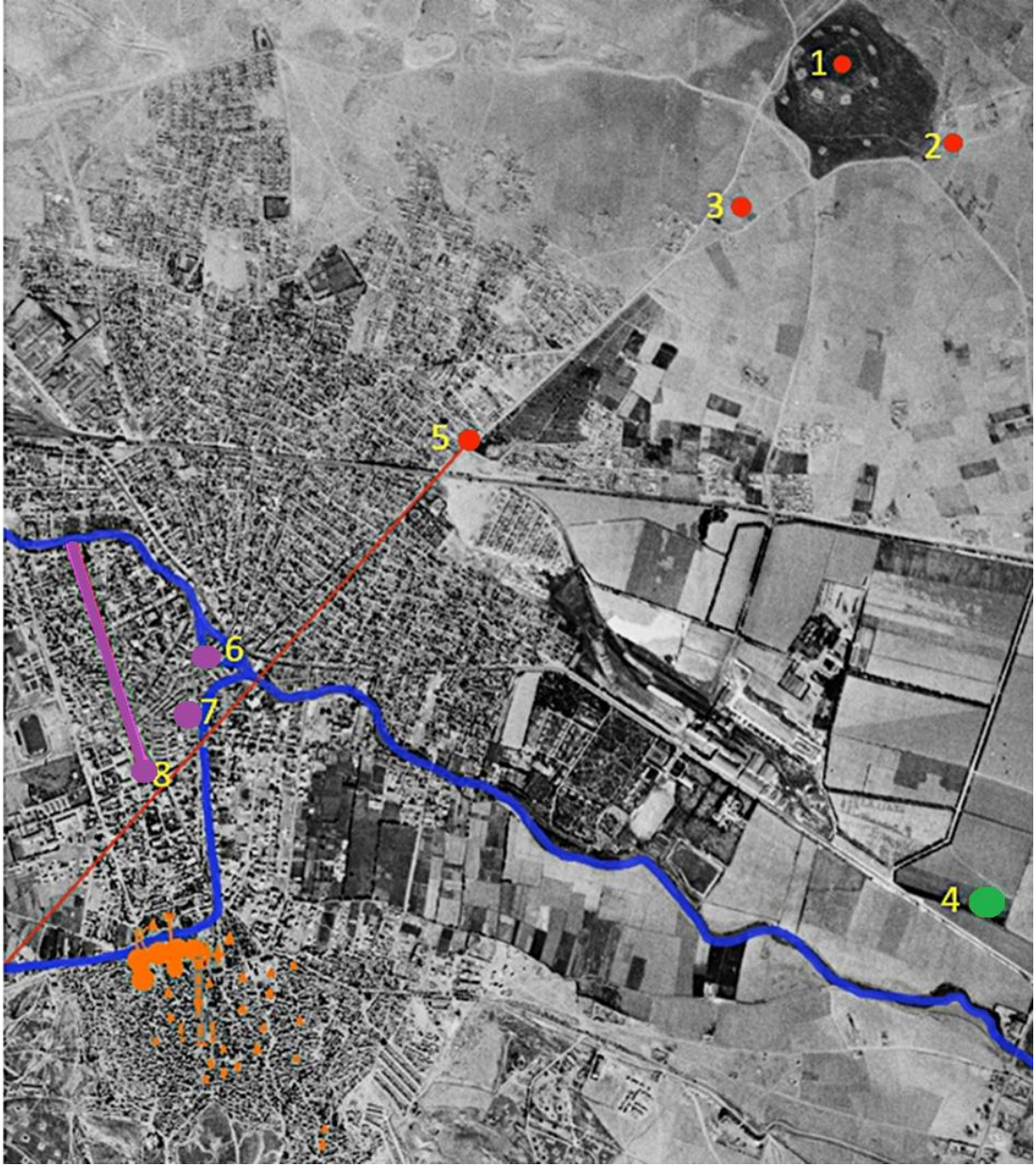
Görsel 3.29: Eskişehir Roma Köprüsü. (<http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler>. Erişim Tarihi:04.09.2014)

³¹¹ Günümüz Eskişehir’inin Roma Dönemi’ne ait verilerini Eskişehir’in Merkez Tepebaşı ilçesinde yer alan sıcak sular bölgesi ile bu bölgenin şarhöyük ile bağlantısını sağlayan ve 1920 yılına kadar ayakta bulunan iki kemer gzli taş Roma Köprüsü oluşturur. Roma köprüsü olarak adlandırılan köprünün genişletilmesi için hazırlanan raporda köprü genişliğinin 5m civarında olduğu fakat diğer yollar ile bağlantısının sağlıklı olabilmesi için bu köprünün de 19m olması gerektiğine dair 14 Eylül 1918 tarihinde rapor hazırlanmıştır 09. 02. 1919 yılında gerekli istimlakların yapılmasına izin verilmiştir. Yapılacak istimlaklara karşı çıkılması üzerine 1920’li yıllarda kısmen istimlaklar uygulanmış, eski taş köprü yıkılarak yerine iki gzli betonarme taş köprü yapılmıştır. şınası Acar (2009). Eskişehir- Zaman Mekan İnsan. Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 91.; Türk Dönemi’nde Porsuk Köprüsü ve İstanbul Köprüsü olarak adı değişen Roma Köprüsü’nden günümüzdeki Hamam Yolu Caddesi’ni içine alan ve Yediler Parkına kadar uzanan alan sıcaksular bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Güneye doğru devam edildiğinde Alaeddin Camii ve Odunpazarı mevkiine ulaşılır.

Görsel 3.30: Roma Köprü'sünün bulunduğu alanın (adacığın güneyi) günümüzdeki görünümü
(eskisehirliyizbiz.com.,2019)

Arkeolojik kazı çalışmalarından sonra harap olan en eski Dorylaion'un kapsadığı alanın içinde Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un 1175 tarihinde, surla çevreleyerek kurduğu şehrin Şarhöyük'te bulunduğu iyice ortaya çıkması, Aleksios Komnenos'dan (öl.1118) sonra Manuel Komnenos'un çıktığı seferlerde Dorylaion yolunu kullanmaması, ancak 1175 yılında Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Şarhöyük ve çevresinde bulunan harap olmuş en eski Dorylaion'a gelebildiğinin ve çevredeki Türkmenlerle savaşarak burada yeni bir garnizon şehiri kurabildiğinin anlaşılması, harap olduğu bilinen Porsuk Çayı'nın güneyindeki Bizans devri Dorylaionu'nun o tarihte Türkmenlerin elinde bulunduğuna işaret eder. El Herevi'nin hiç bir anlama gelmeyen veki kelimesini kullanarak Sultan Veki adıyla andığı şehrin, 1272 tarihli Cacaoğlu vakfiyesinde Sultaneyüki (Sultaneyüğü) adıyla anılması, El-Herevi'nin yanlış duyduğu bir kelimeyi yazıya geçirdiğini göstermekte, 1175 yılından önce de Türkmenlerin Bizans devri Dorylaionu'nu Sultaneyüğü/Sultanöyüğü adıyla anmış olabileceğine işaret etmekte ve Bizans'ın bölgedeki hakimiyetinin 1176 Myriekepholan Zaferi'nden hemen sonra en geç 1182 tarihinde kesin olarak sona erdiğini, bu tarihten bölgenin tamamıyla Anadolu Selçuklularının hakimiyetine girdiğine kuşku bırakmamaktadır.

Görsel 3.31: 1.Dorylaos'un Dorylaionu (69-79 öncesi), 2.2.-3.yy tarihlenen yer mozaikleri, 3.Adak steli, 4.İnsitu malzeme? 5.Aşağı Çağlayan'ın 3 km kuzeyindeki mil taşının verdiği 7 Roma millik ölçümün belirlediği sınır noktası, 6.Roma Köprüsü, 7.Erler Hamamı, 8.Bizans dönemi kanalizasyon kanalı (1955 Tarihli hava fotoğrafının üzerine işlenmiştir: Harita Genel Müdürlüğü)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRİ SULTANEYÜĞÜ/SULTANÖYÜĞÜ'NÜN ADI, YERİ VE FİZİKİ YAPISI

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un 1175 yılında bizzat gelerek Şarhöyükte kale inşa ettirmesinden kısa süre sonra bölgeden geçtiği anlaşılan Arap seyyahı El-Herevi'nin Anadolu Selçukluları ülkesinin sınırında, Bizans'ın hududunda yer aldığını bildirdiği sıcaksuları bulunan Sultaneyüğü adlı bir şehirden bahsetmesi, Sultaneyüğü'nün Bizans dönemi Dorylaionu'nun sıcak sular bölgesini kapsadığını ve Türkmenlerin Anadolu Selçukluların kesin olarak bölgeye sahip olmalarından (1182) önce bu yeni şehrin hem kurucuları hem sahipleri olduğunu gösterir. Dorylaion'un sıcak sular bölgesini kapsayan ancak sınırlarını tam olarak bilemediğimiz bu şehre Sultaneyüğü/Sultanöyüğü adını veren hiç kuşkusuz Anadolu Selçuklularınının 1097 yılında terketmek zorunda kaldıkları Eskişehir Ovası'nı ve yaylalarını terketmeyerek sahiplenilen Türkmenlerdir. Türkmenler, neden şehirlerine Sultaneyüğü adını vermişlerdir? Sultaneyüğü'nün Antik Dorylaion'dan devraldığı sıcaksular bölgesiyle bağı ve fiziki dokusu nasıldır? Eskişehir bölgesinin Anadolu Selçuklularınının hakimiyetine geçmesinden sonra devletin şehre yönelik kurumsal katkısı olmuş mudur? Olmuşsa nasıl olmuştur? Biçimindeki sorulara tezin bu bölümünde yanıt aranmakta ve şehrin fiziki dokusunun tespitine çalışılmaktadır.

4.1. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Adı ve Yeri

Arap seyyahı Ali ibn Ebu Bekr el-Herevi, Anadolu Selçukluları ülkesinin sınırında, Bizans'ın hududunda Türkmenlerin hakimiyetinde bulunan bir şehrin adını çok büyük ihtimalle yanlış duyup/anlayarak hatalı olarak Sultan Veki biçiminde veren ilk kişidir³¹². Dorylaion'dan bahsetmeyen El Herevi'nin şehir tasvirinden Bizans Dönemi Dorylaionu'nun sıcak sular bölgesini kapsadığı ve Rumların bu bölgeye ılıca

---

³¹² El Haravi. (2004). *A lonely wayfarer's guide to pilgrimage : 'Alī ibn Abī Bakr al-Harawī's Kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt.* (Çev: Josef W Meri), New Jersey, 153.

anlamında es-Sirma, Türklerin sıcak su anlamında Farsça Avgerm dedikleri anlaşılmaktadır³¹³.

İbnü'l Adim'in; "*Ben (İbnü'l-Adim) diyorum ki: Sultan Alp-Arslan'ın bu tepeye (Funeydik Tepesi), karargah kurduğu günden beri burası, Sultan Tepesi adıyla tanınmıştır. Daha önce bu tepede, insanların gelip sığındığı küçük bir han bulunduğu için, burası Hancık (Funeydik) adıyla bilinirdi. Şimdi hâlâ mevcut olan bu hanı ben, emir Seyfüddin Ali b. Süleyman b. Candar tarafından tamir ettirilmeden önce görmüştüm*"³¹⁴ biçimindeki ifadesinden Sultan Alparslan'ın ordugah kurduyu Suriye'deki bir tepenin Sultan Tepesi adıyla anıldığı öğrenilmektedir. Osman Turan, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ruznâmesine (günlük olayların yazıldığı defter) dayanarak Padişah'ın Halep'te ordugah kurduğu Sultanöyüğü (Tell-Sultan) biçiminde anılan bu yerin adını, gerçekte Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın burada ordugah kurması nedeniyle almış olduğunu;³¹⁵ 1192 yılında Halep'te doğan Kemalüddin İbnü'l-Adîm (öl.1262)'in, Suriye'deki Nehrü'l Cevz yöresinden daha önce hiç bir özgür Türk'ün geçmediğini, İlk kez Sultan Alp Arslan'ın Fırat Irmağı'nı geçerek güzel çayırıklarını beğenip karagahını kurduğu bir tepenin, Sultanın karargahını kurduğu günden sonra Sultan Tepesi adıyla anıldığı³¹⁶ yolunda verdiği bir bilgiye dayandırarak Orta Anadolu'nun Sultan Öyüğü (Sultan Eyüğü) şehrinin, benzer biçimde adını Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1097 yılında Haçlılarla Eskişehir Ovası (Dorylaion Ovası)'nda yaptığı savaş sırasında otağını kurduğu tepeden (öyük) aldığını, bu tepeye Sultan Tepesi anlamında Sultaneyüğü/Sultanöyüğü adının verilmiş olması gerektiğini belirtmektedir³¹⁷.

Sulaneyüğü Şehri'ne adını verdiği anlaşılan tepenin yerini bildiren bir kaydın bulunmaması, bölgede yaşayan Türkmenlerin Sultantepeci anlamında Sultaneyüğü/Sultanöyüğü olarak adlandırdıkları bu tepenin ve bu tepenin adını verdikleri şehrin, Bizans devri Dorylaionu'nun sıcaksular mevkiini kapsamaması, dahası sıcaksular mevkiinin günümüz Eskişehiri'nin merkezini oluşturması, söz konusu tepenin şehrin kapsadığı alan içinde bulunacağını gösterir ve şehrin fiziki yapısının

³¹³ El Haravi, 2004, **a.g.k.**, 153.

³¹⁴ İbnü'l- Adîm (1982). *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnü'l- Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb*. (Çev: Ali Sevim), İstanbul: T.T.K. Basımevi, 17.; A. Sevim (1999). İbnü'l-Adîm. *İslam ansiklopedisi*, 20. 478.

³¹⁵ Turan, 2010, **a.g.k.**, 526. 78.

³¹⁶ Burada küçük bir han yapısı bulunduğundan Funeydik Tepesi olarak adlandırılan yer Hancık (Funeydik) adıyla bilinirdi. İbnü'l Adim, **a.g.k.**, 17; ayrıca bkz s.14, 131, 175.

³¹⁷ Turan, 2010, **a.g.k.**, 526, 206 dip not 22.

tespitinde öncelikle bu tepenin yerinin belirlenmesini gerekli kılar. O halde Eskişehir Ovası'nda yer aldığı kesin olan, Sultan I. Kılıç Arslan'ın I. Haçlı Savaşı sırasında ordugahını kurduğu yerde bulunan ve Sultaneyüğü şehrinin konumunu doğrudan belirleyen bu tepe nerede olabilir?

Haçlı ve Bizans kaynakları I. Haçlı Savaşı'nın Eskişehir Ovası'nda Sarısu havzasında geçtiğini, savaş alanının Dorylaion'a yakın olduğunu belirtmekle yetinir, savaşın cereyan ettiği yeri kesin olarak bildirmezler. Haçlı kaynaklarının ısrarla İznik'ten yola çıkan Haçlı kuvvetlerinin Dorylaion'a yakın bir mevkiide Türklerle savaştıklarını, savaştan sonra iki gün boyunca Dorylaion'da kaldıklarını bildirmeleri, savaşın kesin olarak Dorylaion'un batısında ve Sarısu Ovası'nda gerçekleştiğini gösterir. Haçlı kaynakları ve bölgenin topoğrafyası dikkate alındığında³¹⁸ I. ve II. böl.), Selçuklu ordusunun batıdan doğuya doğru Sarısu havzasını takibederek ilerleyen Haçlı kuvvetlerini tepeliklerden faydalanarak sıkıştırabilecekleri bir kaç yer tespit edilebilmektedir. Bunlar Bozüyük, İnönü yakınları, Söğüt üzerinden gelerek Sarısu havzasına kuzeyden inen yol ağzı, Karacahisar ve eteğindeki Karacaşehir önleri ile günümüz Sazova mevki arasında hem düzlük hem engebeli tepelikler barındıran alan olarak belirmektedir. Bozüyük yakınları ile Söğüt'ten gelerek Sarısu Ovası'na açılan yol ağzı, engebeli ve tepelikli topografik yapısıyla özellikle Selçuklu kuvvetleri için askeri hamlelere en uygun yer gibi görünmektedir. Bu yerlerin o tarihte henüz Anadolu Selçuklularının hakimiyet ve kontrolünde bulunması, kaynakların bildirdiği gibi daha geride bir kısım Haçlı kuvvetinin başka bir yoldan dolanarak gelmek suretiyle Selçuklu ordusunu arkadan sarabileceği uygun tepeliklerin bulunmaması, savaşın buralarda gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlı ordusunu bu iki bölgede karşılayabilmiş olsaydı, arkadan sıkıştırılmayacağı için savaşın seyri ve galibi değişebilirdi. Sarısu havzasının topoğrafyası, Selçuklu kuvvetlerinin arkadan çevirebileceği tek alanın Karacahisar ve hemen önündeki Karacaşehir'in kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan tepelikli ve engebeli bir araziye sahip günümüzün Karabayır mevki ile Sazova mevki arasında bulunabileceğine işaret etmektedir. Savaş, çok büyük ihtimalle bu bölgede bulunan tepelikli alanların kuzeyindeki Sarısu Ovası'nda gerçekleşmiş olmalıdır. Sultan I. Kılıç Arslan'ın ordugahını, savaş mevkiine ne çok uzak ne de çok yakın olmayacak biçimde savaş meydanına en yakın ve en uygun tepeye kuracağı tabiidir.

---

³¹⁸ Demirkent, a.g.k., 2001, 64.

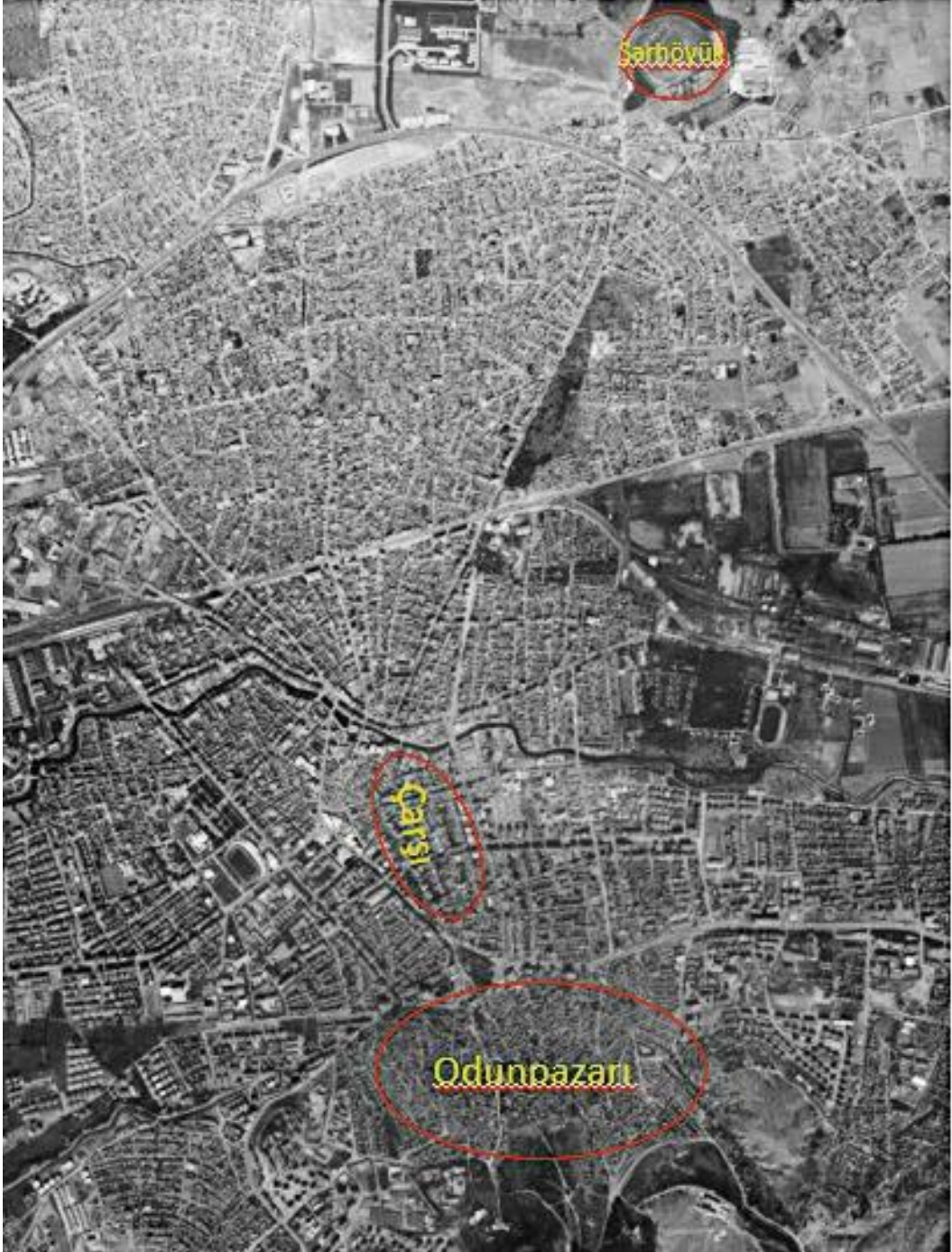
Porsuk üzerinden geldiği bilinen Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Roma ve Bizans dönemi yollarının geçtiği önemli stratejik mevkileriyle tabiatın sunduğu doğal imkanlar dışında saldırıya çok açık konumlarıyla düz Eskişehir Ovası'nın ortasında ve o an itibarıyla hakimiyeti altında bulunan Bizans devri Dorylaionu'nun ve Şarhöyük'ün çevresini doğrudan savaş alanı olarak seçmeyeceği açıktır. Üstelik henüz İznik'in doğusunda bulunan Selçuklu hakimiyetindeki topraklar henüz kaybedilmemiştir. Haçlı kaynaklarının bildirdiği gibi kılavuz yardımı alarak savaş meydanına tepeler arasındaki patikalardan geçerek görünmeden gelebilen Le Puy piskoposunun liderliğindeki bir grup Haçlı kuvvetinin hiç beklenmedik biçimde aniden Selçuklu kuvvetlerine arkadan saldırabilmeleri³¹⁹, I. Haçlı Savaşı'nın gerçekleştiği yerin tespiti konusunda Bizans devri Dorylaionu'nun batısında ancak yakınlarında Türklerin gözetiminden kaçabilecek bir patikanın ve tepelerin nerede bulunacağı konusuna indirger. Öte yandan, yazılı kaynakları bölge coğrafyasını dikkate alarak değerlendiren ve savaşın geçtiği yeri belirlemeye çalışan araştırmacıların ileri sürdükleri savlardan hiç biri henüz sağlam kanıtlarla ortaya konulmuş ve bilim dünyasında kabul görmüş değildir. Haçlı ordugahını saran Selçuklu okçularının, öğleye doğru arkadan gelen ikinci Haçlı ordusunun yaklaşması üzerine şaşkınlığa düşerek Haçlı kuvvetlerinin birleşmesini önleyememeleri³²⁰, bu beklenmedik durum ve ani bir yenilgi karşısında Selçuklu askerlerinin büyük kısmının savaş alanından kaçamayarak kılıçtan geçirilmesi, Sultan I. Kılıç Arslan'ın kendi hazinelerini ve ordunun ağırlıklarını bırakarak bir kısım kuvvetle birlikte kendilerini kovalayan Haçlı kuvvetlerinin önünden hızla geri çekilmek zorunda kalması, o ana kadar Anadolu Selçuklularının hakimiyetinde bulunan ne Bizans devri Dorylaionu'nda ne Şarhöyük'te vakit kaybedemeyeceklerini, dolayısıyla bu yerleşimlerin de savaş bozgunuyla birlikte terkedildiğini gösterir. Bu olaylar ve Sultan Kılıç Arslan'ın ordugahını kurduğu tepenin sonuçta Bizans devri Dorylaionu'na ad vermiş olması, Sultanın ordugahını hem Bizans Devri Dorylaionu'nu kontrol altında tutabilecek kadar savaş meydanından geride ancak, bir o kadar da savaşı kabul etmeyi planladığı bölgeye yakın olan bir tepede kurmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmekte ve bu tepenin günümüzün Eskişehir'i'nin Odunpazarı mevkiinde yer alan az eğimli iki tepelikten biri olabileceğine işaret etmektedir.

---

³¹⁹ Sultanın ve beylerin çadırları içinde bulunan bütün hazineleriyle Hristiyanların eline geçti. Runciman, 1989, **a.g.k.**, 142-143.

³²⁰ Runciman, 1989, **a.g.k.**, 142.

Üstelik Odunpazarı mevkiindeki bu iki tepeden hem Şarhöyük, hem Bizans dönemi Dorylaionu'nu çıplak gözle izlenebilmektedir (**Görsel: 4.1-4.4**). Ayrıca bu tepelikler, daha batıda yer alan ve o tarihte henüz Anadolu Selçuklularının hakimiyetine geçmemiş bulunan Karacahisar'a en yakın konumda bulunmakla stratejik avantaj sağlamakta ve savaş meydanından da gizlenebilecek yeterli uzaklıkta bulunmaktadır.

Görsel 4.1: Odunpazarı-Çarşı ve Şarhöyük (Harita Genel Müdürlüğü)

انگشهرک اسکی قسمنک شرق جہتدن کوریشی

Görsel 4.2: Fotoğrafa göre kuzeyden Odunpazarı yerleşimine bakış 1895 (Acar, 2009)

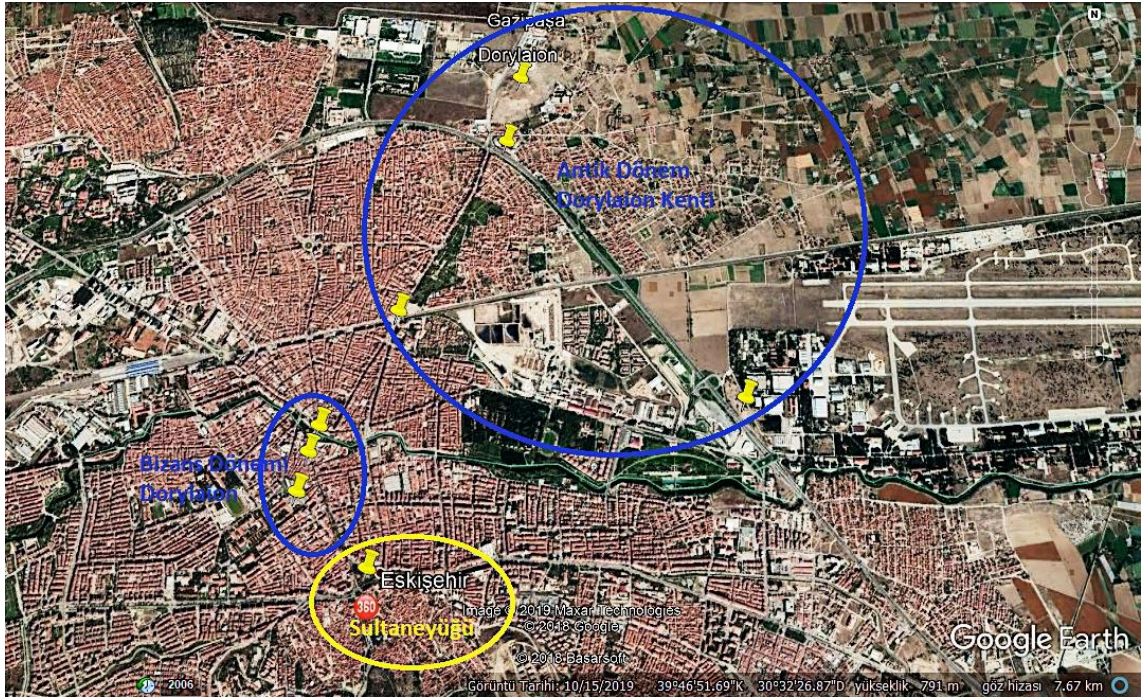
Görsel 4.3: Odunpazarı yerleşimine kuzeyinden bakış (arsiv-ahmet-atuk-p100 aid,738.html#galeri Erişim Tarihi:13.02.2015)

Görsel 4.4: Kuzeyden Odunpazarı yerleşimine bakış, doğuda Ak Camii- batıda Kurşunlu Külliyesi ve arkalarındaki tepelik alan. (arsiv-ahmet-atuk-p100.aid.738.html#qaleri 13.02.2015)

Odunpazarı mevkiinde bulunan ve bugün Bademlik ve Çatakbayırı olarak adlandırılan yan yana sıralanan bu iki tepeliğin, Sultan Kılıç Arslan'a ordugahını kurması için Şarhöyük'teki Dorylaos'un kurduğu Dorylaion'un ve sıcaksular bölgesinde odunpazarı mevkiinin kuzeyinde daha alçak kottaki arazi üzerinde yer alan Bizans devri Dorylaionu'nu tam karşıdan izleyebilme imkanı veren yegane tepelikler olarak çok elverişli bir konum sundukları açıktır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi yerleşim alanının Odunpazarı mevkiinde bulunuşu da Sultaneyüğü şehrine adını veren tepenin, Odunpazarı mevkiinde bulunacağına kuvvetle işaret etmektedir (**Görsel:4.5**). Haçlı savaşında yenilen Selçukluların ani ve hızlı bir biçimde geri çekildikleri konusunda tüm kaynaklar hem fikirdir. Selçuklu ordusunun arkasındaki tepeliklerden inen Haçlı kuvvetlerince bozguna uğratılmış olması, Karabıyır mevkiinden Odunpazarı'na doğru uzanan tepelikli bölgenin Haçlı kuvvetlerince işgal edildiğini dolayısıyla askerlerin bu bölgeden geri çekilemeyeceklerini gösterir. Bu durumda ancak, Porsuk Çayı'nın ve Bizans devri Dorylaion'unun kuzeyinden geçerek Eskişehir Ovası hızla terk edilebilmektedir. Ancak bu durum ve aciliyet karşısında çok güneyde bulunan Odunpazarı mevkiinde kurulan ordugaha ulaşılamaz. Nitekim, Sultan'ın hazineleri dahil Selçuklu ordusunun tüm ağırlıkları Haçlıların eline geçmiştir. Kinnamus'un hangi savaş olduğunu belirtmeksizin savaşın kızıştığı bir anda Türklerin Bizans Dorylaionu'nu

temellerine kadar tahrip ettikleri yolunda verdiği bilgi tam da bu nedenle tartışmalıdır, bizce gerçeği yansıtmamaktadır. Türk askerleri gerçekten şehri taş taş üstünde bırakmayacak vakti bulabilmiş olsalardı, ordularının ağırlıklarını ve Sultanlarının hazinesini de terk etmek durumunda kalmayacakları çok açıktır. Tezin üçüncü bölümünde belirtildiği gibi (3.3. Sıcaksular bölgesini kapsayan Bizans dönemi Dorylaionu'nun fiziki yapısı), 1064 yılında gerçekleşen İznik merkezli 9 şiddetindeki çok şiddetli depremin şehrin tahribatından sorumlu olma ihtimali oldukça yüksektir.

Görsel 4.5: İki Dorylaion şehri ve Sultaneyüğü (tepe) konumları

Sultaneyüğü isminin 1215 tarihinde vefat eden El-Herevi'nin yazmış olduğu seyahatnamesinde çok büyük ihtimalle yanlış duyup anladığı için yanlış olarak Sultan Veki biçiminde yazdığı ismin doğru ve özgün hali olduğuna kuşku yoktur. Zira Kaşgarlı Mahmud, 1074 tarihinde tamamlanan Divan-ı Lugat-it Türk adlı eserinde tepe gibi yüksek yerlere Oğuzca üyük denildiği bildirilmekte³²¹; şehirden 1272 tarihli Cacaoğlu

³²¹ Kaşgarlı Mahmud (2005). Divan-u Lugat-it Türk. (Çev. S. Erdi-S. T. Yurtsever). İstanbul. 85 Divan-i Lugat-it Türk (1070) Kaşgarlı Mahmud ve Divan-i Lugat-it Türk [electronic resource] / (Haz. Osman Nuri) <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/31> (Erişim Tarihi: 31.10.2018).

Vakfiyesi'nde Sultan Eyüğü³²²; İbn Batuta'nın Seyahatnamesinde (1304-1368) Sultan-öyüki/Sulta-eyüki biçiminde bahsedilmektedir³²³.

Sultaneyüğü/Sultanöyüğü ismi, Osmanlılar tarafından da kullanılmış ancak şehrin isimi daha sonra yanlış olarak Sultanönü biçimde okunarak değişmiştir³²⁴. Sultanönü adına Sultanöni biçiminde yazılmış en erken olarak Aşıkpaşazade Tarihi'nde (1393-1485) rastlanmaktadır³²⁵ 1402 tarihinden hemen sonra Ahmedi, Sultân öñünü adını³²⁶; 1534 yılında vefat eden İbn Kemal, Sultanönü adını kullanmıştır³²⁷.

Sultanönü ismi daha sonra, Selçuklu dönemi şehrinin ve bu şehri de içeren Osmanlıların ilk sancağının³²⁸ adı olarak kullanılmıştır. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey (1324-1362) Sultanönü'nün ilk sancak beyi³²⁹, Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp ilk subaşıdır³³⁰. Osmanlılardaki ilk subaşı³³¹ atamasının hangi tarihte yapıldığı konusunda kroniklerde kesin tarih verilmemekte, Karacahisar'ın tarihindeki fethinden sonra ilk

³²² Caca Oğlu Nur el-Din, 1989, **a.g.k.**, 3, 5-6, 123.

³²³ İbn-i Battûta, 2010, **a.g.k.**, 431, 439.

³²⁴ Turan, 2010, **a.g.k.**, 526, 206 dip not 22.

³²⁵ N. Atsız. (1992). Aşık Paşaoğlu tarihi, İstanbul, MEB Yayınları, 19.;

³²⁶ Ahmedi, *İskender-Name*. (Çev: Yaşar Akdoğan), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (Erişim: 26.05.2015), satır 7031., M. Kanar (2011). *İskendername*, Say Yayınları, 111.

³²⁷ Kemalpaşazade İbn Kemal (2014). *Tevarih-i Al-i Osman*. (Çev: Satun Abdullah), İstanbul, 8, 10.

³²⁸ Aşık Paşazade'ye göre, Osman Gazi, Karacahisar'ın alınmasından sonra yeğeni Ak Temür'u hediyelerle birlikte devrin Anadolu Selçuklu Sultanı'na göndermiş, Sultan da Ak Temür'u sancak, çadır, iyi atlar ve silah vererek geri göndermesi üzerine sancak sahibi olan Osman Gazi, Ak Temür'ün getirdiği sancağı Karacahisar'da ayakta nöbete durarak karşılamıştır. Atsız. (1992). **a.g.k.**, 19.; Diğer yandan, Osmanlılarda sancağın idari anlamda Türkmen beyliklerinin ilhaka başladığı XIV. yüzyıl ortalarına doğru kullanılmaya başlandığı yolunda düşünceler de bulunmaktadır. İ. Şahin (2009). Sancak, *İslam Ansiklopedisi*, 36, 98.; Osmanlı idari yönetimi eyalet, sancak, kaza ve karyelere (köy) ayrılmışlardır. M. Boztepe (2013). Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimini şekillendiren “merkeziyetçilik” yaklaşımı ve günümüze etkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 2.

³²⁹ H. İnalçık, (2007). Orhan, *İslam Ansiklopedisi*, 33, 375-386.; Mehmed Neşri, Cihannuma adlı eserinde; “Osman Gazi dahi Sultan Alâ üd-Dîn zamanında eğerçi nev'â istiklâl bulmuşdı; lâkin edebe ri'âyet idüben, hutbeyi ve sikkeyi yine Sultan Alû üd-Dîn adına kılmıştı” sözleriyle Osman Gazi'nin Sultan Alû üd-Dîn adına hutbe okutup para bastırıldığını belirttikten sonra Zikr-i kanun-ı Osmanî başlığı altındaki cümlesinde “Çünkü hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olub kadı ve su-başı dikildi” biçiminde Osman Gazi'nin Karacahisar alındıktan sonra ilk subaşısını tayin ettiğini bildirmektedir. Mehmed Neşri (1949). *Kitab-ı Cihan-Nümâ*, Neşri Tarihi. (Çev: Faik R. Unat ve Mehmed A. Köymen), Ankara: T.T.K.B., I., 109-111.; Oruç Beğ Tarihi'nde de ikonuyla ilgili olarak şöyle bir metin bulunmaktadır; “Osman Gazi'nin ilk cuma namazını, Karahisar'ı aldıkta “Dursun Fakih” derlerdi bir kişi vardı, o kıldı. İlk önce Osman adına hutbeyi o okudu. Bayram namazını da kıldı. Hicretin 689' unda idi. Sonra, Osman Gazi, aldığı memleketleri başısladı: Karahisar Sancağı'nı ki ona İnönü derler, oğlu Orhan'a verdi. Subaşılığı kardeşinin oğlu Alp Gündüz'e verdi” Atsız (2011). *Üç Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötügen, 28.

³³⁰ F. Yılmaz, (1999). Edremit yayaları ve yaya teşkilatının kaldırılması hakkında bilgiler, *Osmanlı Araştırmaları*, 19, İstanbul, 149.

³³¹ Türk devletlerinde askeri bir unvan olan subaşı, asker başı veya ordu kumandanı anlamını taşıırken Anadolu Selçuklu Devleti'nde ordu kumandanı anlamından sıyrılarak bir şehrin düşmana karşı korunması anlamında şehir muhafızı olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ardından hakimiyet alanı genişleyince subaşılık daha çok sancaklarda kamu düzeninden ve devlet merkezinden gönderilen emirlerin uygulanmasından sancakbeyi, kadı ve naib ile birlikte sorumlu tutulan bir görevli olmuştur. M. Yazıcı (2009). XVI. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da kamu düzeni ve subaşılık kurumu. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 159, 160.

subaşı atamasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Karacahisar'ın fethi için Aşıkpaşazade, 1287/1288 tarihini verirken, Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Müneccimbaşı Tarihi'nde ve Ahmed Cevdet'in Kısası Enbiya adlı eserinde 688/1289-1290 yılı Oruç Beğ Tarihi'nde ise 689/1290-1291 tarihinin verilmiş olmasından, Osman Gazi'nin ilk subaşı atamasını 1287-1291 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Klasik Osmanlı taşra yönetim birimi olan sancakların fiziki sınırı günümüzdeki illerin kapsadığı alan büyüklüğündeydi³³². Sultanönü sancağının sınırları da genel olarak Sakarya nehri ve onun kollarına göre belirlenmiş, güneyi Sakarya nehri ve Seydi Suyu, doğu ve kuzeyi Sakarya Nehri'yle sınırlı tutulmuş, kuzeybatıdan Bilecik-Osmaneli (Lefke), güneydoğudan Kütahya'dan gelen Porsuk Çayı ile sınırlandırılmış,³³³ sancak merkezi günümüzdeki adıyla Eskişehir (Sultaneyüğü/Sultanöyüğü/Sultanönü) olmuştur³³⁴.

Eskişehir adına ise ilk kez Neşri'nin Kitâb-ı Cihan-Nümâ'sında (1481-1512) rastlanmaktadır³³⁵. Aşık Mehmed B. Ömer (1556/1600?) de Menâzirü'l-Avâlim'de Eski-şehir ismini kullanmıştır³³⁶. 17. yüzyılda Katip Çelebi, Sultanönü Sancağı'nın baş şehrinin Eskişehir olduğunu belirtmekte³³⁷; 17. yüzyılda Evliya Çelebi, "Müverrihler (Tarihçiler) bu şehir için sam (bitkin, yorgun) binası olduğu için Eskişehir derler" demektedir.³³⁸ II. Abdülhamid Döneminin 1876-1918 tarihli Çifteler Harayı Hümayunu haritasında ve 1891/ 1896 tarihli şehir haritalarında Eskişehir adı kullanılmış bulunmaktadır³³⁹.

Eskişehir isminin kullanıldığı en erken kaynağımız ise Neşri Tarihi, Kitâb-ı Cihan-Nümâ'da Arap harfleriyle Eski Şehir olarak Eskişehir adı kullanarak Osman Gazi'nin Ilıca yöresinde Pazar kurdurduğundan bahsetmektedir³⁴⁰.

³³² Ortaylı, 2011, **a.g.k.**, 61.

³³³ Yaya teşkilatının, Orhan Gazi (1326-1362) döneminde kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. F. Yılmaz, (1999). **a.g.k.**, 149.

³³⁴ H. Doğru (1992). XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağında, Eskişehir: Afa Yayıncılık, 13.

³³⁵ Mehmed Neşri, (1987). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ- Neşri tarihi*, I, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen), Ankara: TTK, 88.

³³⁶ Aşık Mehmed B. Ömer (2007). *Menâzirü'l-Avâlim*. (Çev: Mahmut Ak) Ankara:T.T.K. Yayınları, I, XXIX-LVIII, 348, 1036-1037.

³³⁷ Katip Çelebi, "Bursa'dan iki merhaledir. Buraya Yenişehir Ovası da denir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Gazi bu şehirde saray ve asker için evlerle birlikte cami ve hamam yaptırmış ve burasını kendisine başkent edinmiştir, bundan dolayı bu isimle anılmıştır" Katip Çelebi (2010).

Cihannüma, N. Bayhan (Editör), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 741.

³³⁸ Evliya Çelebi. (1999)., **a.g.k.**, 11.

³³⁹ Tahiroğlu, C.H. ve Besin, F. (2014). II. Abdülhamid Döneminden eskimeyen fotoğraflarla Eskişehir, Eskişehir Valiliği Kültür Yayınları,

³⁴⁰ Mehmed Neşri, (1987). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ- Neşri tarihi*, I, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen), Ankara: TTK, 88.

Eskişehir isminin nasıl verildiğini açıklayan en erken kaynak 17. yüzyıla ait Evliya Çelebi'den gelmektedir. Evliya Çelebi kent eski ve yorgun görüldüğü için Eskişehir adını almıştır³⁴¹ açıklamasını yapmıştır. Ancak, Aşıkpaşazade, “Kaynatası Edebalı'ye Bilecik gelirini verdi. Hatununu Bilecik'te atasıyla bıraktı. Kendisi Yenişehir'e gitti. Yanındaki gazilere evler yaptırdı oraya yerleşildi. Oranın adını Yenişehir koydular, açılması Osman Gazi 'nin fetihler sonrası yaptığı görev dağılımı yanında kendisinin Yenişehir'de kalarak burada yeni bir şehir kurdu” açıklaması³⁴², Katip Çelebi'nin “Bursa'dan iki merhaledir. Buraya Yenişehir Ovası da denir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Gazi bu şehirde saray ve asker için evlerle birlikte cami ve hamam yaptırmış ve burasını kendisine başkent edinmiştir. Bundan dolayı bu isimle anılmıştır³⁴³” açıklamasıyla, H. İnalçık'ın Osman Gazi'nin 1299'da merkezini Karacahisar'dan Bilecik'e ve uc merkezini İznik'e yakın Yenişehir'e nakletmesi bundan sonraki hedefinin yönünü gösterdiğini belirttiği açıklaması³⁴⁴ Osman Gazi'nin, beyliğin merkezini Karacahisar'dan Bilecik'e, uç merkezini de Yenişehir'e naklettiğini göstermesi nedeniyle artık Karacahisar (Eskişehir)'in eski, Bilecik'e bağlı olarak Osman Bey'in kurduğu şehir Yenişehir olarak tanımlanmış olma ihtimalini arttırmaktadır.

19.-20. yüzyıllarda göçle gelerek Eskişehir'e yerleşenlere Sultanderesi'nde oturanların mülk satarak, mülklerin bulunduğu bu yere Sultanönü dendiğini belirttikleri yönünde halk arasında dolaşan söylem halen geçerliliğini korumaktaysa da yaptığımız araştırmalarda, Latin harfleriyle yazılan köy isimlerinin karşısına Arap harfleriyle karşılıklarının yazıldığı 1928 yılında yapılan bir çalışmada Latin harfleriyle Sultan-euni (Sultan önü) biçiminde yazılmış köy adının karşısına Arap harfleriyle tırnak içinde “Sultandere” adının yazıldığı **(Görsel:4.6)**³⁴⁵ tespit edilmiş, ancak bu çalışma dışında Sultanderesi'ne Sultanönü denildiğini gösteren hiç bir vesikaya rastlanmamıştır. 1968 yılında İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından Anadolu'da bulunan köylerin adı, eski adı, bucağı, ilçesi ve bağlı bulunduğu ilin açıklandığı bir katalogda Sultandere'nin karşısındaki eski adı bölümünün (-) boş bırakılarak bucağının merkez,

³⁴¹ Evliya Çelebi. (1999)., **a.g.k.**, 11.

³⁴² Derviş Ahmed Aşıkı, (2013). Aşıkpaşazade tarihi. (Haz. Ayşenur Kala), İstanbul, 62

³⁴³ Katip Çelebi (2010). Cihannüma, N. Bayhan (Editör), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 741.

³⁴⁴ H. İnalçık (2010). Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481. Ankara: İSAM Yayınları, 31.

³⁴⁵ Haz.Yer Adları Komisyonu (1928). Dâhiliye Vekâleti Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz, Ankara, 286.

ilçesinin merkez, ilinin Eskişehir olarak belirtilmiş olması³⁴⁶ ve diğer belgeler 1928 tarihli çalışma için en iyi ihtimalle Sultanönü Sancağı'nda yer aldığı için Sultandere Köyü'nün eski adının Sultanönü biçiminde ifade edilmiş olabileceği yolunda bir çıkarsamada bulunmayı mümkün kılar.

Görsel 4.6: Komisyon tarafından 1928 yılında hazırlanan çalışmanın Sultanönü isminin karşısına Arap harfleriyle Sultanderesi yazıldığını gösteren satırı.

Nitekim Sultandere/Sultanderesi Köyü, 16. yüzyılın başından (1525-1528)- 19. yüzyıl ortalarına kadar (1831/1832) tutulmuş daha eski kayıtlarda sadece Sultandere (Sultanderesi) adına rastlanmaktadır. M.Topal, Osmanlı arşivi daire başkanlığı maliyeden müdevver fonunda 27 numara ile kayıtlı, 16. yüzyılın ikinci çeyreğine (931-935/1525-1528) tarihlenen defterde günümüzde Sultandere olarak tanımladığımız mahallenin Osmanlı Dönemi kayıtlarında “Sultanderesi” olarak yer aldığını göstermiştir³⁴⁷. Sultanderesi Köyü (Sultandere) 1530 tarihli 438 numaralı muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu defterinde ise Karacaşehir Nahiyesi'ne bağlı olarak belirtilmiştir³⁴⁸. Bunlardan başka B.O.A. kayıtlarında Sultanönü Sancağı'nın Karacaşehir nahiyesindeki Sultanderesi karyesinde bulunan Ahi Şeyh Zaviyesi zaviyedarına berat verilmesinin konu edildiği Hicri 17.12.1229 Miladi 30 Kasım 1814 tarihli kaydından Sultan Deresi adının 19. yüzyıl başında kullanılmaya devam edildiği görülmektedir³⁴⁹. BOA, NFS.d, nr.1531 kayıtlarında da Sultandere Köyü'nden köyde kayıtlı görülen ailelerin toplu olarak 1831-1832 yıllarında göç ettikleri kayda geçerilirken yine sadece Sultandere adı kullanılmıştır³⁵⁰.

³⁴⁶ Komisyon (1968). Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar) İçişler Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi D. S. İ., Ankara, 486.

³⁴⁷ “Karye-i Sultanderesi tâbi‘-i m. Karye-i mezkûrede bir çiftlik yer kadîmden Ahi Selim Zâviyesi'ne vakf olub vakfiyyet üzre Dervîş Bey mutasarrıf imiş mensûh olub timara verilmiş Ba‘dehû merhûm Sultan Bayezîd Hân vakfiyyeti mukarrer edüb Mehmed ve Halil mutasarrıf deyü kaydolunmuş der-defter-i köhne hâliyâ sultânımız nişân-ı hümâyûnu ile Hasan mutasarrıf olmağın defter-i cedîde kaydolundu Hâsıl Anı'l-galle ve gayruhu 350” açıklamasında 16. yüzyılda Sultanderesi'nin bir köy olduğu kayıtlardan öğrenilmektedir.Topal M. (2011). Eskişehir vakıfları tahrir defteri, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 21, 24, 65.

³⁴⁸ A. Özkılınç.- A. Coşkun,- S. Çalık, - M. Karazeybek, A. Sivridağ, - M. Yüzbaşıoğlu (1993). 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1530 I., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No 12, 61.

³⁴⁹ <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/Arama.aspx> Erişim: 01.08.2019.

³⁵⁰ Emrah Hazar (2018). *Sultanönü Sancağında Göç ve iskân (1299-1839)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 137.

4.2. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün Selçuklu Devri Yapıları

Görsel: 4.7: *Odunpazarı, Alaeddin Camii ve Sıcaksular bölgesinde yer alan günümüz Çarşı bölgesi*

Bu tez çalışmasının üçüncü bölümünde günümüz Eskişehir'i'nin il sınırları içinde, ele geçirilecek yeni bulgu ve belgelerle kuruluşu Milat öncesine çekilebilecek en geç 69-79 yılları arasında tarihlenebilen Sarısu ve Porsuk Çayları arasında Şarhöyük ve civarında Dorylaion adını taşıyan bir şehrinin ve 4. yüzyıl ortalarına Bizans döneminde tarihlenenin sıcaksular bölgesini kapsayan Porsuk Çayı ile Akar Deresi'nin sınırladığı alanda kurulmuş yine Dorylaion adını taşıyan ikinci bir şehrin bulunduğu arkeolojik veri ve buluntularla kanıtlanması, bir yandan Kinnamus'un büyük sıkıntı yaratan Dorylaion tasvirinin ne denli doğru olduğunu ve sıcaksular bölgesi itibariyle El-Herevi'nin Sultaneyüğü tasviriyle ne denli örtüştüğünü göstermiş, diğer yandan da Sultaneyüğü/Sultanönü şehri hakkında bugüne kadar yapılmış çalışmalarda ileri sürülen savların büyük ölçüde yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (**Görsel: 4.7**).

1272 tarihi Cacaoğlu Vakfıyesi'nde geçen “*Tanrı tarafından korunmuş Sultanyüğü*” ifadesiyle herhangi bir tahkimatının olmadığı, sursuz olduğu açıkça belirtilen Sultaneyüğü/Sultanöyüğü şehri *Medinetü's-sultaneyüğü* ve büyük, mamur şehir anlamında *Mahruse-i Sultaneyüğü* biçiminde anılmaktadır³⁵¹. Sultaneyüğü şehrinin yapılarından bahseden ve şehrin o tarihte nasıl bir fiziki yapıya sahip olduğu konusunda fikir edinmemizi sağlayan en erken tarihli ve tek kaynak olarak bu vakfiyeden, Cacaoğlu Nureddin'in 1261 yılında Sultaneyüğü şehrinin valisi olduğu, şehrin harap olmuş mevcut yapılarını onartmak ve yeni yapılar yaptırmak suretiyle Sultaneyüğü'nde kapsamlı bir imar faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehrin o tarihteki fiziki yapısına uygun referanslar vererek yapılarının yerlerinin belirtildiği vakfiyede adı geçen, özellikle birbirine bitişik bazı yapıların yerleri tarafımızdan belirlenmiş ve kapsadıkları alanlar kabaca harita üzerine işlenmiştir. Yaptığımız bu çalışma sonucunda Cacaoğlu Vakfıyesi'nde belirtilen tüm yapıların Odunpazarı mevkiinde, ağırlıklı olarak Bademlik Tepesi'nin eteklerinde yer aldıkları görülmüş, Sultan I. Kılıç Arslan'ın I. Haçlı Savaşı nedeniyle ordugahını kurduğu tepenin Bademlik Tepesi olma ihtimali kuvvet kazanmıştır.

Cacaoğlu Vakfıyesi'nde adı geçen yapılar şunlardır: Harap 17 mescit³⁵², Cacaoğlu Nureddin'in yaptırdığı mescit (Alaeddin Camii)³⁵³, han ve içinde bir mescit³⁵⁴, Şeyh Abd Allah el Bedevi'ye nisbet edilen zaviye,³⁵⁵ Yünlü ve ipekli kumaşların satıldığı bir han ve bitişigindeki dükkanlar³⁵⁶, Baba Hanı ve ona bitişik han³⁵⁷, sekiz dükkan³⁵⁸. Birkaç odalı menzil,³⁵⁹ Melik İlyas mülkü,³⁶⁰ Celal el-Din ve Muhammed mülkü,³⁶¹ Muhammed el-Nehas mülkü³⁶², Emir Yusuf mirasçılarının mülkü³⁶³, Kaymaz mirasçılarının (Vereselerinin) mülkü³⁶⁴, Abdullah mirasçılarının mülkü³⁶⁵, Emir Ali mülkü³⁶⁶.

³⁵¹ Caca Oğlu Nur el-Din, 1989, **a.g.k.**, 127.

³⁵² Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

³⁵³ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

³⁵⁴ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

³⁵⁵ Caca oğlu Nur El-din. (1986). **a.g.k.**, 11.

³⁵⁶ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128, 129.

³⁵⁷ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128, 129.

³⁵⁸ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

³⁵⁹ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128, 129.

³⁶⁰ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128.

³⁶¹ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128.

³⁶² Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128, 129.

³⁶³ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

³⁶⁴ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 127.

Görsel 4.9: Cacaoğlunun tamir ettirdiği ve yaptırdığı mescitlerin muhtemel konumları

Cacaoğlu Nureddin Vakfiyesi'nde vakfiye sahibinin ayrıca şehirde bir mescit yaptırdığını bildiren şöyle bir ifade bulunmaktadır; *“Bütün bu zikredilenler, sınırları hakları ve menfaatleri, kendilerine tabi olan bütün nesnelere, az veya çok bitişik veya ayrı, anılan veya anılmayan, bütün nesne ve hukuk ve herşeyleriyle birlikte Sultanyüğü'nde vâkıf tarafından yaptırılan mescidin ihtiyaç ve menfaatlarına vakfedilmiştir. Vakıfa nispetle tanınmış olduğu için mescidi tarife hacet yoktur*³⁶⁸.

Cacaoğlu Nureddin'in yaptırdığı günümüze gelemeyen mescidinin 1268 tarihli dört satırlık Arapça kitabesinin transkripsiyonu şöyledir: *“Bismillahirrahmanirrahim ammara hazihi”l-minare el-mübareke fi eyyam devletü”s-sultan E”l-azam Gıyase”d-dünya ve”d-din ebu”l-feth Keyhusrev bin Kılıç Arslan burhan emirü”l-mü”minin Ala yed e”l abd el-zaif e”l-raci ila rahmeti rabbihi e”l-latif Ebu”l-hayr Cibril bin Caca Edamallahu devletehu fi şehri”l-mübarek zilhicce min şuhur sene sitte ve sittin ve sittemie”*

Kitabe Türkçeye şöyle çevrilmiştir: *Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Bu mübârek minâre, büyük sultan, din ve dünyanın direği, fetihler babası, müminlerin emîrinin delili Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev'in zamanında Allah'ın rahmetini isteyen*

³⁶⁸ Cacaoğlu, 1989, a.g.k.,11, 97, 128, 129.

zayıf kulu, hayırlar sahibi Caca oğlu Cibril'in eliyle yapıldı. Allah onun devletini dâim eylesin 666 (Ağustos-Eylül 1268)³⁶⁹.

Görsel 4.10. *Alaaddin Camii ve Mezarlık Alanını II. Abdülhamid Dönemi Fotoğrafi (Tahiroğlu ve Besin, 2014).*

Odunpazarı mevkiinde park içinde (eski mezarlık) yer alan Cacaoğlu Nureddin'in yaptırdığı, günümüze Alaaddin Camii adıyla gelen mescit (**Görsel:4.10-4.11**), minare kitabesine göre, III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) devrine, 1268 yılı öncesine

³⁶⁹ Aydın (2017). **a.g.k.**, 49-50. Ahmet Tevhit'in (431) tarihli raporunda Alaaddin Camii kitabesi ilgili yaptığı açıklama: "Selçukiler Eskişehir "Sultan Üyüğü"den muharref olarak "Sultan Yüğü" demektedir. Rum kayserliğinin yani Bizans devletinin sınırı civarında bulunması nedeniyle "Sultan Yüğü"nin pek mamur olduğu Nureddin Cipril bini Caca'nın mescidinden başka daha on yedi harap mescidi ihya etmesinden anlaşılmaktadır. Bu vakfiye Konya Selçukilerinden Gıyaseddin (IV. Kılıç Arslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev) Keyhüsrevi Salis bini Rüknüddin Kılıç Arslanı Rabi bini Keyhüsrevi Sani devrinde tanzim edilmiştir. İskilip'ten İstanbul Evkaf Müzesi'ne getirilmiştir. Bu vakfiyede vakfın İskilip, Ankara, Sultan Yüğü (Eskişehir), Kırşehir, Konya'da evkafı olduğu beyan edilmiştir." İhsan. (Temmuz 1934). "Eskişehir Kitabeleri", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul, Sayı 2, 262-263.; R. Aydın (2017). Eskişehir Alâeddin Camisi'nin Onarılmasına Dair Girişimler (1878-1886). *Mediterranean Journal of Humanities*. VII.2. 50. Alaaddin Camii'nin kitabesi daha önce 1262 olarak belirtilmiş olmakla birlikte son okumalarda 1268 tarihi olduğu kabul edilmiştir. Avcı Abdulhamit (2007), Eskişehir'deki Selçuklu Eserleri ve Kitabeleri, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 32. Mehmed Ziya (1866-1930) Bursa'dan Konya'ya Seyahat adlı eserinde 616/1219-634/1236 yıllarında Sultan Alaaddin Keykubad'ın yaptırdığını rivayet edildiği belirtilmiştir. Kitabe vb. bir ibarenin görünmediğini yazmıştır. Mehmed Ziya (2009). Bursa'dan Konya'ya Seyahat, (Haz. Birgül, M.F.-Çanaklı, L.A.), Ankara, 201-202.

1266-1268 yılları arasında tarihlenmektedir. Yapı, 20. yüzyılda tamamen yenilenmiştir (Görsel:4.12-4.13).

Görsel 4.11. *Alaaddin Camii Mezarlık ve Alanını II. Abdülhamid Dönemi Fotoğrafı (Tahiroğlu ve Besin, 2014).*

Görsel 4. 12: *Alaaddin Camii (Manaz, 2019)*

Görsel 4.13: *Alaaddin Camii (Manaz, 2019)*

Zaviyeler

Abd Allah el Bedevi'ye ait nispet edilen zaviye, Sultaneyüğü'nde Selçuklu döneminde kurulduğu kesin olarak bilinen tek zaviye yapısıdır. Kesin kuruluş tarihleri bilinmeyen Şeyh Şehabeddin Sühreverdi, Şeyh Edebali, Ahi Mahmud, Şeyh Nusrettin Zaviyelerinin, vakıf kayıtlarına kadimden yapılar olarak kaydedilmiş olmaları nedeniyle aSelçuklu devri yapıları oldukları yolunda genel kabul bulunmaktadır. Cacaoğlu

vakfiyesinde onarıldığı bildirilen ünlü zahid³⁷⁰ ve abidlerinden³⁷¹ Şeyh Abd Allah el Bedevi'ye nisbet edilen harap olmuş bir zaviye dışında herhangi bir zaviyenin adı verilmemektedir³⁷². Bu nedenle, Cacaoğlu vakfiyesinde yukarıda adları sayılan diğer zaviyelere ya vakfıla ilgili olmadıkları için yer verilmemiştir ya da bu zaviyeler 1261 yılında henüz kurulmamışlardır.

Şeyh Abd Allah el Bedevi'ye nisbet edilen zaviyenin, 1261 tarihinde tamir edilecek kadar harap olması yapının oldukça erken bir tarihte inşa edildiğine işaret eder. Ahmet Tevhit'in Cacaoğlu Nureddin'in yaptığı Alaaddin Camii olarak anılan yapının yıkık minare kitabesine ait raporunda "Abdullah Bedevi'nin zaviyesi harap olmuştur, ancak Sultan Abdullah namı diğeri Ak Doğan ismiyle yeniden yapılmış bir türbe bulunmaktadır. Bu türbe Eskişehir'in yukarı semtinde Karapınar Mahallesi'nde mustakil küçük bir binadır. Civarında temel, direk ve sair asarı bakiyesi görülmemektedir³⁷³ biçimindeki ifadesinden günümüze gelemeyen Şeyh Abd Allah (Sultan Abdullah) adına yaptırılan zaviye ile yenilenen türbesinin Karapınar Mahallesi'nde bulunduğu anlaşılmaktadır. Türbe, Karapınar Mezarlığı'nın biraz aşağısında, mezarlığa Çatakbayırı Tepe tarafından çıkan yolun doğusunda bulunmaktadır.

Mısır'da Ahmediye adıyla da bilinen Bedeviyye tarikatini kuran Seyyid Ahmed el-Bedevi, 1200 yılında Fas'ta doğmuş³⁷⁴, 12 Rebiülevvel 675/1276 tarihinde Tanta'da

---

³⁷⁰ Dünyadan el-etek çekerek Allah'a yönelen, kendini O'na ibadete veren kişi. İlk mutasavvıflar zahid olarak anılırdı. Hz. Muhammed (s.a.s) ile ashabının hayatını örnek edinen zahidler, tasavvuf anlayışının oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Ahmet Özalp, <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/zahid> 14 Aralık 2019.

³⁷¹ İbadete düşkün, çok ibadet eden kimse. Hz. Peygamber ve hulefâ-i râşidin devrinden sonra İslâm müslümanların büyük bir servete sahip olması, devlet idarecileriyle halkın zenginlerinden bir kısmının dünya malına fazlaca rağbet etmeleri, samimi müslümanların tepkisini doğurdu. Hz. Peygamber ve ashâbının sade ve gösterişsiz, yaşantısına özlem duyan bazı insanlar, dünyaya değer vermeden, halkın arasından uzaklaşarak kendilerini Hakk'a ibâdete verdiler. Bu kişilere bir ayrıcalık olmak üzere "âbid", "zâhid" ve "nâsik" gibi adlar verildi. İlk Âbidler diyebileceğimiz bu kişilerin çoğu, ilim ve amelle meşgul kimselerdi. M. Kâmil Yılmaz, <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/abid> 14 Aralık 2019.

³⁷² Caca oğlu Nur El-din. (1986). **a.g.k.**, 11.

³⁷³ İhsan, 1934, **a.g.k.**, 262-268.

³⁷⁴ Ahmed el-Bedevi'nin tarikat silsilesinin Hz. Ali'ye ulaşması, Hüseyini olması, nûr-ı Muhammedi'den bahseden ilk sufi kabul edilmesi gibi sebeplerle Bedvviyye tarikatinin zaman içinde Alevimeşrep bir tasavvufi mektep hüviyetini kazandığı, Bedeviliğin Mısır kültüründeki yerinin Bektaşiliğin Anadolu ve Rumeli'deki tesirine benzetilebileceği ileri sürülmüştür (İslam Ansk 1/5).; Kabrinin bir kilise veya tapınağa ait bir yerin üzerinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca el-Bedevi'nin Suriye'de Trablusşam'da da bir kabri bulunmaktaydı. F. W. Hasluck (2013). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II*, İstanbul, 250.

vefat etmiştir³⁷⁵. Mısır'daki tasavvufî hareketin başlangıcında etkili olan Ebu Medyen et-Tilimsani (öl.594/1197), Abdülssalam b. Meşîş (ö.625/1228) ve Ebü'l-Feth el-Vasıtı (ö 632/1234) ile irtibatı bulunan Seyyid Ahmed el-Bedevi 634/1236-1237 tarihinde Mısır-Tanta'ya geçmiş, Iraklı halifelerin kendisini Mısır'daki Rifai ihvanına halifelik etmesi için seçtiklerinde 1237 tarihinde İskenderiye'deki Rıfaiyye Medresesi'ne gitmiştir³⁷⁶. Seyyid Ahmed el-Bedevi, seyahat ettiği bölgelerde tanıştığı insanlardan ziyaretine gelerek kendisine biat edenler olduğu gibi, Tanta ve diğer Mısır beldelerinden de müritleri de olmuş, ahit almak isteyen tek bir nazarla irşat ederek riyazet ve mücahadeye gerek kalmadan “Onu filan beldeye gönder” gibi bir cümle ile hilafetle vazifelendirmiştir³⁷⁷.

Bedeviyye tarikatının ilk halifesi Abdül'al (öl.1332)'dir³⁷⁸. Evliya Çelebi'nin, Bursa'da bir Bedevi tekkesinin bulunduğu bahsetmesi, ilk şeyhi 1739 tarihinde vefat ettiği bilinen Kocamustafapaşa Bedeviyye Tekkesi ile 1828 tarihinde inşa edilen Kasımpaşa Uzunyol'da bir Arapzade Bedevi Tekkesi'nin varlığı³⁷⁹, Mısır dışında pek yaygınlık kazanmamış olan bu tarikatın Anadolu'ya ilkin ne zaman ve nasıl nüfus etmiş olabileceğinin sorgulanmasını ve Sultaneyüğü'ndeki zaviyenin mahiyetini açıklığa kavuşturmayı gerektirir. El-Bedevi biçiminde anılan Şeyh Abd Allah el-Bedevi, Bedeviyye tarikatının kurucusu Faslı Seyyid Ahmed el-Bedevi³⁸⁰ ile karıştırılmamalıdır. Cacaoğlu vakfiyesinden Şeyh Abd Allah el-Bedevi'nin ünü 1261 tarihine kadar uzanan Selçuklu devrinin tanınmış bir mutasavvıfı olduğu anlaşılmaktadır. 1236 yılında Irak'a gittiği bilinen Seyyid Ahmed el-Bedevi ile bu tarihte Irak'ta tanışmış olabileceği ve

³⁷⁵ Baş, 2015, **a.g.k.**, 551.

³⁷⁶ Baş, 2015, **a.g.k.**, 550.

³⁷⁷ Baş, 2015, **a.g.k.**, 551.

³⁷⁸ M. Kara (1992). Bedeviyye, *İslam ansiklopedisi*, İstanbul 5. 318

³⁷⁹ Kara, 1992, **a.g.k.**, 318-319.

³⁸⁰ 1200 yılında Fas Zülkakilhacer'de dünyaya gelen Bedeviyye tarikatının kurucusu ve piri olan Seyyid Ahmed el-Bedevi, İbrahim ed-Desuki, Abdülkadir-i Geylani, Ahmed er-Rifai ile birlikte dört büyük kutuptan (aktâb-ı erbaa) birisi olarak diğer bütün tarikatlarda ve Müslümanların nezdinde hürmetle anılan bir isimdir. Gösterdiği takva belirtilerinden ötürü çocukluğunda Zahid Ahmed olarak adlandırılmış, ilk olarak Şeyh Abdülcelil en-Nisaburi'den tasavvuf hırkası giymiştir. Muvahhidlerin iktidara gelmesinden sonra Fas'dan ayrılan ailesiyle birlikte 1210 senesinde Mekke'ye gelmiş, o tarihte Hz. Peygamber soyundan gelenlerin imamı olan Katâde b. İdrîs b. Mutâin, el Mülessim ismiyle vafettiği Ahmed için Resûllah'un uykusunda kendisine “Ondan bir hal zuhur eder ki ne hal! Terbiye ettiği müritlerinden öyle bir rical gelir ki ne rical!” dediğini müjdelemiştir. Seyyid Ahmed el-Bedevi, Mekke'de Rıfaiyye şeyhlerinden Şeyh Berri tarafından seyrü sülûka tabi tutulmuş, bütün velâyet hasletleriyle Hicaz ve Tâif evliyası arasında ihtiramla tanınan biri haline gelmiş, 1236 yılında ağabeyi Şerif Hasan ile Irak'a gitmiş, Bağdat'ta ileri gelen şeyhlerin, Ümmü Abide'de Seyyid Ahmed er-Rifâi ile Abdülkadir-i Geylani'nin kabirlerini, Hakkari yakınlarındaki Lâliş denilen harap beldelerde Adi b. Müsafir'in (öl.1162) kabirini ziyaret etmiş; Rifai ve Geylani'nin kabirlerinde kutbîyetine dair müjdeler almış ve aynı yıl içinde Mekke'ye dönmüştür. Baş, D.Ç. (2015). Bedeviyye. *Türkiye'de tarikatlar*. S. Ceyhan (Editör) İstanbul: İSAM Yayınları, 20, 547-549, 553.

onun müntesibi olduğu varsayılabilir Şeyh Abd Allah el-Bedevisi'nin, 1236 yılından sonra çok büyük ihtimalle Babai isyanının (1240) bastırılmasının ardından ülkenin batı uçlarına kaçıp gelenlerden biri olarak zaviyesini 1240'lı yıllarda kurmuş olabileceğini ileri sürülebilirse de bu varsayımı destekleyecek hiç bir kayıt bulunmamaktadır.

İbni Batuta'nın Kastamonu'da dönemin önde gelen bilginlerinden olduğunu belirttiği Sultaneyükülü (Sultan-öyükü) Taceddin ile tanışması, İznik'te Sultaneyükülü (Sultan-öyükü) Hacı Alaeddin'in yanında kalması³⁸¹, Sultaneyüğü/Sultanöyüğü'nün önemli bilginler yetiştirecek seviyede gelişmiş bir şehir olduğunu gösterir.

Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Zaviyesi'nin, özgün yeri kesin olarak bilinmemekte, H. Doğru, Fatih Sultan Mehmet Dönemi vakıf defterlerinde "Vakıf-ı kadim" olarak belirtilmesine dayanarak zaviyeyi Selçuklu devrine tarihlendirmektedir³⁸². Günümüze gelemeyen zaviye yapısıyla ilgili olarak halk arasında Salı Tekkesi olarak bilinen yapının yerinde bulunduğu yolunda bir genel kabul bulunmaktadır. Kitabesi mevcut olmayan bu yapı³⁸³, Odunpazarı Sementi, Paşa Mahallesi, Kemal Zeytinoğlu Caddesi'nde 17 no ile yer almakta Kurşunlu Külliyesinin batısında bulunmaktadır. Salı Tekkesi de günümüze gelememiş, yalnızca içinde kimlere ait olduğu bilinmeyen 10 mezarın bulunduğu Salı Tekkesi'ne ait türbe yapısı günümüze ulaşabilmişse de bu türbe günümüzde tamamen yenilenmiştir (**Görsel: 4.14**)³⁸⁴.

Sühreverdiyye tarikatının kurucusu Hz Ebubekir soyundan Şeyhü's-şüyûh unvanıyla anılan, Nâsiriyye, Bistâmiye ve Me'mûniyye tekkelerinin şeyhliğini de yapmış bulunan Şeyh Şehabeddin Sühreverdi (öl.1234), Halife Nâsır-Lidîmillâh döneminde fütüvvet teşkilatının organize edilmesine öncülük etmiştir³⁸⁵.

³⁸¹ İbn-i Batuta, 2010, a.g.k., 431, 439.

³⁸² Doğru, 1991a, a.g.k., 40.

³⁸³ T. Büyükoksall (2012). *Kentsel korumanın sürdürülebilirliğinin olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi* Eskişehir Odunpazarı örneği, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 80.

³⁸⁴ Dikdörtgen tabanlı, içten çitall düz ahşap tavan, dıştan düz çatı üzerine yerleştirilen çelik iskeletli şeffaf bir kubbe ile örtülü türbenin, duvarları kerpiç malzemedendir inşa edilmiş, içten ve dıştan sıvanarak kireçle badanalanmıştır. Kuzey cephesinde yer alan dikdörtgen biçimli kapıdan girilen türbenin doğu cephesinde üç, kuzey cephesinde bir dikdörtgen biçimli ahşap kasalı penceresi bulunmaktadır.

³⁸⁵ 27 Ocak 1145 yılında İran'ın Irak-ı Acem bölgesinin Cibâl eyaletinde Zencan'a bağlı Sühreverdi kasabasında doğmuş, Dicle Nehri kıyısındaki Merzûbaniyye Tekkesi'nde ilmini yayarken Halife Nâsır-Lidîmillâh tarafından söz konusu tekkede ziyaret edilmiş, Halife daha sonra kendisi adına yaptırdığı tekkeye Şeyh Şehabeddin Sühreverdi'yi şeyh olarak atamıştır. Erdoğan, 2014, a.g.k., 81- Erdoğan, 2015, a.g.k., 223.; 26 Kasım 1234 tarihinde vefat ederek Bağdat'ta sur kapısı yakınlarında bulunan Verdiyye Sementi'ndeki tekkesinde bulunan türbeye defnedilmiştir. Çatak, Adem. (2012). Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi Yayınları*, Ankara, 25.

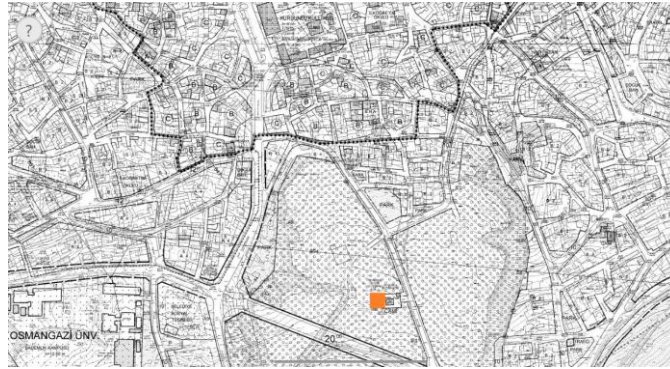
Görsel: 4.14: *Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Zaviyesi'nin yerinde bulunduğu kabul edilen Salı Tekkesi'nin Türbesi. (Manaz, 2019)*

Şeyh Edebalı Zaviyesi, hakkında tutulmuş 1466 tarihli bir kayıttaki zaviyenin harap durumda olduğunun belirtilmesi³⁸⁶, 1520 tarihli vakıf kayıtlarında Eskişehir'e bağlı Karacadeğış Köyü'nde Şeyh Edebalı Zaviyesi'ne bağlı bir vakıf çiftliğinin bulunduğu, Fatih Sultan Mehmet tahta geçtiğinde (1451) zaviye yapısı harap durumda olduğundan, vakıflar iade edilirken çiftliğin Ahi Ede Zaviyesi'ne iade edilmeyerek satın alma yoluyla Seyitgazi Tekkesi'ne vakfedilmiş olması³⁸⁷, zaviyenin varlığını 16.

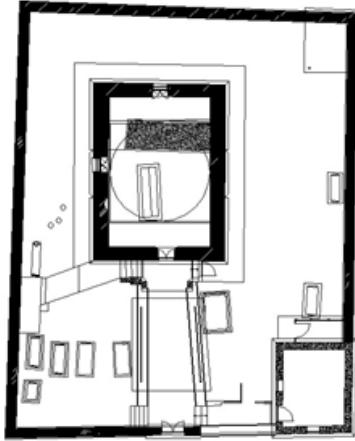
³⁸⁶ E. Altınsapan (1999). Tarihsel Gelişim Sürecinde Eskişehir Bölgesindeki Ortaçağ Türk Yerleşimleri ve Yapısal Boyutu, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1, (1), 11-12.

³⁸⁷ Tespit edilen diğer zaviyeler ise kent dışında yer almaktadır. Bunlar: Yunus Emre Zaviyesi: (Yunus Emir Bey) Eskişehir'in Yunus Emre beldesine bağlı Sarı Köy'dedir. 1466 tarihli Kirmastı defterine göre; Anadolu Beylerbeyi İsa Bey'in zaviyenin gelirine katkıda bulunmak üzere iki yerde çeltik ekimine izin vermiştir. Bektaş Zaviyesi: Eskişehir'in kuzey batısında yer alan Beşkardeş Dağlarının üzerinde, şehre 25km. uzaktadır. H.884/1479 tarihinde Fatih döneminde düzenlenen vakıf defterine kaydedilmiştir. Kılavuz Zaviyesi Muttalıp Köyü'nde köyünün girişindedir. Bugün zaviyenin yerinde içinde 5 adet mezar bulunan türbe vardır. Şeyh Süleyman Zaviyesi: İtburnu'nda, Şeyh Süleyman türbesi köyün çıkışında, Türbede tek mezar bulunmaktadır. İtburun köyünde bulunan bir çiftlik yer kadimden zaviyenin vakfı iken Fatih tarafından timara verilmiş, II: Beyazid tarafından zaviyeye iade edilmiştir. Timara verildiği sırada Elvan Şeyh vakfa mutasarrıf iken Beytemür'ün kardeşi, 1530'da Salih veledi Beytemür zaviyenin şeyhidir. Karasakal Zaviyesi: Karasakal Köyü'ü bugün mevcut değildir. Nezaman terk edildiği bilinmemektedir. Kumral Baba Zaviyesi: Kumral Baba, Osman Bey ile çağdaştır ve Söğüt nahiyesinde oturmuştur. Doğru, H. (1991). Sultanönü Sancağı vakıf defterlerinden kayıtlı olan zaviyeler ve günümüzdeki durumları. *Prof. Dr. Neşet Çağatay'a Armağan* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 81-82 İbn-i Kemal. (1970). *Tevarih-i Al-i Osman*, I. Defter, (Çev. Şerafettin Turan), Ankara, 91. Fatih dönemine ait vakıf kayıtlarında tespit edilen zaviyeler: Devlethan Zaviyesi: Zaviyenin yeri belli değildir. Zaviyenin adı Kanuni Sultan Süleyman döneminde Devlethan Zaviyesi olarak geçmekle birlikte Fatih Sultan Mehmet döneminde adı belirtilmemiştir. Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Zaviyesi: Zaviyenin yeri, Odunpazarı semtinde Kurşunlu Külliyesine giderken sağda, halk arasında Salı Tekkesi olarak bilinmektedir. Türbede kimlere ait olduğu tespit edilemeyen 10 tane mezar vardır. Ahi zaviyesi olmasına karşın Eskişehir'de kurulan ilk zaviyedir. Zaviye Fatih Sultan Mehmet döneminde 855 akçe olan hasıl Mahmud Şeyh ve Hasan oğlu Asıl Bey ile kardeşi İdris tarafından tasarruf edilmiştir. Zaviyenin vakıfları 1476 yılından sonra Timara verilmiştir. Zaviyenin vakıf kayıtları 18. Yüzyılda da devam etmiştir. Kırsal Alanda Bulunan Zaviyeler: Sultanönü sancağına bağlı köy ve kırsalda fazla sayıdaki zaviyelerin bir bölümü ahi zaviyeleri, diğerleri hangi tarikatlara bağlı oldukları tespit edilemeyen tarikatlara aittir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ahi zaviyeleri 13 ve 14. yüzyıldaki fonksiyonel özelliklerini kaybetmeye başlayınca başlarında daha çok şeyh ve fakihler yer almıştır. Eskişehir'de kırsal alanda tespit edilen zaviyeler: Karacaşehir'de Abdülaziz Zaviyesi, Sultandere Köyü'nde Ahi Bilice

yüzyıla kadar sürdürdüğünü göstermektedir³⁸⁸. Fatih dönemine kadar izlenebilen vakıf kayıtlarında zaviyenin adı “Ahi Ede” olarak geçmektedir³⁸⁹. Ahi Şeyhi olan Edebalı'nın (1206-1326) Odunpazarı semtinde bir makam türbesi bulunmakta (**Şekil:4.1-4.2; Görsel:4.15**), asıl türbesi Bilecik'te yer aldığından Eskişehir'deki makam türbesinin şeyhin ölümünden (1326) sonra, 14. yüzyılın ortalarında da yapılmış olacağı düşünülmekte³⁹⁰; kitabesi bulunmayan türbe yapısı, mimari özellikleri dikkate alınarak 14. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir³⁹¹.

Şekil 4.1: Odunpazarı Semtî-Dede Mahallesi-Mezarlık alanı, Şeyh Edebalı Türbesi'nin konumunu gösterir harita (Alanyalı vd. 2011).

Şekil 4.2: Şeyh Edebalı Türbesi Rölöve Planı **Görsel 4.15:** Şeyh Edebalı Türbesi (Vakıflar Eskişehir Bölge Müd. Arş. 2007)

Zaviyesi, Yukarı Söğütönü'nde Güzel Abdal Zaviyesi, Derecik Köyü'nde Ahi İdris Zaviyesi, Kireçli Köyü'nde Ahi Süleyman Zaviyesi, Çavlum Köyü'nde Şeyh (Sadıka) Hadıka Zaviyesi. Karacaşehir'de Abdülaziz Zaviyesi'dir. Doğru, 1991a, **a.g.k.**, 46,

³⁸⁸ H. Doğru (1991). XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Ankara, 37.

³⁸⁹ Altınsapan, E. (2005). *13-16 yüzyıllarda ahilik ve ahi zaviyelerine bir bakış*. Prof. Dr. Neşet Çağatay'a Armağan, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 38.

³⁹⁰ Kapadokya Mimarlık (Eylül 2007). Eskişehir- Odunpazarı Şeyh Edebalı Türbesi Rölöve- Restitüsyon Restorasyon Raporu.

³⁹¹ A. Kılıcı. vd., (2000öncesi). *Kütahya vakıflar bölge müdürlüğü yayınlanmamış Eskişehir ili vakıf eski eser ve abideleri*. Sivrioğlu Şeyh Edebalı Türbesi.

Şeyh Edebalı Zaviyesi'nden, Odunpazarı mezarlığının batısında bulunan Şeyh Edebalı'nın makam türbesi'nin³⁹², büyük ihtimalle Şeyh Edebalı'nın sağlığında en erken 1220-1230'lu yıllarda, en geç Sultaneyüğü şehrinin Osmanlılara geçtiği tarihte kurulmuş olması gereken Şeyh Edebalı Zaviyesi'nin, sonradan yapılan makam türbesinin bulunduğu alanda yer aldığı ileri sürülebilir. Hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte Tacü'l-arifin Ebül-Vefa Bağdadi (1107)'nin kurucu piri olduğu Vefaiyye tarikatına mensup olduğu kabul edilen Şeyh Edebalı'nın Sultaneyüğü'ne ne zaman yerleştiği kesin olarak bilinmemekte, günümüz Eskişehir'i'nin Çukurhisar ilçesinin güneydoğusunda bulunan Uludere Köyü (İt Burnu) bölgesinde oturduğu düşünülmektedir³⁹³. 17. yüzyıl seyyahlarından Katip Çelebi'nin, Odunpazarı Semti, Dede Mahallesi'de yer alan Şeyh Edebalı Türbesi ve Şeyh Sühreverdi Tekkesi'nden bahsetmiş olması, 1451 tarihinde harap olan zaviyenin 17. yüzyılda kapsamlı bir onarım geçirdiğine işaret eder³⁹⁴.

Abbasi halifesi Nâsır li-Dînillah'ın, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Keykâvus'u 1216 tarihinde fütüvvet teşkilâtına almasından sonra Anadolu'da girdiği, Anadolu'da fütüvvetin bir benzeri olarak kurulan ahilik teşkilatının zaviyelerinin kurulduğu, Mevlânâ döneminde Konya'da Ahî Ahmet Şah, Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Mahmut'un zaviyelerinin bulunması, Bayburtta Ahî Ahmet Bayburtî adlı ünlü bir ahî şeyhinin yaşadığının bilinmesi, 13.yüzyılın ikinci yarısından önceye ait bir kayıt bulunmamasına rağmen ahiliğin 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da gelişmeye başladığını göstermekte, 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun hemen hemen her yerine kurulan ahi zaviyeleri takip edilebilmektedir³⁹⁵.

Ahi Mahmud Zaviyesi, Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver fonunda 1525-1528 tarih aralığına ait kayıtların bulunduğu 27 numaralı defterde yer alan; “Karye-i Şehr Öyüğü, “Karye-i mezkûrede Ahi Mahmud Çiftliği kadîmden vakfiyyet üzre” biçimindeki ifadeye dayanılarak Selçuklu Dönemi ya da Osmanlı'nın kuruluş yıllarında

³⁹² Doğu-batı yönünde dikdörtgen tabanlı bir alana oturan olan türbe, iki yanda yer alan tonozlara oturtulmuş sekizgen prizma biçimli bir kasmağa sahip kubbeye örtülmüştür. Kesme taştan inşa edilen yapıya batı cephesinden girilmektedir. Doğu ve güney cephelerinde dikdörtgen biçimli birer penceresi bulunmaktadır. Türbenin içinde yer alan mihrabın hemen önünde ahşap bir sanduka bulunur. Eskişehir Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Doğal Ve Kültürel Varlıklarını Koruma Envanteri Envanter no: 22.

³⁹³ Erdoğan, 20154, **a.g.k.**, 314,327.

³⁹⁴ Erdoğan, 2015, **a.g.k.**, 569., Şeyh Şehabeddin ve Nasreddin Tekkeleri, Mehmed Ziya (2009). **a.g.k.**, 196-197. H.H. Adalıoğlu ve N. Arslan (2011). *Eskişehir mevlevihanesi*. Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, 21-26.

³⁹⁵ A.Y. Ocak. (1978). Zaviyeler. *Vakıflar dergisi*. XII, 259.

tarhlandırılmaktadır³⁹⁶. Günümüze gelemeyen Ahi Mahmud Zaviyesi'nin, günümüzde Yeşil Efendi adıyla anılan türbe yapısı³⁹⁷, Odunpazarı Semtı, Dede Mahallesi, Kurşunlu Külliyesi arkasında yer almaktadır (**Görsel: 4.16-4.18**).

Görsel 4.16: *Odunpazarı Semtı-Dede Mahallesi, Solda: Şeyh Nusrettin Türbesi, Sağda: Ahi Mahmud Türbesi (2019) (Manaz, 2019)*

Görsel 4.17: *Ahi Mahmud Türbesi (Manaz,2019)* **Görsel 4.18:** *Şeyh Nusrettin Türbesi (Manaz, 2019)*

³⁹⁶ Doğru, 1991, **a.g.k.**,35., Erdoğan, 2015, **a.g.k.**, 196.; Topal M. (2011). *Eskişehir vakıfları tahrir defteri*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 59.

³⁹⁷ Yamuk tabanlı, içten düz tavan, dıştan kırma çatı üzeri alaturka kiremitle örtülü makam türbesinin su basmanı serpm sivalı, saçak altı ahşap kaplı ve alın tahtalıklıdır. Duvarları kerpiç malzemedden inşa edilmiş yapının duvarları içten ve dıştan sivalı, kireç badanalıdır. Türbeye doğu cephede yer alan ve sokak kotundan beş basamaklı bir merdivenle çıkılarak ulaşılan, tek kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üzerinde bir pencere bulunur. Mekanda bir sanduka yer alır. Türbenin her cephesinde dikdörtgen biçimli ahşap kasalı birer pencere bulunur. Doğru, 2015, **a.g.k.**, 1121-122.

Şeyh Nusrettin Zaviyesi'nin, Selçuklu döneminde inşa edilip edilmediği kesin olarak bilinmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Maliyeden Müdevver fonunda 27 numara ile kayıtlı bulunan 1525-1528 tarih aralığına ait kayıtların yer aldığı defterde Hacı Nasreddin Zaviye'siyle ilgili olarak; “Bir çiftlik yerdir kadîmden vakfıyyet üzre merhûm Sultan Mehmed Han (Fatih Sultan Mehmet 1451-1481) berâtıyla Mehmed veled-i Hasib ve Mustafa birâder tasarruf ederken mensûh olub timara verilmiş Ba'dehû vakfıyyeti mukarrer dutulub İbrahim ve Seydi Ahmed ve Yusuf mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der-defter-i atık el-hâletü hâzihi zâviye-i mezkûra berât-ı şâhî ile Seyyid Kasım mutasarrıf deyü kaydolunmuş der-defter-i köhne elân kezâlik³⁹⁸ biçiminde geçen ifade, zaviyeyi Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) devri öncesine en geç 14. yüzyıl sonlarına, daha ihtiyatlı olarak 13. yüzyıla tarihlendirmeye imkan vermektedir.

Şekil 4.3: Selçuklu devri zaviyelerinin günümüze gelebilen türbelerinin konumunu gösterir harita. (Soldaki sarı alanda, solda: Şeyh Şehabeddin Sühreverdi Zaviye Türbesi, ortada: Şeyh Nusrettin Zaviye Türbesi, sağda: Ahi Mahmud Zaviye Türbesi, Sağdaki sarı alanda: Şeyh Abd Allah el-Bedevisi Zaviye Türbesi) (Alanyalı vd. 2011).

³⁹⁸ M. Topal (2011). *Eskişehir vakıfları tahrir defteri*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 75.

Çarşı ve Hanlar

Cacaoğlu vakfiyesinde yer alan; “diğer hanın tamamı olup, sınırı Muhammed el-Nehas’ın mülküne, yukarıda adı geçen hana (Baba Hanı) ve yola dayanır³⁹⁹” biçimindeki bir ifadeden, şehirde Baba Hanı adıyla bilinen bir han yapısı ile sınırı Baba Hanı’na dayanan bir başka han yapısının bulunduğu öğrenilmektedir. Vakfiyeye göre Baba Hanı, yünlü ve ipekli kumaşların satıldığı hana bitişiktir. Bu bilgilerden şehirde üç han yapısının yan yana inşa edildiği bir çarşı alanının bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakifeyede bir bezestandan bahsedilmekte, Baba Hanı haricinde diğer hanların ismi verilmemektedir. Adları verilmemiş olmakla birlikte diğer hanların birer cepheleriyle birbirlerine birleştirilmiş olmaları, bahsi geçen sekiz dükkanın⁴⁰⁰, büyük ihtimalle şehrin bu hanlarının bulunduğu çarşı bölgesinde yer alacaklarına işaret eder. Cacaoğlu vakfiyesinde, vakıf tarafından Sultanyüğü’ndeki handa bina edilen mescidin ihtiyaçlarının da bu Caca vakfı tarafından temin edileceği belirtilmiştir⁴⁰¹. Vakfiyede geçen “Han vakıfa nispetle tanınmış olduğu için tarifine lüzum yoktur” biçimindeki ifade hem hanın hem mescidin Cacaoğlu tarafından yaptırıldığını gösterir⁴⁰². Vakfiyede yer alan *Kendisine bitişik dükkanları ile birlikte içinde bez, yünlü ve ipekli kumaşlar pazarı bulunan hanın tamamı olup sınırı Melik İlyas mülküne, adı geçen vakfın mülküne iki yola ve adı geçen Baba Han’a dayanır*⁴⁰³, açıklaması hanın kendisine bitişik dükkanlarının bulunduğunu ayrıca Hanın Baba Han’a dayandığını dolayısıyla burada daha geniş bir çarşı bulunduğunu göstermesi açısından önemi büyüktür. Cacaoğlu vakfiyesinde yer alan; “bir ihata içinde birkaç tane odası bulunan menzilin sınırının Celal el-Din ve Muhammed mülküne ve yola dayanır”⁴⁰⁴ biçimindeki ifadeden ayrıca, şehirde duvarlarla çevrelenmiş bir alan içinde birkaç odalı bir menzil hanının bulunduğu öğrenilmektedir.

³⁹⁹ Cacaoğlu, 1989, a.g.k., 128, 129.

⁴⁰⁰ Cacaoğlu, 1989, a.g.k., 11, 97, 128, 129.

⁴⁰¹ Cacaoğlu, 1989, a.g.k., 11, 97, 128, 129.

⁴⁰² Cacaoğlu vakfiyesinde, vakıf tarafından Sultanyüğü’ndeki handa bina edilen mescidin ihtiyaçlarının da bu Caca vakfı tarafından temin edileceği belirtilmiştir⁴⁰². Vakfiyede geçen “Han vakıfa nispetle tanınmış olduğu için tarifine lüzum yoktur” biçimindeki ifade hanın Cacaoğlu tarafından yaptırıldığını gösterir. Karaçam tarafından sözkonusu vakfiye üzerinde yapılan incelemede Cacaoğlu’nun hem bir han hem hanın içine bir mescid yaptırdığı kesinleşmiştir⁴⁰². Arapça metnin çevirisi Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Hüseyin Karaçam tarafından yapılmıştır. 13.02.2019.

⁴⁰³ Cacaoğlu, 1989, a.g.k., 128, 129.

⁴⁰⁴ Cacaoğlu, 1989, a.g.k., 128.

Çeşitli Mülkler

Cacaoğlu vakfiyesinin Arapça bölümünde; “*Kendine bitişik dükkanları ile birlikte, içinde bez, yünlü ve ipekli kumaşlar pazarı bulunan hanın tamamı olup, sınırı Melik İlyas’ın mülküne, adı geçen vâkıfın mülküne, iki yola ve adı geçen Babahan’a dayanır. Diğer hanın tamamı olup, sınırı Muhammed el-Nehas’ın mülküne, yukarıda adı geçen hana ve yola dayanır*⁴⁰⁵” biçiminde geçen ifadeden Melik İlyas ve Muhammed el-Nehas adlı şahısların mülklerinin bulunduğu öğrenilmekteyse de bu mülklerin mahiyeti anlaşılamamaktadır. Benzer biçimde vakfiyeden Celal el-Din ve Muhammed⁴⁰⁶, Emir Yusuf Mirasçılarının Mülkü⁴⁰⁷, Kaymaz Mirasçılarının (Vereselerinin) Mülkü⁴⁰⁸ ve Abdullah Mirasçılarının (Vereselerinin) Mülkü ile Emir Ali Mülkü’nün konumları öğrenilmektedir⁴⁰⁹.

4.3. Sultaneyüğü/Sultanöyüğü’nün Selçuklu Devri Fiziki Yapısı

Cacabey’in Sultaneyüğü valiliğinden ayrılarak Kırşehir valiliğine tayin edildiği 1261 tarihi öncesine ait yaklaşık 80 yıllık süreci açıklayacak kayıtlara geçmiş Sultaneyüğüne yönelik hiç bir bilgi bulunmadığı gibi Evliya Çelebi’nin seyahatnamesine (17.yüzyıl) kaydettikleri dışında 1261 tarihinden sonrasını aydınlatacak bilgi de yoktur. Sultaneyüğü’nün Cacaoğlu vakfiyesinden varlığı öğrenilen Selçuklu devri yapılarının pek çoğunun konumu, tarafımızdan gerçekleştirilen titiz araştırma ve çalışmalarla belirlenmiş ve hava fotoğrafları üzerine işlenmiştir. Hazırladığımız haritalar, Selçuklu devri yerleşiminin Porsuk Çayı ile Akar Deresi tarafından sınırlanan Bizans devri Dorylaionu’nun kapsadığı alanda değil, Akar Deresi’nin güneyinde bulunan Odunpazarı mevkiinde gelişim gösterdiğini açıkça ortaya koymuştur (**Görsel: 4.19-4.20**).

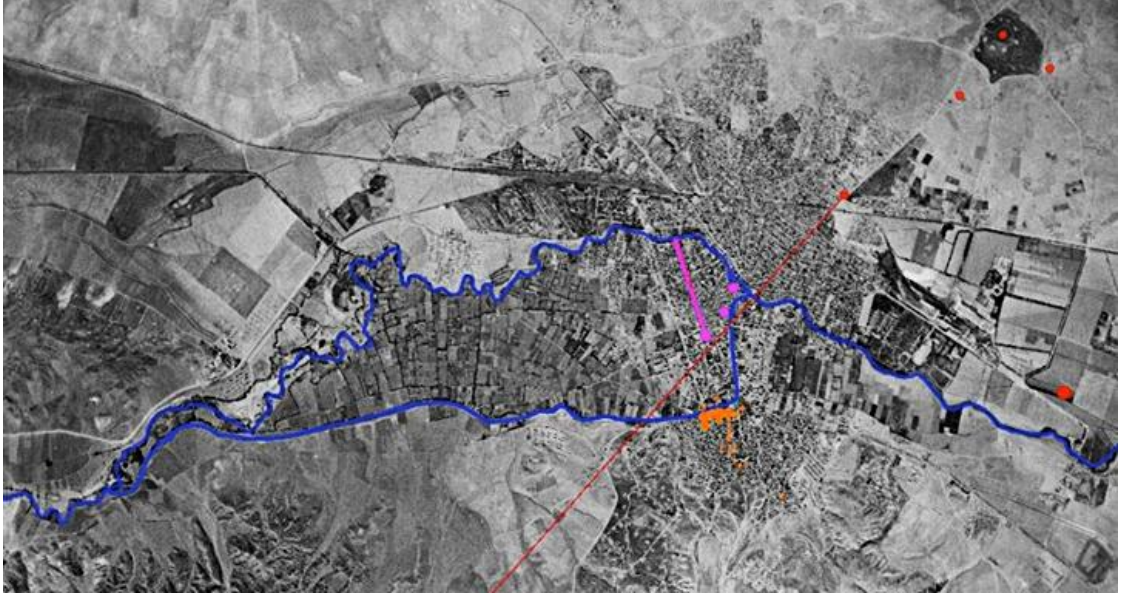
⁴⁰⁵ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 128, 129.

⁴⁰⁶ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

⁴⁰⁷ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 128, 129.

⁴⁰⁸ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 127.

⁴⁰⁹ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 1287, 128.

Görsel 4.19: Şarhöyük ve çevresinde Dorylaos'un şehri Dorylaion (kırmızı), Porsuk Çayı ve Akar Deresi'nin arasında Bizans Devri Dorylaionu (mor), Akar Deresi'ne güneyden dayanan Sultaneyüğü Şehri'ni (turuncu, Odunpazarı mevkii) gösterir genel harita (1955 tarihli hava fotoğrafı üzerine işlenerek)

Görsel 4.20: 9.Alaadin Camii, 10.Sofa-7 odalı mülk, 11.8 odalı mülk, 12.İpek, Yün Hanı ve dükkanlar, 13.Baba Hanı, 14.Diğer Han, 15.Menzil Hanı,-16.Mescidli Cacaoğlu Hanı, 17.Çeşitli dükkanlar, 18.Çeşitli Dükkanlar, 19.Şeyh Sühreverdi Türbesi, 20.Şeyh Nusreddin Türbesi, 21.Ahi Mahmud Türbesi, 22. Şeyh Abdullah Bedevi Türbesi, 23-39. Cacaoğlu'nun tamir ettirdiği camilerin muhtemel yerleri. (1955 Tarihli Harita Genel Müdürlüğü Hava Fotoğrafının üzerine işlenmiştir.)

1530 tarihli Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait 438 numaralı Muhasebe Vilayeti Anadolu Defteri'nde yer alan Kaza-i Eskişehir bölümünde; “Cuması kılınır ve bazarı durur. Şehre muttasıl (bitişik) ılıcaları dahi vardır⁴¹⁰” biçimindeki metinden Sultaneyüğü şehrinin 16 yüzyılda bile şehre bitişik (muttasıl) olduğu belirtilen ılıcaların bir alanda yer alan sıcaqsular bölgesinden kopuk olduğu, bu bölgenin Sultaneyüğü şehrinin sınırında yer aldığı, Sultaneyüğü şehrinin kurucuları olan Türkmenlerin, Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1097 tarihinde ordugahını kurduğu anlaşılan günümüz Odunpazarı mevkiinde yer alan Çataklık Tepesi, daha kuvvetli bir ihtimalle Bademlik Tepesi üzerine yerleştikleri ve en azından 16. yüzyıl ortalarına kadar yerleşim alanının Bizans devri Dorylaionu ile sıkı bir ilişki içinde bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Mahalleler

Anadolu Selçuklu dönemi mahalleleri genellikle kurucularının ismiyle anılmışlarsa da Sivas'taki Subaşı Mahallesi, Kayseri'deki Emir Mahallesi, Kırşehir'deki Kunduracı Ruzbe Mahallesi, Konya'daki Bakırcı Yusuf Mahallesi, Kayseri'deki Debbağlar Mahallesi gibi bazı mahalleler bir idarecinin unvan ya da adını, mesleği ile birlikte bir kişinin adını ya da bir tarikat ileri geleninin adını taşımışlardır⁴¹¹. Anadolu Selçuklularında mahalleler, genellikle bir cami veya mescit etrafında kurulmakta, merkezi idare ile halk arasındaki ilişkiler devlet tarafından atanan mahalle sakinlerini ibadete teşvik etmek ve mahalledeki vakıf eserlerini korumakla görevli olan imamlar tarafından sağlanmakta, şehirlerde yaşayan tekke ve zaviye ile bağlantılı şeyhler, önemli gün ve gecelerde halkı devlete dua ettirmekle görevli sayılmaktaydılar⁴¹². Şehir tekke ve zaviyeleri bir tarikata mensup dervişlerin, gelip geçen yolcuların misafir edildiği yapılar olarak çekim alanları oluşturarak etraflarında mahallelerin kurulmasını sağlamış, kırsalda bulunan tekke ve zaviyelerin etraflarında da aynı gerekçelerle köylerin oluştuğu bilinmekte, dönem kaynaklarında belirtilmemiş olmakla birlikte Ahi tekke ve zaviyeleriyle Kalenderhanenin çevresinde de mahallelerin oluştuğu düşünülmektedir⁴¹³.

---

⁴¹⁰ Erdoğan, Abdülkerim. (2015). Sultanönünden Eskişehir'e Sakarya Türküsü, Ankara, 465-481.

⁴¹¹ Akşit, 2014, **a.g.k.**, 80

⁴¹² Akşit, 2014, **a.g.k.**, 78

⁴¹³ Osmanlı belgelerinde Kayseri ve Konya'da şehirlerinin dışında birer Kalenderhane Mahallesi bulunduğu bildirilmekte, Kırşehir Şeyh Hemedani'nin evinin bir tekke ve zaviye etrafında kurulan bir mahalleye işaret ettiği anlaşılmaktadır. Akşit, 2014, **a.g.k.**, 69

Konya, Sivas ve Kayseri şehirlerindeki örnekler Anadolu Selçuklularda aynı etnik gruptan kişiler belli bir mahallede, aynı dini inancı paylaşan kişiler yine belli bir mahallede ikamet ettiklerini, mahallelerin etnik ve inanç temeline dayandığını göstermekle birlikte⁴¹⁴, bu olgunun Selçuklu devri Sultaneyüğü şehri için geçerli olmadığı, yukardaki satırlarda belirtildiği gibi şehrin, 16. yüzyıl ortalarına Kanuni devrine gelindiğinde bile sıcaksular/ılıcalar bölgesinden soyutlanmış bir yapıya sahip olmasına dayanarak, Sultaneyüğü'nün kurucuları Müslüman Türkmenlerin Odunpazarı mevkiinde, Gayrimüslim Rumların daha kuzeyde Bizans devri Dorylaionu'ndan devralınan ılıcalar bölgesinde yerleştiklerini ileri sürmek mümkündür.

Sultaneyüğü'nün Selçuklu dönemi mahalle adları bilinmemekteyse de Emir unvanının yanı sıra Sultan çocukları ve kardeşlerine verilen Melik unvanının Kayseri'de olduğu gibi Sultaneyüğü'nde bir Melik veya Emir Mahallesi, günümüzde Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Kaymaz Mahallesi (köyü) gibi bir Kaymaz Mahallesi olma ihtimalini yükseltmektedir. Cacaoğlu vakfiyesine göre, şehirde bir mülkü bulunan Melik İlyas'ın, mülkünün bulunduğu mahallenin Melik İlyas, Emir Yusuf mirasçılarının mülkünün bulunduğu mahallenin Emir Yusuf, Emir Ali mülkünün bulunduğu mahallenin Emir Ali, Kaymaz mirasçılarının mülkünün bulunduğu mahallenin Kaymaz adıyla anılmış olabileceği düşünülebilirse, bu yapıların bazılarının birbirine bitişik, bazılarının birbirine çok yakın olduklarının anlaşılması sayılan isimlerden en çok bir ikisine şans tanımakta, ayrıca bu olasılığı doğrulacak günümüze gelmiş herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır⁴¹⁵. Adını Çoban Mustafa Paşa'dan alan Paşa mahallesinde olduğu gibi 1530 tarihli 438 numaralı Muhasebe Vilayeti Anadolu Defteri'nde Liva-i Sultan-önü'nde yer alan bir mescidin/caminin (Alaca Mescidi/Orta Mescid), bir meslek grubunun (Börekçiler), bir tarikat pirinin (Dede), bir kişinin (Hacı Atmaca) isminin Sultaneyüğü şehrinin mahalle adlarından bazılarında verildiği düşünülebilir.

Anadolu Selçuklu döneminde mahalle sayısı şehirlerin büyüklüğüne göre değişmekte, Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlerde 40-50, Kırşehir gibi küçük şehirlerde 10 civarında mahalle bulunmakta, nüfusun mahalleye göre dağılımını gösteren herhangi bir kayıt bulunmamakta, genellikle 10 ila 30 haneden oluştuğu

⁴¹⁴ Anadolu Selçukluları tarafından fethinden sonra Konya Alaeddin Tepesi'nin kuzeyinde Türkler, güneyinde Rumlar ikamet etmiştir. Sivas'ta Hamnatyan, Hurhuruf ve Körfortigos adında üç gayrimüslim mahallesi bulunmakta, Kayseri'de Sivas Kapısı ile Boyacı Kapısı arasındaki Ayavasil Kapısı (Kiçi Kapı) civarına yerleştikleri görülmektedir. Akşit, 2014, **a.g.k.**, 75

⁴¹⁵ Cacaoğlu, 1989, **a.g.k.**, 11, 97, 1287, 128.

düşünülen mahallelerin nüfusu cami/mescid yapıların büyüklüklerine göre hesaplandığından bir standart oluşturulamamaktadır⁴¹⁶. Bazı mahallelerde sadece hane sayısı fazla olduğundan nüfusun da fazla olduğu görülürken tekke ve zaviyelerin etrafında kurulan mahallelerde nüfusun fazlalığı mahalle sakinlerinin bazı vergilerden muaf tutulmalarına bağlı olarak ekonomik ve müridlerin şeyhleriyle aynı yerde bulunma isteklerine bağlı olarak sosyal gerekçelerle izah edilebilmektedir⁴¹⁷. Kırşehir'deki Cacabey Mahallesi'nde kayda geçen 3 fırının gösterdiği gibi⁴¹⁸. Sultaneyüğü'nün de mahallelerinde küçük çarşı alanları ve günlük temel ihtiyaçlarının karşılandığı dükkanların bulunacağı açıktır.

Türkmenlerin kurduğu bir şehir olarak Sultaneyüğü'nün Selçuklu döneminde sahip olduğu mahalle sayısı bilinmemekte, önce Sultaneyüğü ardından, yine bir Ortaçağ Türk şehri olan Kırşehir'de valilik yapan Cacaoğlu Nurettin'in 1272 tarihli vakfiyesine Kırşehir'de 20 mescit, 19 han, 10 hamam ve 8 mahalle bulunurken, 1526 tarihine gelindiğinde yaklaşık 1500-1600 civarındaki nüfusa ulaşan bu şehrin sadece 9 mahallesinin bulunması, aradan geçen 244 yıl içinde şehir sadece bir mahalle eklendiğini göstermesi Sultaneyüğü için bazı varsayımlarda bulunabilmemize imkan verir⁴¹⁹. M. Topal tarafından okunan Osmanlı arşivi daire başkanlığı maliyeden müdevver fonunda 27 numara ile kayıtlı, 1525-1528 tarih aralığına sahip defterde, Sultanönü sancağı, Eskişehir, Bilecik, İnönü, Günyüzü ve Seyitgazi'den müteşekkil bir sancak olarak geçmekte, Eskişehir'in bu dönemde Orta Mescid, Alaca Mescid, Hacı Atmaca, Salı Mescid, Paşa, Türkmenler ve Dede mahalleleri olmak üzere 7 mahalleden oluştuğu anlaşılmaktadır⁴²⁰.

1530 tarihli Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait 438 numaralı Muhasebe Vilayeti Anadolu Defteri'nde Liva-i Sultan-önü'nde Alaca Mescidi, Börekçiler, Dede, Hacı Atmaca, Orta Mescid ve Paşa mahallesi olmak üzere 6 mahalle adı geçmekte⁴²¹; aynı defterin Kaza-i Eskişehir bölümünde; “Cuması kılınır ve bazarı durur. Şehre muttasıl ılıcaları dahi vardır. Der- tasarruf-ı Kasım Beğ bin Şehsuvar Beğ zül-kadri'dir”. Tımarha-yi Zu'ama ve Erbab-ı Tımar'a göre mahalleleri: Mahalle-i Orta Mescidi Hane

⁴¹⁶ Akşit, 2014, **a.g.k.**, 73, 80.

⁴¹⁷ Akşit, 2014, **a.g.k.**, 75.

⁴¹⁸ Akşit, 2014, **a.g.k.**, 80.

⁴¹⁹ Komisyon, 2018, **a.g.k.**, 155.

⁴²⁰ Topal, 2011, **a.g.k.**, 16.

⁴²¹ A. Özkılınç, A. Coşkun, S. Çalık, M. Karazeybek, A. Siridağ, M. Yüzbaşıoğlu (1993). *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 1530*, I, Ankara, 58-60.

51, Mahalle-i Alaca Mescidi Hane 23, Mahalle-i Hacı Atmaca Mescidi Hane 23, Mahalle-i Salı Mescidi Hane 24, Sipahizade 4, Mahalle-i Paşa Hane 22 ve Mahalle-i Börekçi Hane 11⁴²², biçiminde şehrin 7 mahallesi adları ve hane sayısı ile birlikte bildirilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566), İran seferleri sırasında Osmanlı ordusunun menzillerinden biri olan ve bu nedenle vergilerden muaf tutulan Eskişehir, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamış, bu dönemde şehre Mahalle-i Cedid ve Mahalle-i Türkmen Tekke adlı yeni mahallelerin eklenmesiyle mahalle sayısı sekize çıkartılmıştır⁴²³. 1648'de Eskişehir'e gelen Evliya Çelebi, Eskişehir'de 17 mahalle, 800 dükkanlı çarşı, 7 han, 70 çocuk mektebi ile ılıcaların bulunduğu bahsetmiş ve asıl mahallelerinin şehrin güneyindeki yamaçta olduğunu belirtmiştir⁴²⁴.

Sultan II. Selim Dönemi (1566-1579)'nde, Alaca Mescid Mahallesi, Orta Mescid Mahallesi, Dede Mahallesi, Hacı Atmaca, Türkmen Tekke Mahallesi (Türkmenler Mahallesi), Merhum Hacı Mustafa (Paşa Mahallesi), Kayalica Mescid Mahallesi (Salı Mescid Mahallesi), Cedid Mahallesi (Yeri belirsiz, yeni kurulmuş) olmak üzere Eskişehir'de 8 mahallenin bulunduğu tespit edilmiştir⁴²⁵. 16. yüzyıla ait tahrir defterleriyle vakıf tahrir defterinde Sultanönü sancağı Eskişehir, Bilecik, İnönü, Günyüzü ve Seyitgazi'den oluşan bir sancak olarak yer almakta ve Eskişehir'in mahalle adlarında mescid ve tekke kelimelerinin de yer aldığı görülen (Orta Mescid, Alaca Mescid, Hacı Atmaca, Salı Mescid, Paşa, Türkmenler ve Dede mahalleleri) 7 mahalleli küçük bir kasaba olduğu belirtilmekte, Dede Mahallesi'nin "Gül Dede Zaviyesi" etrafına kurulduğu, Türkmenler Mahallesi'nin daha sonraki kayıtlara Türkmen Tekke olarak geçtiği, adını Mustafa Paşa'dan alan Paşa mahallesinin ise Kurşunlu Camii etrafına kurulduğu anlaşılmaktadır⁴²⁶.

17. yüzyılın ilk yarısında şehrin en kalabalık nüfuslu mahallesini 51 hane ile Orta Mescid Mahallesi, en az nüfuslu mahallesini 11 haneyle Türkmenler Mahallesi'nin

⁴²² Erdoğan, Abdülkerim. (2015). *Sultanönünden Eskişehir'e Sakarya Türküsü*, Ankara, 465-481.

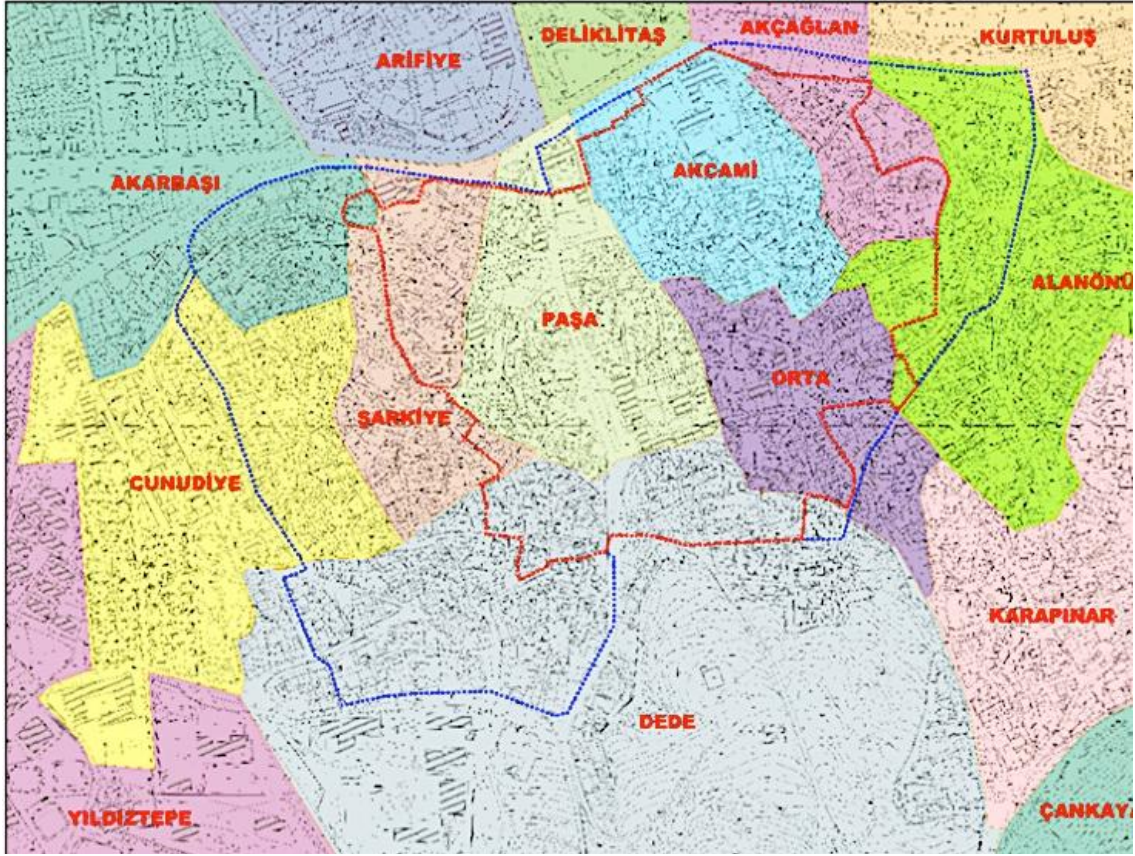
⁴²³ Ş. Yılmaz (1998). *XIX. Yüzyılda bir Anadolu kenti Eskişehir kazasının sosyal ve ekonomik durumu (maliye nezareti temettuat defterlerine göre (1260-1844))*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 111.

⁴²⁴ Evliya Çelebi. (1999). Evliya Çelebi (2012). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev: Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 11., Evliya Çelebi. (1969). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*, (Çev: Zuhuri Danışman), İstanbul, 53.

⁴²⁵ Doğru, 2015, **a.g.k.**, 85-108., Topal, 2011, **a.g.k.**, 16.

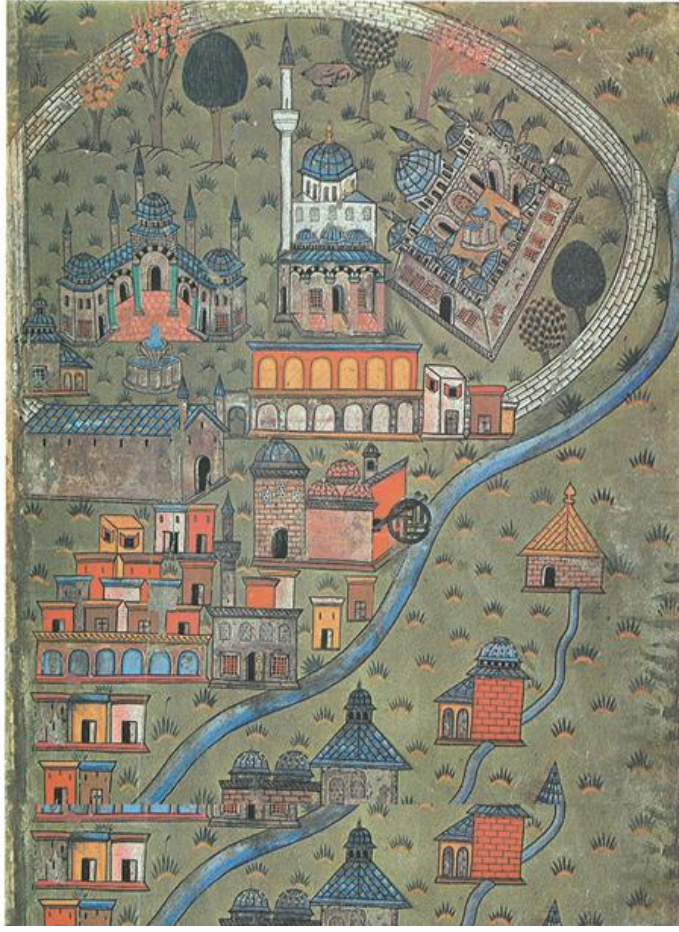
⁴²⁶ Topal, 2011, **a.g.k.**, 16.

oluşturduğu tespit edilmiştir⁴²⁷. 21. yüzyılda şehirde 10 mahalle oluşmuş, Dede, Paşa, Orta Mahalleleri varlıklarını ve adlarını korudukları erken tarihli diğer mahallerin hem adlarını kaybettikleri hem alanlarının küçüldüğü görülmektedir (Görsel: 4.21.- 4.22).

Görsel 4.21: 1.Paşa Mahallesi Kurşunlu Külliyesi, 2.Karapınar Mahallesi Karapınar Camii, 3.Akcamî Mahallesi Ak Camii, 4.Şarkıye Mahallesi Odunpazarı/Tiryaki Hasan Paşa Camii, 5.Dede Mahallesi Sivrioğlu Camii, 6.Cünüdiye Mahallesi Cünüdiye Camii, 7.Şarkıye Mahallesi Müftü Camii, 8.Alanönü Mahallesi Hacı Hasan Ağa Camii, 9.Alanönü Mahallesi Alanönü/Dere Camii, 10.Alanönü Mahallesi Akoğlan Camii, 11.Orta Mahallesi Orta Işık Camii, 12.Akarbaşı Mahallesi. (Alanyalı vd. 2011).

⁴²⁷ Yılmaz, 1998, a.g.k.,111.

Görsel 4.22. *Odunpazarı Kurşunlu Külliyesi ve sıcaksular bölgesini gösteren minyatür.*
(Martakçı Nasuh, 2014)

SONUÇ

Eskişehir bölgesinde yaşam Paleolitik Dönem'e kadar inmektedir. Frig ve Hitit Dönemlerine ait mimari buluntulara günümüz Eskişehir'inin sıcak sular/çarşı bölgesine en yakın konumda bulunan ve günümüzde Şarhöyük, Yunanca Dorylaion, Latince Dorylaeum adıyla anılan höyükte rastlanmaktadır.

Şarhöyük'de 1989 yılından itibaren yürütülen kazı çalışmalarında Eski Yunan Dönemi'ne ait herhangi mimari kalıntıya rastlanmamış buna karşın, Helenistik döneme ait mimarlık buluntuları zengin veri sunmuştur. 2000 ve 2015 yılı kazılarında taş temelli kerpiç duvarlı evler, evlerin aralarında açık avlular, bazen dar depo alanlarının ortaya çıkarılmıştır.

Şarhöyük'te Roma döneminden II. Roma kültür katı olarak tanımlanan bölgede henüz anıtsal bir yapıya ulaşılmamış, çoğu temellerine kadar tahrip edilmiş küçük konutlar, ışıklar, ocaklar ve fırınlar tespit edilmiştir. Şarhöyük'ün hemen doğusunda bulunan açık cezaevi ve atölyelerinin bulunduğu alanda temel harfiyatı sırasında döneme ait yer mozaikleri ele geçirilmiştir. Eti Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen üzerinde portre ve geometrik motiflerin bulunduğu, toplama taşlardan yapılan bu mozaikler müze uzmanları tarafından 2-3. yüzyıla tarihlenmiştir. Kazı çalışmaları sırasında höyüğün güney eteklerinde Sarısu'yun bulunduğu batıdan, mozaiklerin çıkarıldığı Roma villasına doğru ilerleyen künk villaya su taşındığını düşündürürken, Şarhöyük'ün ve künklerin güneyinden geçen Ankara-Bursa yolu üzerinde rahip Staberianus tarafından yaptırılan tanrıça Meter adak steli 2009 yılında bulunması çevrede bir tapınak bulunabileceği ihtimalini güçlendirmiştir. Tanrıça Meter adak stelinin doğusunda (yeni otopark karşı) hava iklimi arazisi içinde insutu malzeme olma ihtimali yüksek, Roma/ Bizans dönemlerine ait olabileceği düşünülen içinde stel yuvasında bulunduğu mimari parçalar tespit edilmesi burada bir tapınak alanı olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu alanda herhangi bir kazı çalışması yapılmamış ve mevcut malzemelerin envanter kayıtları tutulmamıştır.

Yapılan kazı çalışmalarında ŞH I Bizans Tabakası üzerine yeni gömü yapıldığının tespit edilmesiyle Şarhöyük'te Bizans tabakalarının iki farklı evreye sahip olduğunu görülmüştür. Şarhöyükte Bizans kalıntılarının üzerine ölü gömülmeye devam edildiğini görülmesi Selçukluların bölgeye gelmesinden sonra bölgede kalan Hıristiyan halkın bir süre daha höyük üzerinde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Şarhöyük'teki kilisenin etrafı henüz tam olarak kazılmamış olmakla birlikte apsisinin doğusunda bulunan toprak zeminde ve kilise içinde Hristiyan mezarlarının bulunması burada Hristiyan nüfusun yaşamasından dolayı cami olarak kullanılmadığını da göstermektedir.

Şarhöyük'teki kazı çalışmaları sırasında en üst katta Bizans dönemine tarihlenen bir kale ve kilise ile Bizans dönemine ait mezarların açığa çıkarılması kentin, güney ve doğu yönüne doğru ilerlediği ve çarşı merkezindeki Roma dönemine tarihlenen köprü ile sıcaqsular bölgesiyle bağlantı sağladığını göstermektedir. Çünkü burada günümüz çarşı alanını oluşturan sıcak sular bölgesi dışında geniş bir kanalizasyon hattına ihtiyaç duyan büyük bir topluluğun ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Bizans dönemine tarihlenen bu kanalizasyon 11. 10. 2013 tarihli Eti Arkeoloji Müzesi uzman raporuna göre Geç Roma Dönemi'ne (Bizans) tarihlenen kanal 1m yüksekliğinde, 85cm genişliğinde, üzerindeki mermer kapağı 120x140 cm ölçülerindedir. Kanalin zemin ve duvarlarında kaliteli işçiliğe sahip taş döşemeler kullanılmıştır. Kanal kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda hafif çapraz ve Atatürk Caddesi'ne paralel olarak vilayet meydanından Merkez Bankası ve Kızılçıklı Mahmut Pehlivan Caddesi'de bulunan Eti Plaza yakınlarındaki köprü hattında Porsuk Çayı'na karışmakta, kanalın güneydoğuda bulunan diğer ucu ise dersaneler sokağına doğru uzanmaktadır.

Şarhöyük'teki kazı çalışmalarında Türk dönemine ait herhangi bir mimari buluntu ortaya çıkarılmamıştır. Ancak 1525 ile 1528 tarihleri arasındaki kayıtların bulunduğu Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver fonunda 27 numaralı defterde Ahi Mahmud Zaviyesi'ne ait bir çiftlik gelirinin verildiğinin belirtildiği Odunpazarı'nda türbesi bulunan Yeşil Efendi/Ahi Mahmud Zaviyesi'ne Karye-i Şehr Öyüğü, "Karye-i mezkûrede bulunan Ahi Mahmud Çiftliği kadîmden vakfiyyet üzere tasarruf olub ..." şeklinde devam eden açıklama Şarhöyük'ün kadîmden⁴²⁸ yani Selçuklu dönemine kadar inebilen zamanda kullanım alanı içinde olduğunu göstermesi ve Şarhöyük'te Yıldırım Bayezid Dönemi'ne tarihlenen (1389-1403) Han Mescidi (Yıldırım Han) adıyla anılan bir mescidin varlığı ve 17. yüzyılda Şarhöyük'ün terkedildiğinin yazılı kaynaklardan yer

---

⁴²⁸ "Var oluş zamanının başlangıcı bulunmayan ve varlığı üzerinden yokluk geçmeyen mevcuda "kîdem-i zamânî ile kadîm", varlığı üzerinden uzun zaman geçen ve başkasına nisbetle daha eski olan mevcuda "kîdem-i izâfî ile kadîm" denilmiştir" Y. Ş. Yavuz (2002). Kîdem. TDV İslâm Ansiklopedisi. Ankara, 25, 395. açıklaması nedeniyle vakfiyelerinde veya yazılı kaynaklarda yapının inşa tarihi olarak kadîmden yazan yapıların tarihi Selçuklu olarak tanımlanmıştır.

alması Türk döneminde yerleşim yeri olarak kullanılan Şarhöyük'ün Roma-Bizans Dönemi Dorylaion yerleşiminden farklı bir yerde olduğunu göstermiştir. Günümüzde Türk dönemi Şarhöyük yerleşiminin neresi olabileceği hakkında maddi verilere henüz sahip değiliz. Ancak bu yerleşimin Fatih Dönemi'ne (1444-1481) ait vakıf defterlerinde Şarhöyük'te çiftliklerin bulunduğu anlaşılması ve Osmanlı dönemi yazılı kaynaklarında köy statüsüne sahip olması Türk dönemi Şarhöyük yerleşiminin Dorylaion'un kuzeyinde, Sarısu Deresi'nin uzandığı günümüz Muttalıp Mahallesi civarında olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Şarhöyük'ten günümüze gelebilen Türk Dönemi'ne ait bir mimari yapı tespit edilememesi ve Türk dönemi yapılarının Odunpazarı mevkiinde yer alması, Eskişehir'in Selçuklu dönemi yapılarının da bu mevkide aranması gerekliliğini ortaya koymuştur. Sultan Eyüğü (Üyük, eyük, öyük, öyuk, öyik), Sultanönü, Odunpazarı/Yukarı Mahalle adlarıyla anılan bölge, Eskişehir'in Selçuklu dönemi şehrini belirlemektedir. Eskişehir'in sıcak sular/çarşı bölgesine en yakın yerleşim nüvesini Odunpazarı mevkii, ikinci derecede yakın yerleşim nüvesini Şarhöyük, üçüncü derece yakın, diğerlerine oranla en uzak yerleşim nüvesini Karacahisar ve eteğindeki Karacaşehir oluşturmuştur.

Mevcut veri ve yazılı kaynaklar doğrultusunda bu tez çalışmasıyla I. Haçlı ya da Dorylaion Savaşı'nın yapıldığı yer olarak; Sarısu havzasının topografyası, Selçuklu kuvvetlerinin arkadan çevirebileceği tek alanın Karacahisar ve hemen önündeki Karacaşehir'in kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan tepelikli ve engebeli bir araziye sahip günümüzün Karabayır mevkii ile Sazova mevkii arasında bulunabileceği, Caesar Melissenos tarafından yaptırılan şahane binaların, tabii sıcak su kaynakları, revaklar ve hamamların bulunduğu Bizans dönemi Dorylaion'unun çarşı bölgesinde, vilayet meydanından Porsuk Çayı'na, "Adalar bölgesinde Eti Plaza mevkiiine" ulaşan ve Atatürk Caddesi ile paralellik gösteren bu kanalizasyon sistemi ile Bizans Dönemi yerleşiminin varlığı; günümüz Odunpazarı yerleşiminde Sultan I. Kılıç Arslan'ın otağını kurduğu tepenin Cacaoğlu Vakfıyes'i'nin yardımıyla Sultaneyüğü'nün ilk Türk yerleşimi olarak yerleşim nüvesi tespit edilmiştir.

Alaadin Camii'nin bulunduğu bölgenin kuzey sınır teşkil ettiği Sultaneyüğü yerleşiminin buradan güneye, Kurşunlu Külliyesi'ne doğru uzanan kesimde bulunduğu anlaşılan han ve dükkanlarla bazı mülkler muhtemel yerleriyle tespit edilmiştir.

Anadolu Türk kentleri, Orta Asya ve Büyük Selçuklu Türk-İslam kültür ve medeniyeti ile Roma veya Bizans dönemi şehirlerinin, yanına, üzerine veya Eskişehir'deki gibi yeni bir Türk-İslam şehri kurarken sıcaksular gibi daha önce de kullanılan mevcut fiziki yapıdan da yararlanarak Bizans kentinden ayrı daha önce yerleşilmemiş yeni bir yerleşim alanında cami, han, zaviye gibi inanç ve kültürel özelliklerin karşılanacağı yapılara sahip olmuştur.

Selçuklu dönemi şehirlerinde savunma sistemi, üretim ve dağıtım, yönetim, toprak kullanımı, yerleşme sistemi, dini örgütler (zaviyeler) ve bunları destekleyen alt birimlerin organizasyonları bulunurken günümüz Odunpazarı semtinde kurulduğu anlaşılan Türk Dönemi şehri olarak Sultaneyüğü'nün savunma sistemine yönelik ne yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgi ne de mimari kalıntı bulunmamaktadır. Ancak 1272 tarihi Cacaoğlu Vakfiyesi'nde geçen "*Tanrı tarafından korunmuş Sultanyüğü*" ifadesiyle herhangi bir tahkimatı olmadan sursuz bir şehir olduğu açıkça belirtilmiştir.

1261 yılı öncesinde Sultanöyüğü'ne vali olarak atanan Emir Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli vakfiyesinde, şehirde bir menzil ile birlikte beş han ve çok sayıda dükkanın yanı sıra harap oldukları için onartılan 17 mescit ile Şey Abd Allah Zaviyesi'nin bulunduğu ayrıca, Emir Cacaoğlu Nureddin'in şehirde bir mescit (1268 tarihli günümüz Alaeeddin Camii) ile içinde mescidi bulunan bir han yaptırmıştır. 1272 tarihli Cacaoğlu vakfiyesinde 17 caminin tamir edilip 1 caminin inşa ettirildiğinin belirtilmesi, geleneksel Türk şehirleşmesinde cami sadece bir ibadet mekanı olmanın dışında sosyal bir konuma da sahip olduğundan bu camilerin etrafında mahalleler bulunmaktadır.

Cacaoğlu'nun inşa ettirdiği cami ile 18 caminin varlığı, daha önce Cacaoğlu'nun valilik yaptığı Kırşehir örneği ile kıyaslandığında Kırşehir'de 20 mescit olmasına karşın vakfiyede 8 mahalle olduğunun belirtilmesi ve Kırşehir'de 16. yüzyılda bile mahalle sayısının 8 mahalleyi geçmemesi her caminin etrafında bir mahalle değil bir mahallede iki üç caminin mevcut olabileceğini göstermiştir. Odunpazar/Sultaneyüğü bölgesinde de 18 caminin var olması 18 mahallenin varlığının mümkün olmadığını göstermektedir. Çünkü Odunpazar/Sultaneyüğü bölgesinde 16. yüzyılda 8 mahalle, günümüzde ise 10 mahallenin bulunduğu tespit edilmesi 18 caminin 18 mahallenin var olabileceğini desteklememektedir. 16. yüzyıl ve günümüz mahalleleri dikkate alındığında Selçuklu dönemi Odunpazar/Sultaneyüğü bölgesindeki yerleşim alanında 6 ile 8 arasında değişen mahalle olabileceği düşünülebilir.

Sosyal yaşamın gereği olan çarşının geleneksel Türk şehrinde olduğu gibi Eskişehir'in Selçuklu dönemi Sultaneyüğü şehrinde de var olduğu Cacaoğlu vakfiyesinden öğrenilmektedir. Vakfiyede yapıların birbirleriyle olan ilişkilerinin ve yakınlarının belirtilmesiyle Selçuklu dönemi Sultaneyüğü'nün çarşısını sıcaksular bölgesinden ayrı bir yer olan Odunpazarı bölgesinde dükkan ve hanlardan oluşan bir çarşı bölgesi ile camilerinin bulunduğu mahallelerden oluştuğu anlaşılmıştır.

Eskişehir'de Selçuklu devri mimari özelliğini taşıyan günümüze gelebilmiş herhangi bir yapının bulunmayışı, 1072-1203 yılları arasında gerçekleşen ve çevre ülkeleri de etkileyen büyük hasarlı depremlerin araştırılmasını gerektirmiş, yapılan araştırma sonucunda Eskişehir merkezli gerçekleşmiş büyük hasarlı herhangi bir deprem tespit edilememiştir. Ancak 1063 veya 1064 İstanbul, İznik, Trakya, Erdek: VIII veya IX şiddetinde, 17. yüzyıla kadar dokuz şiddetinde olan depremler 1064 İznik, Bandırma, Mürefte, İstanbul, 1344 İstanbul, 1389 İzmir ve Sakız Adası, 1462 İstanbul, 1509 İstanbul, 1653 Batı Anadolu: X (on), 1659 İstanbul ve yöresi, sekiz şiddetinde olan depremler ise: 1056 İzmir ve Geniş yöresi, 1190 Karaman-Konya, 1205 Kayseri, 1296 İstanbul, 1323 İstanbul, 1481 İstanbul, 1489 İstanbul, 1507 veya 1609 İstanbul, 1556 İstanbul, 1557 İstanbul, 1648 İstanbul, 1672 İzmit, İstanbul depremleri güçlü depremler olarak kayda geçmiştir.

1063 veya 1064 yılında İstanbul, İznik Trakya ve Erdek kaynaklı 8 veya 9 şiddetinde kayda geçen deprem Mikhael Attaleiates'in kitabında vergi döneminde 23 Eylül 1063 ile kayda geçmiş ve deprem ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Mikhael Attaleiates, vermiş olduğu bilgiye göre 23 Eylül 1063 tarihinde gece saatlerinde İstanbul, Trakya, Erdek ve İznik'i etkileyen 8 veya 9 şiddetinde İznik surlarını yıkan depremin Dorylaion kentini de etkilediği ve Türkler kenti ele geçirdiklerinde kentin yıkılmış ve harap vaziyette bir kent olabileceğini düşündürmektedir.

Sınırlı kaynaklara rağmen günümüz Eskişehir'in nüvesini oluşturan Selçuklu döneminin Sultan Eyüğü/ Sultan Öyüğü ve Bizans dönemi Dorylaion'unun fiziki durumlarının büyük ölçüde aydınlatıldığı tez çalışmasının Eskişehir'in şehir dokusu ve tarihi konusunda yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlamasını temenni ederim.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. (2009). *Eskişehir- zaman mekan insan*. Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Ada, E. (2012). *Eskişehir ili yer adları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adaloğlu, H. H. ve Arslan, N. (2011). *Eskişehir mevlevihanesi*. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi.
- Ahmedi, *İskender-Name*. (Çev: Yaşar Akdoğan), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (Erişim: 26.05.2015), satır 7031.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi (1243 – 1453)-I*. Ankara.
- Akşit, A. (2014). *Selçuklular devrinde kent iskânı ve mahalleler*. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1), 67-88.
- Alanyalı, H., Evcim, S., Gökalp, E., Özkut, D. ve Yılmaz, R. (2011). *Odunpazarı kentsel sit alanı koruma amaçlı imar planı revizyonu*. (Edi: D. Özkut ve R.Yılmaz) Odunpazarı Belediyesi, Ülkü Ofset.
- Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*. T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; no. 89, Eskişehir.
- Altunbeğ Turgut, C. (2019). Roma dönemi şehircilik anlayışı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17, (26), 273-302
- Anna Kommena (1996). *Alexiad*. (Çev. Bilge Umar), İstanbul.
- Arık, F. Ş. (1992). Selçuklular zamanında Anadolu'da meydana gelen depremler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16, (27). 13-32.

- Âşık Mehmed B. Ömer (2007). *Menâzirü'l-Avâlim*. (Çev: Mahmut Ak) Ankara: T.T.K. Yayınları, I, XXIX-LVIII.
- Atuk, A. (2002). *101 Eskişehir*. Ankara.
- Atsız, N. (1992). *Aşık Paşaoğlu tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Atsız, N. (2011). *Üç Osmanlı tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Avcı, A. (2007). *Eskişehir'deki Selçuklu eserleri ve kitabeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, R. (2017). Eskişehir Alâeddin Camisi'nin onarılmasına dair girişimler (1878-1886). *Mediterranean Journal of Humanities*. VII.2. 47-60.
- Ayönü, Y. (2018). *Selçuklular ve Bizans*. 2. Baskı, T.T.K., Ankara.
- Balta, E. (2005). *Eskişehir'de çevre Sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baş, D.Ç. (2015). Bedeviyye. *Türkiye'de tarikatlar*. (Edi: S. Ceyhan) İstanbul: İSAM Yayınları, 547-610.
- Baştürk , M. B. (2019). *Mahmu Bilge Baştürk ile Şarhöyük'te görüşme*: 03. 09. 2019.
- Baştürk, M. B. – Arslan, A. - Baştürk E. – Yedidağ, T. Y. (2016). Dünden Bugüne Şarhöyük (Dorylaion): 2015 Sezonu, 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı III, Edirne - 23-27 Mayıs 2016*, Ankara, 263-274.
- İbn-i Battûta (2010). *İbn-i Battûta seyahatnamesi I*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul.
- Baykara, T. (1996), Ulu Camii. Selçuklu şehrinde iskânı belirleyen bir kaynak olarak. *Bellekten*, LX / 227, 33-57.

- Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*. T.T.K. Basımevi Ankara
- Berndt Ersöz, S. (2012). Frig Krallığı: Kökeni, tarihi ve politik gelişimi, (Edi. T. Sivas ve H. Sivas), *Frigler*. Yapı kredi Yayınları.
- Büyüköksal, T. (2012). *Kentsel korumanın sürdürülebilirliğinin olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi Eskişehir Odunpazarı örneği*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.
- Bryennios, N. (2008). *Tarihin Özü* (Anadolu'da ve Rumeli'de 1070-1079 Döneminin Tarihi), (Çev: Bilge Umar), Arkeoloji ve sanat yayınları, İstanbul.
- Cox ve Cameron (1983). MAMA vol. V: Monuments From Dorylaeum and Nakolea. (Manchester: The Manchester University Press, 1937), 32, no. 60, pl. 24; P. Frei, "Epigraphisch- Topographische Forschungen im Raum von Eskişehir", AST, sayı no 1: 53- 62.
- Çatak, A. (2012). *Şihâbeddin Sühreverdî hayatı eserleri ve tasavvuf anlayışı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Darga, A. M. (1994). Şarhöyük-Dorylaion kazıları (1989-1992), *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara -24-28 Mayıs 1993*, Ankara, 481-502.
- Darga, A. M. (1995). 1993 Yılı Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazıları. *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara -30 Mayıs-03 Haziran 1994*, Ankara, 351-368.
- Demirkent, I. (2001). Bizans İmparatorluğu devrinde Dorylaion. *Tarihte Eskişehir Sempozyumu I, (2-4 Kasım 1998)*, Eskişehir: 45-60.
- Derviş Ahmed Aşıkı, (2013). *Aşıkpaşazade tarihi*, (Haz. Ayşenur Kala), İstanbul.

- Doğru, H. (1991). Sultanönü Sancağı vakıf defterlerinden kayıtlı olan zaviyeler ve günümüzdeki durumları. *Prof. Dr. Neşet Çağatay'a Armağan* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 38-50.
- Doğru, H. (1992). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Eskişehir: Afa Yayıncılık
- Efe, T. (1990). 1988 yılı Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *VII. Araştırma sonuçları toplantısı 18-23 Mayıs 1989 Antalya*, Ankara: 405-424.
- Efe, T. (1991), 1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları” *VIII. Araştırma sonuçları toplantısı 28 Mayıs-1 Haziran 1990*, Ankara: 163-177.
- Efe, T. (1994). 1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı 24-28 Mayıs 1993*, Ankara: 571-592.
- Efe, T. (1995). 1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 30 Mayıs-3 Haziran 1994*, Ankara, Ankara: 251-265.
- El Haravi. (2004). *A lonely wayfarer's guide to pilgrimage: 'Alī ibn Abī Bakr al-Harawī's Kitāb al-ishārāt ilā ma'rifat al-ziyārāt*. (Çev: Josef W Meri), New Jersey.
- Er, Y. (2012). *Klasik arkeoloji sözlüğü*. Phoenix Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, A. (2015). *Sultanönün'den Eskişehir'e Sakarya türküsü*, Ankara.
- Ergin, K. – Güçlü, U. ve Uz, Z. (1967). *Türkiye ve civarı deprem kataloğu*. İstanbul Üniversitesi Maden Fakültesi, Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları No:24

- Eskikurt, A. (2014). 7. ve 12. Yüzyıllar arasında Anadolu'yu kateden bazı askerî seferler ve güzergâhları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Aralık 2014, 7, (XX), 36. 33-79.
- Evliya Çelebi (2012). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*, (Çev: Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Frei, P. (1983). "Epigraphisch-Topographische Forschungen Im Raum Von Eskişehir. I. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul 23-26 Mayıs 1983, 53,60.
- Gate, C. (2017). *Antik kentler*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Güneş, C. (2018). *Bizans Anadolu'su'nda askerî ve idarî bir sistem: thema sistemi (VII.Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngörür A. ve Conker K (1952). *Eskişehir klavuzu*. Eskişehir: Anıl Matbaası
- Haykıran K. R. (2009). *Anadolu'da bir ilhanlı valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), (23), 161-178.
- Hazar, E. (2018) *Sultanönü Sancağında göç ve iskân (1299-1839)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hasluck, F. W. (2013). *Sultanlar zamanında Hıristiyanlık ve İslam II*. İstanbul.
- Ioannes Cinnamus (Tarihsiz). *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (Edi: Augustus Meineke), Impresis Ed. Weberi, MDCCCXXXVI, Bonnae. 191.13-20:, 194.18-19:, 294.12-13:, 294.18-20:, 295.7-12:
- İbn Battûta Tancî (2000) *İbn Battûta seyahatnamesi*. (Çev: A. Sait Aykut). I. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

- İbnü'l- Adîm (1982). *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnü'l- Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb*. (Çev: Ali Sevim), İstanbul: T.T.K. Basımevi.
- İbni Bibi, El İbni Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, C.I. (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- İhsan. (1934). Eskişehir kitabeleri. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, İstanbul: Devlet Matbaası, (2), 263-268.
- İznic, E. (2005). Roma İmparatorluk Döneminde Dorylaeum'un genel görüntüsü, *I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, 12-15 Mayıs 2004*, Eskişehir.
- Kaçaroğlu, F. (1991). *Eskişehir Ovası yeraltısuyu kirliliği incelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tez. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kanar, M. (2011). *İskendername*. Say Yayınları.
- Kara, M. (1992). Bedeviyye, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 5. 318-319.
- Kaşgarlı Mahmud (2005). *Divan-u Lugat-it Türk*. (Çev: S. Erdi-S. T. Yurtsever). İstanbul.
- Katip Çelebi (2010). *Cihannüma*. (Edi: N. Bayhan) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kavlakoğlu, M. (2005). *Phrygia Epiktetos kentlerinden Dorylaion- Dorylaeum antikkenti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemalpaşazade İbn Kemal (2014). *Tevarih-i Al-i Osman*. (Çev: Satun Abdullah), İstanbul.

- Kılıcı, A., Erat, B., Alevsaçar Köse, K., Topkaraoğlu, N., Yiğit N., İncifirat ve Özçelik, A. (2000 öncesi). *Kütahya vakıflar bölge müdürlüğü yayınlanmamış Eskişehir ili vakıf eski eser ve abideleri*. Kütahya.
- Kinnamos. (2001). *Ioannes Kinnamos'un historia'sı*, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: TTK.
- Korkmaz, N. (2009). Antik Roma Çağında (MÖ 30 - MS 395). yollar ve mühendislik. *Mimarlıkta Etik. TMH.* 457, (5), 60-62.
- Komisyon (1968). *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*. İçişler Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi D. S. İ., Ankara.
- Komisyon. (2018). *Kırşehir*. (Siyasi Tarihi ve Kırşehir Tarihi Bibliyografyası), (Edi: Yaşar Özüçetin), Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Köprülü, F. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Köroğlu, G. (2006). *İstanbul'daki Bizans imparatorluk sarayları*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Kut G. (1989). Ahmedî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, II, 165-167.
- Küpelî, Ö. (2001). IV. Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar, *Afyonkarahisar kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon. 1, 125-148.
- Martakçı Nasuh (2014). *Beyân-ı menâzil-i sefer-i Irâkeyn*. (Çev: H.G. Yurdaydın), İstanbul: T.T.K.
- Mehmed Neşri (1949). *Kitab-ı Cihan-Nümâ, Neşri tarihi*. (Çev: Faik R. Unat ve Mehmed A. Köymen), Ankara: T.T.K.B.

- Mehmed Neşri (2011). *Aşiretten imparatorluğa Osmanlı tarihi 1288-1485*. (Çev: Necdet Öztürk), İstanbul.
- Mehmed Ziya (2009). *Bursa'dan Konya'ya seyahat*, (Çev: Mehmet Fatih Birgül ve Levent Ali Çanaklı), Ankara.
- Mikhael Attaleiates (2008). *Tarih*. (Çev: Bilge Umar). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Nemlioğlu Koca, N. (2016). Tarihi Marmara Denizi haritaları ve portolanları, Marmara Üniversitesi VIII. *Türk deniz ticareti tarihi sempozyumu bildiriler kitabı 27-28 Mayıs 2016*, İstanbul, 155- 173.
- Niketas Khoniates (1995). *Historia*, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara: T.T.K.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*. (Çev: Selen Hırçın Riegel), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Okta, B. (2019). *Eti Müzesi Uzm. Arkeolog Bülent Okta ile yapılan görüşme: 27. 09. 2019*.
- Oruç Bey (2009). *Osmanlı tarihi*. (Çev: Necdet Öztürk), İstanbul.
- Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti tarihi*, (Çev: Prof. Dr. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı.
- Özçatal, M.F., Çağlar, M.D. ve Tuna K. (Tarihsiz). *Antik kentleriyle, tarihiyle ve müzeleriyle Eskişehir*, Eskişehir Müze Müdürlüğü.
- Özkılınç A.- Coşkun, A.- S. Çalık, - Karazeybek Sivridağ, A. - M. Yüzbaşıoğlu (1993). *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1530 I.*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No 12

- Pitcher, D. E. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası*. (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Radet, M. G. (1895). *En Phrygie, rapport sur une mission scientifique En Asie Mineure (Août-Septembre 1983)*. Paris, Imprimerie Nationale, M DCCC XCV, s.79-80, 84.
- Ramsay, W. M. (1887). The Cities and Bishoprics of Phrygia (Continued), *The Journal of Hellenic Studies*, 8, 461-519.
- Ramsay, W. M. (1890) *The historical geography of Asia Minor IV*. London.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. (Çev: M. Pektaş). İstanbul: MEB Yayınevi.
- Runcıman, S. (1989), *Haçlı seferleri tarihi*, C.I., (çev: Prof.Dr. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevim, A. (1999). İbnü'l-Adîm. *İslam ansiklopedisi*. 20. 478-479.
- Sevin, V. (2013). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Sivas T. (2002). Geçmişten günümüze Eskişehir. (Edi: M. Erdoğan) *Kentimiz Eskişehir*. Eskişehir, 88-155.
- Sivas, T. ve Sivas, H. (2004). 2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları. *21. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, 26-31 Mayıs 2003 Ankara*, Ankara
- Sivas, H. (2016). Eine neue Weihinschrift für Meter aus Dorylaion, (Dorylaion'dan Meter İçin Yeni Bir Adak Yazıtı). *Vir Doctus Anatolicus studies in memory of Sencer Şahin*. (Edi: B. Takmer, E.N.Akdoğu Arcı, N. Gökalp Özdil), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 330-335.

- Sivas, T. (†) (2018).” Excavations at Dorylaion/ Şarhöyük in Phrygia Epiktetos”, Pessinus and its regional setting, (Edi: Tsetschladze G.R.) Volume 1, *Series: Colloquia Antiqua, 21*, (Leuven/Paris/Bristol, CT), 99-127.
- Strabon (1987). *Coğrafya Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*. (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat yayınları.
- Sümer, F. (2002). Keykâvus I.. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25, İstanbul, 352-353.
- Şahbaz, H. (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinin (Eskişehir) beşeri ve ekonomik coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, İ. (2009). Sancak. *İslam Ansiklopedisi*, 36., 97-99.
- Topal, M. (2011). *Eskişehir vakıfları tahrir defteri*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı
- Tunçdilek, N. (1953). *Eskişehir ovası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü.
- Turan, O. (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İkinci baskı, İstanbul, Nakışlar yayınevi.
- Turan, O. (2010). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Özhanlı, M. (2012). Psidia Antiokheia özelinde Roma Dönemi kent planlaması. *Pisidia Araştırmaları-I Sempozyum Bildiri Kitabı*. 155-175.
- Türkcan, A. U. (2011). Frigya’da ilk insanın izleri: Kuzfındık Vadisi Paleolitik Dönem bulguları”, *Arkeoloji ve Sanat*, (137) 45-52.

Türkdoğan, M. G. (2010) Siyasetnâmeler ve bir siyasetnâme örneği olarak Ahmedî'nin İskendernâme'si, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (12), 418-430.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adları*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ünal, H. R. (2015). *Türkiye'de kervan yolları ve kervansaraylar. Türkiye'nin Kültürel Mirası II*. (Edi: C. Parla) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Üstün, B. ve Özkan C. (2016). Kentsel dış mekan kullanımlarının değişim ve dönüşüm bağlamında incelenmesi: Eskişehir kent merkezi. *BAUN Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 18, (2), 54-77.

Yavuz, Y. Ş. (2002). Kıdem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara, 25, 394-395.

Yer Adları Komisyonu (1928). *Dâhiliye vekâleti son teşkilatı mülkiyede köylerimiz*. Ankara.

Yılmaz, F. (1999). Edremit yayaları ve yaya teşkilatının kaldırılması hakkında bilgiler, *Osmanlı Araştırmaları*, 19, İstanbul. 149-180.

Yılmaz, Ş. (1998). *XIX. Yüzyılda bir Anadolu kenti Eskişehir kazasının sosyal ve ekonomik durumu (maliye nezareti temettuat defterlerine göre (1260-1844))*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://bolge03.dsi.gov.tr/isletmedekitesisler/baraj-ve-g%C3%B6letler>
(Erişim:26.08.2019).

<https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler> (Erişim:25. 09. 2019)

<http://www.esgazete.com/tarihi--eskisehir--arsiv-ahmet-atuk-p100-aid,738.html#galeri>
(Erişim Tarihi: 13.02.2015).

<http://eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=>(Erişim tarihi: 23.09.2016).

<https://harvardcga.maps.arcgis.com/apps/View/index.html> (Erişim:19.11.2019)

<http://www.mta.gov.tr/v3.0> (Erişim 09.09.2019).

<https://www.tabula-peutingeria.de/tabula.html?segm=> (Erişim Tarihi: 04. 11. 2019)

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html. (Erişim Tarihi:12.09.2019)